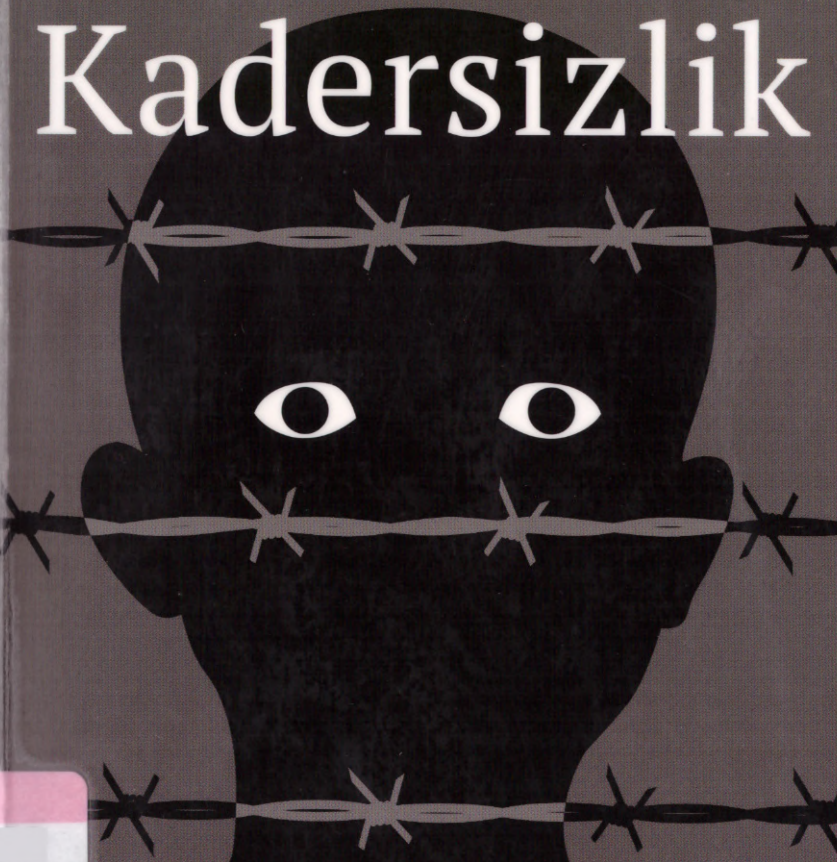
NOBEL
EDEBİYAT
ÖDÜLÜ

Imre Kertész

Kadersizlik

KI
İLKNUR İGAN

can
roman

2002 Nobel Edebiyat Ödülü'nün sahibi Imre Kertész'in başyapıtı sayılan *Kadersizlik*, bir anlamda yazarının yaşamöyküsüne yaslanan bir roman. İkinci Dünya Savaşı sırasında gönderildiği toplama kampından sağ çıkmayı başaran Kertész, yaşadıklarını yazma ihtiyacı duydu ve 1960'lı yılların başında yazmaya koyulduğu *Kadersizlik* üzerinde tam on iki yıl çalıştı; 1973'te tamamlayıp yayımlatmak istediğinde, yapıtı, soykırım kurbanlarıyla alay edildiği gerekçesiyle geri çevrildi. 1975'te yayımlanma olanağına kavuşunca da suskunlukla karşılandı.

Kadersizlik'i, aynı konuyu, toplama kamplarındaki soykırımı işleyen öteki kitaplardan farklı kılan neydi? Yazarın, anlattıklarına duygularını katmadan, okuru, gerçeklerin karşısında duyduğu çıplak dehşet duygusuyla baş başa bırakması mı? Okura, açıklamalarda bulunmaya kalkışmadan, kara mizahı en üst boyutunda sunan, anlatılanla anlatan arasındaki o ironik mesafe mi? Yoksa bütün bunların on dört yaşındaki bir genç insanın ağzından anlatılması mı? Hangisi olursa olsun, *Kadersizlik*, insanın acılar ve acımasızlık karşısındaki yalnızlığı, çaresizliğini olağanüstü etkileyici ama dolaylı bir dille vermekte.

can

canyayinlari.com twitter.com/c

IMRE KÉRTESZ

KADERSİZLİK

Sorstalanság, Imre Kertész
© 1975, Imre Kertész
© 1999, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. ve Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1999
3. basım: Şubat 2017, İstanbul
Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Düzelti: Burçak Başpınar
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit
Davutpaşa Cad. Emintaş Kazım Dinçol San. Sit. No: 81/25-26
Topkapı-İstanbul
Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3425-0

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

IMRE KÉRTESZ

KADERSİZLİK

ROMAN

2002 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Çeviri
İlknur İgan

can

İmre Kertész'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Doğmayacak Çocuk İçin Dua, 2001
Fiyasko, 2004
Tasfiye, 2006
Polisiye Bir Öykü, 2006
Dosya K., 2010

İMRE KERTÉSZ, 1929 yılında Budapeşte'de doğdu. İlkgençliğinde Nazilerin Auschwitz ve Buchenwald toplama kamplarında tutulduktan sonra özgürlüğüne kavuştu. 1948'de *Világosság* gazetesine girdi. 1953'te serbest yazar olarak çalışmaya başladı. *Kadersizlik* üzerinde on yıl süren çalışması boyunca geçimini tiyatro oyunları ve müzikaller yazarak sağladı. Macaristan Devlet Yayınları kitabı basmayı reddetti, roman 1975'te küçük bir yayınevinden çıktı. Kertész çeşitli türlerde ürünler vermesinin yanı sıra Freud, Nietzsche, Canetti, Hofmannsthal ve Wittgenstein'ı Macarcaya kazandırdı. Toplu eserleri 1995'te Brandenburg Ödülü'nü, çevirileri 1996'da Gundolf Ödülü'nü aldı. 2002 yılında da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 2004 yılında Goethe Madalyası'yla onurlandırılan, 2005'te ise Berlin Özgür Üniversitesi tarafından fahri doktor unvanına değer görülen Kertész, 2016'da hayatını kaybetti.

İLKNUR İGAN, 1959 yılında İstanbul'da doğdu. Avusturya Kız Lisesi, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Uygulamalı Endüstri Sanatları Okulu, İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Köln Üniversitesi Germanistik Bölümü'nde öğrenim gördü. 1986-1991 arasında Köln'de, Almanya'nın Sesi Radyosu'nda yapımcı ve çevirmen olarak görev aldı. Anja Meulenbelt, Arno Gruen, Christa Wolf, Connie Palmen, Imre Kertész, Ingo Schulze, Peter Schneider, Tessa Korber, Alex Capus gibi yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

1

Bugün okula gitmedim. Yani gittim ama sadece sınıf öğretmeninden izin istemek istemek için. Babamın "ailevi nedenler"den ötürü bana izin vermesini rica etmek için yazdığı yazıyı götürdüm. Öğretmen bunların ne türden ailevi nedenler olduğunu sordu. Babamın çalışma hizmetine çağrıldığını söyledim, o zaman başka zorluk çıkartmadı.

Hemen yola çıktım ama eve değil, doğruca babamın dükkânına gittim. Babam beni orada bekleyeceklerini söylemişti. Bir de acele etmemi, belki bana ihtiyaçları olacağını eklemişti. Aslında bugün benim için okuldan izin istemesinin de nedeni buydu. Ya da neden, belki de "yuvasından koparılmadan" önce "bu son gününde beni yanında görmek" istemesiydi: Çünkü bunlar babamın sözleriydi, gerçi, evet, başka bir zamanda söylenmişlerdi. Eğer yanlış hatırlamıyorsam, sabah telefonda konuşurlarken bunları anneme söylemişti. Günlerden perşembeydi ve perşembeleriyle cumartesi öğle sonralarının üzerinde aslında annem söz sahibiydi. Buna rağmen babam anneme, "Gyurka'yı bugün sana bırakmam mümkün değil," diye haber vermiş ve nedenini de böyle açıklamıştı. Ya da belki de böyle değildi. Bu sabah, gece verilen bombardıman alarmları yüzünden çok yorgundum,

belki de doğru anımsamıyorum. Bunları söylediğinden eminim ama. Anneme değilse bile bir başkasına.

Sonra annemle de biraz konuştuk, ne hakkındaydı, şimdi anımsamıyorum. Sanırım annem bana biraz kızdı da çünkü babam yanımda olduğu için onunla biraz kaba konuşmak zorunda kaldım: Sonuçta bugün babama göre hareket etmek zorundaydım. Artık yola çıkmaya hazırlanırken üvey annem de benimle mahrem bir konuşma yaptı, koridorda, yalnızken. Bu kederli günümüzde "uygun bir davranış göstereceğimi umduğunu" söyledi. Buna ne karşılık vereceğimi bilemedim ve hiçbir şey söylemedim. Ama belki de suskunluğumu yanlış değerlendirdi çünkü hemen ardından bu uyarıyla beni kırmak istemediği, uyarının gereksizliğini kendisinin de bildiği anlamına gelen bir şeyler söyledi. Çünkü on beş yaşında büyük bir oğlan olarak karşılaştığımız kader darbesinin ağırlığını kendi başıma değerlendirebileceğimden kuşku duymuyordu, ifadesi böyleydi. Başımı salladım. Anladığıma göre daha fazlasına gerek de yoktu. Bir de elleriyle bana doğru belki de beni kucaklamak istediğinden korkmama neden olan bir hareket yaptı. Ama kucaklamadı, sadece uzun, sarsıntılı bir solukla içini çekti. Gözlerinin de nemlendiğini gördüm. Hoş bir durum değildi. Artık kalmama gerek yoktu, gidebilirdim.

Okuldan dükkânımıza kadar yürüdüm. Berrak, ılık bir sabahtı – ilkbahar daha yeni başlıyordu. Paltomun düğmelerini açmak istedim, ama sonra fikrimi değiştirdim: Karşıdan gelen hafif rüzgâr yakamı kaldırabilir ve sarı yıldızı örtebilirdi, bu talimatlara aykırıydı. Bazı konularda şimdiden daha dikkatli davranmak zorundaydım. Odun depomuz bu yakınlarda bir ara sokaktaydı. Dik bir merdivenle aşağıdaki loş ışığa ulaşılıyordu. Babam ve üvey annemle büroda karşılaştım: Merdivenin altındaki büro bir akvaryum gibi aydınlatılmış cam bir

kafese benziyordu. Diğer açık depomuzda muhasebeci ve yönetici olarak çalıştığı yıllardan beri tanıdığım Bay Süto da –bu arada depoyu bizden satın almıştı, en azından biz böyle söylüyorduk– yanlarındaydı. Bay Süto ırksal açıdan bütün beklenen özelliklere sahip olduğu için sarı yıldız takmıyordu. Bildiğim kadarıyla bütün bu olanlar aslında bizim mülkümüzle ilgilenebilmesi için ve bu arada gelirlerimizden tümüyle vazgeçmek zorunda kalmayalım diye yapılan ticari bir hileydi.

Onu bir şekilde eskisinden daha farklı selamlıyordum artık çünkü şimdi bir anlamda bizden daha üstün bir konumdaydı, babam ve üvey annem de ona karşı daha dikkatliydiler. Buna karşın o sanki hiçbir şey olmamış gibi babama hâlâ "müdür bey", üvey anneme de "sayın hanımefendi" diye hitap etmeye büyük önem veriyor ve elini öpmeyi de asla ihmal etmiyordu. Beni de alıştığımız şakacı ses tonuyla selamlıyordu. Sarı yıldızımı hiç fark etmez gibiydi. Sonra ben olduğum yerde, yani kapının yanında kaldım, onlar da konuşmalarına ben içeriye girdiğimde kestikleri yerden devam ettiler. Görünüşe bakılırsa konuyu bölmüştüm. Önce konuştuklarından hiçbir şey anlamadım. Hatta bir an için gözlerimi yumdum çünkü güneş ışığından sonra içeriye girmek gözlerimi karartmıştı. Bu arada babam bir şeyler söylüyordu, ben gözlerimi açtığımdaysa Bay Süto konuşmaktaydı. İnce bir bıyık bırakmıştı ve geniş, beyaz öndişlerinin arasında küçük bir boşluk vardı. Esmer, yuvarlak yüzünde dolaşan portakal rengi gün ışığı benekleri patlayan yaralara benziyordu. Bir sonraki cümleyi yine babam söylemişti, belli bir "mal"dan ve Bay Süto onu şimdiden yanına alırsa "daha iyi" olacağından söz ediyorlardı. Bay Süto buna karşı çıkmadı, bunun üzerine babam yazıhanenin çekmecesinden saman kâğıdına sarılmış ve iple bağlanmış küçük bir paket çıkarttı. Ancak o zaman söz konusu edilenin nasıl bir mal olduğu-

nu anladım; çünkü paketi görür görmez basık biçiminden anladım: İçindeki mücevher kutusuydu. Bu kutuda en değerli mücevherlerimiz ve buna benzer diğer şeyler bulunurdu. Evet, hatta kutuyu tanımayayım diye benim yüzümden özellikle "mal" diye söz ettiklerini düşündüm. Kutu hemen Bay Süto'nun evrak çantasında gözden kayboldu. Ama sonra aralarında küçük bir tartışma çıktı: Bay Süto dolmakalemini çıkartmıştı ve ısrarla babama "mal"ı aldığını belirten bir belge vermek istiyordu. Babamın "bunlar çocukça", "Bizim aramızda böyle bir şeye gerek yok" demesine rağmen Bay Süto uzun zaman ısrar etti. Bana bunları duymak Bay Süto'nun hoşuna gidiyormuş gibi geldi. Sonra da şunları söyledi: "Bana güvendiğinizi biliyorum müdür bey ama pratik hayatta her şeyin bir kuralı vardır." Hatta üvey annemden yardım istedi: "Öyle değil mi, hanımefendi?" Ama üvey annemin dudaklarında sadece yorgun bir gülümseme vardı ve bu durumun gereğince halledilmesini tümüyle beylere bırakmak istediğine benzer bir şeyler söyledi.

Bay Süto sonunda dolmakalemini ortadan kaldırmasına rağmen bütün bu olanlar bana yine de tatsız geldi, ama sonra depoyla ilgili sorunlar hakkında çeşitli şeyler konuşmaya başladılar: Depoda bulunan odunlar ne yapılacaktı? Anladığıma göre babam resmî kurumlar "işyerine muhtemelen el koymadan" hızlı hareket etmekten yanaydı ve Bay Süto'dan bu konularda üvey anneme deneyimi ve bilgisiyle destek olmasını rica etti. Bay Süto hemen üvey anneme dönerek açıklamada bulundu: "Elbette, bunu söylemeye bile gerek yok hanımefendi. Hesaplar yüzünden zaten sürekli temas halinde kalacağız." Sanırım artık ona devredilmiş olan işyerimizden söz ediyordu. Sonra nihayet vedalaşma başladı. Kederli bir yüz ifadesiyle uzun uzun babamın elini sıktı. "Böyle bir anda çok konuşmanın yerinde olmadığını," düşünüyordu ve

bu yüzden babama söylemek istediği tek bir veda cümlesi vardı: "Yakında görüşmek üzere müdür bey." Babam hafif, eğri bir gülümsemeyle cevap verdi: "Öyle olacağını umalım Bay Süto." Aynı anda üvey annem çantasını açtı, bir mendil çıkartarak doğruca gözlerine götürdü. Gırtlağında tuhaf bir tıkanma vardı. Herkes suskunlaştı ve birden ben de bir şeyler yapmam gerektiği duygusuna kapıldığım için durum sıkıntılı bir hal aldı. Ama her şey birdenbire olmuştu ve yapabileceğim makul bir şey gelmedi aklıma. Gördüğüm kadarıyla durum Bay Süto için de sıkıntı vericiydi: "Ama hanımefendi," dedi, "bunu yapmanıza gerek yok, gerçekten yok." Biraz korkmuş gibiydi. Öne doğru eğildi ve âdeti olduğu üzere üvey annemin elini öpmek için dudaklarını eline değirdi. Sonra hemen kapıya yöneldi; neredeyse kenara çekilecek zaman bile bulamayacaktım. Hatta benimle vedalaşmayı dahi unuttu. Dışarı çıktıktan sonra uzun süre ahşap merdivenlerdeki ağır adımlarının sesini duyduk.

Bir süre sustuktan sonra babam konuştu: "Eh, pekâlâ, bir bu kadar hafiflemiş olduk." Bunun üzerine üvey annem hâlâ buğulu olan sesiyle babama söz konusu belgeyi Bay Süto'dan her şeye rağmen alsaydı daha iyi olup olmayacağını sordu. Ama babam bu tür belgelerin hiçbir "pratik değeri" olmaması bir yana böyle bir şeyi saklamanın mücevher kutusunu saklamaktan daha tehlikeli olacağını söyledi. Ve üvey anneme şimdi "her şeyimizi aynı karta oynamamız" gerektiğini anlattı, yani şu anda zaten başka bir çözümümüz olmadığını göz önüne alarak Bay Süto'ya tam bir güven göstermeliydik. Üvey annem bunun üzerine artık bir şey söylemedi, ama sonra babamın büyük ihtimalle haklı olduğunu ancak yine de elinde bir "belge" olsa kendisini daha güvende hissedeceğini anladı. Bununla birlikte yeterli bir açıklama getirecek durumda değildi. Bunun üzerine babam acele etmesi için onu

uyardı: İş onları bekliyordu, söylediği gibi zaman dar olduğundan artık başlamaları gerekiyordu. Üvey annemin kendisi yokken de işlerle başa çıkabilmesi ve o çalışma kampındayken işyerinin körelmemesi için defterleri üvey anneme devretmek istiyordu. Bu arada benimle de üstünkörü birkaç laf etti.

Bana okulda zorluk çıkartmadan izin verip vermediklerini ve benzeri şeyler sordu. Sonunda oturmamı ve üvey annemle kendisi hesaplarla ilgili her şeyi halledene kadar sakin sakin beklememi söyledi.

Ancak bu çok uzun sürdü. Bir süre sabırla dayanmaya çalıştım ve babamı, daha doğrusu yarın bizden ayrılacağını ve onu muhtemelen uzun süre görmeyeceğimi düşünmeye çalıştım; fakat bir süre sonra bu düşünceden yoruldum ve babam için yapacağım başka bir şey olmadığı için de sıkılmaya başladım. Oturup durmak da çok yorucuydu ve böylece ben de sırf değişiklik olsun diye kalkıp musluktan su içtim. Bir şey demediler. Daha sonra bir kere de aşağıya, küçük işimi halletmek için odunların arasına gittim. Geri döndüğümde paslı, ezik lavaboda ellerimi yıkadım, sonra okul çantamdan teneffüste yiyeceğim ekmeği çıkartarak yedim ve sonunda tekrar musluktan su içtim. Bir şey demediler. Tekrar yerime oturdum. Sonra çok uzun bir süre daha korkunç sıkıldım.

Yukarıya, sokağa çıktığımızda öğlen olmuştu. Yine gözlerim kamaştı, bu kez de aydınlıktan. Babam uzun süre –neredeyse kasten olduğu duygusuna kapıldım– her iki demir kilitle uğraştı. Sonra artık bir daha kullanmayacağı için anahtarı üvey anneme verdi. Bunu kendisi söylediği için biliyorum. Üvey annem çantasını açtı. Yine mendil çıkartmak için olduğundan korktum hemen. Ama sadece anahtarı yerleştirdi. Aceleyle yola koyulduk. Önce eve gittiğimizi düşündüm; ama hayır, önce alışveriş yapmaya gittik. Üvey annem babamın çalışma kampında

ihtiyaç duyacağı şeylerin ayrıntılı bir listesini çıkartmıştı. Bir kısmını kendisi dünden halletmişti. Geri kalanını şimdi almamız gerekiyordu. Böyle, onlarla birlikte yürümek bir şekilde huzursuzluk vericiydi, üç kişi ve üçünde de sarı yıldız. Yalnız olduğumda durum beni huzursuz etmekten çok eğlendiriyor. Onlarla birlikteykense neredeyse tatsız bir duygu içinde oluyorum. Niçin, açıklayamıyorum. Daha sonraları buna pek fazla dikkat etmedim. Bütün dükkânlar insan doluydu, bir tanesi hariç: sırt çantasını aldığımız dükkân. Burada müşteri olarak sadece biz vardık. Kolalı keten kumaşların keskin kokusu havaya iyice sinmişti. Giysisinin kollarını temiz tutmak için kolluklar takmış, takma dişleri parıldayan, solgun, yaşlı bir adam olan dükkân sahibi ve şişman karısı bize çok sıcak davrandılar. Çeşitli türden malları masanın üzerine, önümüze yığdılar. Dükkân sahibinin yaşlı kadına "küçüğüm" diye hitap ettiğini ve her şeyi koşturup kadının getirmek zorunda kaldığını gözledim. Ayrıca bu dükkânı biliyordum, evimizden çok uzak değildi. Ama içine hiç girmemiştim. Aslında burası başka şeyler de satan bir spor mağazasıydı. Yeni olarak da kendi üretimleri olan sarı yıldızlardan satmaya başlamışlardı. Çünkü şimdi doğal olarak, büyük bir sarı kumaş sıkıntısı çekiliyordu. (Bizim ihtiyacımız kadarını üvey annem zamanında edinmişti.) Eğer doğru görebildiysem, dükkân sahiplerinin getirdiği yenilik, kumaşın bir şekilde karton üzerine yapıştırılmış olmasıydı. Böyle daha hoş görünüyordu elbette, evet, sonra yıldızların üçgenleri de evde yapılanlar gibi gülünç bir şekilde kesilmemişti. Ürünlerinin kendi göğüslerinde de parıldadığını fark ettim. Ve sanki bunları sadece müşterileri özendirmek için taşıyor gibiydiler.

Ama yaşlı kadın elinde mallarıyla gelmişti bile. Dükkân sahibi bir soru sormasına izin vermemizi rica etmişti, acaba alışverişi çalışma kampını düşünerek mi yapıyor-

duk? Evet, diyen üvey annem oldu. Yaşlı adam kederle başını salladı. Hatta üzerinde kahverengi lekeler belirmiş yaşlı ellerini havaya kaldırarak bir çaresizlik ifadesiyle tekrar tezgâhın üzerine bıraktı. Sonra üvey annem bir sırt çantasına ihtiyacımız olduğunu belirtti ve ellerinde bulunup bulunmadığını sordu. İhtiyar önce tereddüt etti, sonra konuştu: "Sizin için var efendim." Ve karısından istedi: "Küçüğüm, beyefendi için depodan bir tane getirsene!" Sırt çantası istediğimiz gibiydi. Ama dükkân sahibi karısını birkaç şey daha getirmesi için tekrar depoya gönderdi, bunların –kanısınca– gittiği yerde mutlaka babamın yanında olması gerekiyordu. Bizimle genelde çok ölçülü ve anlayışlı konuşuyor ve "çalışma hizmeti" kavramından mümkün olduğunca kaçınmaya çalışıyordu. Bize çeşitli işe yarar şeyler gösterdi; kilitlenebilir, hava geçirmez bir tane çinko kap, dört tane iş gören bir çakı, askılı bir çanta ve "benzer koşullarda" kendisinden sık sık istenen başka şeyler. Üvey annem babam için çakıyı da aldı. Benim de hoşuma gitti. Alınan bütün şeyler toplandığında dükkân sahibi karısına buyurdu: "Hesabı çıkar!" Bunun üzerine yaşlı kadın siyah bir giysiye bürünmüş yumuşak bedenini büyük zahmetler çekerek yastıkla kaplanmış iskemleyle kasa arasından geçirdi. Dükkân sahibi bizi kapıya kadar da geçirdi. Orada, "bir başka sefer tekrar aynı şerefe sahip olmak" umudunda olduğunu söyledi ve samimi bir tavırla babama doğru eğilerek yavaşça ilave etti: "Sayın beyefendiyle ikimizin bildiği gibi."

Artık her şeye rağmen nihayet eve doğru yola çıkmıştık. Tramvay durağının da bulunduğu meydanın yakınında büyük bir apartmanda oturuyoruz. Üvey annemin aklına ekmek tayınını kullanmayı unutmuş olduğu geldiğinde, oturduğumuz kata çıkmıştık. Ben geri dönüp fırına gitmek zorundaydım. Dükkâna ancak bir süre kuyrukta bekledikten sonra girebildim. İnce, sarışın, iri

göğüslü fırıncı kadının yanına varmak zorundaydım: O payımıza düşen miktarı ekmekten kesti, sonra ilerleyip fırıncıya tartması için ekmeği verdim. Selamıma karşılık vermedi, zaten onun Yahudilerden hoşlanmadığını çevrede herkes biliyordu. Bu nedenle ekmeğimi de biraz eksik verdi. Bu şekilde her tayından birazının kendisine kaldığını daha önceden de duymuştum. Ve bir şekilde, öfkeli bakışları ve becerikli el hareketi sayesinde onun düşünce tarzındaki mantığı anladım, yani gerçekten Yahudilerden hoşlanmasının niçin mümkün olmadığını: Aksi takdirde onları dolandırdığı gibi tatsız bir duyguya kapılacaktı. Oysa böylece görüşlerine uygun davranmış oluyordu ve davranışını yönlendiren de görüşünün tutarlılığı oluyordu, fakat bence başka bir görüşe sahip olması da mümkündü elbette.

Karnım iyice acıktığı için fırından eve dönmek için acele ettim ve yolda sadece Annamaria ile birkaç laf etmek için durdum. Ben merdivenlerden çıkmak üzereyken o hoplaya zıplaya aşağıya iniyordu. Üst katımızda oturan Steiner'lerde kalıyordu. Steiner'lerle her zaman ihtiyar Fleischmann'larda görüşürdük, son zamanlarda her akşam. Eskiden komşularımıza özel bir ilgi göstermezdik, ama şimdi aynı cinsten olduğumuz anlaşılmıştı ve bu da akşamları ortak görüşlere ilişkin küçük bir düşünce alışverişini gerekli kılıyordu. Bu arada Annamaria ile ben başka şeylerden de konuşuyorduk ve böylece Steiner'lerin aslında onun sadece amcası ve halası olduğunu öğrendim: Annesi ve babası ayrı yaşıyorlardı ve o zamana kadar Annamaria hakkında bir görüş birliğine varamadıkları için her ikisinin de yanında kalmayacağına, burada yaşamasının daha iyi olacağına karar vermişlerdi. Aynı nedenle önce bir yatılı okulda kalmış; ayrıca, ben de eskiden yatılı okuldaydım. O da aşağı yukarı on dört yaşında. Uzun bir boynu var. Sarı yıldızının hemen

altında göğüsleri yuvarlaklaşmaya başlıyor. Onun da hemen fırına gitmesi gerekiyordu. Öğleden sonra kendisi ve iki kız kardeşle birlikte dört kişilik Rommé oyununa katılmak isteyip istemediğini bilmek istiyordu. Kız kardeşler bir kat üstte oturuyorlardı. Annamaria onlarla arkadaştı, oysa ben pek iyi tanımıyordum, sadece koridorda ve sığınakta görüyordum onları. Küçüğü ancak on bir ya da on iki yaşında gösteriyordu. Annamaria'dan öğrendiğim kadarıyla büyüğü kendisiyle aynı yaştaydı. Bazen, odamızın avluya bakan tarafındaysam onu karşı taraftaki koridorda evden ayrılırken ya da eve dönerken görüyordum. Birkaç kez onunla giriş kapısında da karşılaştım. Kendi kendime, onu biraz daha yakından tanıyabileceğimi düşünerek oyuna katılmayı kabul ettim. Ama aynı anda aklıma babam geldi ve kıza, bugün değil, dedim; çünkü babam hizmete çağrıldı. O zaman o da babamla ilgili durumu daha önce evde amcasından öğrenmiş olduğunu hemen hatırladı. İğneleyici bir şekilde, "Elbette!" dedi. Bir süre sustuk. Sonra sordu: "Ya yarın?" Ama ben ona, "Ertesi gün olmasını tercih ederim," dedim. Ve hemen ardından ilave ettim: "Belki."

Eve döndüğümde babamı ve üvey annemi masanın başında buldum. Üvey annem bir yandan benim tabağımla ilgilenirken aç olup olmadığımı sordu. "Dehşetli," dedim, öylesine birden, gerçekten de durum bu olduğu için herhangi bir şey düşünmeden. O da benim tabağımı tepeleme doldurdu, kendi tabağınaysa neredeyse hiçbir şey almadı. Ama bunu fark eden ben değil babam oldu ve niçin öyle yaptığını sordu. Üvey annem, şu anda midem fazla bir şey kaldıracak durumda değil, gibisinden bir şeyler söyledi ve ben hatamı hemen anladım. Babam onun bu tutumunu hoş karşılamadı. Onun gücüne ve istikrarına en fazla ihtiyaç duyulan şöyle bir anda güçten düşmemesi gerektiğini söyledi. Üvey annem cevap vermedi,

ama bir şeyler duyuluyordu, başımı kaldırıp baktığımda ne olduğunu anladım: Ağlıyordu. Oldukça sıkıntılı bir durumdu, bakışlarımı tabağımdan ayırmamak için kendimi zorladım. Buna rağmen babamın onun elini tutmak için yaptığı hareketi gördüm. Kısa bir süre sonra hiç seslerinin çıkmadığını fark ettim, dikkatle başımı kaldırıp baktığımda el ele oturmuş, büyük bir içtenlikle birbirlerine bakıyorlardı, aynı bir erkek ve bir kadın gibi. Bundan hiçbir zaman hoşlanmamıştım. Şimdi de beni rahatsız etti. Aslına bakılırsa çok doğal bir şey olmasına rağmen, kanımca. Yine de bundan hoşlanmıyorum. Niçin, bilmiyorum. Tekrar konuşmaya başladıklarında hemen rahatladım. Bay Süto'dan da tekrar bahsettiler, elbette mücevher kutusundan ve diğer odun depomuzdan da: En azından bu şeyleri, kendi deyişiyle "emin ellerde bilmenin" babamı rahatlattığını gördüm. "Garantiler"le ilgili konuya kısaca dönse de bu rahatlamayı üvey annem de paylaşıyordu, kastettiği sadece bunların verili söze dayandığı ve bunun yeterliliğinin kuşkulu olup olmadığıydı. Babam omuzlarını silkti ve artık sadece iş hayatında değil "yaşamın diğer bütün alanlarında da" hiçbir şey için garanti kalmadığını söyleyerek yanıtladı. Üvey annem onu hemen bir iç çekişle destekledi: Bu sorunlara değindiği için çoktan pişman olmuştu ve babamdan bunları konuşmamasını, bunları düşünmemesini rica etti. Fakat babam böylesine zor bir zamanda üvey annemin üzerine yüklenen ağır sorunlarla nasıl kendisi olmadan, tek başına başa çıkmak zorunda olduğunu düşünmüştü. Ama üvey annem yalnız olmadığını, benim yanında olduğumu söyleyerek yanıtladı. İkimizin –sözlerine böyle devam etti– babam tekrar eve, aramıza dönmediği sürece birbirimize dikkat edeceğimizi söyledi. Başını biraz yana eğerek bana döndü ve sordu: Böyle olacak, değil mi? Gülümsüyordu ama aynı zamanda da dudakları titriyordu. Ben, evet, de-

dim. Babam da yumuşak bir bakışla bana bakıyordu. Bu beni bir şekilde etkiledi ve onun için bir şeyler yapmış olmak amacıyla tabağımı ittim. Bunu fark etti ve niçin yaptığımı sordu. İştahım olmadığını söyledim. Gördüğüm kadarıyla bu hoşuna gitti; saçlarımı okşadı. Ve bu dokunuşla o gün ilk kez benim de boğazıma bir şeyler tıkandı ama ağlama değil, aksine bir tür bulantı. Babamın artık burada bulunmamasını isterdim. Kötü bir duyguydu, ama öylesine güçlüydü ki, bunu ancak babama bağlayabiliyordum ve o an karmakarışık bir durumdaydım. Az sonra artık ben de ağlayacak haldeydim ama buna zamanım olmadı; çünkü konuklar geldi.

Üvey annem bu konuya önceden değinmişti: Sadece ailenin en yakınları gelecekti – böyle söylemişti. Babam bir şekilde bir jest yaptığında da ilave etti: "Ama onlar da seninle vedalaşmak isteyeceklerdir. Bu çok doğal bir şey!" Zaten o sırada da kapı çaldı: Üvey annemin kız kardeşleri ve annesi gelmişlerdi. Hemen ardından da babamın ailesi, babaannem ve büyükbabam geldiler. Babaannemi çabucak divana oturttuk; çünkü kalın camlı gözlüklerine rağmen neredeyse hiçbir şey göremez bir durumdaydı ve en azından aynı ölçüde de ağır işitiyordu. Ama buna rağmen olaya katılmak ve payını sunmak istemişti. Böyle anlarda herkes onunla ilgilenmekten başını alamazdı; çünkü bir yandan olup bitenleri kulağına bağırarak anlatırken, diğer yandan sadece karışıklığa yol açacağından onun duruma karışmasını beceriklilikle önlemek gerekirdi.

Üvey annemin annesi başında kıvrık kenarları bir savaşçı ifadesi veren, konik biçimli bir şapkayla karşımıza çıktı, hatta şapkanın önünde enlemesine duran bir tüy bile vardı. Ama şapkayı hemen çıkarttı, o zaman gevşek bir saç örgüsüyle cılız bir topuz haline getirdiği biraz seyrek, kar beyazı güzel saçları göründü. İnce sol-

gun bir yüzü, koyu renk iri gözleri vardı ve boynunun iki yanından pörsük deriler aşağı doğru sarkıyordu; bir biçimde çok akıllı, soylu bir av köpeğini andırıyordu. Başı ara sıra biraz titriyordu. Bu tür işlerden çok iyi anladığı için babamın sırt çantasını hazırlama işi ona düşmüştü. O da üvey annemin kendisine verdiği listeye uyarak hemen işe girişmişti.

Bununla birlikte üvey annemin kız kardeşinin hiçbir işe yaraması mümkün değildi. Üvey annemden çok daha yaşlıydı ve görünüş olarak da çok değişikti, sanki hiç kardeş değillermiş gibi: Kısa boylu, toplucaydı ve yüzünde şaşkın bir taşbebek ifadesi vardı. Müthiş gevezelik ediyor ve ağlıyordu ve herkesi de kucaklamıştı. Onun pudra kokan, yumuşak bir duygu veren göğüslerinden ben de kendimi zorlukla kurtarabilmiştim. Oturduğunda vücudunun bütün eti kısa üst bacaklarının üzerine yığılıyordu. Büyükbabamdan bahsetmek gerekirse, o babaannemin oturduğu divanın yanında ayakta durmayı tercih etmiş ve yüzünün ifadesi hiç değişmeden büyük bir sabırla onun yakınmalarını dinlemişti. Önce babam için yakınmıştı ama zamanla kendisiyle ilgili dertleri bu kaygıyı unutturmuştu. Önce baş ağrısından yakındı, sonra tansiyonunun kulaklarında yol açtığı uğultu ve çınlamadan şikâyet etti. Büyükbabam bunlara artık alışmıştı, zaten herhangi bir cevap da vermiyordu. Fakat bütün bu süre boyunca onun yanından ayrılmadı da. Tek bir kez bir şey söylediğini duymadım ama bakışlarım ne zaman ondan tarafa kaysa onu hep aynı köşede, öğle sonrasının ilerlediği ölçüde giderek karanlıklaşan aynı köşede gördüm: Şimdi artık göz çukurları ve yüzünün alt bölümü gölgelere gömülürken sadece çıplak alnı ve burnunun kavisi soluk, sarımtırak bir ışıkla aydınlanmaktaydı. Ve odadaki her hareketi fark edilmeden takip ettiği, sadece küçük gözlerindeki pırıltıdan anlaşılabiliyordu.

Onlardan başka bir de üvey annemin bir kuzeni kocasıyla birlikte gelmişti. Ona "Vili Amca" diye hitap ediyordum, çünkü adı buydu. Yürümesinde bir aksama vardı, bu nedenle ayakkabılarından birisinin tabanı daha yüksekti ve çalışma hizmetine gitmeme ayrıcalığını da bu duruma borçluydu. Armuta benzer bir kafası vardı; üstü geniş, yuvarlak ve çıplaktı ancak yanaklarına ve çenesine doğru inceliyordu. Ailede onun görüşlerine çok değer verilirdi, çünkü bir at yarışı bayisi açmadan önce gazetecilik yapmaktaydı. Şimdi de hemen, "emin kaynaklardan" aldığı ve "kesinlikle güvenilir" olduğunu söylediği yeni haberlerden bahsetmek istiyordu. Bir iskemleye oturdu, sakat bacağını uzattı, ellerini kuru bir hışırtıyla birbirine sürterek "yakın zamanda durumumuzda temel bir değişiklik beklememiz gerektiğini" bildirdi, çünkü hakkımızda "gizli pazarlıklar" başlamıştı ve bu "tarafsız bir aracı olarak müttefik kuvvetler ve Almanlar arasında" geçmekteydi. Vili Amca'nın açıklamalarına göre Almanlar durumlarının bütün cephelerde umutsuz olduğunu "artık kendileri de görmüşlerdi". Vili Amca Almanların bizi, Budapeşte Yahudilerini "sırtımızdan müttefiklerden çıkar sağlamak için biçilmiş kaftan" olarak kabul ettikleri görüşündeydi. Müttefikler sonra bizim için ne yapılması gerekiyorsa yapacaklardı elbette, ve burada kendisi için "çok önemli" olan ve gazetecilik dönemlerinden bildiği ve "dünya kamuoyu" olarak nitelediği bir faktöre değindi. Dünya kamuoyunun bizim yaşadığımız olaylardan çok sarsıldığını söyledi. Elbette karşılıklı sertlik gösterilecekti –kendisi bu görüşteydi– tam da bu durum bize karşı alınacak önlemlerin şu andaki sertliğini gösteriyordu, ancak bunlar sadece "bizim içinde yalnızca dev bir uluslararası baskı manevrası için araç olduğumuz büyük oyunun" doğal sonuçlarıydı. Ayrıca "kulislerde neler döndüğünü", ödenecek yüksek bedel göz önüne alınırsa bunun ancak "spekülatif

bir blöf" olabileceğini bildiğini söyledi ve "her şey kendi rayına" girene kadar biraz sabır göstermemizi istedi. Bunun üzerine babam ona bunun yarın gerçekleşeceği beklenebilir mi yoksa çalışma hizmetine çağrılmasını da büyük bir "blöf" kabul ederek yarın belki de çalışma kampına hiç teslim olmasa daha mı iyi olur, diye sordu. Burada Vili Amca biraz çaresizliğe düştü. Şöyle söyledi: "Pekâlâ, böyle olmaz, elbette olmaz." Ama bu konuda çok huzurlu olduğunu, babamın yakında tekrar eve döneceğini söyledi. "Saat on ikiye beş var," dedi, bu arada ellerini durmadan birbirine sürtüyordu. Sonra ilave etti: "Şu benim at yarışı tiyolarından hiç olmazsa bir tanesinde bu konuda emin olduğum kadar emin olabilseydim şimdi böyle beş parasız bir zavallı olmazdım." Daha sözlerine devam etmek istiyordu ama üvey annemle annesi sırt çantasını hazırlama işini bitirmişlerdi, babam da ağırlığını kontrol etmek için yerinden kalktı.

En son olarak üvey annemin en büyük abisi Lajos Amca geldi. Ne olduğunu tam olarak tanımlayamasam da ailemizde onun bir şekilde önemli bir konumu vardı. Hemen babamla baş başa konuşmak istediğini söyledi. Bunun babamın sinirlerini gerdiğini ve çok ölçülü bir tavırla yapsa da bundan bir an önce kurtulmak istediğini görebiliyordum. Sonra Lajos Amca şaşırtıcı bir biçimde beni kıskaca aldı. Benimle "birazcık sohbet etmek" istediğini söyledi. Beni odanın tenha bir köşesine çekti, göz göze gelecek şekilde bir dolabın önüne dikti. Babamın "yarın bizden ayrılacağını" benim zaten bildiğimi söyleyerek başladı. Bildiğimi söyledim. Sonra babamın yokluğunu hissedip etmeyeceğimi sordu. Sorusu biraz sinirime dokunmuştu. "Elbette," diye yanıtladım. Bu cevap bana nedense pek yetersiz geldiğinden hemen ardından ilave ettim: "Çok." Bunun üzerine bir süre yakınır bir ifadeyle başını salladı.

Ama bundan sonra ondan bazı ilginç ve şaşırtıcı şeyler öğrendim. Örneğin hayatımın "kaygısız, mutlu çocukluk yılları" olarak nitelediği belli bir döneminin bu kederli günle birlikte benim için artık tümüyle sona erdiğini. Benim herhalde bu konuda hiç bu biçimde düşünmemiş olduğumu söyledi. Kabul etmek zorunda kaldım: Düşünmemiştim. Ama buna rağmen –böyle devam etti– sözlerinin beni şaşırtmadığı kesindi. Şaşırtmadığını söyledim. Sonra babamın gidişiyle üvey annemin tamamen desteksiz kalacağını bilmemi istedi, "ailenin bir gözü" üzerimizde olsa da bu böyleydi, böylece bu andan itibaren onun temel dayanağı bendim. Zaman bana mutlaka –böyle söyledi– "kaygı ve vazgeçiş"in ne olduğunu öğretecekti. Çünkü şu andan itibaren artık eskisi kadar rahat olamayacağım çok açıktı ve şu anda "yetişkinler" gibi konuştuğumuzdan, benden bunu saklamayacaktı. "Şimdi," böyle söyledi, "Yahudilerin ortak kaderinden sen de payını aldın," sonra bu konuda kalarak bu kaderin "yüzyıllardır süren kesintisiz bir takibattan ibaret" olduğunu ama Yahudilerin bu kaderi "alçakgönüllülük ve fedakârca bir sabırla" karşıladıklarına değindi, çünkü Tanrı onlara bu kaderi eski günahlarından dolayı uygun görmüştü ve işte bu yüzden ancak ondan merhamet bekleyebilirlerdi. Buna karşın Tanrı bizden "gücümüz ve yeteneklerimiz el verdiğince" yerimizde, onun bize uygun gördüğü yerde kalmamızı beklerdi. Örneğin ben –bunu ondan öğrendim– ileride ailenin reisi rolünü üstlenerek yerimde kalmalıydım. Kendimde bu gücü ve isteği hissedip etmediğimi öğrenmek istiyordu. Gerçi o âna kadar anlattıklarını, özellikle de Yahudiler, günahları ve Tanrı'yla ilgili olanları tam olarak izleyememiştim ama sözleri beni yine de bir şekilde etkilemişti. Ben de ona, evet, dedim. Hoşnut görünüyordu. Aferin, dedi. Benim "derin duygulara ve ciddi bir sorumluluk bilincine

sahip" anlayışlı bir oğlan olduğumu her zaman gördüğünü sözlerine ekledi ve ona göre bu, bütün kader darbeleri karşısında belli bir teselli anlamına geliyordu – sözlerinden bu anlaşılıyordu. Sonra iç tarafları hafif nemli, dışları kıllarla kaplı parmaklarıyla çenemi tuttu, yüzümü kendisine çevirdi ve hafifçe titreyen alçak bir sesle konuştu: "Babanı büyük bir yolculuk bekliyor. Onun için dua ettin mi?" Bakışlarında sert bir şeyler vardı, belki de bende babama karşı yapmam gereken bazı şeyleri kaçırmışım gibi bir utanç duygusu uyandıran bu oldu, çünkü, evet öyleydi, gerçekten de bunu düşünmemiştim. Fakat şimdi, o bir kere bu duyguyu içimde uyandırdıktan sonra bunu bir şok, bir tür suç olarak hissetmeye başladım ve bundan kurtulabilmek için ona itiraf ettim: "Hayır." "Benimle gel," dedi.

Onunla birlikte avluya bakan odaya gitmek zorunda kaldım. Burada eskimiş, artık kullanılmayan birkaç parça mobilyanın arasında dua ettik. Lajos Amca önce küçük, yuvarlak, ipeksi bir pırıltısı olan siyah kepi seyrek, gri saçlarının tepesinde oluşmuş açık noktaya yerleştirdi. Benim de holden kepimi almam gerekmişti. Sonra ceketinin iç cebinden kenarları kırmızı-siyah ciltli bir kitapçık, göğüs cebinden de gözlüğünü çıkarttı. Sonra duayı okumaya başladı; ben de, o ne kadar okursa hepsini tekrarlamak zorundaydım. Başlangıçta iyi gitti ama kısa bir süre sonra bu çaba bana yorucu geldi ve Tanrı'ya söylediklerimizi İbranice söylemek zorunda olduğumuz ve ben bu dili hiç bilmediğim için sözcüklerin anlamını anlayamamak da beni biraz rahatsız ediyordu. Bu yüzden onu her şeye rağmen izleyebilmek için sürekli olarak Lajos Amca'nın dudak hareketlerine dikkat etmek zorunda kalıyordum, öyle ki bütün bunlardan bana kalan aslında sadece açılıp kapanan nemli, etli dudaklarının görüntüsü ve kendi mırıldandığımız bu ya-

bancı dilin anlaşılmaz tınısı oldu. Evet, bir de Lajos Amca'nın omuzlarının üzerinden gördüğüm pencerenin dışındaki görüntü: Karşıdaki katta kız kardeşlerden büyüğü koridordan hızla geçerek evine gidiyordu. Sanırım metni biraz karıştırdım. Ama duanın sonuna geldiğimizde Lajos Amca hoşnut görünüyordu ve yüzünde öyle bir ifade vardı ki neredeyse ben de babam için gerçekten bir şeyler yaptığımız duygusuna kapıldım. Sonunda sahiden de o zorlayıcı ve ağır duygu karşısında kendimi daha iyi hissettim.

Cadde tarafındaki odaya geri döndük. Hava kararıyordu. Mavimsi sisli ilkbahar akşamını dışarıda bırakarak karartma kâğıdıyla kaplanmış kepenkleri kapattık. Böylece odaya tümüyle hapsolmuştuk. Onca gürültü beni yordu. Hem sigara dumanı da biraz gözlerimi yakıyordu. Durmadan esniyordum. Üvey annemin annesi masayı hazırladı. Akşam yemeğini büyük çantasının içinde kendisi getirmişti. Hatta karaborsa et bile bulmuştu. Bunu geldiğinde anlatmıştı bize. Babam deri cüzdanından çıkarttığı parayla etin parasını ödemişti. Aynı anda Bay Steiner ve Bay Fleischmann da geldiklerinde hepimiz artık yemeğe oturmuştuk. Onlar da babamla vedalaşmak istiyorlardı. Bay Steiner hemen, "Kimse rahatsız olmasın," diyerek söze girdi: "İzninizle, ben Steiner. Lütfen kalkmayınız." Ayaklarında yine yıpranmış terlikleri vardı, açık yeleğinin arasından göbeği taşıyordu, ağzında da her zaman taşıdığı kötü kokulu puro izmariti vardı. Büyük kırmızı kafasının üzerindeki çocuksu bir tarzda taranmış saçları tuhaf bir etki yapıyordu. Bay Fleischmann onun yanında neredeyse görünmüyordu. Çünkü çok ufak tefekti, dış görünümü çok bakımlıydı. Saçları ak, benzi solgundu, baykuşu andıran bir gözlüğü ve yüzünde hep kaygılı bir ifade vardı. Bay Steiner'in yanında sesini çıkartmadan eğilerek, sanki onun için özür dilermiş

gibi el sıkıştı. Ancak bundan çok da emin değilim. İki ihtiyar sürekli kavga etseler de –uzlaştıkları tek bir mesele bile yoktu– birbirlerinden hiç ayrılmazlardı. İkisi de peş peşe babamın elini sıktılar. Bay Steiner ayrıca omzuna da hafifçe vurdu. Babama "koca delikanlı" diye hitap ederek her zamanki kelime oyununu patlattı: "Baş hep eğik ve umutsuzluğu hiç bırakmak yok!" Sonra, bundan böyle de benimle ve "genç hanım"la –üvey anneme böyle diyordu– ilgilenmeye devam edeceklerini söyledi, bunun üzerine Bay Fleischmann da sertçe başını salladı. Küçük gözlerini kırpıştırdı. Sonra babamı göbeğine bastırarak kucakladı. Onlar gittiklerinde her şey tabak çanak şangırtısı, konuşma sesleri, yemeklerin ve tütünün dumanı içinde boğuldu. Şimdi bana artık yalnızca, zaman zaman etrafımı saran sisten çıkar gibi bölük pörçük yüzler ve hareketler ulaşıyordu; özellikle de üvey annemin her tabağı kontrol eden annesinin titrek, kemikli başı; sonra dinimiz domuz etini yasakladığından et yemek istemeyen Lajos Amca'nın reddetmek için kaldırdığı elleri, üvey annemin kız kardeşinin ablak yanakları, yemeğini çiğnerken inip kalkan çenesi ve yaşlı gözleri; sonra birdenbire lambanın ışık çemberi içinde Vili Amca'nın çıplak, kırmızımsı başı; bir de bölük pörçük kulağıma gelen iyimserlik dolu yeni haberler. Bunlardan başka "en kısa zamanda yine hep birlikte, huzur, sevgi ve sağlıkla aile sofrasında oturabilmemizi" dileyen Lajos Amca'nın tam bir sessizlikle dinlenen törensi sözlerini hatırlıyorum. Babamı bir kez hayal meyal algıladım, üvey annemden bana ulaşanlarsa ona karşı çok dikkatli davrandıkları – ve neredeyse babamdan çok ona ilgi gösterdikleriydi; bir ara ağrıdığı için herkes ona ağrı kesici ya da kompres isteyip istemediğini sordu. Hiçbirini istemedi. Büyükannem de düzensiz aralıklarla dikkatimi çekiyordu. Durmadan birilerine engel oluyor, onu sürekli

koltuğuna geri götürmek zorunda kalıyorlardı; yakınıp duruyordu ve artık hiçbir şey görmeyen gözleri, gözyaşlarıyla ıslanmış kalın gözlük camlarının arkasında ter salgılayan iki tuhaf böcek gibi görünüyordu. Sonunda herkes sofradan kalktı. O zaman son vedalaşma başladı. Büyükannem ve büyükbabam üvey annemin ailesinden daha önce gitmişlerdi. Onların gidişi bütün bu akşamın en tuhaf olayı, büyükbabamın varlığını hissettiren, algılayabildiğim yegâne kıpırtıydı: Kuş kafasına benzeyen küçük, sivri kafasını sadece bir an için ama çok vahşice, neredeyse delice bir ifadeyle babamın ceketine, göğsünün üzerine yaslamıştı. Bütün bedeni kramp girmiş gibi kasılıyordu. Sonra büyükannemi dirseğinden tutup yürüterek hızla çıkıp gitti. Herkes onlara yol açmıştı. Sonraları beni kucakladı, yüzümde dudaklarının bıraktığı yapışkan izleri hissettim. Sonunda bütün sesler kesildi, hepsi gitmişlerdi.

İşte o zaman ben de babamla vedalaştım. Ya da daha doğrusu o benimle vedalaştı. Tam olarak emin değilim. Yaşanan durumları da tam olarak hatırlamıyorum: Babam herhalde konukları geçirmeye dışarı çıktı çünkü bir süre masada akşam yemeğinin kalıntılarıyla yalnız kaldım ve ancak babam döndüğünde irkilerek bunu algıladım. Yalnızdı. Benimle vedalaşmak istiyordu. Sabah o erken saatte buna fırsat bulamazdık – böyle söyledi. O da genel olarak bana düşen sorumluluk ve artık yetişkin sayıldığıma ilişkin olarak akşamüzeri Lajos Amca'dan zaten dinlemiş olduğum şeylerin benzerini söyledi; yalnız Tanrı'ya değinmeden, onun kadar süslü sözler kullanmadan ve çok daha kısa ifade ederek. Annemden de söz etti: Şimdi belki beni "evden çekip almayı" deneyebilirdi. Bu düşüncenin onu epeyce kaygılandırdığını gördüm. Mahkeme sonunda babamdan yana karar alıncaya değin beni sahiplenebilmek için ikisi de uzun süre çatış-

mışlardı. Şu anda içinde bulunduğu durumun elverişsizliği yüzünden beni kaybetmek istemiyordu, bunu ben de anlayabiliyordum. Ama o yasalara değil, benim sağduyuma ve benim için "sıcak bir aile yuvası sağlamış olan" üvey annemle beni "terk etmiş olan" annem arasındaki farka güveniyordu. Kulak kesildim, çünkü annem bu konuyu bana başka türlü açıklamıştı: Ona göre suçlu olan babamdı. Bu yüzden bir başka erkek, Dini Amca (aslında Denes) diye birini bulmak zorunda kalmıştı. Bu arada geçen hafta o da yola çıkmış aynı şekilde çalışma kampına gitmişti. Aslında daha ayrıntılı bir bilgiye asla sahip olamamıştım ve babam şimdi de hemen yine üvey anneme dönerek yatılı okula devam etmek zorunda kalmayışımı ona borçlu olduğumu ve yerimin "burada, evde, onun yanında" olduğunu söyledi. Babam daha uzun süre üvey annemden söz etti, onun niye yanımızda olmadığını yavaş yavaş kavrıyordum: Bunları duymak onun için mutlaka sıkıntı verici olacaktı. Bense artık biraz yorulmaya başlamıştım. Ve babam benden söz vermemi istediğinde ona ne sözler verdiğimi artık hatırlamıyordum bile. Ancak hemen sonra kendimi birdenbire onun kollarında buldum, bu sözlerden sonra bana böyle sıkıca sarılması benim için beklenmedik ve hazırlıksız karşılaştığım bir şeydi. Gözyaşlarımın bu yüzden mi, yoksa sadece yorgunluktan mı, yoksa üvey annem sabahki değinmesiyle beni bir şekilde bu belli anda gözyaşlarının mutlaka gelmesi gerektiğine hazırladığından mı boşandığını bilmiyorum; ama nedeni ne olursa olsun böyle olması yerindeydi ve bunu görmenin babama da iyi geldiğini hissettim. Sonra beni yatağa gönderdi. Çok da yorgundum zaten. Ama en azından –bu benim düşüncemdi– zavallıyı çalışma kampına güzel bir günün anısıyla gönderebildik.

2

Babamla vedalaşmamızın üzerinden artık iki ay geçti. Yaz geldi. Okul ise uzun zamandan beri tatil, ilkbahardan bu yana. Savaşı gerekçe olarak gösterdiler. Uçaklar sık sık gelip kenti bombalıyorlar ve o zamandan beri Yahudiler için yeni kurallar geçerli. İki haftadan beri ben de çalışma zorunluluğu altındayım. Bu bana resmî bir yazıyla bildirildi: "Sizin için sürekli bir iş tahsis edilmiştir." Şu hitapla yazılmıştı: "Yardımcı işçi olarak yetiştirilecek erişkin Köves György'ye" ve böylece işin içinde Jungvolk'un parmağı olduğunu hemen anladım. Gerçi artık fabrikalarda ve benzer işyerlerinde benim gibi çalışma hizmeti için yaş olarak tam yetkin olmayanların da çalıştırıldıklarını ben de duymuştum. Orada benimle birlikte, yine on beş yaşlarında on sekiz kişi daha var. İşyeri Csepel'de, "Shell Petrol Rafinerisi" adlı bir anonim şirkette. Aksi takdirde kent alanını sarı yıldızla terk etmek yasak olduğundan, böylece ben de bir ayrıcalık kazanmış oluyordum. Bana bir de kurallara uygun bir belge verdiler, hatta üzerinde silahlanma sanayisi kumandanının mührü bile vardı ve belgede ayrıca "Csepel Sınırını Geçme İzni"ne sahip olduğum belirtilmişti.

İşin kendisinin pek zorlayıcı olduğu söylenemez, hatta böyle, diğer oğlanlarla birlikte olunca epey eğlen-

celi: duvar yapımına yardımdan ibaret. Tesis bir bombardımana hedef olmuş ve bombaların verdiği hasarı gidermek için çalışmamız gerekiyor. Yanında çalıştığımız ustabaşı da bize karşı gayet iyi; hatta hafta sonlarında bize de gerçek bir işçiye ödediği ücreti ödüyor. Ama üvey annem her şeyden önce verdikleri kimliğe sevindi. O güne kadar ne zaman bir yere gitmek istesem, eğer kimliğimi ispat etmem gerekse ne yapacağım konusunda büyük kaygılara düşmüştü. Artık kaygılanmasına gerek yok, çünkü bu kimlik günlerimi öylesine geçirmeyip sanayide savaş için önem taşıyan bir iş yaptığımı da belgeliyor ve bu elbette farklı bir kategoriye giriyor. Bu konuda ailenin görüşü de böyle. Sadece üvey annemin kız kardeşi böyle bedensel bir iş yapmak zorunda olduğum için biraz yakındı ve neredeyse gözünde yaşlarla sordu: Sen bunun için mi okudun? Ona bu işi sağlıklı bulduğumu söyledim. Vili Amca da bana hemen hak verdi, Lajos Amca ise uyardı: Tanrı'nın bize uygun gördüğünü kabullenmeliyiz; bunun üzerine üvey annemin kız kardeşi sustu. Sonra Lajos Amca beni bir kenara çekerek daha ciddi bir konuşma yaptı: Diğer söylediklerinin yanı sıra beni uyararak işyerinde sadece kendimi değil "bütün Yahudi cemaatini" de temsil ettiğimi ve bu nedenle onları da göz önüne alarak davranışlarıma dikkat etmem gerektiğini unutmamamı, çünkü davranışlarımın bütün Yahudiler de hesaba katılarak yargılanacağını söyledi. Aslında ben bunu hiç düşünmemiştim. Ama onun pekâlâ haklı olabileceğini kabul ettim.

Babam çalışma kampından düzenli olarak mektup gönderiyordu: Sağlığı iyiydi Allah'a şükür, işi rahat kaldırabiliyordu, ve gördüğü muamele de –böyle yazıyordu– insaniydi. Aile mektuplarda yazılanlardan hoşnuttu. Lajos Amca ise şu görüşteydi: "Şu âna kadar Tanrı babanın yanındaydı," ve beni Tanrı'nın hep babamın yanında ol-

ması için her gün dua etmem konusunda uyardı, çünkü Tanrı'nın kudreti hepimizin üzerindeydi. Vili Amca da artık zaten sadece "kısa bir geçiş dönemi"ni atlatmamız gerekeceği konusunda hepimize güvence verdi, çünkü müttefiklerin çıkartması –böyle açıklıyordu– "Almanların kaderini nihai olarak belirlemişti".

Üvey annemle de bugüne kadar herhangi bir görüş ayrılığı olmadan geçindik. Benim tam tersime şimdi o tembelliğe zorlanıyordu: Ari ırktan olmayan hiç kimse artık ticaret yapamayacağı için işyerinin kapatılması emredilmişti. Ama babam Bay Süto'da doğru karta oynamış gibiydi çünkü şimdi kendisinde olan odun depomuzun gelirinden annemin payına düşeni babama söz verdiği gibi her hafta sadakatle getirip bırakıyordu. Son defasında da tam zamanında geldi ve anladığım kadarıyla masanın üzerine saydığı miktar hiç de fena değildi. Üvey annemin elini öptü, bana da dostça birkaç söz söyledi. Alışıldığı gibi "müdür bey"in durumu hakkında da etraflı bilgi istedi. Tam vedalaşırken aklına bir şey daha geldi. Evrak çantasından küçük bir paket çıkarttı. Yüzünde belirgin bir sıkılganlık ifadesi vardı. "Sayın hanımefendi, umarım evin ihtiyaçlarında işinize yarar," dedi. Paketin içinde yağ, şeker ve bu türden başka malzemeler vardı. Bunları karaborsada aldığından kuşkulandım, bunu mutlaka Yahudilerin yiyecek karnesi haklarını kısıtlayan kararı okuduğu için yapmıştı. Üvey annem önce biraz karşı çıktı, ama Bay Süto çok ısrar etti, sonuçta bu incelik karşısında üvey annemin yapacağı bir şey yoktu. İkimiz yalnız kaldığımızda bunları kabul etmekle doğru yapıp yapmadığı konusunda benim düşüncemi de sordu. Ben doğru buluyordum, çünkü kabul etmeyerek Bay Süto'yu incitmesi elbette doğru olmazdı. Sonuçta Bay Süto bunu iyi niyetle yapmıştı. Üvey annem de aynı görüşteydi ve babamın da bu davranışı onaylayacağını söyledi. Ger-

çekten ben de başka türlü olabileceğini düşünemiyordum. Aslında bunu kendisi benden iyi biliyordu.

Her zamanki gibi haftada iki gün de, ona ait olan öğle sonralarında anneme gidiyorum. Onunla eskiden beri sorunum daha fazla. Babamın daha önceden söylediği gibi yerimin üvey annemin yanı olmasını kesinlikle kabul edemiyor. Kendisine, asıl anneme "ait" olduğumu söylüyor. Ama bildiğim kadarıyla mahkeme beni babama verdi ve bu geçerliliği olan bir karar. Buna rağmen annem bu pazar da benim nasıl yaşamak istediğim konusunda ağzımı aradı –çünkü ona göre önemli olan sadece benim ne istediğimdi– bir de onu sevip sevmediğimi sordu. Bunun üzerine, tabii elbette, dedim. Ama annem birisini sevmenin "ona bağlı" olmak anlamına geldiğini ve gördüğü kadarıyla benim üvey anneme bağlı olduğumu söyledi. Ona yanlış baktığını anlatmaya çalıştım, çünkü sonuçta üvey anneme bağlı olan ben değildim –kendisinin de bildiği gibi, bunu babam benden istemişti. Bunun üzerine söz konusu olanın şimdi ben ve benim hayatım olduğunu, burada benim karar vermem gerektiğini, ayrıca sevginin "sözlerle değil, yapılanlarla" gösterildiğini söyleyerek yanıtladı. Ondan oldukça kaygılı ayrıldım: Onu sevmediğimi düşünmesine elbette izin veremezdim – diğer yandan, benim kendi isteğimin önemi hakkında ve kendi sorunlarımda kendim karar vermem gerektiği konusunda söylediklerini de tümüyle ciddiye alamazdım. Sonuçta bu onun kendi kavgasıydı. Eğer burada yargıda bulunmak zorunda kalırsam bu benim için sıkıntı verici olurdu. Hele babamın elinden bir şey almam hiç mümkün değildi, hem de zavallı tam da çalışma kampındayken. Ama yine de tramvaya binerken tatsız bir duygu içindeydim çünkü tabii ki anneme bağlıydım ve onun için bugün de bir şey yapamamış olmak beni üzmüştü.

Annemden ayrılmak için aceleci davranmayışımın

nedeni muhtemelen bu tatsız duyguydu. Sarı yıldız taşıyanların akşam sekize kadar sokakta kalma izni olduğunu düşünerek ısrar etmişti o zaman: Geç oluyor! Artık elimde böyle bir kimlik varken bütün emirlere o kadar kesinlikle uymam gerekmediğini açıkladım ona.

Yine de ilgili kararnameye uyarak tramvayın en son vagonuna bindim. Eve vardığımda saat sekize geliyordu ve yaz akşamında hava daha aydınlık olmasına rağmen orada burada pencereler mavi ve siyah tahta kepenklerle karartılmaya başlanmıştı. Üvey annem de sabırsızlanmaya başlamıştı ama daha çok alışkanlıktan, sonuçta artık bir kimliğim vardı. Akşamı her zamanki gibi Fleischmann' larda geçirdik. Her iki ihtiyar da iyiydi, alışıldığı gibi yine saç saça baş başaydılar; ama çalışıyor olmamı her ikisi de aynı şekilde onayladı, elbette onlar da kimlik nedeniyle yaptılar bunu. Ama heyecanları yüzünden yine de biraz kavga ettiler. Üvey annem de, ben de Csepel çevresini pek tanımıyorduk ve bu yüzden ilk gidişimde onlara sormuştuk. Yaşlı Fleischmann dış mahallelere giden tramvayı tavsiye ederken Bay Steiner otobüsten yana tavır almıştı, çünkü söylediğine bakılırsa otobüs rafineriye kadar giderken tramvay biraz daha uzakta duruyor ve yolun bir kısmını yürümek gerekiyordu – bu arada söylediğinin doğru olduğu da anlaşıldı. Ama o zaman bunu daha bilmiyorduk ve Bay Fleischmann da çok kızmıştı: "Her zaman haklı çıkmak zorunda mısınız," diye patladı. Sonunda ikisinin de şişman karınları işe karıştı. Annamaria ile ben hallerine epey güldük.

Ayrıca Annamaria'yla komik bir durum yaşadım. Cuma akşamı bombardıman alarmı sırasında sığınakta, daha doğrusu sığınağa açılan boş ve karanlık bir bodrum girişinde oldu bu. Aslında ona sadece, dışarıda olup bitenleri oradan izlemenin daha ilginç olduğunu göstermek istemiştim. Ama kısa bir süre sonra pek de uzaktan

gelmeyen bir bomba infilakı işittiğimizde bütün bedeni titremeye başladı. Bunu iyice hissedebiliyordum, çünkü korkudan bana sarılmıştı, kolları boynumdaydı, yüzünü omzuma bastırmıştı. Bundan sonra hatırladığım bir şekilde ağzını aramış olduğum. Ilık, nemli, biraz yapışkan bir temas hissettim. Ve sonra bu, bir kızla ilk kez öpüşmem ve o anda bunu hiç de düşünmemiş olduğumdan bir tür sevinçli şaşkınlığa dönüştü.

Sonra dün, merdivenlerde, onun da oldukça şaşırmış olduğunu anladım. "Bütün suç bombada," dedi. Genel olarak baktığımızda haklıydı. Ardından birbirimizi tekrar öptük; o zaman, böyle bir fırsatta dile de belli bir işlev yükleyerek bu olayın nasıl daha etkili bir hale getirilebileceğini ondan öğrendim.

Bu akşam da onunla birlikte Fleischmann'ların süs balıklarını seyretmek için öteki odaya gittik, aslında balıkları başka zamanlarda da sık sık seyrederdik. Bu sefer o odaya elbette sadece balıklar için gitmemiştik. Dillerimizi de kullanmak istiyorduk. Ama çabuk geri döndük çünkü Annamaria, teyze ve dayısının durumun farkına varabileceğinden korkuyordu. Daha sonra sohbet ederken, ondan benimle ilgili düşüncelerine dair birkaç ilginç şey daha öğrendim: Onun için sadece "iyi bir arkadaştan daha fazla bir şey ifade edebileceğimi" daha önce hiç düşünmemiş olduğunu söyledi. Beni tanıdığında öylesine bir yeniyetme olarak bakmış bana. Daha sonra beni daha yakından gözlemiş, sırrını böyle anlattı; belki ikimiz de aile içinde aynı kaderi paylaştığımızdan –böyle söyledi– içinde bana karşı bir duygudaşlık oluşmuş ve benim söylediğim bazı şeylere bakarak bazı konularda benzer düşüncelerimiz olduğu sonucuna varmış, ama o zamanlar benim için bundan fazlasını aklına bile getirmiyormuş. Bir süre daha derin derin bunun ne tuhaf olduğunu düşündü, sonra şunları söyledi: "Bunun böyle

olması gerektiği açık." Yüzünde değişik, neredeyse sert bir ifade vardı; ben dün söylediğine, yani suçun bombada olduğu fikrine katılsam da görüşüne hiç karşı çıkmadım. Ama ben bunu elbette bilemezdim ve böylesi onun daha çok hoşuna gidiyormuş gibiydi. Ertesi gün işe gitmek zorunda olduğum için çabuk ayrıldık ve ben kıza elimi verdiğimde tırnağıyla canımı yakarak küçük ama keskin bir acı bıraktı. Gizimizi kastettiğini anladım ve yüzü "her şey yolunda" der gibiydi.

Ertesi gün de oldukça tuhaf davrandı. Yani öğleden sonra ben işten eve gelip gömleğimi, ayakkabılarımı değiştirip ıslak bir tarakla saçlarımı da düzelttikten sonra birlikte kız kardeşlere gittik – çünkü Annamaria bu arada önceden de düşünmüş olduğu gibi beni onlarla tanıştırma fırsatını ayarlamıştı. Anneleri de beni samimiyetle karşılamıştı. (Babaları çalışma kampındaydı.) Evleri gösterişliydi; bir balkon, halılar, birkaç büyük oda ve kızlar için ayrı bir küçük oda vardı. Oda bir piyano, çok sayıda bebek ve kızların zevkine uygun diğer şeylerle döşenmişti. Çoğunlukla kâğıt oynuyoruz ama bugün büyük kız kardeşin canı kâğıt oynamak istemiyordu. Bizimle önce bir sorun, son zamanlarda onu çok meşgul eden bir konu hakkında konuşmak istiyordu: Yani şu sarı yıldız onu epeyce düşündürüyordu. Aslında önce "insanların bakışı" dikkatini bu değişikliğe çekmişti, bakışlarında onların kendisinden "nefret" ettiğini görüyordu. Bugün annesinin isteği üzerine alışverişe gittiğinde de aynı şeyleri hissetmişti. Bana duruma biraz abartılı bakıyor gibi geldi. En azından benim deneyimlerim böyle değildi. Örneğin işyerindeki duvarcı ustalarının arasında da Yahudilere tahammül edemedikleri herkesçe bilinen kişiler vardı, buna rağmen biz gençlerle gayet iyi arkadaş olmuşlardı. Diğer yandan bu, görüşlerini değiştirmiyordu tabii. Sonra aklıma fırıncı örneği geldi ve kıza aslında nefret edile-

nin kendisi, yani kendi kişiliği olmadığını –sonuçta onu hiçbiri tanımıyordu– aksine "Yahudilik" düşüncesi olduğunu anlatmaya çalıştım. Temelde bu düşüncenin ne olduğunu bilmediği için kendisinin de aynı konuda düşünmüş olduğunu söyledi. Gerçi Annamaria ona bunu herkesin bildiğini söylemişti: bir din. Ama onu ilgilendiren bu değil "anlam"dı. "Sonuçta insan hangi nedenle nefretle karşılaştığını bilmeli," dedi. Başlangıçta hiçbir şeyi doğru dürüst anlamadığını ve "sadece Yahudi olduğu için" aşağılanmaktan çok etkilendiğini kabul etti: O zaman ilk kez –böyle söyledi– kendisini diğer insanlardan ayıran bir şey olduğunu ve onların ait olduğundan başka bir yere ait olduğunu hissettiğini anlattı. Sonra düşünmeye başlamış, okuyarak ve başkalarıyla konuşarak da olayı anlamaya çalışmış ve o zaman tam da bu nedenle nefretle karşılandığını anlamış. "Biz Yahudiler diğerlerinden farklıyız," diyordu ve insanların Yahudilerden nefret etmesinin nedeninin bu farklılık olduğu görüşünü savunuyordu. Ayrıca "bu farklılığın bilinciyle" yaşamanın kendisi için ne kadar tuhaf olduğunu ve bu yüzden bazen bir tür gurur, sonra yine bir şekilde daha çok bir utanç hissettiğini söyledi. Bizden öğrenmek istediği bu farklılığı bizim nasıl karşıladığımız, gurur mu yoksa daha çok utanç mı duyduğumuzdu. Kız kardeşinin ve Annamaria'nın söyleyebileceği fazla bir şey yoktu. Ben de şimdiye kadar henüz bu tür duygulara neden olacak bir şey görmemiştim. Ayrıca bu farkı insan öyle kolayca –kendisi– belirleyemezdi; sonuçta, bildiğim kadarıyla sarı yıldızın nedeni de tam buydu işte. Bunu da düşünmesini istedim. Ama o ısrar etti: "Farkı biz içimizde taşıyoruz." Benim değerlendirmeme göreyse dışta ne taşıdığımız daha önemliydi. Niçin bilmiyorum bu konuda uzun uzun tartıştık, çünkü gerçeği söylemek gerekirse bu sorunun niçin bu kadar önemli olduğunu anlamıyordum.

Ama onun düşünce akışında beni nedense sinirlendiren bir şey vardı: Bence her şey çok daha basitti. Pekâlâ, ben bu tartışmada haklı çıkmak da istiyordum elbette. Ara sıra Annamaria da bir şeyler söylemek ister gibi oluyordu ama biz ona artık pek dikkat etmediğimiz için bir türlü söze giremedi.

Sonunda ortaya bir örnek koydum. Zaman zaman sadece vakit geçirmek için konu üzerinde ben de düşünmüştüm ve bu yüzden şimdi aklıma gelmişti. Kısa süre önce bir kitap okumuştum, bir tür roman: Bir dilenci ve bir prens, bu farkın dışında, görünüm ve yapı olarak karıştırılacak kadar birbirlerine benzerler. Sırf meraktan kaderlerini değişirler. Sonunda prens gerçek bir dilenci, dilenci gerçek bir prens olur. Kıza bunu kendi durumu için de göz önüne almaya çalışmasını söyledim. Bu çok da olası değildi elbette ama sonuçta pek çok olabilirlik de vardı. Varsayalım ki, daha ne konuşabildiği ne de o dönemi hatırlayabildiği kadar küçük bir çocukken, nasıl olduğu önemli değil ama –bunu varsayalım bir kere– bir başkasıyla karıştırılmış ya da kimlik belgeleri ırk bakımından temiz olan bir ailenin çocuğuyla değiştirilmiş olsun: Evet, bu varsayımsal durumda farklılığı diğer kız hisseder ve sarı yıldızı da o taşırken kendisi, kendisiyle ilgili mevcut verilerin temelinde kendisini aynı diğer insanlar gibi görecek –ve tabii onlar tarafından da öyle görülecek– ve bütün o farklılığı en küçük bir şekilde bile hissetmeyecekti. Gördüğüm kadarıyla bundan oldukça etkilendi. Önce sadece sustu ama sonra dudakları sanki bir şey söylemek istermiş gibi yavaş yavaş ve zor hissedebildiğim bir yumuşaklıkla birbirinden ayrıldı. Ama sonra konuşmak yerine başka bir şey yaptı, çok daha tuhaf bir şey: Gözyaşlarına boğuldu. Yüzünü masanın üzerine dayadığı dirseğinin iç yanına gömdü, omuzları kesintisiz sarsılıyordu. Fazlasıyla şaşırdım, çünkü böyle bir şeyi

amaçlamamıştım ve bu görüntü beni bir tür karmaşaya düşürmüştü. Ona doğru eğildim, saçına, omuzlarına ve koluna hafifçe dokunmaya çalışırken ağlamamasını rica ettim. Ama o giderek kısılan sesiyle acı acı bağırarak şuna benzer bir şeyler söyledi: Eğer bizim özelliğimizle ilgisi yoksa o zaman her şey sadece bir rastlantıdan ibaretti ve eğer olması gereken kişiden bir başkası olabilecekse o zaman "hiçbir şeyin anlamı yoktu" ve bu ona göre "tahammül edilmez" bir düşünceydi. Durum benim için utanç vericiydi, çünkü sonuçta suçlu olan bendim. Ama bu düşüncenin onun için bu kadar önemli olduğunu bilemezdim. Bu kadar üzerinde durmamasını, bütün bunların benim için hiçbir önemi olmadığını, ırkından dolayı onu aşağılamadığımı söylemek dilimin ucuna kadar geldi ama sonra hemen bunları söylememin gülünç olacağını hissettim ve bir şey söylemedim. Bununla birlikte istediklerimi söyleyememekten yine de rahatsız oldum, çünkü o anda özgür demesek bile, kendi konumumdan tamamen bağımsız olarak gerçekten de böyle hissediyordum. Gerçi bir başka durumda benim görüşümün farklı olabilmesi de mümkündür. Bilmiyorum. Bunu denememin mümkün olmadığını kavradım. Ancak yine de bir tür huzursuzluk duyuyordum. Nedenini tam olarak bilmiyordum, ama sanırım utanca benzer bir şeyler hissetmek ilk kez yaşadığım bir durumdu.

Sonra merdivenlere çıktığımızda, bu duygu durumumla aynı zamanda Annamaria'yı da incitmiş olduğumu bana hissettirdi, en azından bana öyle geldi: Yani bana çok tuhaf davrandı. Ona bir şeyler söyledim ama bana cevap bile vermedi. Kolunu tutmaya çalıştım ama kolunu hemen çekti ve beni merdivenlerde öylece bıraktı.

Ertesi gün öğleden sonra da beni aramasını boşu boşuna bekledim. Bu durumda kız kardeşlere de gidemiyordum, çünkü şimdiye kadar onlara hep Annamaria ile

birlikte gitmiştik, yalnız gitseydim mutlaka sorularla karşılaşacaktım. Dahası kızın pazar günü ne anlattığını şimdi daha iyi anlıyordum. Buna rağmen akşam Fleischmann'lara geldi. Önceleri benimle çok az konuştu, ancak bana kız kardeşlerle güzel bir akşam üstü geçirmiş olduğumu umduğunu belirttiğinde oraya gitmediğimi söyleyince yüz hatları biraz rahatladı. Niçin gitmediğimi öğrenmek isteyince gerçeğe uygun olarak onsuz gitmek istemediğimi söyledim: Bu cevaptan da hoşlanmış gibi geldi bana. Hatta bir süre sonra benimle birlikte balıklara bakmaya gitmeye bile hazırdı – ve oradan tamamıyla barışmış olarak döndük. Daha sonra, gecenin devamında bu konuya bir kez daha değindi: "Bu bizim ilk kavgamızdı," böyle söyledi.

3

Ertesi gün başımdan garip bir olay geçti. Sabah erken kalktım ve her zamanki gibi işe gitmek üzere yola çıktım. Sıcak bir gün olacağa benziyordu ve otobüs her zamanki gibi tıklım tıklım doluydu. Dış mahallelerin son evlerini geride bırakmış ve Csepel Adası'na bağlanan mimarisi süssüz köprüyü geçmiştik. Bundan sonra yol bir süre açık araziden geçiyordu, tarlalar, solda hangara benzer basık bir bina, sağda bahçelerin seraları; işte tam burada otobüs ani bir fren yaptı, sonra dışarıdan gelen buyurgan bir ses duydum, şoförün ve otobüsteki diğer yolcuların birbirlerine ilettikleri bölük pörçük kelimeler şunlardı: Eğer otobüsteki yolcular arasında Yahudi olanlar varsa aşağıya ineceklerdi. Eh, herhalde belgelerimize bakarak kent sınırını geçiş iznimizi kontrol edecekler, diye düşündüm.

Gerçekten de dışarıya çıktığımda bir polisle karşılaştım. Hiçbir şey söylemeden ona hemen kimliğimi uzattım. Ama o önce küçük bir el hareketiyle otobüsü gönderdi. Kimliğimi doğru değerlendirmediğini düşündüm ve tam ona –kendisinin de gördüğü gibi– silah sanayisinin bir üyesi olduğumu ve gecikecek zamanım olmadığını anlatmak istiyordum ki ortalığı bir anda sesler kapladı ve gençler, Shell'deki arkadaşlarım yola doluştu.

Çalıların arkasından çıkmışlardı. Anlaşıldı ki polis onları bir önceki otobüste yakalamıştı ve şimdi benim de aralarına katılmama çok gülüyorlardı. Hatta polis bile elinde olmadan biraz gülümsedi, sanki mesafeli olarak ama yine de belli bir noktaya kadar eğlenceye katılıyormuş gibi. Bize karşı olmadığını –zaten niye olsundu– hemen anladım. Oğlanlara neler olup bittiğini sordum, şimdilik onlar da bilmiyorlardı.

Bundan sonra polis şehirden gelen bütün otobüsleri durdurdu, bunu şöyle yapıyordu: Belli bir mesafeden karşılarına çıkıyor ve ellerini kaldırıyordu, bizi de her seferinde çalıların arkasına gönderiyordu. Sonra hep aynı sahne tekrarlanıyordu, yeni gelen oğlanın sonra kahkahalara dönüşen ilk şaşkınlığı. Polis hoşnut görünüyordu. Aşağı yukarı bir on beş dakika böyle geçti. Berrak bir yaz sabahıydı, güneş çalılığın ardındaki çimenleri ısıtmaya başlamıştı bile, üzerlerine uzandığımızda bunu hissediyorduk. Uzaklarda, mavimsi sisin arasından rafinerinin büyük depoları net olarak görünüyordu. Arkada fabrika bacaları, daha da geride bir kilise kulesinin silik silueti vardı. Otobüslerden gruplar halinde ya da tek olarak gittikçe daha fazla genç toplanıyordu. Örneğin kara saçları diken diken kesilmiş, yüzü çilli, çok canlı ve çok sevilen bir çocuk: ona "Derici" derlerdi, farklı okullardan gelen diğerlerinin aksine o bu mesleği seçmişti. Sonra "durmadan sigara içen" çocuk: Onu elinde sigara olmadan görmek mümkün değildi. Genelde diğerleri de sigara içerdi ve ben de onlardan geri kalmamak için yeni yeni denemeye başlamıştım, ama o çocuğun bu alışkanlığa bambaşka bir şekilde, neredeyse bir hırsla yaklaştığını saptadım. Gözlerinde de tuhaf, ateşli bir ifade vardı. Daha çok suskun, yanına yaklaşılması zor bir yapısı vardı, gençler arasında pek sevildiği söylenemezdi. Ama yine de ona bir kez bu kadar çok sigara içmekte ne bulduğunu sordum. Bunun üzerine kısa

ve inandırıcı bir yanıt verdi: "Yemekten daha ucuz." Birazcık şaşırmıştım, bu hiç aklıma gelmezdi. Beni daha da şaşırtan, hayretimi gördüğünde gözlerinde beliren alaycı, hatta yargılayıcı ifadeydi; rahatsız oldum ve ona daha fazla soru sormadım. Ama sonra diğerlerinin ona karşı niçin bir şekilde dikkatli davrandıklarını daha iyi anladım. Bir başkasını ise daha rahat tavırlar ve çığlıklarla karşıladılar: Bütün arkadaşları ona kısaca "İpekçe" diye hitap ederdi. Düz, parlak, koyu renk saçlarına, iri kurşuni gözlerine ve tüm varlığının sevecen yumuşaklığına bakarak ona yakıştırdıkları bu ismi çok yerinde buluyordum. Bu ismin aslında başka bir anlamı daha olduğunu, yani kızlara yaklaşma oldukça becerikli olduğu için ona bu ismin verildiğini daha sonra öğrendim. Sonraki otobüslerden birinden "Rosi" de indi. Aslında adı Rosenfeld'di ama herkes böyle kısaltarak söylüyordu. Bir nedenle gençler ona saygı gösteriyordu ve herkesi ilgilendiren sorunlarda hep onun fikrini sorardık, ustabaşına karşı da bizi o temsil ederdi. Duyduğum kadarıyla ticaret okuluna devam ediyordu. Biraz uzun olmakla birlikte zeki yüzü, dalgalı sarı saçları ve biraz donuk bakan su mavisi gözleriyle müzelerdeki, altlarında "Prens ve Tazı" gibi isimler yazan tabloları andırıyordu. Sonra Moskovics de geldi; yüzü, oldukça çirkin demeyelim için pek düzgün oranlı olmayan diyelim, çok ufak tefek bir oğlan. Geniş basık bir burnu ve büyükanneminki gibi merceğe benzeyen gözlükleri var. Genelde herkes, ben de dahil, içinde bulunduğumuz duruma – bütün olarak bakıldığında olağandışılığı konusunda hemfikirdi, ama mutlaka bir yanlış anlama ya da benzer bir şey söz konusuydu. Birkaç oğlan onu ikna ettikten sonra "Rosi" karşı tarafa polisin yanına giderek işe gecikmemizin bir sorun çıkartıp çıkartmayacağını ve işimize gitmemize ne zaman izin vereceğini sordu. Bu soru polisi biraz olsun kızdırmadı, ama bunun kendisine, kendi kararına

bağlı olmadığı yanıtını verdi. Aslında onun da bizden fazla bir şey bilmediği ortaya çıktı. Eski uygulamaların yerine geçecek yeni bir "emir" vardı ve o da, biz de beklemek zorundaydık – durumu aşağı yukarı böyle açıkladı. Çok anlaşılır olmasa da –oğlanlar da, ben de bu kanıdaydık– genel olarak kabul edilebilir bir açıklamaydı. Zaten polise itaat etmek zorundaydık. Elimizde kimlik ve silah sanayisinin resmî damgası olduğuna göre polisi çok da fazla ciddiye almak zorunda olmayışımız anlaşılır bir durumdu. Buna karşılık polis –sözlerine bakılırsa– "disiplinlerine" güvenebileceği "aklı başında" oğlanlar olduğumuzu düşünüyor ve böyle de devam edeceğini umuyordu. Anladığım kadarıyla bizden hoşlanmıştı. Kendisi de sempatik görünüyordu: Oldukça ufak tefek bir polisti, ne genç ne de yaşlı denebilirdi, yüzü güneş yanığı, gözleri berrak ve çok açık renkti. Kullandığı bazı sözcüklerden taşralı olabileceğini çıkarttım.

Saat yediydi. Bu saatte rafineride iş başlardı. Artık otobüslerden indirilecek kimse kalmamıştı ve polis içimizden kimsenin eksik olup olmadığını sordu. Sayımı "Rosi" yaptı ve sonucu polise bildirdi: Herkes tamam. Bunun üzerine polis böyle yol kenarında beklememize gerek olmadığını söyledi. Kaygılı görünüyordu ve bir şekilde bizim kadar onun da duruma hazırlıksız olduğu duygusuna kapıldım. Şöyle bir soru sordu: "Peki şimdi ne yapacağım ben sizinle?" Ama bu konuda biz ona yardımcı olamazdık elbette. Hafif güler yüzlü ve oldukça rahat bir şekilde etrafını almıştık, sanki geziye çıkmış bir öğretmen gibi grubun ortasında duruyor ve yüzünde çaresiz bir ifadeyle çenesini kaşıyordu. Sonunda gümrük binasına gitmemizi önerdi.

Yolun kenarında tek başına duran, tek katlı harap bir yapıya doğru onu takip ettik. Gümrük binası buydu – zamanla silikleşmiş bir yazıyla belirtilmişti. Polis cebinden

bir deste anahtar çıkarttı ve şıngırdayan anahtarların arasından kilide uyanını seçti. İçeride bizi hoş bir serinlik, çıplak olmakla birlikte geniş bir mekân karşıladı; birkaç sıra ve çok eski, uzun bir masayla döşenmişti. Polis bir tür büro olan çok daha küçük bir odanın kapısını açtı. Kapı aralığından bir halı, masa ve üzerindeki telefonu görebiliyordum. Polisin kısa bir telefon konuşması yaptığını da duyduk ama söylediklerini anlayamadık. Ama sanırım gelecek emri hızlandırmaya çalışıyordu, çünkü dışarıya çıktığında (kapıyı arkasından özenle kapatmıştı) şunları söyledi: "Bir şey yok. Böylece bekleyeceğiz." Bize rahat etmemizi söyledi, hatta toplu olarak oynanacak bir oyun bilip bilmediğimizi sordu. Oğlanlardan biri, yanlış hatırlamıyorsam "Derici" uzun eşek önerdi. Ama bu polisin zevkine pek uygun değildi ve "bizim gibi aklı başında" oğlanlardan daha iyisini beklediğini söyledi. Bir süre bizimle şakalaşıp durdu; bu bende bizi eğlendirmek için tüm çabasını harcadığı duygusunu uyandırdı. Belki de dışarıda da sözünü ettiği disiplini kaybetmemize zaman bırakmak istemiyordu ama bu tür konularda oldukça beceriksiz olduğu anlaşıldı. Kendi işine bakması gerektiğini söyledikten sonra bizi kendi halimize bıraktı. Dışarıya çıktığında kapıyı üzerimize kilitlediğini duyduk.

Bundan sonra olanlar hakkında söyleyecek fazla bir şey bulamıyorum. Durum emrin gelmesini daha uzun süre bekleyeceğimizi gösteriyordu. Fakat bunun bizim açımızdan bir aciliyeti yoktu, sonuçta kendi zamanımızı harcamıyor muyduk. Şu konuda hepimiz hemfikirdik: Burasının serinliği dışarıda çalışıp ter akıtmaktan daha hoştu. Rafineri tesislerinde fazla gölge yoktu. "Rosi" ustabaşından çalışırken gömleklerimizi çıkartmamız için izin almıştı. Aslında bu kurallara pek de uygun değildi çünkü bu durumda sarı yıldızlarımız görünmüyordu. Ama ustabaşı yine de sırf insaniyetinden bu isteğimizi

kabul etmişti. Fakat bu Moskovics'in kâğıt beyazlığındaki tenine pek iyi gelmemişti, çünkü sırtı ânında ıstakoz gibi kızarmıştı. Sonra sırtından şeritler halinde sarkan soyulmuş derilere çok gülmüştük.

Biz de sıralara ya da çıplak zemine oturarak rahatımıza baktık ama zamanı nasıl geçirdiğimizi şimdi tam olarak söyleyemeyeceğim. Ama epeyce şakalaştık, elden ele dolaştırarak sigara içtik, evet, sonra ikindi molasında içtiğimiz paketlere geçtik. Ustabaşından, bugün bizi göremeyince mutlaka şaşırmış olduğundan da bahsettik. Öküz oyunu dediğimiz oyun için nal mıhları da ortaya çıktı. Bunu orada oğlanlardan öğrendim: Mıhlardan biri havaya atılıyor ve onu yakalayana kadar, önünde duranlardan en fazlasını toplayan kazanıyordu. Parmakları uzun, elleri ince olan "İpekçe" her oyunu kazandı. "Rosi" de bize daha sonra pek çok kez söylediğimiz bir şarkı öğretti. İlginç yanı sözlerin üç dile çevrilebilmesiydi, ama hep aynı sözcükler kullanılarak: *–es* hecesiyle bittiğinde Almanca, *– io* hecesiyle bittiğinde İtalyanca, *– taki* hecesiyle bittiğinde Japonca gibi anlaşılıyordu. Elbette hepsi saçmalıktı ama bence yine de eğlendiriciydi.

Sonra biraz yetişkinleri seyrettim. Polis onları da otobüslerden aynı bizim gibi indirmişti. Sonra polisin yanımızda olmadığına göre anayolda durup sabah yaptığı işe devam ettiğini anladım. Bu şekilde yavaş yavaş yedi-sekiz kişi daha toplandı, hepsi de erkek. Ama gördüğüm kadarıyla onlar polisi daha fazla uğraştırıyorlardı. Durumu anlamıyor, başlarını sallayıp durmadan açıklamalar yapıyor, ikide bir belgelerini ortaya çıkartıp sorularıyla polisi yoruyorlardı. Bizlere de kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi sordular. Sonra daha çok kendi aralarında kaldılar. Birkaç bankı onlara bıraktık. Adamların bazıları oturdu, diğerleri sabırsızca bankların çevresinde beklemeye başladı. Çok konuşuyorlardı, ama ne söylediklerine

pek dikkat etmedim. Özellikle kafa yordukları konu polisin tavrının nedeni ve kendileri için getireceği sonuçların ne olabileceğiydi; ama duyduğum kadarıyla bu konuda hemen hemen hepsinin görüşü farklıydı. Bana öyle geldi ki görüşleri her birinin elindeki belgelerin niteliğine göre değişiyordu, çünkü duyduğum kadarıyla onların da özel nedenlerle ya da bizim gibi kamu çalışması nedeniyle Csepel'e girme iznini belgeleyen kâğıtları vardı.

Ama ilginç yüzlerden bazılarına yine de dikkat ettim. Örneğin bir tanesinin konuşmalara katılmadığı dikkatimi çekti; bunun yerine bütün o zaman boyunca herhalde yanında taşımakta olduğu bir kitabı okudu. Uzun boylu, zayıf bir adamdı, sarı bir pardösüsü vardı, topsakallıydı ve kendisine huysuz bir ifade veren iki derin çizginin arasında keskin hatlı bir ağzı vardı. Kendisine bankın en ucunda, pencerenin yanında bir yer seçti, bacak bacak üstüne attı ve ötekilere biraz sırtını dönerek oturdu. Belki de bu yüzden bende, bir tren kompartımanında yolculuk ederken her sözcüğü, her soruyu ya da diğer yolcular arasındaki alışılmış tanışmaları gereksiz bulan ve hedefine varana kadar bunlara sıkıntılı bir kayıtsızlıkla katlanan deneyimli bir yolcu olduğu izlenimini yarattı – en azından benim üzerimdeki etkisi böyleydi.

Tepesi çıplak, favorileri kırlaşmış biraz yaşlıca ve bakımlı bir adam içeriye girer girmez –öğleye yakın bir saatte gelmişti– dikkatimi çekti: Polis onu içeriye sokarken fazlasıyla heyecanlıydı. Burada bir telefon olup olmadığını, varsa kullanıp kullanamayacağını sordu. Polis ona üzgün olduğunu, telefonun "sadece görev amaçlı" kullanıldığını söyledi; o zaman adam kızgınlıkla yüzünü buruşturdu ve sustu. Daha sonra diğerlerinin sorusu üzerine verdiği kısa yanıttan onun da bizim gibi Csepel'deki fabrikada çalıştığını çıkarttım. Kendisinin bir "uzman" olduğunu söyledi ama ayrıntılı bir bilgi vermedi.

Bana öyle geldi ki genel olarak bizimle aynı konumdaydı, fark sadece orada alıkonulmaktan dolayı daha çok alınmış gibi görünmesiydi. Polise karşı gittikçe hor gören, aşağılayan bir tavır takındığını gözledim. Polisin herhalde "fazlasıyla aceleci bir şekilde uyguladığı genel bir talimat" aldığı kanısında olduğunu söyledi. Yine de sonunda "yetkililerin" meseleyi ele alacağını ve bunun kısa zamanda gerçekleşeceğini umduğunu belirtti. Sonra sesini bir daha neredeyse hiç duymadım ve onu hemen unuttum. Ancak öğleden sonraya doğru dikkatimi bir kez daha geçici olarak çekti, ancak artık ben de çok yorulmuştum ve sadece ne kadar sabırsız göründüğünü fark ettim. Bir oturuyor bir kalkıyor, kollarını bir göğsüne kavuşturuyor, bir belinde tutuyor ve durmadan saate bakıyordu.

Sonra bir de koca bir burnu, büyük bir sırt çantası, "golf pantolonu" dedikleri türden bir pantolonu olan tuhaf bir adamcık vardı, sarı yıldızı bile onda alışılandan büyük görünüyordu. Şimdiden fazlasıyla kaygı duymaktaydı. En fazla kendi talihsizliğinden yakınıyordu. Anlattığı sıradan bir öykü olduğu ve pek çok kez tekrarladığı için onun durumuna pek fazla dikkat etmedim. Csepel bölgesinde oturan "ağır hasta" annesini ziyaret etmek istiyordu, böyle söyledi. Bunun için yetkili makamlardan kendisi bir izin belgesi çıkartmıştı, işte, belgeyi gösterdi. Belge o gün için öğleden sonra ikiye kadar geçerliydi. Fakat bu arada başka bir şey olmuştu, "ertelenemez" olduğunu söylediği bir durum; "işletmenin çıkarını" ilgilendirdiğini de sözlerine ilave etti. Ancak ilgili dairede ondan başka bekleyenler de vardı ve sıranın kendisine gelmesi uzun sürmüştü. Aklından bu ziyaretin suya düştüğünü geçirdiğini söyledi. Ama sonra yine de ilk planladığı gibi otobüsün son durağına gitmek üzere aceleyle tramvaya binmişti. Ve orada, bunu bilmemizi istiyordu,

şöyle düşünmüştü: "Bu küçücük kâğıt için ne dertler çektim... Ve" –böyle devam etti– "zavallı anneciğim de bekliyor." Yaşlı kadının aslında kendisi ve karısına bazı sorunlar çıkarttığına da değindi. Ona uzun süre kente, yanlarına taşınması için yalvarmışlardı. Ancak annesi o kadar uzun süre direnmişti ki sonunda çok geç olmuştu. Onu suçlar bir ifadeyle başını salladı çünkü yaşlı kadının "ne olursa olsun" kendi evine bağlı kaldığı kanısındaydı. "Hiçbir konforu olmamasına rağmen," diye de belirtti. Ama yine de, böyle devam etti sözlerine, ona anlayış göstermeliydi, çünkü annesiydi. Ve zavallı hasta, diye devam etti, hem de yaşlı. Bu tek fırsatı da kaçırırsa "kendisini asla affetmeyeceğini" bildiğini söyledi. Böylece her şeye rağmen otobüse binmişti. Bu noktada bir an için suskunlaştı. Alnında yüzlerce soru kırışıkcığı belirirken ellerini çaresiz bir ifadeyle havaya kaldırdı, sonra yine indirdi. Kapana kısılmış, kederli bir kemirgeni andırıyordu biraz. Diğerlerinin düşüncesinin ne olduğunu, kendisine bu durum nedeniyle zorluk çıkartıp çıkartmayacaklarını sordu. Verilen zaman sınırının aşılmasından kendisini sorumlu tutarlar mıydı. Ya geleceğini haber verdiği annesi ve evde iki küçük çocuğuyla bekleyen karısı saat ikide evde olmadığında ne düşüneceklerdi. Aslında, bunu baktığı yönden anladım, daha önce değindiğim görünüşü saygı uyandıran adamdan, "uzmandan" bu sorun karşısında görüş belirtmesini bekliyordu. Ama adamın onu hiç dikkate almadığını gözledim: Elinde az önce çıkarttığı bir sigara vardı ve sigaranın ucunu gümüşsü pırıltılarla parlayan, süslü harfler ve çizgilerle bezeli sigara kutusunun üzerine vuruyordu. Yüzünde çökkün bir ifade vardı ve bana, birtakım uzak düşüncelere gömülmüş olduğu için, anlatılan hikâyeden hiçbir şey anlamamış gibi geldi. Sonra diğeri tekrar kendi talihsizliğini anlatmaya başladı: Eğer son durağa beş dakika geç varmış olsay-

mış öğlen otobüsünü kaçırmış olacakmış ve bu durumda bir sonrakini beklemeyecekmiş ve sonra bütün bunların "beş dakika gecikmeyle" olması koşuluyla şu anda burada oturuyor değil, evinde olacakmış; hep bunları anlatıp durdu.

Evet, sonra bir de fok balığı suratlı bir adam anımsıyorum: İri bir gövdesi, altın renkli çerçeveli bir gözlüğü, sık, ince bir bıyığı vardı ve durmadan polis memuruyla "konuşmak" istiyordu. Ve bunu hep ayrı olarak, diğerlerinden uzak bir köşede, mümkün olursa kapının yanında halletmeye çalıştığı gözümden kaçmadı. "Komiser bey"; boğuk hafif hırıltılı sesini ara sıra duyuyordum, "Sizinle konuşmam mümkün mü?" Ya da "Çok rica ediyorum komiser bey ... izninizle sadece bir kelimecik..." Sonunda bir kez polis de ne istediğini sordu. Fakat o zaman tereddüde düşmüş gibi oldu. Yuvarlak gözlüğünde ışıklar yanarken kararsızlık içindeydi. Ve bu kez mekânın bana oldukça yakın bir köşesinde durmalarına rağmen boğuk mırıltılarından yine de bir şey anlayamadım. Bir şeyi tekrar tekrar temin eder gibiydi. Bu arada yüzünde güven verici, tatlı bir gülümseme beliriyordu. Bu arada da önce hafifçe, sonra giderek daha fazla ve sonunda tamamıyla polise doğru eğiliyordu. Bu sırada da hep aynı zamanlamayla tuhaf bir hareket yaptığını fark ettim. Durum benim için pek anlaşılır değildi: Önce bana sanki iç cebinden bir şey çıkartmak istermiş gibi geldi. Bir şekilde önemli olduğunu belirginleştirdiği bu hareket yüzünden belki de polise önemli bir yazıyı, olağandışı ya da özel bir belgeyi göstermek istediğini düşündüm. Ama ortaya ne çıkacağını boşu boşuna bekledim, çünkü hareketi hiçbir zaman tamamlamadı. Ama hareketi tam anlamıyla kesmedi de, daha çok donup kaldı, unuttu; aniden, neredeyse son noktasına varmışken bir şekilde havada asılı bıraktı. Ve böylece eli bir süre sanki az kıllı

büyük bir örümcek, ya da daha doğrusu ceketinin içine süzülecek bir yarık arayan küçük bir deniz canavarı gibi göğsünün üzerinde tırmalayarak dolaştı. Bu arada kendisi konuşmaya devam ediyordu ve o tipik gülümseme yüzünden hiç kaybolmuyordu. Bütün bunlar aşağı yukarı birkaç saniye kadar sürdü. Ardından polis konuşmaya dikkat çekici bir kararlılıkla son verdi, evet, hatta gördüğüm kadarıyla biraz içerlemiş gibiydi. Aslında her şeyi tam olarak anlamamış olsam da adamın tavrı bende de ne olduğunu saptamam zor olmakla birlikte kuşku verici bir izlenim bıraktı.

Diğer yüzleri ve olanları artık çok iyi hatırlamıyorum. Aslında gözlemlerim zamanla keskinliğini yitirdi. Şunu söyleyebilirim ki polis biz gençlere karşı başlangıçtaki kadar dikkatli davrandı. Ancak yetişkinlere karşı, bu dikkatimi çekti, içtenliği bir ölçü daha azdı. Fakat öğleden sonra o da artık yorulmuş gibi görünüyordu. Sık sık bizim yanımıza serin mekâna geliyor ya da geçip giden otobüslere aldırmadan odasına gidiyordu. Duyduğum kadarıyla hâlâ ara sıra telefon etmeyi deniyor ve bazen de sonucu bildiriyordu: "Hâlâ bir şey yok"; ama bunu yaparken yüzünden neredeyse belirgin bir hoşnutsuzluk okunuyordu. Hatırladığım bir başka an daha var. Bu daha önce, aşağı yukarı öğle saatlerinde olmuştu: Bir arkadaşı ziyarete geldi, bisikletli bir başka polis memuru. Önce bisikletini dışarıya duvara dayadı. Sonra bizim polisin odasına kapanarak kapıyı dikkatle örttüler. Oldukça uzun bir süre sonra tekrar dışarı çıktılar. Vedalaşırken kapıda uzun uzun el sıkıştılar. Bir şey söylemediler ama başlarını sallayarak eskiden babamın bürosunda tüccarlar işlerin kötü gittiğinden bahsederken onlarda gördüğüme benzer bakışlarla baktılar. Polisler arasında böyle bir durumun pek olası olmadığını elbette biliyordum, ama yüzleri yine de bende bu anıyı canlandırdı: Aynı bil-

dik, biraz kaygılı isteksizlik ve evet, durumun gidişatının değişmezliğiyle benzer bir zoraki uzlaşma. Ama benim yorgunluğum giderek artıyordu, daha sonrasından hatırladığım sadece çok sıcak olduğu, canımın sıkıldığı ve biraz uykumun geldiği.

Bütün günün genelde böyle geçmiş olduğunu söyleyebilirim. En sonunda talimat da geldi, tam polisin söylediği gibi saat dörtte. Talimatta belgelerimizi sunmak için "üst makama" başvurmamız gerektiği bildiriliyordu, polisin yaptığı açıklama böyleydi. Bu emir kendisine telefonla iletilmiş olmalıydı çünkü daha önce odasından durumda bir değişikliğe işaret eden telaşlı konuşmalar gelmişti: telefonun üst üste ısrarla çalışı, sonra kendisinin numaraları çevirişi ve birkaç meseleyi kısaca halledişi. Polis bir de, kendisine ayrıntılı açıklama yapılmamış olmakla birlikte kısa bir formaliteden başka bir şey olamayacağı kanısında olduğunu, en azından bizimki gibi durumlarda yasal açıdan bakıldığında böyle bir uygulama yapılacağının açık ve kuşku götürmez olduğunu söylemişti.

Üçlü sıra halinde yürüyüş kolu oluşturuldu ve harekete geçildi, tekrar kente geri dönüyorduk, bu arada saptadığım kadarıyla diğer bütün sınır noktalarından da geri dönenler vardı. Köprüyü geride bıraktıktan sonra, şurada burada, bir dönemeç ya da dört yol ağzında aynı bizim gibi sarı yıldız taşıyan, bir ya da iki polisin, hatta bir keresinde üç polisin eşliğindeki gruplarla karşılaştık. Bu gruplardan birinde bisikletli polisi de tanıdım. Ayrıca bu karşılaşmalarda polislerin birbirlerini sanki bunu önceden bekliyormuş gibi kısaca ve neredeyse resmî bir şekilde selamladıklarını fark ettim ve ancak o zaman bizim polisin telefonla yaptığı konuşmaları çözdüm: Her bir grubun yola çıkacağı zamanı planlamışlardı herhalde. Sonuçta kendimi hatırı sayılır bir yürüyüş kolu içinde

buldum, grubun her iki yanını yakın bir mesafeden gelen polisler tutuyordu.

Böylece hep araba yolunu izleyerek oldukça uzun bir süre yürüdük. Güzel, berrak bir öğle sonrasıydı, yollarda bu saatlerde hep olduğu gibi renkli bir kalabalık vardı ama ben her şeyi biraz bulanıkça algılıyordum. Çoğunlukla tanımadığım cadde ve sokaklardan geçtiğimiz için bir süre sonra yön duygumu da kaybettim. Sonra geçtiğimiz sokaklar giderek çoğaldı, böyle kapalı bir yürüyüş kolunda bu koşullarda olacağı gibi yürümenin zorlaşması ve özellikle de trafik dikkatimi epey zorladı ve çabucak yoruldum. Bütün bu uzun yoldan aklımda kalan aslında sadece kaldırımdaki yayaların bize yönelen telaşlı, tereddütlü, bir ölçüde neredeyse kaçak merakıydı (başlangıçta bu beni eğlendirdi, ama sonraları dikkat bile etmedim) – evet, daha sonra yaşanan, bir ölçüde karmaşık bir an daha. Dış mahallelerden birinde oldukça hareketli, geniş bir caddeye girmiştik; tüm çevremizi yoğun, dayanılmaz, gürültülü bir trafik akışı sarmıştı, nasıl oldu bilmiyorum, benden çok uzak olmayan bir noktada bir tramvay yürüyüş kolumuzun içine dalacak gibi oldu. Ona yol vermek için durup beklemekten başka yapacak bir şey yoktu – o sırada ileride bir toz, duman ve gürültü bulutu içinde sarı bir kumaş parçasının ani pırıltısı dikkatimi çekti: Bu "Gezgin"di. Tek bir uzun sıçrayışla insanların ve arabaların oluşturduğu yumağın içinde bir yerlerde kaybolmuştu bile. Son derece şaşırmıştım: Bütün bunların gümrük binasındaki davranışlarıyla bir şekilde uyuşmazlık içinde olduğunu düşünüyordum. Ama aynı zamanda bu eylemin bu kadar basit gerçekleşmesinin bende hoş bir şaşkınlık yarattığını da hissediyordum. Gerçekten de birkaç işgüzar kişinin hemen onun peşinden ön tarafa doğru gittiğini gördüm. Ben de çevreme bakındım, daha çok, nasıl söylesem, oyuna katılmış olmak için

–çünkü ben sonuçta ortadan kaybolmak için bir neden görmüyordum– hatta bana kalırsa bunu yapmak için yeterince zamanım da vardı, ama sonra yine de içimdeki erdem duygusu ağır bastı. Bu arada polisler de hemen geldiler ve çevremdeki sıralar tekrar düzene girdi.

Bir süre daha yürümeye devam ettik ve sonra her şey çok çabuk, beklenmedik ve biraz da şaşırtıcı bir biçimde gelişti. Bir yerden döndük ve anladığıma göre hedefimize varmış olmamız gerekiyordu, çünkü sokak büyük bir kapının sonuna kadar açılmış kanatlarına varıyordu. Kapının ardında, polislerin yerine iki yanımıza asker gibi giyinmiş, ama kasklarında renkli tüyler bulunan başkalarının geçtiğini ancak sonra fark ettim, bunlar jandarmalardı. Bunlar bizi aniden önümüzde açılan, beyaz mıcır zeminli dev bir alana –bana bir tür kışla avlusu gibi geldi– varıncaya kadar gri binaların oluşturduğu bir labirentten geçirdiler. Ve aynı anda, karşıdaki binadan doğruca bize doğru gelen bir adamın uzun boylu, buyurgan görünümlü siluetini fark ettim. Üzerinde bedenini saran sarı yıldızlı bir üniforma, göğsünde çaprazlama bir deri kemer ve ayaklarında uzun çizmeler vardı. Bir elinde ata binerken kullanılan türden ince bir değnek gördüm, bununla durmadan cilası parlayan çizmelerine vuruyordu. Bir an sonra, biz tam düzen sıralanmış kıpırtısız dururken onun kendi tipinde çok yakışıklı bir adam olduğunu görebildim; kazanmaya alışkın bir erkeğin sert hatlarına sahipti, genel haliyle film kahramanlarını andırıyordu, güneş yanığı yüzüne çok yakışan, modaya uygun kesimli, ince kahverengi bir bıyığı vardı. O yaklaşırken jandarmaların verdiği bir emirle hepimiz kaskatı kesildik. Bundan sonra olanlardan bende geriye kalan sadece birbirini hızla izleyen iki izlenim oldu: Çizmelinin, beni onca bakımlı dış görünümüyle bağdaştıramadığımdan dolayı afallatan, boğuk ve bir pazar satıcısını hatırlatan sesi; belki de bu

yüzden söylediklerinden çoğuna dikkat etmedim. Yine de bizim durumumuzla ilgili "araştırmayı" –bu sözcüğü kullandı– yarın yapacağını anlayacak kadar söylediklerini duymuştum, bu açıklamayı yaptıktan sonra hemen jandarmalara döndü ve bütün alanı çınlatan bir sesle "bütün bu Yahudi takımını" ait oldukları yere, yani ahıra götürmelerini ve gece boyunca hapsetmelerini emretti. İkinci izlenim ise bunun hemen ardından başlayan, göz ardı edilemeyecek karmaşa ve bizi oradan uzaklaştıran jandarmaların yüksek sesle verdikleri emirlerdi. Artık aklımın nereye gittiğini bile anlayamıyordum, hatırlayabildiğim sadece bütün bu süre boyunca elimde olmadan biraz da gülmüş olduğum; bir yandan şaşkınlık ve çaresizlikten, içinde rolümü bilmediğim saçma bir oyunun içine düşmüş olma duygusundan, diğer yandan öylesine aklımdan geçen belirsiz bir düşünceden dolayı: akşam yemeğine beni boşuna beklediğini anlayınca üvey annemin yüzünün alacağı ifade.

4

Trende en fazla yokluğu çekilen şey suydu. Her şey hesaba katıldığında yiyecekler uzun bir süre yeterli olacak gibi görünüyordu, ama yanında içecek bir şeyimiz yoktu ve bu da oldukça tatsız bir durumdu. Trendekiler hemen söylemişlerdi: İlk susuzluk, bu çabuk geçer. Sonunda insan susuzluğunu neredeyse unutur, işte asıl o zaman susuzluk yeniden başlar, ancak bundan sonra unutmak artık mümkün değildir – böyle bir açıklama yapmışlardı. En kötü durumda, havanın sıcaklığı da hesaba katılırsa insanın susuz geçirebileceği süre altı-yedi gündü –işin uzmanları bunu iddia ediyordu– ancak sağlıklı olmak, fazla ter kaybetmemek, et ve baharat yememek koşuluyla. Şimdilik daha zamanımız vardı –böyle üsteliyorlardı– her şey yolculuğun ne kadar süreceğine bağlıydı. Aslında ben de merak ediyordum bunu, kiremithanedeyken bu konuda bir açıklama yapmamışlardı. Bütün söyledikleri sadece çalışmak isteyenlerin başvurabileceği ve işin Almanya'da olduğuydu. Bu fikir kiremithanedeki pek çok kişiye ve diğer oğlanlara geldiği kadar bana da hemen çekici gelmişti. "Yahudi Konseyi" denilen bir kurula dahil oldukları pazıbentlerinden belli olan bazı kişilerin söylediğine göre, zaten istesek de istemesek de er ya da geç kiremithaneden alınıp Almanya'ya gön-

derilecektik ve ilk başta gönüllü olanlar daha iyi yerlere düşecekti, ayrıca da bir vagonda altmış kişiyle yolculuk etme avantajına sahip olacaklardı; oysa daha sonra gidenler, bu işe ayrılan trenler sayıca yetersiz olduğundan en az seksen kişiyle birlikte aynı vagona sığmak zorunda kalacaklardı – herkese açıkladıkları gibi aslında pek fazla düşünme şansı yoktu ve ben de aynı kanıdaydım.

Ama kiremithanedeki yığılma, bunun sağlık açısından getirdiği sonuçlar ve besin maddelerinin sağlanmasına ilişkin gittikçe büyüyen sorunlar açısından bakıldığında diğer nedenlerin geçerliliğine de itiraz edemiyordum; durum buydu ve buna ben de tanıklık edebilirdim. Jandarma kışlasından (yetişkinlerden bir kısmı kışlanın adının "Andrassy Kışlası" olduğunu tespit etmişlerdi) ayrılıp kiremithaneye vardığımızda her kıyısı köşesi tıklım tıklım insan doluydu; kadın erkek, her yaştan çocuk ve her iki cinsten de sayısız yaşlı insan. Nereye adımımı atsam örtülere, sırt çantalarına, bavullara, paketlere, bohçalara çarpıyordum. Bütün bunlar, sonra bir yığın küçük sıkıntı, kızgınlık ve böyle bir toplu yaşamda belli ki kaçınılmaz olan hırlaşmalar beni hemen yormuştu. Buna bir de hiçbir şey yapmama, hareketsizliğin verdiği aptallık duygusu ve sıkıntı ekleniyordu; bu yüzden burada geçirdiğim beş günü tek tek hatırlamıyorum, ama bütün olarak bakıldığında da hatırlayabildiğim ayrıntılar çok az. Tabii bir de oğlanların da orada bulunmasının verdiği rahatlama vardı: "Rosi", "İpekçe", "Derici", durmadan sigara içen, Moskovics ve diğer hepsi. Bana öyle geliyordu ki kimse eksik değildi, onlar da aklı başında davranmışlardı. Kiremithanede jandarmalarla neredeyse hiç ilişkim yoktu: Onları çitin diğer yanında nöbet tuttukları yerde görüyordum, orada burada aralarında polisler de görülüyordu. Kiremithanede polislerden söz ediliyor, onların jandarmalardan daha anlayışlı ve insanca davranmaya daha

eğilimli oldukları söyleniyordu, isterse para ya da başka değerli bir şeyin karşılığında olsun. Gerçekten de –kulağıma gelenler bunlar– mektupların ve haberlerin iletilmesi için sayısız teklif alıyorlardı, evet, hatta sayelerinde belli kaçış imkânlarının da –ancak nadir ve riskli imkânlar olduğu da hemen ilave ediliyordu– ortaya çıktığı söyleniyordu; benim için bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek zordu. Ama sanırım fok balığı suratlı adamın, gümrük binasında polisle öylesine telaşla konuşmak istediği şeyin ne olduğunu burada daha iyi anladım. Bu durumda bizim polisin dürüst bir polis olduğunu da görmüş oldum. Kiremithanedeyken fok balığı yüzlü adamı avluda dolaşırken ya da kantinde sıra beklerken, birbirine karışmış yabancı yüzlerin arasında birkaç kez görmüş olmam bu gerçeği kendiliğinden açıklıyor.

Gümrük binasındakilerden durmadan yakınan adamı da tekrar gördüm. Sık sık bizim yanımıza, kendi sözleriyle "gençliğin" yanına gelip kendisine "biraz moral topluyordu". Bizim yakınımızda, avludaki aynı formda yapılmış üstü kiremit kaplı, ama bütün yanları açık yapılardan birisinde kendisine kalacak bir yer bulmuştu. Bu yapıların aslında kiremitlerin kurutulması için kullanıldığını söylediler. Yüzündeki şişikler, ezikler ve morarmış yerlerle epeyce hırpalanmış görünüyordu ve ondan bütün bunların jandarmadaki soruşturma sırasında olduğunu öğrendik: Yani sırt çantasında yiyecek ve ilaçlar bulmuşlardı. Bunların eskiden kalma olduğunu ve sadece ağır hasta olan annesine götürmek üzere yanına aldığını boşu boşuna anlatmıştı. Onu suçlayıp niyetinin bunları karaborsada satmak olduğunun anlaşıldığını söylemişlerdi. İzin kâğıdının olması bir işe yaramamıştı ve o güne kadar yasaların bir harfine bile karşı çıkmamış olduğunu söylemesinin de bir yararı olmamıştı. "Bir şeyler duydunuz mu? Bize ne yapacaklar?" diye sorarak bilgi almaya

çalıştı. Yine ailesinden söz açtı, evet, ve tekrar talihsizliğinden bahsetti. Bu yolculuk iznini almak için ne kadar uğraşmış ve ne kadar da sevinmişti – acı acı başını sallayarak bunları hatırlıyordu, durumun "böyle bir son" alacağı aklına gelmemişti elbette. Her şey o beş dakikayla belirlenmişti. Eğer o kadar talihsiz olmasaydı... eğer otobüs ... böyle şeyler düşünüyordu. Yediği dayak konusundaysa daha hoşnut görünüyordu. "Ben en sonuncuydum ve bu da bir şanstı herhalde," diye anlattı "artık acele etmeye başlamışlardı." Genel olarak bakıldığında "daha kötüsü de olabilirdi" – böyle özetlemiş ve jandarmada "daha beterlerini" gördüğünü sözlerine ilave etmişti, ve hatırladığım kadarıyla bu doğruydu da. Sorgudan bir gün önce jandarmalar –böyle bir uyarıda bulunmuşlardı– kendilerinden hiçbir şey saklayamayacağını, ne suçunu ne parasını ne de altın ve değerli şeylerini saklayamayacağını söylemişlerdi. Sıra bana geldiğinde ben de mecburen paramı, saatimi, çakımı ve diğer şeyleri masanın üzerine koydum. Bir jandarma seri ve ustaca hareketlerle koltukaltlarımdan pantolonumun paçalarına kadar üzerimi aradı. Masanın arkasında yarbayı da gördüm – nöbet değiştiren jandarmaların konuşmalarından çıkardığım kadarıyla çizmelinin gerçek adı Yarbay Szakál'di. Aynı zamanda sol tarafında bıyıklı, kasap kılıklı bir jandarma gördüm, ceketini çıkartmıştı, elinde silindire benzer ve bir aşçının merdanesini anımsattığı için de biraz gülünç bir alet vardı. Yarbay son derece nazikti. Belgelerimin olup olmadığını sordu, sonra kimliğimin onda hiçbir etki yaratmadığını, en küçük bir tepki bile vermediğini gördüm. Şaşırmıştım, ama sonra –özellikle de bıyıklı jandarmanın gitmemi işaret eden ve yanılgıya yer bırakmayan bir vaat içeren jestine bakıldığında– itiraz etmememin daha aklı başında bir tutum olduğu anlaşıldı.

Bunun üzerine jandarmalar bizi kışladan çıkardılar

ve önce bir tramvayın özel vagonuna doldurdular; Tuna kıyısındaki bir meydanda bir gemiye nakledildik, gemi kıyıya yanaştıktan sonra da yola yürüyerek devam ettik – işte kiremithaneye böyle geldim, daha doğrusu sonra yerinden öğrendiğim adıyla Budakalász Kiremithanesi'ne.

Başvuruların yapıldığı günün öğleden sonrası yolculukla ilgili daha pek çok şey öğrendim. Pazıbentliler de her tarafta görünüyor ve her soruya istekle cevap veriyorlardı. Özellikle de gençleri, girişimcileri ve yalnız olanları bulmaya çalışıyorlardı. Ama duyduğum kadarıyla, sorulduğunda kadınlara, çocuklara ve yaşlılara da yer olduğunu ve tüm eşyaların birlikte götürülebileceğini söylüyorlardı.

Onlar için sorun, durumu bu şekilde kendi aramızda mümkün olduğu kadar insani bir şekilde mi halledeceğimiz, yoksa uygulamanın jandarma tarafından dayatılmasına kadar beklemeyi mi tercih edeceğimizdi. Yaptıkları açıklamaya göre nakil ne olursa olsun eksiksiz olmalıydı ve eğer listeler dolmazsa jandarma aramızda yoklama yapacaktı: Bu durumda ben de dahil olmak üzere çoğumuz birinci seçeneğin bizim için daha olumlu olduğunun aşikâr olduğu görüşüne vardık.

Aynı zamanda Almanlarla ilgili olarak da çeşitli görüşler kulağıma çalındı. Böylece pek çok kişi, özellikle de deneyim sahibi olan daha yaşlılar, Almanların Yahudiler hakkındaki görüşleri ne olursa olsun, temelde –herkesin de bildiği gibi– düzeni, dakikliği ve çalışmayı seven ve bu özellikleri başkalarında bulduklarında takdir etmesini de bilen temiz, aklı başında insanlar oldukları görüşünü savundular; genelde bütün bunlar benim Almanlar hakkında bildiklerime de uyuyordu ve lisede dillerini bir ölçüde öğrenmiş olmamın onların yanındayken yararlı olacağını düşündüm. Ama her şeyden önce çalışmanın nihayet düzenli ilişkiler, meşguliyet, yeni izlenimler,

belli bir keyif, yani şimdikinden daha anlamlı ve bana daha uygun bir yaşam tarzı sağlayacağını umabilirdim, zaten bize vaat ettikleri ve biz gençlerin kendi aramızda doğal olarak süslediğimiz durum da buydu; ayrıca aklımdan biraz da bu şekilde dünyayı bir parça tanımış olacağım geçiyordu. Hem gerçeği söylemek gerekirse son günlerde olan bazı şeyleri, jandarmayı, ama özellikle de geçerli kimliğimi ve adaletli davranıldığını düşündüğümde, bu duyguyu göz önüne almak istediğimde vatan sevgisi bile beni geri döndüremezdi.

Bir de farklı bilgilere sahip olan ve Almanların başka özelliklerini de bildiklerini iddia eden daha kuşkucu kişiler vardı; bu konuda onlardan daha iyi bir öneri bekleyen diğerleri vardı; ve yine tartışmak yerine aklın sesine uymaktan, yetkililer karşısında örnek bir tavır ve onurlu bir tutum göstermekten söz edenler vardı –ve bütün bu gerekçeler ve karşı gerekçeler, ama aynı zamanda birçok yeni haber, bilgi ve açıklamalar da avluda durmadan toplanan, dağılan, sonra yeniden toplanan irili ufaklı gruplar içinde konuşuluyordu. Konuşulanlar arasında Tanrı'ya dâhi değinildiğini duydum, içlerinden birisinin ifadesiyle "O"nun anlaşılmaz takdiriilahisi'. Bir zamanlar Lajos Amca'nın söylediği gibi, o da kaderden, Yahudilerin kaderinden söz etmişti; "Tanrı bizi bırakmıştı," bütün başımıza gelenlerin açıklaması buydu. Adam yine de biraz dikkatimi çekti, çünkü güçlü bir ifadesi vardı, bedeni de oldukça yapılıydı; ince, ama uzun ve kemerli bir burnun belirlediği oldukça alışılmamış bir çehresi vardı, güzel kırlaşmış bıyığıyla birleşen bir topsakal bırakmıştı. Pek çok kişinin çevresini sardığını ve heyecanla anlattıklarını dinlediğini gördüm. Onun bir ruhani olduğunu daha sonra öğrendim. Herkes ona "Bay Rabbi" diye hitap ediyordu. Olağandışı birkaç sözcük ve kavram da dikkatimi çekti, örneğin anlattıklarının şu bölümü –çünkü gören

göz, duyan yürek onun sözlerine vesile olmuştu–: "Belki biz bu dünyada cezanın ölçüsünü sorgulayabilirdik", her zaman berrak ve oturaklı olan sesi bu noktada bir an için kısıldı, gözleri de her zamankinden daha nemliydi. Niçin aslında başka bir şey söyleyecekmiş de kendi sözleri kendisini de şaşırtmış gibi bir duyguya kapıldım bilmiyorum. Ama o sözlerine devam etti ve kendi kendisini "hiçbir noktada kandırmak" istemediğini söyledi. "Bu acılı mekânda ve bu ıstıraplı yüzler arasında" bakmak ve görmek zorunda olduğunu biliyordu –bunları söyledi, acıma duygusu beni şaşırtmıştı, çünkü sonuçta kendisi de buradaydı– görevinin ne kadar zor olduğunu görmek zorundaydı. Ama hedefi "yüce Tanrı için ruhları kazanmak" değildi çünkü hepimizin ruhu O'ndan fışkırdığı için bu gereksizdi. "Efendimize karşı küskünleşmeyiniz!" diye hepimize çağrıda bulundu. Hem de bu bir günah sayılacağı için de değil, bu yol "yaşamın yüksek anlamının yalanlanmasına götüreceği" ve kendi kanısınca "yüreğin bu yadsımasıyla" birlikte yaşayamayacağımız için. Böyle bir yürek belki hafif olabilirdi, ama boş olduğu, çöle, çoraklığa döndüğü içindir bu dedi. Buna karşın, zor olmakla birlikte yegâne teselli yolu elemde bile yüce Tanrı'nın sonsuz bilgeliğini görmekteydi, çünkü "O'nun zaferinin saati gelecekti ve pişmanlıkta birleşecekler ve onun hükümranlığını unutmuş olanlar ona tozların içinden sesleneceklerdi." Onun gelecekteki bağışlayıcılığına inanmak zorunda olduğumuzu (ve bu inanç, dayanağımızın ve gücümüzün tükenmez kaynağının şu saatteki sınavı olacaktı) şimdiden söylüyorsa aynı zamanda nasıl yaşayacağımızın yegâne tarzını da göstermiş oluyordu. Umudumuz olmasa "yitik" sayılacağımızdan bu tarzı "yadsımanın yadsıması" olarak tanımlıyordu – ve umudu da sadece ve sadece inançtan ve Efendimizin bize bağışladığı sarsılmaz güvenden çıkartabilirdik. Kabul etmem

gerekir ki gerekçelendirmeleri açıktı ancak bir şey dikkatimi çekti, somut olarak ne yapabileceğimize hiç değinmiyordu. Yolculuğa çıkmak için başvurmak mı yoksa burada kalmak mı gerektiği konusunda düşüncesini soranlara da iyi bir öneride bulunacak durumda değildi. Talihsizlik Kuşu'nu da orada gördüm, hem de birkaç kez. Bazen bir grupta bazen bir diğerinde oluyordu. Bununla birlikte hâlâ biraz kan oturmuş durumda olan küçük gözleriyle diğer grupları ve insanları da tarıyordu. Ara sıra şurada burada birisini durdurup da yüzünde anlamaya çalışan kramplı bir ifade parmaklarını eğip bükerek aynı soruyu sorduğunda sesi de kulağıma çalınıyordu. "Özür dilerim, siz de yolculuğa katılacak mısınız?" ve: "Niçin?" ve: "Sizce bu daha mı iyi, soruyu bağışlayın?"

Tam o sırada gümrük binasındakilerden bir başka tanıdık, Uzman da başvuru için geldi. Onu kiremithane döneminde de sık sık görüyordum. Gerçi giysileri yıpranmış, kravatı kaybolmuş ve yüzü kirlaşmış sakalıyla gölgelenmişti, ama bütün bunlara rağmen yine de onda saygın bir insan olduğuna işaret eden tüm belirtiler vardı. Gelişi hemen bir kıpırtı yaratmıştı, etrafını heyecanlı insanlar sarmıştı ve o kendisine yöneltilen sorulara cevap yetiştiremiyordu. Kısa sürede benim de öğrendiğim gibi bir Alman subayla konuşma imkânı bulabilmişti. Olay son zamanlarda benim de Alman üniformalarının bir görünüp bir kaybolduğunu fark ettiğim jandarma komutanlığı ve diğer soruşturma bürolarının bulunduğu yerde yaşanmıştı. Önce jandarmayla konuşmayı denemişti – sözlerinden bu anlaşılıyordu. "Firmayla bağlantı kurmak" için uğraşmıştı, böyle söyledi. Ama öğrendiğimize göre silah sanayisi söz konusu olmasına ve kendisi olmadan üretimi yönlendirmek mümkün olmamasına rağmen jandarmalar bu hakkını kesinlikle kullandırmamışlardı. Durumunun önemini yetkililer de kabul etmişti ama, jandarmadaki diğer

bütün konularda olduğu gibi bu alanda da gerekli belgeden mahrum bırakılmıştı. Bütün bunları zorlukla izleyebiliyordum, çünkü bölük pörçük anlatıyor ve bu arada kendisine yöneltilen çapraşık soruları yanıtlıyordu. Oldukça heyecanlı görünüyordu. Ama "ayrıntılara girmek" istemiyordu yine de. Ayrıca Alman subaya başvurmasının nedeni de buydu. Subay gitmeye hazırlanıyormuş. Kendisinden öğrendiğimize göre Uzman da tesadüfen yakınlarında bir yerdeymiş. "Onun yolunu kestim," dedi. Ayrıca buna pek çok şahit de vardı ve cesaretine onlar da değiniyorlardı. Ama o omuzlarını silkti ve cesaret göstermeyen bir şey elde edemez, dedi. Ne olursa olsun bir "yetkiliyle" konuşmak istemişti. "Ben mühendisim," dedi, "ayrıca Almancam da mükemmeldir," diye ilave etti. Bütün bunları Alman subayına da anlatmıştı. "Burada ahlaki ve fiili olarak çalışmasına imkân verilmediğini," ona şu sözlerle anlatmıştı: "Şu anda mevcut emirler çerçevesinde bile bunun adaletsiz ve haksız bir durum," olduğunu söylemişti. Alman subaya şu soruyu yöneltmişti: "Bunun kime ne yararı var?" Sonra, şimdi bize anlattığı gibi şunları ilave etmişti sözlerine: "Ben avantaj ve ayrıcalık peşinde değilim. Ama ben bir insanım ve yapacağım şeyler var: Kendi yeteneklerime uygun bir şekilde çalışmak istiyorum, bütün çabam bu." Bunun üzerine subay ona gönüllülere katılmasını söylemiş. Söylediğine bakılırsa subay ona "büyük vaatlerde" bulunmamış ama Almanya'nın şu anda içinde bulunduğu atılımda herkese, özellikle de uzmanlık bilgisi olan kalifiye insanlara ihtiyaç duyduğuna dair güvence vermişti. Ve uzmandan öğrendiğimize göre bu yüzden, subayın bu "nesnelliğinden" dolayı onun söylediklerinin "gerçek ve doğru" olduğu duygusuna kapılmıştı – bize durumu bu sözcüklerle tanımladı. Ayrıca subayın "davranışlarına" da değindi: onun, jandarmaların "kabalığının" yanında "aklı başında, ölçülü ve her bakımdan ku-

sursuz" olduğunu söyledi. Bir başka soru karşısında ise subayla ilgili olarak anlattığı bu izlenimlerin dışında bir garanti olmadığını belirtti ve ancak, dedi, şu anda bununla yetinmek zorundayım ve yanıldığımı da sanmıyorum. "Yeter ki," dedi, "insanları değerlendirme yetim beni yanıltmasın," – ancak ben de bu olasılığın pek mümkün olmadığı kanısındaydım.

O gittikten sonra Talihsizlik Kuşu'nun peşine şeytan takılmış gibi hızla gruptan ayrıldığını ve Uzman'ın peşine düştüğünü gördüm: daha doğrusu peşinden koştuğunu. Heyecan yüzünden, diye düşündüm ve aynı zamanda yüzünde belli bir kararlılık gördüm: Evet bu kez onunla konuşacaktı, öyle gümrük binasındaki gibi olmayacaktı. Ama sonra o aceleyle, elinde bir liste ve kurşunkalemle gelmekte olan iriyarı, uzun boylu bir pazıbentliye çarptı. Adam onu hemen tuttu, sonra geri çekilerek tepeden tırnağa süzdü, ona doğru eğilerek bir şeyler sordu; sonra ne olduğunu bilmiyorum çünkü "Rosi" seslenerek sıranın bize geldiğini söyledi.

Sonra bir de oğlanlarla birlikte kaldığımız yere geri dönüşümüzü hatırlıyorum, yaz günbatımı gökyüzünü ve tepeleri kırmızıya boyamıştı, o son gün özel bir sıcaklık ve huzur barındırıyordu. Karşı tarafta nehir yönündeki çitin orada yeşil banliyö treninin tarifeye uygun olarak geçtiğini gördüm. Yorgundum, evet, gönüllü yazıldıktan sonra biraz da meraka kapılmıştım tabii. Diğer oğlanlar da genelde hoşnut görünüyorlardı. Talihsizlik Kuşu da bir şekilde yanımızda bitmişti ve yüzünde törensi, neredeyse araştıran bir ifadeyle listeye yazılmış olduğunu söyledi. Onu kutladık ve bunun onu rahatlattığını düşündüm – ama ondan sonra anlattıklarına doğru dürüst kulak vermedim. Burası, kiremithanenin arka bölümü daha sakindi. Burada da birbiriyle görüş alışverişinde bulunan küçük gruplar görüyordum, kimileri şimdiden

gece için hazırlanmaya başlamıştı, kimisi yemeğini yiyor, yükünü hazırlıyor ya da orada öyle oturup susarak geceyi seyrediyordu. Tesadüfen bir çiftin yanında durmuştuk. Onları daha önce de sık sık görmüştüm ve bu yüzden epeyce tanıyordum: ince hatlara sahip ufak tefek kırılgan bir kadın ve sürekli alarm halinde oradan oraya seğirten, alnı sürekli ter içinde, dişleri eksik, zayıf ve gözlüklü bir adam. Şimdi de çok meşguldü: Yere çömelmişti, karısının da yardımıyla büyük bir telaşla bavulunu toplayıp bir kemerle sıkılaştırdı, sadece bu işle ilgilenip başka bir şeyi fark etmez gibiydi. Ama o sırada Talihsizlik Kuşu onun arkasında durdu, belli ki onu tanıyordu. Çünkü hemen ardından onların da yola çıkma kararı alıp almadıklarını sordu. Adam sadece bir an için gözlüğünün üstünden yukarı doğru baktı, gözlerini kırpıştırdı, terliyordu, akşam ışığı vuran yüzünü buruşturdu ve cevap olarak sadece şaşırmışlığını belli eden bir soru sordu: "Gitmek zorundayız, öyle değil mi?" Çok basit olmakla birlikte bu saptama bana çok doğru göründü.

Ertesi sabah bizi erkenden yola çıkardılar. Tren pırıl pırıl yaz gününde banliyö istasyonunun kapısının önünden geçti, üstü ve yanları kapalı kiremit kırmızısı vagonlardan oluşan bir yük treniydi. Her vagonda altmış kişiydik, ayrıca yüklerimiz ve pazıbentlilerin yolculuk için verdikleri şeyler vardı: Yığınla ekmek ve büyük kutu et konservelerinin kiremithane sakinleri için bir lüks olduğunu kabul etmeliyim. Daha bir gün öncesinden biz yolculara ne kadar dikkatli ve nazik davrandıklarını fark etmiştim; neredeyse önemseme ya da belki lütufkârlık diyebilirim, bende uyanan duygu buydu. Jandarmalar da oradaydı, silahlı, asık yüzlü, düğmeleri çenelerine kadar ilikli – sanki el sürmelerine izin verilmeyen çok değerli bir malı korumak zorundaydılar ve düşünebildiğim kadarıyla bunun böyle olduğu kesindi, çünkü onları aşan

bir güç vardı üzerlerinde: Almanlar. Sonra sürgülü kapıyı üzerimize kapattılar ve bir süre daha dışarıdan kapıyla uğraştılar, ardından sinyaller verildi, trenlerde alışılmış olduğu gibi düdük sesleri ve sonra bir sarsıntı, tren kalkmıştı. Oğlanlarla ben trene biner binmez işgal ettiğimiz ön vagonun orta bölümüne rahatça yerleşmiştik, iki yanda dikenli tellerle iyice kapatılmış, oldukça yüksekte duran penceremsi delikler vardı. Hemen sonra vagonumuzda su sorunu ve bununla birlikte yolculuk süresi konusu açıldı. Bunun dışında yolculuğun tümüyle ilgili fazla bir şey söyleyemiyorum. Aynı daha önce gümrük binasında ve kiremithanede olduğu gibi trende de zamanı bir şekilde geçirmek zorundaydık. Bu, buradaki koşulların sonucu olarak daha da zordu elbette. Diğer yandan hedefi bilmenin, onca yorucu manevra, gürültü ve hareketsizlikle de olsa geride bıraktığımız yolun bütün sorunları ve zorlukları aşarak bizi ona yaklaştırdığını bilmenin yararı oluyordu. Oğlanlar da ben de sabrımızı yitirmiyorduk. "Rosi" bize durmadan "yolculuk sadece hedefe varana kadar sürecek" deyip duruyordu. "İpekçe"yle –oğlanların iddia ettiğine göre– ailesiyle birlikte trende bulunan ve daha kiremithanedeyken tanışmış olduğu bir kız yüzünden epeyce dalga geçildi; özellikle başlangıçta kız için sık sık vagonun içlerinde ortadan kayboluyordu, bu da oğlanlar arasında epey sohbet konusu oluyordu. "Durmadan Sigara İçen" de aramızdaydı. Burada bile ceplerinden ara sıra eğri büğrü, tuhaf, zorla tutturulmuş kâğıt parçaları ya da yüzünü alevine bir yırtıcı kuş iştahıyla eğdiği bir kibrit çıkıyordu, bazen geceleyin bile bunu yapıyordu. Moscovics'den (alnından basık burnuna, gözlüğüne ve kalın dudaklarına durmadan dereler boşanıyordu, ter ve kurum dereleri – ayrıca hepimizin durumu aynıydı, elbette benim de) ve diğerlerinden üçüncü günde bile ara sıra eğlendirici bir laf, neşeli bir takılma duyuyordum;

bazen "Derici" dili dolanarak da olsa donuk bir espri yapıyordu. Yetişkinlerden bazılarının yolculuğumuzun hedefinin "Waldsee" denilen bir yer olduğunu ortaya çıkartmayı nasıl başardıklarını bilmiyorum: Susadığımda, sıcak bastığında bu adın anlamındaki vaat bile beni rahatlatmaya yetiyordu. Yer sıkışıklığından yakınanlara çoğu kişi haklı olarak şunu hatırlatıyordu: Bir sonraki trendekilerin bir vagonda seksen kişi olacağını unutmamalıydılar. Ve şöyle iyice düşündüğümde, sonuçta daha sıkışık koşulları da yaşadığımı söyleyebilirim: Orada yer sorununu aramızda anlaşıp "Türk usulü" yere çömelip durarak çözmüştük. Trende çok daha rahat oturuyordum. İstediğim zaman ayağa da kalkabiliyordum, hatta birkaç adım atabiliyordum – örneğin teknenin durduğu yere kadar: Teknenin yeri vagonun sağ arka köşesiydi. Önce onu mümkün olduğunca küçük işimiz için kullanmaya karar vermiştik. Ama sonra zamanla, doğanın yasasının bizim kararımızdan daha güçlü olduğu deneyimini yaşamak zorunda kaldık ve çaresiz buna göre davrandık, biz oğlanlar gibi erkekler ve evet, elbette kadınlar da böyle yaptılar, bu anlaşılır bir durumdu.

Jandarma da sonuç olarak büyük tatsızlıklar çıkarmadı. Önce ondan biraz korkmuştum: Yüzü aniden tepemde soldaki pencere deliğinde belirmişti ve el lambasını da içeriye üzerimize tutmuştu, akşamdı, ya da daha doğrusu ilk günden sonraki gece, trenin uzunca bekleyişlerinden biri sırasındaydı. Ama hemen anlaşıldığı gibi "iyi niyetle" gelmişti. "Bakın," dedi, sadece bir açıklama yapmak istiyordu, "Macaristan sınırına vardınız!" Bu vesileyle bize bir çağrıda neredeyse ricada bulunmak istiyordu. İstediği, eğer içimizden birinde para ya da değerli bir şey kalmışsa kendisine vermemizdi. "Gittiğiniz yerde," dedi, "değerli şeylere ihtiyacınız olmayacak artık." Eğer üzerimizde bir şey kalmışsa bunu Almanların nasılsa alacağına

dair güvence verdi. "O halde," diye yukarıdaki pencere aralığından seslenerek devam etti, "bunların Macaristan'da kalması daha iyi değil mi?" Ve neredeyse törensi diyebileceğim kısa bir aradan sonra bir anda sıcaklaşan çok samimi bir sesle sanki her şeyi unutturmak, bağışlatmak ister gibi devam etti: "Sonuçta aslında sizler de Macar'sınız!" Bir ses, vagonun içlerinden bir yerden gelen derin bir erkek sesi birkaç fısıldaşmadan, görüş alışverişinden sonra bu gerekçelendirmenin aslında bizim de jandarmadan karşılığında su alabileceğimize işaret ettiğini söyledi ve jandarma da "emirlere aykırı" olduğunu söylemesine rağmen buna hazırdı. Ama sonra, ses önce suyun, jandarma ise önce değerli eşyaların verilmesini istediği için yine de anlaşamadılar. Sonunda jandarma iyice öfkelenmişti: "Sizi Yahudi domuzları. Siz en kutsal şeyleri bile ticarete dökersiniz!" – onun duruma bakışı buydu. Öfke ve nefretten boğuklaşan bir sesle hakkımızdaki dileğini de belirtti: "O zaman susuzluktan sürünün!" Ayrıca sonradan bunu yaşadık da – en azından bizim vagonda söylenen buydu. Durum şu ki, ikinci günün öğle sonrasından itibaren giderek daha net bir şekilde arkamızdaki vagondan bir ses duyduğum duygusundan kendimi kurtaramaz oldum – pek de hoş olmayan bir ses. Yaşlı kadın –bizim vagonda söylenen buydu– hastaydı ve kuşkusuz susuzluk yüzünden aklını yitirmiş olduğu düşünülebilirdi. Bu açıklama bana inandırıcı geldi. Yolculuğun başındayken birkaç kişinin vagonumuzda bebeklerin, çok yaşlıların ve inşallah hastaların da bulunmamasının ne kadar büyük bir şans olduğunu söylemekte nasıl haklı olduklarını ancak şimdi anlıyordum. Üçüncü günün öğleden öncesinde yaşlı kadının sesi nihayet kesildi. Bize söylenen su verilmediği için öldüğüydü. Ama biliyorduk ki hasta ve yaşlıydı, bu durumda sonuçta herkes için, benim için de anlaşılır bir şeydi bu.

Şunu söyleyebilirim: Beklemek sevince yaraşır bir durum değil – sonunda hedefe vardığımızda en azından benim deneyimim buydu. Yorgunluğumdan da olabilir, evet, sonra belki de hedefe fazlasıyla özlem duymuştum ve bu yüzden biraz gözden kaçırmıştım: Daha çok kayıtsızdım bir şekilde. Sonra olup bitenleri de kaçırmıştım biraz. Birdenbire uyandığımı hatırlıyorum, herhalde çok yakından gelen şiddetli siren sesleriyle; dışarıdan içeriye sızan karanlık ışık dördüncü günün sabah alacasını haber vermekteydi. Sırtımın yere değdiği yer biraz ağrıyordu. Tren, sık sık ve çoğunlukla bombardıman alarmında olduğu gibi yine durmuştu. Pencereler de işgal edilmişti, böyle anlarda hep olduğu gibi. Herkes bir şeyler gördüğünü sanıyordu, bu da her zamanki gibiydi. Bir süre sonra ben de kendime bir yer buldum: Ama hiçbir şey göremiyordum. Dışarıda sabahın erken saatleri serin ve hoş kokuluydu, göz alabildiğine, tarlaların üzerinde gri sis bulutları yayılıyordu; sonra birden sanki bir trompet sesi gibi, arkadan keskin, ince, kırmızı bir ışık yükseldi ve ben kavradım: Güneşin yükselişini görüyordum. Güzeldi ve genel olarak ilginçti: Evdeyken bu saatlerde hep uyuyor olurdum. Sonra hemen solumda bir bina seçtim, terk edilmiş bir istasyon ya da belki büyük bir garın habercisi. Küçücük, gri ve henüz tamamen ıssızdı; bu çevrede bir gün önce de gördüğüm gibi gülünç diklikte bir damı ve küçük pencereleri vardı: Sonra sisli alaca ışıkta gözlerimin önünde gerçek bir kontur kazandı, gri eflatuna dönüştü ve ilk ışınlar üzerlerine düştüğünde pencerelerin kırmızısı parladı. Diğerleri de aynı şekilde binayı fark etmişlerdi ve ben de arkamdaki meraklılara bununla ilgili bir şeyler söyledim. Bana üzerinde bir yer ismi okuyup okuyamadığımı sordular. Okuyabiliyordum, hem de binanın bizim gidiş istikametimizin tersindeki köşesinde, duvarın en üst ucunda sabah ışığında görünen iki sözcük

birden: Orada Almanların ince, süslü yazısıyla yazılmış, çift eğimli bir tireyle bağlanmış "Auschwitz-Birkenau" yazıyordu. Bana gelince, ben coğrafya bilgimden boşu boşuna bir şeyler çıkartmaya çalıştım ve diğerlerinin de daha bilgili olmadığı anlaşıldı. Arkamdaki birisi yerimi almak için rica edince ben oturdum ve daha çok erken ve ben de yorgun olduğum için tekrar uykuya daldım.

Daha sonra bir heyecan ve hareketlenme hissettiğim için uyandım. Dışarıda güneş artık ışıltıyla parlıyordu. Oğlanlara nerede olduğumuzu sordum, onlar da hâlâ aynı yerde olduğumuzu, daha yeni hareket ettiğimizi söylediler: Belli ki bu sefer de kalkışın sarsıntısıyla uyanmıştım. Ama hiç kuşkusuz –sözlerine bunları ilave ettiler– önümüzde fabrikalar ve bazı yerleşimler vardı. Hemen bundan sonra, pencerede duranlar kapıya benzer bir geçitten geçtiğimizi bildirdiler – ışığın değişmesinden bunu ben de fark edebiliyordum. Sonra tren yine durdu ve büyük bir heyecan içinde bir istasyon, insanlar ve askerler gördüklerini söylediler. Birçok kişi hemen eşyalarını toplamaya, giysilerini düzeltmeye başladı; birkaç kişi, özellikle kadınlar iyi kötü temizlenmeye, kendilerine çekidüzen vermeye, taranmaya çalıştılar. Dışarıdan gittikçe yakınlaşan vuruşların seslerini duyuyordum; kapıların açıldığını, yolcuların tekdüze bir gürültüyle trenden boşaldığını duydum ve o zaman ben de gerçekten hedefe vardığımıza kuşku kalmadığını kabul etmek zorunda kaldım. Sevindim elbette, ama öyle hissediyordum ki dünkü ya da daha önceki günkü sevinişimden farklıydı bu. Sonra bizim vagonun kapısına bir aletle vuruldu ve ağır kapıyı birisi, daha doğrusu birkaç kişi birlikte açtı.

İlk önce seslerini duydum. Almanca ya da çok benzer bir dil konuşuyorlardı, hem de bana öyle geldi ki hepsi bir ağızdan. Anladığım kadarıyla trenden inmemizi is-

tiyorlardı. Ama belli ki bunun yerine kendileri vagona girdiler; ama ben henüz bir şey göremiyordum. Ancak sonra paketlerin ve bavulların orada kalacağı haberi dolaştı. Sonra –bu açıklamada bulunuldu, çevrildi ve ağızdan ağıza aktarıldı– elbette herkes kendi malını geri alacaktı, ama önce eşyalar dezenfekte edilecek ve biz de banyo yapacaktık: Gerçekten de bunun zamanı gelmişti bence. Ancak sonra orada yaşayan insanlar da kalabalığın içinde yaklaştılar ve ben onları görebildim. Oldukça şaşırdım çünkü sonuçta hayatımda ilk kez –en azından bu yakınlıktan– çubuklu giysiler içinde, kafaları kazınmış, başlarında mahkûmların giydiği yuvarlak keplerle gerçek mahkûmlar görüyordum. Hemen biraz geri çekildim, bu anlaşılır bir şeydi. Bazıları sorulan sorulara cevap veriyor, bazıları vagonun içine bakıyor, bazıları da hamallara özgü bir yatkınlıkla bavulları boşaltıyordu ve bütün bunları tilkileri hatırlatan bir çabuklukla yapıyorlardı. Gördüğüm kadarıyla her birinde mahkûmlarda olan numaralardan vardı ve ayrıca göğüslerinde sarı bir üçgen bulunuyordu. Bu rengin anlamını tahmin etmek zor olmasa da aniden bir tür şaşkınlığa düşmüştüm; yolculuk boyunca bütün bu durumu neredeyse unutmuştum. Yüzleri de çok güven verici değildi: yelken kulaklar, fırlamış burunlar, çukura kaçmış kurnaz kurnaz parlayan küçük gözler. Gerçekten de her bakımdan Yahudilere benziyorlardı. Onları kuşku verici ve bütün olarak yabancı buldum. Bana öyle geldi ki biz gençleri fark ettiklerinde büyük bir heyecana kapıldılar. Aralarında hemen hızlı, bir tür telaşlı bir fısıldaşma başladı ve ben o zaman Yahudilerin dilinin sandığım gibi sadece İbranice olmadığını gösteren şaşırtıcı bir keşifte bulundum: "*Reds di jiddisch, reds di jiddisch, reds di jiddisch?*" – yavaş yavaş bu soruyu anlıyordum. Oğlanlar ve ben "Hayır," dedik. Gördüğüm kadarıyla bundan pek hoşnut olmadılar. Ama sonra birdenbire yaşlarımız

konusunda çok meraklandılar – bunu Almancadan hareket ederek anlayabiliyordum. Kim kaç yaşındaysa ona göre "on dört, on beş," dedik. O zaman hepsi elleriyle, başlarıyla, tüm vücutlarıyla tam bir protestoya giriştiler: Her yandan *"seschzajn"* fısıltıları geliyordu, *"seschzajn"*. Şaşırdım ve sonra içlerinden birisine sordum da: "Niçin?" "Çalışmak istiyor musun?" diye sordu bunun üzerine ve bakışları boş, çukura kaçmış, çevreleri kırış kırış gözlerini benim gözlerime dikti. "Elbette," dedim, çünkü bildiğim kadarıyla buraya bunun için gelmiştik. Bunun üzerine sert, kemikli, solgun eliyle kolumu sıkıca kavramakla kalmadı aynı zamanda iyice salladı da ve şunları söyledi: *"Seschzajn... verschtajst di?.. seschzajn..."* Öfkelendiğini gördüm ve ayrıca bu konunun onun için çok önemli olduğunu anladım ve durumu oğlanlarla aceleyle konuştuktan sonra biraz rahatlayarak karşılık verdim: Eh pekâlâ, o zaman ben de on altı yaşındayım. Bundan başka aramızda kardeş olanlar olmamalıydı –bu o anki durumdan tamamen bağımsız olarak her zaman geçerliydi– ve özellikle –buna çok şaşırmıştım– ikizler olmamalıydı, ama her şeyden önce herkes çalışmalıydı, yorulmak, hastalanmak yoktu – onlardan bunları öğrendim, hem de kalabalık tarafından bulunduğum yerden kopartılıp vagonun kapısına sürüklenmeden önceki iki dakika içinde, belki iki dakika bile sürmemişti ve oradan da büyük bir sıçrayışla dışarıya, güneşe, temiz havaya çıktım.

Öncelikle gördüğüm geniş bir düzlük, devasa bir alandı. Bu ani boşluk, gökyüzü ve yeryüzünün gözlerimi acıtan bu keskin pırıltısı biraz da gözlerimi kamaştırmıştı. Ama çevreme bakmaya doğru dürüst zaman bulamadım: Her yanda gürültü, karmaşa, bölük pörçük sözcükler, hareket ve bir düzene girmek için gidiş gelişler vardı. Kadınlar şimdi –böyle duydum– kısa bir süre için ayrılmak zorundaydılar, sonuçta aynı çatı altında yıkanamaz-

dık. Yaşlılar, çocuklu anneler, hastalar ve yolculuğun yıpratıcılığından bitkin düşmüş olanlar için biraz ileride arabalar bekliyordu. Bütün bunları başka mahkûmlardan öğrendik. Ancak burada, dışarıda canlı ve buyurgan devinimlerle her şeyi denetim altında tutan yeşil kasketli, yeşil yakalıklı Alman askerlerini gördüm: Onların görünüşü beni biraz rahatlattı hatta, çünkü bakımlı, özenli ve bütün o karmaşanın içinde sakin ve sağlam görünüyorlardı. Sonra hemen yine aramızdaki yetişkinlerin uyarılarını duydum ve onlara hak verdim: Alman askerlerine yardımcı olmaya gayret etmeliydik, yani soruları ve vedalaşmaları kısa tutmalı, onlara darmadağınık bir sürü gibi değil de aklı başında insanlar gibi görünmeliydik. Daha fazlasını anlatmak ise zor: Yoğun, fokurtulu, çırpıntılı bir akım beni içine alıp sürükledi, kendisiyle birlikte götürdü. Yoluma yaşlı, yıpranmış bir kadın çıktı, ufak tefek bir adamın ona şunları söylediğini duydum: "Lütfen söz dinle anne, birbirimizi çok kısa zaman sonra yine göreceğiz elbette. Öyle değil mi subay bey," bunları söylerken de samimi, yetişkinlere özgü bir tür dayanışmacı gülümsemeyle o sırada orada meşgul olan bir Alman subayına döndü, "birbirimizi kısa zamanda yeniden..." Ve o sırada kendisini tuhaf çekiştirmeler ve itiş kakışla sarışın bir kadının, belli ki annesinin elinden kurtarmaya çalışan üstü başı kirli ama bunun dışında bir vitrin mankeni gibi giydirilmiş, saçları bukleli küçük bir oğlan çocuğunun keskin çığlıkları dikkatimi çekti. "Ben babamla gitmek istiyorum! Ben babamla gitmek istiyorum!" Ayağında beyaz ayakkabılarıyla beyaz mıcırın, beyaz tozun içinde gülünç bir şekilde tepinip zıplarken böyle bağırıp, haykırıp, böğürüyordu. Bu arada oğlanlardan ayrılmamaya ve "Rosi"nin ara sıra duyulan işaretlerini ve seslenmelerini takip etmeye çalışıyordum – bu arada kolsuz, çiçekli bir elbise giymiş gösterişli bir kadın

hepimizin arasından öne geçerek, söylenenlere göre arabaların bulunması gereken yere doğru yöneldi. Sonra bir süre için siyah şapkası ve siyah kravatı olan bir bey benim önümde sürüklendi, iteklendi ve akıntının içine alındı. Sürüklenirken ara sıra yüzünde bir arayış ifadesiyle, "İlonka! Benim küçük İlonka'm!" diye sesleniyordu. Sonra birbirlerine yüzleri, dudakları, tüm vücutlarıyla sarılmış ve bu yüzden diğerlerini kızdıran uzun boylu, kemikli yüzlü bir adam ve siyah, uzun saçlı bir kadın –ya da daha çok bir kız çocuğu vardı– sonunda insan selinin kesintisiz akımı onu kopartıp, uzaklaştırdı ve yuttu, buna rağmen onu hâlâ uzaktan ara sıra öne çıkmak için çaba gösterirken ve bir veda işareti yaparken gördüm.

Bütün bu görüntüler, sesler ve durumlar aklımı karıştırmış, gücümü kesmiş, sonunda iç içe giren, tuhaf, renkli, çılgın bir burgaç izlenimine dönüşmüştü, belki de daha önemli olan diğer şeyleri bu yüzden tam bir dikkatle izleyemiyordum. Şimdi çevremde ve benimle birlikte yavaş yavaş ama düzenli bir şekilde adım adım ilerleyen, artık sadece erkeklerden oluşan beşli sıralar halinde bir insan konvoyunu oluşturan askerler miydi, bizler miydik, mahkûmlar mıydı, yoksa bu hepimizin ortak çabası sonunda mı meydana gelmişti, tam olarak söyleyemiyorum. Orada ileride –bu yeniden doğrulandı– banyo bizi bekliyordu, ama daha önce –öğrendiğime göre– bir doktor muayenesi vardı. Söylenen bunlardı ve ben yapılacak iş göz önüne alındığında bunun bir tür sağlamlık testi, bir tür gözden geçirme olduğunu düşündüm doğal olarak.

O zamana kadar biraz dinlenebilirdim. Ara sıra yanımda, önümde, ya da ardımda yürüyen oğlanlarla birbirimize seslenip el sallıyorduk: Buradayım, her şey yolunda. Hava sıcaktı. Biraz da çevreye bakma, bulunduğumuz yerin yönünü çıkartma fırsatı buldum. İstasyon binası hoştu. Ayaklarımızın altında böyle yerlerde kullanı-

lan mıcır vardı, biraz daha uzakta bir çimenlik şeridi, sarı çiçekler ve sonsuzlukta kaybolan, kusursuz beyazlıkta bir asfalt yol vardı. Bu yolun, hemen ardında başlayan göz alabildiğine genişlikteki alandan aralarına dikenli teller gerilmiş bir dizi eşit eğimli, metalik pırıltılı direkle ayrılmış olduğunu da fark ettim. Tahmin etmek kolaydı: Belli ki orada mahkûmlar yaşıyorlardı. Şimdi ilk defa olarak –belki de ilk kez buna vakit bulduğumdan– mahkûmlar daha fazla ilgimi çekmeye başlamıştı ve suçlarının ne olduğunu öğrenmek istedim.

Çevreme baktığımda bütün bu alanın ölçüleri, genişliği beni yeniden şaşırttı. Onca insanın içinde ve göz kamaştıran ışıkta çok net bir görüntü algılayamasam da uzakta bazı alçak yapılar, orada burada yüksek iskemlelere benzeyen iskeleler, bazı köşeler, kuleler ve bacalar seçebiliyordum. Çevremdeki bazı gençler ve yetişkinler havadaki bir şeyi gösterdiler: bulutsuz ama yine de bulanık gökyüzünün sisine gömülmüş uzunca, kıpırtısız, soğuk pırıltılı bir cisim. Bu bir zeplindi aslında. Çevremdeki insanlar bunun uçak saldırılarına karşı bir önlem olduğu görüşünde birleştiler: Aklıma tekrar sabahın erken saatlerindeki siren sesleri geldi. Bununla birlikte çevremizdeki Alman askerlerinde en küçük bir şaşkınlık ve korku izi bile keşfedemiyordum. Böyle zamanlarda bizim orada hâkim olan korku aklıma geldi ve bu küçümseyen sakinlik, bu rahatlık, bizimkilerin Almanlardan niçin o tür bir saygıyla söz ettiklerini anlamamı sağladı. Yakalarındaki yıldırım biçimli iki şeridi de ancak fark edebildim. Memleketimdeyken de çok duymuş olduğum ünlü SS kıtalarından olduklarını anladım. Onları hiç tehlikeli bulmadığımı söyleyebilirim: Konvoyun iki yanında rahatça gidip geliyorlar, soruları yanıtlıyorlar, baş sallıyorlar, bazılarımızın sırtına ya da omzuna dostça vuruyorlardı.

Bu hareketsiz bekleyiş dakikalarında bir şey daha gözlemledim. Memleketimdeyken de sık sık Alman askeri görmüştüm elbette. Ama orada her zaman aceleleri, meşgul bir ifadeleri, her zaman kusursuz bir görünümleri olurdu. Burada ise devinimleri daha farklıydı, daha rahat, bir şekilde daha –bunu gözlemledim– kendi evinde gibi. Hatta çok küçük bazı düzensizlikler saptadım, kâh daha gevşek, kâh daha katı, kâh daha temiz, kâh işte kullanılmış üniformalar, kasketler ve çizmeler. Her biri omzunda bir tüfek taşıyordu, bu da çok doğaldı, sonuçta askerdiler elbette. Ancak gördüğüm kadarıyla bir çoğunun elinde bunlardan başka bir de baston vardı, ucu kıvrık, alışılmış yürüyüş bastonlarından; bu beni biraz şaşırttı, çünkü hepsi de güçleri ve hareket yetenekleri tam olan erkeklerdi. Fakat bu nesneyi sonra daha yakından, daha ayrıntılı görebildim. İçlerinden bana sırtı yarı dönük biri biraz ilerimde bu nesneyi yere paralel getirip kalçalarının arkasında iki ucundan tutarak can sıkıntısıyla bir yukarı bir aşağı bükmeye başlayınca aniden tereddüte düştüm. Konvoyla birlikte ona giderek yaklaşıyordum. Ancak o zaman bu nesnenin ahşaptan değil, deriden, baston değil bir kırbaç olduğunu gördüm. Bu biraz tuhaf bir duygu verdi – ama sonuçta bunu kullandıklarına dair bir örnek göremiyordum, ayrıca etrafta pek çok da mahkûm vardı, bunun farkındaydım.

Ara sıra, hiç dikkatimi vermesem de, çeşitli çağrıların yapıldığını duyuyordum, örneğin –bunu hatırlıyorum– tesviye ustalarının öne çıkması istendi; başka çağrılarda arananlar ikiz kardeşler, bedensel özürlüler, evet, hatta –bu herkesi güldürdü– eğer aramızda varsa cüceler di ve sonra çocuklar, çünkü onları farklı bir muamele bekliyordu –böyle söylendi– yani işyerine okul ve çeşitli eğlenceler. Bizim sıramızdaki bazı yetişkinler bu fırsatı kaçırmamak için bizi teşvik ettiler. Ama mahkûmların

uyarıları hâlâ kulaklarımdaydı ve ayrıca ben de çocukça bir yaşam tarzı yerine çalışmayı yeğliyordum zaten.

Ancak bu arada ileriye doğru epeyce kaymıştık. Etrafımızdaki askerlerin ve mahkûmların arttığını gördüm. Belli bir noktada beşli sıralarımız kol nizamına girdi. Aynı zamanda ceketlerimizi ve gömleklerimizi çıkartarak doktorun karşısına gövdelerimizin üst kısmı çıplak olarak çıkmamız istendi. Temponun da hızlandığını hissediyordum. Ve sonra orada, ileride iki grup insan gördüm. Sağ tarafta daha kalabalık ve oldukça karışık bir topluluk vardı, sol tarafta ise aralarında oğlanlardan bazılarını da seçtiğim daha küçük ve daha düzgün görünümlü bir grup toplanmıştı. Bu sonuncular –en azından benim gözümde– herhalde işe yarar bulunanlardı. Ayrıca ben de giderek daha hızlı bir şekilde, çoğu hareket eden, oradan oraya koşturan siluetlerin karmaşası içinde artık sabit bir noktanın, dik duran eğimli yayvan kasketiyle bir Alman subayı üniformasının kusursuzlukla parladığı yere doğru yaklaşıyordum, sonra sıranın ne kadar çabuk bana geldiğine hayret ettim.

Muayene aşağı yukarı iki-üç saniyeden uzun sürmemiş olmalı. Hemen benden önce sırada Moskovics vardı –doktor onu hemen parmağını uzatarak öbür tarafa gönderdi. Moskovics'in açıklamaya çalıştığını duyabildim: "Çalışmak...yaş on altı..." – ama bir yerden bir el uzanarak onu kavradı ve ben onun yerini almıştım bile. Gördüğüm kadarıyla doktor beni daha ayrıntılı muayene etti, bakışları ciddi, dikkatli ve değerlendiriciydi. Ben de göğüskafesimi görebilmesi için dikleştim –böyle hatırlıyorum– ve Moskovics'in ardından sıra bana geldiğinde biraz da gülümsemek zorunda kaldım. Doktor da bende hemen güven uyandırdı çünkü hoş görünüyordu, sempatik, sinekkaydı tıraşlı uzun bir yüzü vardı, dudakları inceydi, mavi ya da gri ama hangisi olursa olsun açık

renkli ve yumuşak bakışlı gözleri vardı. Eldivenli ellerini yanağıma dayayıp alt gözkapağımı başparmaklarıyla biraz aşağı doğru çekerken onu iyice görebildim – aynı memleketimdeki doktorlardan da bildiğim bir yaklaşımdı bu. Aynı zamanda da kültürlü bir insan olduğunu belli eden alçak ama berrak bir sesle konuştu: "Kaç yaşındasın?" – ama öyle üzerinde durmadan. "On altı," dedim. Hafifçe başını salladı ama söylediğim gerçek olduğundan değil de doğru yanıt olduğundan böyle yaptı sanki – en azından o acele içinde bana böyle geldi. Bir başka gözlem daha yaptım ya da daha çok belirsiz, belki de yanlış bir algılama – bir şekilde hoşnut, ya da daha çok rahatlamış gibiydi; bana benden hoşlanmış gibi geldi. Bir eliyle hâlâ yüzümü tutarken beni uzaklaştırdı ve diğer eliyle yolun öbür yanındaki "işe yararlar" grubunu işaret etti. Oğlanlar sevinçle gülerek, bir zafer duygusu içinde beni bekliyorlardı. Ve bu parlayan yüzlerde bizi yolun diğer yanındaki gruptan gerçekten ayıran farkı gördüm: Eğer doğru hissettiysem bu başarıydı.

Böylece tekrar gömleğimi giydim, oğlanlarla biraz konuştuk ve sonra tekrar bekledik. Buradan yolun diğer yanında olup bitenleri yeni bir açıdan görebiliyordum. İnsan seli kesintisiz olarak akıyor, daha dar bir alanda sıkışıyor, sonra doktorun önünde ikiye ayrılıyordu. Oğlanlar da birbiri ardına muayeneden geçiyor ve artık onları karşılayanlar arasında ben de yer alıyordum elbette. Biraz daha uzakta başka bir konvoy daha gördüm, kadınlarınki. Onların etrafında da askerler, mahkûmlar vardı, onların karşısında da bir doktor vardı, orada da aynı şeyler oluyordu, sadece soyunmak zorunda değildiler, eğer doğru düşünüyorsam bu da anlaşılır bir durumdu. Her şey hareket halindeydi, her şey işliyordu, her şey yerli yerindeydi ve üzerine düşeni yapıyordu, her şey doğru, hızlı, akıcıydı. Yüzlerin çoğunda bir gülümseme görüyordum;

mütevazı mi, yoksa daha çok özgüvenden mi, kuşkuyu bastırmak için mi yoksa sonucu önceden bilmekten mi – ama temelde hep aynıydı, benim de yüzümde hissettiğimin aynısı. Buradan çok güzel görünen, kahverengi saçlı, kulaklarında küpeler olan, beyaz yağmurluğunu göğsünün üzerinde kavuşturmuş bir kadın aynı gülümsemeyle soru sorarak bir askere döndü ve aynı gülümsemeyle yakışıklı, siyah saçlı bir adam doktorun önüne çıktı: İşe yarar. Yaşlı bir adam mı geldi – çok açık: diğer tarafa. Genç biri – bu tarafa, bizim yanımıza. Sonra göbekli biri, ne kadar gerinse ve dikleşse de boşuna – ama hayır, doktor onu bu tarafa, bizim yanımıza gönderdi, bundan pek hoşlanmadım çünkü bence biraz yaşlıydı. Erkeklerin çoğunun sakallarının uzamış olduğunu ve bu yüzden pek de iyi bir izlenim bırakmadıklarını da saptadım. Böylece içlerinden kaç tanesinin yaşlı ya da işe yaramaz olduğunu doktorun gözleriyle tespit etmekten kendimi alıkoyamadım. Birini çok sıska, diğerini fazla şişman buldum ve koku almaya çalışan bir tavşan gibi durmadan ağzını burnunu buruşturan bir diğerinin sinir hastası olduğunu düşündüm – oysa o da sarsak, tuhaf ve hızlı adımlarla işe yaramazların yanına giderken görev bilinciyle ve hevesle gülümsüyordu. Sonra bir diğeri – ceketini ve gömleğini kolunun üzerine almış bile, pantolon askıları kalçalarından aşağı sarkmış, gevşemiş, bazı yerlerde iyice sarkmış derisi görünüyor. Ama onu elbette hemen işe yaramazların tarafına gönderen doktorun karşısına çıktığında, orada uzayan sakallarının kapladığı yüzünde belli bir ifade belirdi, kuru, çatlamış dudaklarındaki bana bir şekilde daha bildik gelen gülümseme anılarımı canlandırdı: Sanki doktora bir şeyler daha söylemek istiyordu, bana öyle geldi. Ancak doktor artık ona dikkat etmiyordu, bir sonrakine geçmişti ve o zaman bir el, herhalde daha önce Moskovics'i kavramış olan el onu

da yoldan çekti. Adam bir hareket yaptı, döndü, yüzünde şaşkın ve öfkeli bir ifade vardı: Gerçekten de bu "Uzman"dı, yanılmamıştım.

Sonra birkaç dakika daha bekledik. Doktorun önünde daha epey insan vardı. Yıkanmaya gideceğimiz söylendiğinde benim tahminime göre bizim grupta, gençler ve erkekler, kırk kişi kadardık. Birdenbire yanımıza bir asker geldi, nereden çıktığını görmedim bile, ufak tefek, biraz yaşlıca, büyük bir tüfeği olan –bana adi bir tüfekmiş gibi geldi– barışçıl görünümlü bir adam. "Haydi gidilsin, öne," dedi ya da benzer bir şeyler, fark ettiğim kadarıyla gramer kurallarına tam uygun değildi. Ne olursa olsun bu benim kulağıma çok hoş geldi çünkü oğlanlar da ben de artık biraz sabırsızlanmıştık, doğrusunu söylemek gerekirse pek de sabun için değil öncelikle su için elbette. Yol parmaklıklı büyük bir kapıdan geçerek belli ki banyonun da bulunduğu dikenli tellerin iç bölgesindeki alana doğru gidiyordu. Dağınık gruplar halinde acele etmeden, konuşarak, gülüşerek ilerledik. Asker arkamızdan hiç konuşmadan kayıtsızca, ağır ağır geliyordu. Ayaklarımızın altında yine geniş, parlak beyaz bir yol, önümüzde geniş, bir ölçüde yorucu düzlük ve sıcaktan çoktan titreşmeye ve dalgalanmaya başlamış hava. Yolumuzun çok uzun olup olmadığına dair kaygılar duymaya başlamıştım bile, ama sonradan banyoların istasyondan yürüyerek sadece on dakika uzaklıkta olduğu anlaşıldı. Bu kısa yol boyunca çevrede gördüklerim genel olarak hoşuma gitti. Yolun hemen sağ tarafındaki büyük çimenlikteki futbol sahası beni özellikle sevindirdi. Yeşil bir çimenlik, maç için gerekli kaleler, beyazla çekilmiş çizgiler – her şey vardı, baştan çıkarıcı, taze, en bakımlı durumda ve çok düzenli. Biz gençler hemen, eh o halde iş bitince futbol oynarız, dedik. Birkaç adım sonra yolun sol yanında gördüklerimiz bizi daha da sevindirdi: Bir su

musluğu, cadde kenarlarında olduğu gibi pompalı bir çeşme kuşkusuz. Yanındaki tabelada kırmızı harflerle yazılmış bir uyarı vardı: "İçme suyu değildir" – ama o an bu bizi engelleyemezdi elbette. Asker gayet sabırlıydı ve sonradan insanın ağzında tuhaf, keskin, tiksindirici bir kimyasal tat bıraksa da uzun süredir içtiğim hiçbir su bu kadar hoşuma gitmemişti. Yola devam ederken evler de gördük, daha istasyondayken dikkatimizi çeken aynı evlerdi bunlar. Bu kadar yakından bakınca da bunlar gerçekten tuhaf yapılardı, uzun, basık, renkleri belirsiz, damların bütün uzun kenarı boyunca sıralanan bazı havalandırma ya da aydınlatma sistemleri. Her biri kırmızı çakıl kaplı bir bahçe yoluyla çevriliydi, yoldan bakımlı bir çimenlikle ayrılıyorlardı ve hayretle aralarında küçük sebze bahçeleri, lahana fideleri gördüm, tarhlarda da çeşit çeşit, rengârenk çiçekler vardı. Her şey temiz, şirin ve bakımlıydı. Gerçekten de kabul etmeliyim ki kiremithanede haklı olan bizdik. Bir şekilde eksik bir şey vardı ve ne olduğunu buldum sonra: Yani evlerin çevresinde hiçbir hareket ve yaşam izi görmemiştim. Ama sonradan bunun herhalde doğal olduğunu düşündüm, sonuçta burada yaşayanlar için çalışma zamanıydı.

Sola döndükten sonra geniş bir parmaklıklı çitin ve büyük bir kapının arkasında karşımıza çıkan banyoda da bizi bekledikleri belli oluyordu. Gereken açıklamaları önceden, memnuniyetle yaptılar. Önce zemini taş döşeli bir tür giriş bölümüne alındık. Burası zaten insan doluydu, aralarından bazılarını trenden tanıyordum. O zaman bu faaliyetin kesintisiz sürdüğünü anladım. Grupları birbiri ardına istasyondan banyoya getiriyorlardı. Burada da bize bir mahkûm yardımcı oldu; kabul etmeliyim ki çok nazik biriydi. Onun üzerinde de çizgili mahkûm giysileri vardı, ancak omuzları vatkalıydı ve vücuda oturuyordu, evet, şunu söyleyebilirim ki çok kaliteli, neredeyse

göz alıcı bir kesimi vardı ve ütülüydü. Ayrıca mahkûmun biz özgür insanlar gibi özenle taranmış, parlak siyah saçları vardı. Bizi yanındaki küçük bir masanın başında oturan askerin sağ kolu olarak mekânın diğer ucunda ayakta karşıladı. Asker çok ufak tefek bir adamdı, rahat bir dış görünümü vardı ve oldukça şişmandı; göbeği neredeyse çenesinden başlıyordu, çenesi kat kat yakasına yayılıyordu, yüzü kırışık, sakalsız ve solgundu, kısık ve canlı gözleri vardı. İstasyondayken aramızda bulmaya çalıştıkları cüceleri andırıyordu bir parça. Ayrıca başında heybetli bir kasket vardı, önündeki masanın üzerinde yepyeni bir evrak çantası, yanında beyaz deriden örülmüş, kabul etmem gerekir ki çok güzel işçiliği olan bir kırbaç duruyordu, kendi özel eşyası olduğu çok belliydi. Biz yeni gelenler kendimize bir yer bulmak, zaten dolu olan mekâna yerleşmek için uğraşırken bütün bunları omuzlar ve başlar arasındaki boşluklardan rahatça gözlemleyebildim. Bu arada mahkûm karşıdaki bir kapıdan hızla dışarı sonra yine içeri süzüldü ve ardından askere çok içli dışlı bir tavırla, neredeyse kulağına eğilerek bir şeyler söyledi. Asker hoşnut görünüyordu ve mahkûma birkaç cümleyle yanıt verirken aynı zamanda ince, tiz, kesik, bir çocuğu, daha çok bir kadınınkini andıran sesi duyuldu. Bunun üzerine mahkûm doğruldu, elini kaldırdı ve bizden "sessiz kalıp dikkat etmemizi" istedi – ve o zaman ben de ilk kez yabancı bir ülkedeyken Macar dilinin bildik tınılarını duymanın nasıl beklenmedik bir sevinç verdiğini yaşamış oldum. Demek ki karşımda bir yurttaşım vardı. Ama aynı zamanda ona biraz acıdım da çünkü görebildiğim kadarıyla daha çok genç, zeki ve bir mahkûm olmasına rağmen kabul etmeliyim ki çekici görünen bir adamdı. Ondan, nereden, ne şekilde ve nasıl bir suç nedeniyle mahkûm olduğunu öğrenmeyi çok isterdim, ancak bize şimdilik önümüzdeki görevlerle ilgili bilgileri

ve "sayın komutanın" isteklerini iletmeyi düşündüğünü söyledi. Eğer biz çaba gösterirsek, zaten bizden başka türlüsünü de beklemiyorlardı –bunu da sözlerine ilave etti– her şey "çabuk ve sorunsuz" geçecekti, ki kanısınca bu asıl olarak bizim yararımızaydı, ancak, diye temin etti, aynı zamanda "komutan"ın isteklerine de uygun düşecekti – bu kez üstünü resmi sıfatından biraz uzaklaşarak daha kısa ve benim algılayışıma göre bir şekilde daha teklifsizce nitelemişti.

Sonra bize bazı basit, bulunduğumuz konumda olağan şeyleri anlatırken asker onun söylediklerini –sonuçta konuşan bir mahkûmdu– başını canlı bir hareketle sallayarak onayladı, dostane yüzünü, neşeli bakışlarını bir ona bir bize çevirerek bir ölçüde onu bizim karşımızda destekledi. Örneğin bir sonraki odada, yani "soyunma odası"nda bütün giysilerimizi çıkartıp oradaki askılara asmamız gerektiğini öğrendik. Askılarda numaralar bulacaktık. Biz yıkanırken giysilerimiz dezenfekte edilecekti. Herkesin kendi giysi askısının numarasını aklında tutmasının niçin o kadar önemli olduğunu ayrıca açıklamaya hiç gerek olmadığını düşünüyordu – bence haklıydı da. Ayakkabılarımızı birbirine bağlamanın da "yararlı" olacağını söyleyerek "birbirlerine karışma ihtimalini önlemek için" diye ilave etti. Bu önerinin getireceği faydayı anlamak da benim için zor değildi. Sonra berberlerin bizimle ilgileneceğini söyledi, ardından banyoya girebilirdik.

Ancak daha önce –sözlerine böyle devam etti– üzerinde hâlâ para, altın, değerli taş ya da başka değerli eşya bulunduranların öne çıkarak bunları "sayın komutan"a teslim etmesi gerektiğini belirtti, çünkü "bunlardan ceza almadan kurtulmak için" son şanstı bu. Açıklamasına göre değerli eşyaların ticareti, her tür alım satımı ve buna bağlı olarak bulundurulması ve edinilmesi "kampta" –bu benim için yeni ama kolay anlaşılır kavramı kullandı–

kesinlikle yasaktı. Banyodan sonra her birimizin "röntgeni" çekilecekti, hem de "bu amaçla özel olarak hazırlanmış bir röntgen cihazıyla" – mahkûm bize bunları anlattı, asker de belirgin bir şekilde başını sallayarak göze çarpan bir neşe ve yanılgıya yer bırakmayan bir onayla kendisinin kesinlikle anladığı "röntgen" sözcüğünü vurguladı. Bir şeyi tekrar net olarak hatırladım: Demek ki jandarmanın trende bize söyledikleri doğruydu. Mahkûm, herhangi bir kuralları çiğneme girişiminin, bu durumda "en ağır cezaya" çarptırılacak olan suçluyla birlikte biz diğerlerinin onurunu da Alman makamları karşısında riske atacağını ve kendi kanısınca bunun "boşuna ve anlamsız" olduğunu belirtti. Bu sorun beni çok ilgilendirmese de onun kuşkusuz haklı olduğunu düşündüm. Kısa bir sessizlik, benim algılamama göre sonuna doğru neredeyse huzursuzlaşan bir sessizlik oluştu. Sonra ön tarafta bir hareketlenme oldu: Adamın biri kendisine yol açıyordu, gruptan ayrıldı, masanın üzerine bir şey bıraktı ve tekrar aceleyle geri döndü. Asker ona bir şeyler söyledi, kulağa övgü gibi geliyordu. Bıraktığı nesneye –çok küçük bir şey, bulunduğum yerden tam göremedim– asker önce bakıp alelacele belli bir değer biçtikten sonra hemen çekmeye atmıştı. Bana hoşnut kaldı gibi geldi. Sonra yine bir bekleme, ama öncekinden daha kısa, sonra tekrar huzursuzluk, tekrar bir adam – sonra aralıksız bir şekilde gittikçe daha cesur ve çok sayıda adam öne çıktı, birbirini izleyerek masaya gitti, parlayan ya da tok bir ses çıkaran, şıngırdayan ya da hışırdayan nesneleri oraya, kırbaçla evrak çantası arasındaki küçük boşluğa bıraktılar. Bütün bunlar, adımların ve nesnelerin çıkardığı seslerle, askerin zaman zaman söylediği kısa, neşeli ve cesaretlendirici sözlerinin dışında büyük bir sessizlik içinde olup bitti. Askerin her nesneye aynı muameleyi uyguladığını da fark ettim. Birisi aynı anda iki

nesne teslim etse bile o hoşnutluğunu belli eder biçimde başını sallayarak bunlardan önce birini alıyor, değer biçiyor, çekmeceyi açıyor, nesneyi yerleştiriyor, sonra çekmeceyi çoğunlukla göbeğiyle itip kapatarak aynı şeyleri ikincisi için de tekrarlamak üzere diğer nesneye elini uzatıyordu. İyice afallamıştım, bir düşününce jandarmadan sonra burada neler yaşanmamıştı ki. Fakat bu telaş, bu nesneleri taşımaktan dolayı üstlendikleri onca zorluk ve kaygıdan sonra gösterdikleri bu şevk de beni şaşırtmıştı. Herhalde bu yüzden masadan dönen herkesin yüzünde biraz utançlı, biraz resmî ama genel olarak bir ölçüde rahatlamış ifadeyi gördüm. Neyse, sonra nihayet yeni bir yaşamın eşiğine geçtik ve ben bunun sonuçta doğal olarak jandarmadakinden çok farklı bir durum olduğunu kavradım. Her şey, bütün olanlar, kesin konuşmam gerekirse aşağı yukarı üç-dört dakika sürmüştü.

Sonra olanlar hakkında fazla bir şey söyleyemiyorum: Genelde her şey mahkûmun direktiflerine göre yapılmıştı. Karşıdaki kapı açıldı ve biz içinde gerçekten de uzun banklar ve giysi askıları bulunan bir mekâna girdik. Numarayı da hemen buldum ve unutmamak için kendi kendime birkaç kez tekrarladım. Ayakkabılarımı da mahkûmun önermiş olduğu gibi birbirine bağladım. Sonra alçak tavanlı, lambaların güçlü bir ışıkla aydınlattığı bir yere geçtik. Duvarlar boyunca tıraş bıçakları gayretle çalışıyor, elektrikli saç kesme makineleri vızıldıyor, berberler –hepsi de mahkûmlardandı– işlerini yapıyorlardı. Ben sağ taraftaki birine düştüm. Önündeki tabureye oturmamı söyledi sanırım çünkü konuştuğu dili anlamadım. Hemen makineyi enseme dayayıp saçımı kesmeye başladı, ama hiçbir şey bırakmadan hepsini kazıyarak. Sonra tıraş bıçağını eline aldı. Ayağa kalkıp kollarımı kaldırmalıydım –bunu kendisi göstererek anlattı– sonra koltukaltlarımı biraz kazıdı. Ardından kendisi önümde

tabureye oturdu. Hiç tereddüt etmeden en hassas yerim olan organımı kavrayarak oradaki bütün kılları, her bir tanesini, zaten daha kısa bir zaman önce serpilmiş olan birazcık erkek gururumun tümünü kazıdı. Belki anlaşılır gibi değil ama bu kayıp bana saçlarımın gitmesinden daha fazla acı verdi. Şaşırmış ve biraz da heyecanlanmıştım, ama aslında böyle küçük bir şey yüzünden öfkelenmenin gülünç olacağını da sonradan görmüştüm. Sonra herkesin, gençlerin de başına benzer şeylerin geldiğini gördüm, ardından "İpekçe"ye de hemen takıldılar: Ee, kızlar ne diyecek şimdi bu işe?

Ancak daha devam ediyorduk, sıra banyodaydı. Kapıda mahkûmlardan biri "Rosi"nin eline küçük, kahverengi bir parça sabun sıkıştırdı ve uyardı: üç kişi için. Banyoda ayaklarımızın altında kaygan bir ahşap ızgara, başlarımızın üzerinde de borulardan oluşan bir ağ ve üzerinde sayısız duşla karşılaştık. İçeride çoktan çıplak ve pek de hoş kokmayan bir insan kalabalığı toplanmıştı. Ben de dahil herkes boşu boşuna duşları açacak bir vana aradıktan sonra suyun hiç beklenmedik bir şekilde ve kendiliğinden akmaya başlaması bana ilginç geldi. Su pek bol değildi ama ısısı canlandırıcı bir serinlikteydi, o sıcak hava için çok uygundu. Önce kana kana içtim ve yine bahçedeki suyun tadıyla karşılaştım ancak sonra suyun tenime değmesinin tadını çıkarttım. Etrafımda çeşit çeşit neşeli nidalar duyuyordum, şapırtılar, hapşırmalar, gülüşmeler. Neşeli, tasasız bir andı. Biz gençler bütün bu süre boyunca durmadan kazınmış kafalarımız yüzünden birbirimize takıldık. Sabunun ne yazık ki köpürmediği, ama buna karşılık içinde insanın tenini çizen pütürler olduğu anlaşıldı. Buna rağmen benim yakınlarımdaki şişmanca bir adam –göğsünde ve sırtında siyah kıvırcık kıllar vardı, belli ki bunları kazımadan bırakmışlardı– sabunla törensi, evet, hatta ayinsi hareketlerle uzun uzun

ovundu. Bu kılların dışında onda başka bir eksik daha var gibiydi. O zaman teninin çene ve ağız çevresi bölgesinde diğer yerlerinden daha beyaz olduğunu ve taze kesik izleriyle dolu olduğunu fark ettim. Bu kiremithanedeki rahipti, onu tanımıştım, demek ki o da bizimle gelmişti. Sakalsız haliyle bana artık o kadar alışılmadık gelmiyordu, sıradan, biraz iri burunlu, tamamen gündelik görünüşlü bir adam. Su akmaya başladığı gibi aynı beklenmediklikle kesildiğinde o titizlikle bacaklarını sabunlamakla meşguldü. Şaşkınlıkla yukarıya baktı, sonra gözlerini tekrar aşağıya kendi bedenine çevirdi, fakat bir tür itaatkârlıkla, sanki daha yüksek bir iradenin gücünü fark etmiş, anlamış ve önünde eğilmiş gibi.

Ama benim için de yapacak başka bir şey yoktu, sıkıştırılmış, sürüklenmiş ve dışarıya itilmiştim bile. Kötü aydınlatılmış bir mekâna girdik. Burada bir mahkûm hepimize birer mendil, hayır, daha yakından bakıldığında birer havlu verdi ve kullandıktan sonra iade edileceğini bildirdi. Bu arada bir diğeri de hiç beklenmedik, olağanüstü becerikli ve hızlı hareketlerle kuşku verici bir rengi olan, kaşındırıcı ve dezenfektan gibi kokan bir sıvıyı bir tür yassı fırçayla başıma, koltukaltlarıma ve o belli bölgeye sürdü. Sonra bir koridora girdik; sağ tarafta yeterince aydınlatılmış iki aralık vardı, sonunda da kapısız bir üçüncü mekân. Her aralıkta bir mahkûm duruyor ve giysi dağıtıyordu. Ben de diğerleri gibi eskiden mavi beyaz çizgili olduğu anlaşılan, boyun kısmında büyükbabamın gömlekleri gibi ne yaka ne de düğme olan bir gömlek, bilek kısımlarında birer deliği olan, ancak ihtiyarlar için uygun olabilecek bir çift uzun konçlu çorap, iki tane diz altı bağı ve kullanılmış bir takım giysi aldım. Giysi mahkûmlarınkine çok uygun olarak mavi beyaz çizgili çuval bezindendi, tam bir mahkûm giysisiydi ve onu istediğim gibi evirip çevirebilirdim; üçüncü mekânda ise tahta to-

puklu, üst kısmı keten, yan tarafında bağcık yerine üç düğme olan tuhaf ayakkabılardan oluşan yığının içinden o telaş içinde ayağıma uyar gibi görünen bir çift ayakkabı seçtim. İki gri kumaş parçasını da unutmamalı, anlaşılan bunlar mendildi, bana öyle geldi, ah, evet, son olarak da kaçınılmaz bir aksesuvar: yıpranmış, çizgili, yumuşak kumaştan, yuvarlak bir mahkûm kasketi. Biraz tereddüt ettim – ama her yandan acele etmemiz için seslenirlerken ve çevremde her şey hummalı bir telaş içinde geçerken ben orada öylece duramazdım, diğerlerinin gerisinde kalmak istemiyorsam elbette. Çok büyük olan, kemeri ya da askısı bulunmayan pantolonu koştururken belinden düğümlemek zorunda kaldım, ayakkabılar da alışılmamış bir özelliğe sahipti, tabanları esnemiyordu. Bu arada ellerim serbest kalsın diye kasketi de kafama geçirdim. Oğlanlar da çoktan hazırlanmıştılar, birbirimize gülmemiz mi, şaşmamız mı gerektiğini bilemeden öylece baktık. Ancak ikisi için de zaman yoktu, dışarıya, açık havaya çıkmıştık bile. Emirleri kimin verdiğini de bilmiyorum, ne olduğunu da. Hatırladığım sadece bir basıncın etkisi altında kaldığım, bir dalganın beni alıp öne doğru sürüklediği, yeni ayakkabılarımla bir toz bulutu içinde ve tuhaf bir takırtıyla tökezlediğim, durmadan yeni kapılardan, yeni avlulardan, çitlerden ve tel örgülerden geçtiğimiz, son olarak da gözlerimin önünde bulanıklaşan ve iç içe geçip karışan, açılır kapanır bir sistem.

5

Bu durum karşısında bütün yeni mahkûmlar başlangıçta kesinlikle biraz hayrete düşüyordur, diye düşünüyorum. Biz gençler de banyodan sonra nihayet avluya çıktığımızda önce uzun süre birbirimize baktık, birbirimizi sağa sola çevirerek inceledik. Bu arada yakınlarımızdaki genç bir adam dikkatimi çekti. Sanki kalitesinden ve gerçekliğinden emin olmak istermiş gibi giysisine uzun süre dalgın ve sıkılgan bir ifadeyle dokundu. Sonra bir şeyler söylemek istermiş gibi baktı, ama sonra çevresinde sadece aynı giysileri görünce hiçbir şey söylemedi – en azından benim o andaki, elbette yanlış olması mümkün izlenimim buydu. O haliyle, kafası kazınmış ve uzun boyuna biraz kısa gelen mahkûm giysisi içinde kemikli yüzünden onu tanıdım. Aşağı yukarı bir saat önce –buraya varışımızdan geçirdiğimiz değişime kadar bu kadar zaman geçmiş olmalı– siyah saçlı kızdan onca zorlukla ayrılan âşıktı o. Ama orada bir şeyden çok pişmanlık duydum. Evde bir keresinde kütüphaneden rasgele bir kitap almıştım. Biraz gizli bir köşedeydi ve kim bilir ne zamandan beri okunmadan orada tozlanmıştı. Kitap bir mahkûm tarafından yazılmıştı ve ben sonuna kadar okumamıştım çünkü düşünce akışını pek izleyememiştim, sonra kişilerin isimleri korkunç uzundu, bazılarının

üç ismi vardı ve akılda tutmak mümkün değildi, ayrıca ilgimi de çekmemişti, eh pekâlâ, sonra bir de mahkûmların yaşamı biraz tüylerimi ürpertmişti: Böylece, ihtiyacım olacak şeye şu anda hazırlıksız kaldım. Bütün okuduklarımdan aklımda kalan, kitabı yazan mahkûmun, mahkûmiyetinin çok gerilerde kalan ilk zamanlarını kitabı yazdığı zamana yakın günlerden daha iyi hatırladığıydı. O zaman bunu kuşku verici bulmuş, hatta kurgu olduğunu düşünmüştüm. Şimdi onun doğruyu yazdığına inanıyorum. Düşündüğümde ben de ilk günü onu takip eden günlerden daha iyi hatırlıyorum. Önce kendimi mahkûmiyette bir konuk gibi hissettim. İnanıyorum ki, insan doğasına uygun olarak hepimizin temelde içinde taşıdığı yanılsama alışkanlığına bakıldığında kolay anlaşılabilir bir durumdu bu. Avlu, güneş ışıklarının keskin bir parlaklık verdiği bu alan biraz çıplak görünüyordu; futbol sahasının, sebze bahçesinin, çimenlerin ve çiçeklerin izi bile yoktu. Orada süssüz, dışarıdan bakıldığında büyük bir depoyu andıran ahşap bir bina vardı, belli ki kalacağımız yer burasıydı. Öğrendiğime göre oraya girmemize ancak akşam paydosundan sonra izin vardı. Önünde ve arkasında ufuk çizgisine kadar ulaşan benzer depolar görülüyordu ve sol tarafta da aynı dizi düzenli aralıklarla tekrarlanıyordu, arkada ve yan tarafta da öyle. Arkada, güneşte insanın gözünü alan geniş ana yol vardı, belki de herhangi bir yol, çünkü banyodan buraya gelene kadar bu dümdüz devasa alanda pek çok yol, meydan ve aynı tipte binalardan görmüştük, bunları tek tek birbirinden ayırt etmek mümkün değildi, en azından benim gözlerim için. Bu çıkış yolunun depolar arasından geçen yolla kesişmesi gereken yerde göze hoş gelen kırmızı beyaz boyalı bir bariyer yolu kapatıyordu. Buna karşın sağ yanda önceden bildiğimiz dikenli tel vardı. Dikenli tele elektrik verildiğini hayretle dinlemiştim ve gerçekten de

o zaman, telleri tutan beton direklerin üzerinde, evde elektrik hatlarında ya da telgraf direklerinde gördüklerime benzeyen porselen kapakçıklardan olduğunu keşfettim. Elektrik çarpması öldürücüydü –bu konuda garanti verdiler– ayrıca dikenli tel boyunca uzanan dar şeritteki kumlara adım atmak bile gözcü kulelerinden (yerini gösterdiler ve hemen anladım; istasyonda görüp yüksek iskemlelere benzettiğim şeyler bunlardı) uyarısız ateş açılması için yeterliydi. Bu bilgileri daha önce edinenler hararetle ve kendilerini önemseyerek uyarılarda bulunuyorlardı. Hemen sonra büyük takırtılar çıkartarak ve taşıdıkları kiremit kırmızısı kazanların ağırlığı altında ezilerek gönüllü ekip geldi. Aslında daha önce bir söylenti duyulmuş, bütün avluda yayılmış, uzun uzun görüşülüp aktarılmıştı: "Biraz sonra sıcak çorba var!" Kuşkusuz bence de bunun zamanıydı, ama parıldayan onca yüz, o minnettarlık, haberin yarattığı neredeyse çocukça sayılabilecek o sevinç beni yine de biraz şaşırttı. Belki de bu yüzden sevincin çorbadan değil, yaşanan onca beklenmedik şeyden sonra verdiği ihtimam duygusundan kaynaklandığı izlenimine kapıldım – en azından benim duygum buydu. Ve haberin burada da hemen öne çıkan adamdan, kıdemli mahkûmdan geldiğinden de oldukça emindim. Banyodaki mahkûmunkine benzeyen, üzerine oturan giysisi, şimdiden alışılmamış gelmeye başlayan saçları ve bizim evde "Bask kasketi" değdiğimiz cinsten koyu mavi kaşeden kasketi, ayağındaki güzel, sarı ayakkabılar ve kolundaki kırmızı bant onun saygınlığını hemen belli ediyordu. Evde bana öğrettikleri şu sözü, "İnsanı insan yapan giysiler değildir," hemen düzeltmem gerektiğini kavradım. Onun da göğsünde kırmızı bir üçgen vardı. Üçgen onun burada kanının cinsinden dolayı değil, düşünce biçiminden dolayı bulunduğunu gösteriyordu, bunu da hemen öğrendim. Bize karşı biraz ölçülü

ve huysuz da olsa yine de dostça davranıyordu ve gereken her şeyi severek anlatıyordu. Ben bunda da olağandışı bir yan görmüyordum, sonuçta bizden daha uzun bir süredir buradaydı – ben böyle düşünüyordum. Uzun boylu, zayıf bir adamdı, biraz kırışık, biraz kuru, ama bütün olarak sempatik bir yüzü vardı. Onun sık sık dışarıda kalmayı tercih ettiğini de gözlemledim ve bir ya da iki kez uzaktan onun bir şekile yabancılaşmış, anlamsız bakışlarını ve ağzının kıyısında sanki halimize şaşarmış gibi baş sallarcasına bir gülümseme gördüm. Sonradan Slovakyalı olduğu söylendi. İçimizden bazıları onun dilini konuşuyordu ve ara sıra çevresinde küçük bir grup oluşturuyorlardı.

Tuhaf, uzun saplı, daha çok huniye benzeyen bir kepçeyle çorbayı bize kendisi dağıttı, bizim aramıza dahil olmayan, bir tür yardımcı sayılabilecek diğer iki adam da kırmızı emaye kapları ve eğrilmiş kaşıkları verdiler. İki kişiye bir takım düşüyordu. Malzeme yetersizliğinden diye açıkladılar, bu yüzden yemek bittikten sonra kapları da derhal iade etmek gerekiyordu. Bir süre sonra sıra bana geldi. Çorbayı, kabı ve kaşığı "Derici" ile paylaşacaktım. Pek sevindiğimi söyleyemem, başkasıyla aynı tabaktan ve kaşıktan yemek alışkanlığım yoktur. Ama gördüm ki gereklilik halinde bu da olabiliyor. Çorbanın tadına önce "Derici" baktı, sonra derhal bana uzattı. Yüzünde tuhaf bir ifade vardı. Ona çorbanın nasıl olduğunu sordum ama o kendim denemem gerektiğini söyledi. Ama şimdiden etraftaki oğlanların kiminin dehşet içinde olduğunu, kiminin gülmekten ağzındakileri püskürttüğünü görebiliyordum. Sonra ben de dolu bir kaşık aldım ve ne yazık ki çorbanın gerçekten de içilebilir gibi olmadığını kabul etmek zorunda kaldım. "Derici"ye ne yapmamız gerektiğini sordum, kendisine soruyorsam çorbayı rahatlıkla dökebileceğimi söyledi. Aynı sırada arka ta-

raftan bize durumu açıklayan canlı bir ses yükseldi: "Bu *sebze kurusu* dedikleri şey," dedi. Sesin sahibi kısa boylu, deneyimli bir adamdı, burnunun alt kısmında bir zamanlar bıyığı olduğunu belli eden beyaz bir iz vardı, yüzünün ifadesi bilgece bir iyimserlik taşıyordu. Çevremizde taslarını ve kaşıklarını tiksintiyle tutan başkaları da vardı. Adam onlara şimdikinden önceki, ilk Dünya Savaşı'na katılmış olduğunu anlattı, hem de subay olarak. "O dönemde bu yemeği iyice tanımak için yeterince imkân buldum, cephede, o sıralar birlikte çarpıştığımız Alman arkadaşlarla birlikte," söyleyeceklerini böyle ifade etti. Bu tür kurutulmuş sebze Macarların mideleri için elbette alışılmamış bir şeydi – bir anlamda anlayışlı, bir ölçüde hoş gören bir gülümsemeyle sözlerine bunları da ilave etti. Ama insanın buna alışabileceğini, hatta ona kalırsa alışması gerektiğini söyledi, evet, çünkü bu yiyecek pek çok "besin maddesi ve vitamin" içeriyordu, Almanların bu konudaki deneyimi ve kurutma işlemi de bunu gösteriyordu. "Hem zaten," diyerek yeniden gülümsedi, "iyi bir asker için ilk kural, bugün elde ne varsa hepsini yemektir, çünkü yarın da yiyecek bir şey bulup bulamayacağını kim bilebilir," söyledikleri bunlardı. Ve sonra gerçekten de çorbasını son yudumuna kadar hiç yüzünü ekşitmeden, sakin ve ritmik hareketlerle içti. Ben yine de kendi tayınımı bazı başka gençlerden ve yetişkinlerden gördüğüm gibi barakanın kenarına boşalttım. Fakat az önce bize yol gösteren adamın bakışlarını uzaktan gördüğüm ve onu kırmış olabileceğimden endişe ettiğim için utandım; ama aceleyle bakabildiğim kadarıyla yüzünde yine sadece o tuhaf, belirsiz gülümseme vardı. Sonra kabı geri götürdüm ve karşılığında üzerine beyaz bir madde sürülmüş kalın bir dilim ekmek aldım, bir tuğlaya benziyordu ve aşağı yukarı o kalınlıktaydı. Üzerindeki tereyağı mı – hayır, söylediklerine bakılırsa mar-

garin. Daha önce böyle bir ekmek –dört köşe, sanki kabuğu da içi de aynı kara bulamaçtan yapılmış gibi, içinde insanın dişleri arasında gıcırdayan taneler ve saplar– görmemiş olmama rağmen bunu yiyip bitirdim, ne olursa olsun ekmekti yine de ve ben yolculuk boyunca iyice acıkmıştım. Daha iyi bir aracım olmadığı için Robinson yöntemini kullanarak margarini parmağımla sıyırıp attım, ayrıca diğerlerinin de aynısını yaptığını gördüm. Sonra su arandım, su bulunmadığını anlamak hiç de hoş olmadı: İyice kızmıştım, hah, demek ki şimdi aynı trendeki gibi susuzluk çekecektik.

O sırada koku dikkatimizi çekti, hem de ciddi biçimde. Bu kokuyu tam olarak tanımlamak kolay değildi: Tatlımsı ve bir biçimde yapışkandı, içinde artık tanıdığımız o kimyasal maddenin kokusu da vardı; ama öyleydi ki sözünü ettiğim ekmeğin tekrar boğazıma geri döneceğinden korktum biraz. Kaynağını saptamamız zor olmadı: Suçlu sol tarafta, anayol istikametinde ama çok daha uzaklardaki bir bacaydı. Bir fabrika bacasıydı, bu hemen görülüyordu ve çoğumuzun hemen anladığı gibi bir deri fabrikasının bacasıydı. Gerçekten de, o sırada hatırladım, babamla pazar günleri Ujpest'e futbol maçı seyretmeye giderken tramvayla bir deri fabrikasının önünden geçerdik ve her seferinde burnumu tıkamak zorunda kalırdım. Ayrıca iyi ki –yayılan söylentiye göre– bu fabrikada çalışmak zorunda değildik: Eğer her şey yolunda giderse, eğer tifo, dizanteri ya da başka bir bulaşıcı hastalık çıkmazsa bizi daha iyi bir yere nakledeceklerdi; bizi böylece yatıştırdılar. Bu yüzden de giysilerimizin üzerinde, daha da önemlisi, artık "kıdemli" dediğimiz, bizden sorumlu mahkûm gibi derimize işlenmiş numaralar taşımıyorduk. Ayrıca bu numarayı pek çok kişi kendi gözleriyle görmüştü: Yayılan söylentiye göre yeşil mürekkeple bileğine yazılmıştı ve boya özel bir iğneyle bir daha çıkmayacak

şekilde cildinin içine verilmiş, dövmelenmişti. Aşağı yukarı aynı sırada gönüllü karavanacıların getirdiği haber de kulağıma ulaştı. Onlar da numaraları mutfakta görmüşlerdi, uzun süredir burada bulunan mahkûmların cildine kazınmıştı bu numaralar. Bizimkilerden birisi bu numaraların ne olduğunu sorduğunda mahkûmun verdiği cevap ağızdan ağıza dolaştı, anlamı çıkartılmaya çalışıldı. Anlaşılan mahkûmun verdiği cevap "kutsal telefon numarası" olmuştu. Gördüğüm kadarıyla bu herkesi epeyce düşündürdü ve bu sözcüklerden fazla bir şey anlamasam da kuşkusuz ben de tuhaf buldum. Yine de insanlar kıdemlinin ve yardımcılarının etrafına toplanmaya, oradan oraya koşturmaya, sorular sormaya ve öğrendiklerini hemen birbirlerine aktarmaya başladılar. Örneğin salgın görülüp görülmediği konusunda cevap "evet" olmuştu. Hastalara ne oluyor? "Ölüyorlar." Ya ölüler? "Yakılıyorlar." Öğrendiklerimiz bunlardı. Hangi yollardan olduğunu izleyemedim ama yavaş yavaş ortaya çıkan şuydu ki, dikkat edilirse o bacanın olduğu yer aslında bir deri fabrikası değil, bir "krematoryum"du, kelimenin anlamı sorulduğunda ölülerin yakıldığı ocağın bacası olduğunu söylediler. O zaman bacaya biraz daha dikkatli baktım: Geniş bir deliği olan kısa, köşeli bir bacaydı, üst kısmı aniden kopup düşmüş gibi görünüyordu. Duyduğum bir tür huşuyu –ve elbette bir bulamaç ya da bataklıkmış gibi içinde saplanıp kaldığımız kokuyu– bir yana bırakırsak çok fazla bir şey hissetmediğimi söyleyebilirim. Fakat sonra yeniden hayrete düşerek uzaklarda bir tane daha baca fark ettik, sonra bir tane daha ve sonra gökyüzünün parlayan ufuk çizgisinin orada bir tane daha. Bunlardan ikisinden, bizim bacadan çıkana benzer bir duman yayılıyordu ve uzaklarda küçük bir ağaçlığın ardından yükselen dumanlardan kuşkulananlar, salgın bunca ölüme yol açacak kadar yaygın mı acaba diye düşünenler bence haklıydılar.

Daha ilk günün akşamı inmeden genelde olup bitenler hakkında aşağı yukarı bir fikir sahibi olduğumu söyleyebilirim. Ah, evet bu arada genel tuvaleti de ziyaret etmiştik. Burası uzun duvarı boyunca her birinin üzerinde iki sıra delik bulunan, podyuma benzer üç dizi yükseltinin olduğu bir barakaydı. Duruma göre, ihtiyaca göre bu deliklerin üzerine çökmek ya da içine isabet ettirmek zorundaydık. Ama fazla zamanımız yoktu çünkü bu kez siyah kolluk taşıyan öfkeli bir mahkûmun elinde kalın bir sopayla ortaya çıkması uzun sürmüyordu ve nasılsak o durumda oradan uzaklaştırılmak zorunda kaliyordunuz. Diğer birkaç eski, ama sıradan mahkûm da ortalıkta aylak aylak dolaşıyordu. Yumuşak başlı görünüyorlar ve birtakım bilgileri de isteyerek veriyorlardı. Bölüm komutanının bizim için belirlediği gidiş dönüş yolu oldukça uzundu ve ilginç bir yerleşimin yanından geçiyordu. Dikenli telin ardında her yerdeki o depo benzeri yapılardan vardı, aralarında tuhaf kadınlar (bunlardan birinin açık yakasının arasından çıplak kafası güneşte parlayan bir meme çocuğunun hırsla sarıldığı bir şeyin sarktığını görünce hemen başımı çevirdim) ve onlardan daha da tuhaf erkekler vardı. Üzerlerinde yıpranmış, ama genel olarak dışarıdaki, sözcük yerindeyse özgür insanların giydiği türden giysiler vardı. Dönüş yolunda ne olduğunu anlamıştım: Bu Çingenelerin kampıydı. Biraz da şaşırmıştım: Memlekette şöyle böyle herkes, anlaşılacağı gibi bu arada ben de Çingenelere biraz temkinli bakardı, ama bugüne kadar suçlu kabul edildiklerini de duymamıştım. Tam o sırada sırtlarında eşeklerdekine benzer koşumlar taşıyan çocukların çektiği bir yük arabası geçti. Yanlarında, elinde bir kırbaçla kalın bıyıklı bir adam yürüyordu. Yükleri battaniyelerle sarılmıştı, ama birçok yırtık ve deliğin arasından görünenin ekmek olduğuna kuşku yoktu, hem de beyaz somunlar ve bundan da onların bir şekilde bizden

daha üst konumda olduğunu çıkarabildim. Bu uzun yürüyüşten belleğimde bir başka görüntü daha kaldı: Öbür tarafta, anayol yönünde beyaz giysiler içinde bir adamın yürüdüğünü gördüm – beyaz pantolonunun iki yanında enli kırmızı şeritler, başında resimlerinden bildiğim kadarıyla Ortaçağ ressamlarının giydiklerine benzer büyük, siyah bir bere, elinde kalın ve haşmetli bir baston vardı. Adam çevreyi seyrediyordu ve bu muhterem kişinin de –iddialara bakılırsa– sadece bizim gibi bir mahkûm olduğuna inanmak bana zor geldi.

Yemin dahi edebilirim ki bu yol boyunca tek bir yabancı insanla bile konuşmadım. Ama yine de en net bilgilerimi bu zaman dilimine bağlayabiliyorum. Trendeki yol arkadaşlarımız, indikten sonra arabalara binmek isteyenler ve doktorun yaşlılık ya da başka bir nedenle işe yaramaz olarak ayırdıklarının tümü, küçükler ve anneleri ve gelecekte anne olacakları hemen görülenler şu anda, orada karşıda yakılıyorlardı; söylenen buydu. Onlar da istasyondan banyoya gitmişlerdi. Bizim gibi onlara da elbise askıları, numaralar ve banyoda nasıl davranılacağına ilişkin bilgi verilmişti. İddialara göre berberler de oradaydı ve onlara da sabun verilmişti. Sonra onlar da boruların ve vanaların bulunduğu banyo bölümüne girmişlerdi: Yalnız onlara yukarıdan su değil gaz vermişlerdi. Bütün bunları bir kerede değil, yavaş yavaş, bazılarından kuşku duyduğum, bazıları kanıtlanan, hatta yenileriyle tamamlanan ayrıntıların bir araya gelmesiyle öğrendim. Duyduğuma göre bu sırada onlara çok dostça davranılmış, sevecenlikle ilgilenilmiş, çocuklar şarkı söyleyip top oynamışlar ve gaz odasına sokuldukları yer de çok güzelmiş; çimenliklerin, ağaçlıkların ve çiçek tarhlarının arasında bir yerdeymiş. Bu yüzden bütün bunlar bir oyunmuş, bir öğrenci şakasıymış gibi bir izlenime kapıldım. Yanılmıyorsam bu izlenimi güçlendiren bir başka şey de bizi o

askı ve üzerindeki numara açıklamasıyla nasıl da kolayca başka giysilerin içine soktuklarıydı, ya da örneğin üzerinde hâlâ değerli eşya bulunduranları röntgenle korkuttuktan sonra bunun boş laf çıkmasıydı. Elbette farkındaydım ki, diğer tarafından bakıldığında her şey bir oyundan ibaret değildi çünkü sonuçtan –böyle diyelim– kendi gözlerimle emin olabiliyordum, özellikle de sürekli kalkan midem bir kanıttı; ben bu izlenimi edinmiştim bir kere ve genel olarak bakarsak –en azından ben böyle canlandırıyordum– olaylar çok da farklı cereyan etmiş olamazdı. Sonuçta herhalde burada da bir masanın etrafına toplandılar, öğrenci olmasalar da kafa kafaya verdiler, elbette yetişkin, olgun adamlardı, hatta büyük bir ihtimalle itinalı takım giysileri, ağızlarında puroları, göğüslerinde nişanlarıyla hepsi de rahatsız edilmeyi sevmeyen yetkili kişilerdi – ben gözümde böyle canlandırıyordum. Sonra birinin aklına gaz geldi, bir diğeri hemen banyoyu akıl etti, üçüncüsü sabunu, dördüncüsü çiçekleri kattı ve bu böyle devam etti. Belki bazı fikirler üzerinde daha fazla tartışıldı, daha uzun sürede geliştirildi, bazıları sevinçle hemen kabul edildi, sandalyelerden kalkıldı (bu benim için neden önemli bilmiyorum ama heyecanla ayağa kalktılar) eller sıkıldı – bütün bunların hepsi insanın gözünün önünde canlanıyor, en azından benim için öyle. Sonra komutanların fikirleri becerikli eller tarafından gayretle ve hızla hayata geçirildi ve gördüğüm kadarıyla sonucun başarısı en küçük bir kuşkuya yer bırakmıyordu. İstasyonda oğlunu dinleyen yaşlı kadın kesinlikle bunları yaşadı ve beyaz ayakkabılı küçük oğlanın sarışın annesinin, o gösterişli kadının, siyah şapkalı yaşlı beyefendinin, doktorun karşısına çıkan sinir hastasının başına da bunlar geldi. Uzman'ı da aklımdan geçirdim, zavallı çok şaşırmıştır mutlaka. Sonra "Rosi" üzüntüyle başını sallayarak, "Zavallı Moskovics," dedi, hepimiz onunla aynı düşünce-

deydik. "İpekçe" bir çığlık attı: "Aman Tanrım!" Bize anlattıkları oğlanların tahminini doğruladı: Kiremithanedeki adı geçen kızla aralarında gerçekten de "her şey yaşanmıştı" ve şimdi bunun zamanla gözle görülür hale gelecek sonuçlarını düşünüyordu. Duyduğu kaygının yerinde olduğu konusunda ona hak verdik ama yüzünde kaygıdan başka şeyler de okunuyordu, tanımlanması daha zor bir duygunun ifadesi vardı ve oğlanlar o anda ona bir tür saygıyla baktılar; bunu anlamak zor değildi benim için, elbette.

O gün beni düşündüren bir şey daha oldu: Öğrendiğime göre bu yerin, bu tesisin yıllardan beri burada bulunduğu, mevcut olduğu ve günbegün kesin olarak aynı şekilde işlediği gerçeği – gerçi bu düşüncenin biraz abartılı olabileceğini kabul ediyorum ama yine de bu yer, buraya benim gelmemi de beklemişti. Yine de pek çok kişi tuhaf, neredeyse ürpertici bir saygıyla bundan söz etmişti – bölüm komutanımız dört yıl önce buraya gelmişti. O yılın benim için de oldukça anlamlı bir yıl olduğunu hatırladım, çünkü o sırada liseye daha yeni girmiştim. Açılış törenini hâlâ çok iyi hatırlıyorum –ben törene koyu mavi renkli kordonlu bir Macar kıyafetiyle katılmıştım. Müdürün sözlerini dikkatle dinlemiştim– bağa gözlüklü, güzel kırlaşmış bir bıyığı olan ve biraz da komutanca bir eda taşıyan onurlu bir adamın sözleri. Sonunda, öyle hatırlıyorum ki sözlerini antik çağda yaşamış bir bilgeden alıntı yaparak bağladı: "*Non scolae, sed vitae discimus* – Okul için değil, yaşam için öğreniyoruz." Her şeye rağmen bütün zamanımı –benim kanım bu– sonuçta Auschwitz için öğrenerek geçirecektim. Böylece her şey net, dürüst ve makul biçimde açıklanmış olurdu. Ancak okuldaki bütün dört yıl boyunca burasıyla ilgili tek bir sözcük bile edildiğini duymamıştım. Ama böyle bir şeyin sıkıntı verici olacağını elbette görüyorum, hem sonra bunun genel

eğitimle bir ilgisi de yok, bunu kabul etmeliyim. Ama bunun dezavantajı, örneğin bir "toplama kampında" bulunduğumuzu ancak şimdi burada öğrenebilmemdi. Ama bunların da hepsi aynı değildi, böyle bir açıklama yapmışlardı. Örneğin, öğrendiğime göre buradaki bir "imha kampı" idi. Buna karşın –bu bilgiye hemen bir yenisi eklendi– "çalışma kampı" çok farklı bir şeydi: Orada yaşam, ilişkiler ve kumanya ikmali daha iyiydi, söylediklerine göre doğal olarak, karşılaştırılmaz derecede daha iyiydi, çünkü zaten sonuçta amacı da farklıydı. Hem bu arada başka bir şey olmazsa, ki bu Auschwitz'te çok mümkündü –çevremdeki herkes bunu onaylıyordu– bizi de böyle bir kampa götüreceklerdi. Ne olursa olsun – öneriler böyle sürüyordu– insan hasta olduğunu kesinlikle bildirmemeliydi. Ayrıca hastane kampı orada, bacanın dibindeydi ve daha yakından bilenler bunlara kısaca "ikili" diyorlardı. Tehlike öncelikle suya sinmişti, kaynatılmamış suya, örneğin benim istasyondan banyoya giderken içtiğim su gibi – ama ben bunu zaten bilemezdim ki. Pekâlâ, tabela vardı, bu tartışılmaz, ama yine de bence asker de bir şey söyleyebilirdi. Ancak buna rağmen amacı gözden kaçırmamam gerekirdi. Tanrı'ya şükür kendimi iyi hissediyordum ve oğlanların hiçbirinden de şimdiye kadar bir şikâyet duymamıştım. O gün daha sonra da pek çok değerli bilgi edinmiştim, başka şeylerle ilk kez karşılaşmıştım, yeni usuller öğrenmiştim. Söyleyebildiğim kadarıyla genel olarak, öğleden sonra yeni bilgiler edindim, artık etrafımda bacalardan çok gelecek perspektiflerimizden, imkânlardan ve yeni umutlardan söz ediliyordu. Zaman zaman sanki yokmuşçasına bacayı hiç dikkate almıyorduk, pek çoğunun fark ettiği gibi bu tamamen rüzgârın yönüyle ilgili bir şeydi. O gün ilk kez kadınları da gördüm. Onları bana heyecan içinde dikenli telin kenarında toplanmış olan erkekler gösterdiler: Onları tanımakta

zorlansam da gerçekten onlardılar; hem önümüzdeki çamurlu tarlanın gerisinde, uzaktan onların kadın olduğunu seçebilmek kolay değildi. Onlardan biraz korktum hatta ve fark ettiğim kadarıyla etrafımdaki erkekler de ilk heyecandan, keşfetmenin verdiği ilk sevinçten sonra epeyce suskunlaştılar. Yalnız, yakınımda biraz titrek ve boğuk bir sesle söylenen şu sözler kulağıma geldi: "Kafaları kazınmış." Ve o büyük sessizliğin içinde birdenbire bir melodinin, sanki bir yaz akşamının hafif rüzgârı gibi, biraz zayıf ve cızırtılı ve güçlükle duyulur olsa da belirgin bir şekilde dingin ve neşeli dalgalar halinde bize doğru aktığını duydum, bu –içinde bulunduğumuz an düşünülürse– hepimizi fazlasıyla şaşırttı. Ayrıca o zamanlar daha neyi beklediğimizi bilmeden bizi barakalarımızın önünde soktukları onlu sıranın –ayrıca gözün alabildiği kadarıyla sağdaki, soldaki, öndeki, arkadaki, tüm barakalardaki mahkûmların durumu aynıydı– en arkasına düşmüştüm ilk kez ve dışarıda anayolda, akşamın yumuşak havasında sessizce kayan üç bisikletli askerin silueti belirdiğinde ilk kez, sanki emredilmiş gibi kepimi başımdan çıkartmıştım: Güzel ve keskin –böyle hissetmekten kendimi alıkoyamıyordum– bir andı. Bak sen, diye düşündüm, aslında ne kadar uzun zamandır askerlerle hiç karşılaşmıyordum. Bariyerin diğer yanında öylesine itici, öylesine soğuk, blok komutanımızın (onun da kasketi elindeydi) bu yandan onlara söylediklerini sanki ulaşılmaz bir yükseklikten aşağıya bakarmış gibi dinleyen –içlerinden birisi uzunca bir deftere bunlarla ilgili notlar alıyordu– bu insanların, bizi sabah trende selamlayan o konuşkan, huzur verici birliğin şimdi artık uğursuzluk telkin eden, tek bir söz, tek bir ses çıkartmadan, bir baş hareketi bile yapmadan anacaddede kayıp giden tam yetkili üyeleri olduğunu görmenin bana zor geldiğini fark edince elimde olmadan hayrete düştüm. Aynı zamanda hafif bir gürültü, bir ses duydum

ve yanı başımda çıkık bir profil, bir göğüskafesinin gergin yuvarlaklığını gördüm; bu, eski subaydı. Dudaklarını neredeyse hiç kıpırdatmadan fısıldadı: "Akşam sayımı" ve bu arada hafifçe başını salladı; yüzünde her şeyi anlayışla karşılayan, tam bir netlikle gören ve sanki her şeyin kendi isteğine göre olduğunu düşündürten bilge bir insanın gülümsemesi vardı. Sonra ilk kez buradaki gecenin –çünkü karanlık bizi aynı konumda karşılamıştı– rengini ve görüntülerini gördüm. Gökyüzünün tüm sağ kanadı alevler ve kıvılcımlarla dolu bir bengal ateşiyle kaplıydı, gerçek bir havai fişek şenliği vardı sanki. Çevremdeki pek çok kişi "krematoryumlar!" diye fısıldıyor, mırıldanıyor ve bu sözcüğü yineliyordu ve buna bir doğa olayı karşısında duyulan bir tür şaşkınlık eşlik ediyordu. Sonra "çekilin!" dediler, benim de karnım biraz acıkmıştı zaten, ama sonra aslında akşam yemeğimizin o ekmek parçası olduğunu öğrendim ve ben onu sabah yemiştim. Buna karşın barakanın, blokun zemini çimentodan, içi tamamen boş bir mekân olduğu anlaşıldı. Ne bir mobilya, ne bir döşeme, ne de ışık vardı. Jandarmanın ahırındakine benzer bir gece istirahatı olacaktı. Sırtımı arkamda oturan bir oğlanın bacaklarına dayadım, önümde oturan da sırtını bana dayamıştı. Pek çok yaşantı, izlenim ve deneyimden yorgun ve uykusuz düşmüştüm, hemen uykuya dalıverdim.

Daha sonraki günlerden –aynı kiremithanede olduğu gibi– belleğimde daha az ayrıntı kaldı; daha çok bıraktıkları duygu, yaptıkları etki, yani genel bir izlenim vardı. Ancak bunu daha iyi tanımlamak bana zor geliyor. Bu günlerde de öğreneceğimiz, göreceğimiz, algılayacağımız yeni şeyler oldu hep. İlk kez kadınları gördüğümüz zaman yaşadığım o tuhaf, yabancı duygunun soğukluğunu da yeniden hissediyordum. Birkaç kez de kendimi birden yüzü asılmış, bakışları donup kalmış çaresiz insanların arasında buluverdiğim oldu. Birbirlerine

durmadan, "Ya siz bu işe ne diyorsunuz?" diye sorup duruyorlardı, cevapsa ya suskunluk ya da hep aynı sözlerdi: "Korkunç." Fakat benim için Auschwitz'i gerçek anlamda ifade eden bu sözcük, tam olarak bu deneyim değildi – en azından benim kanım böyleydi. Anlaşıldı ki Talihsizlik Kuşu da blokumuzun yüzlerce sakini arasındaydı. Üzerine çok büyük gelen mahkûm kıyafeti ve ikide bir alnına kayan koca kepiyle tuhaf bir görünümü vardı. "Siz bu işe ne diyorsunuz?" diye o da sordu, "Siz bu işe ne diyorsunuz?" Ama fazla bir şey söyleyemedik elbette. Zaten telaşlı ve karmaşık sözlerinin devamını tam olarak izleyemedim. Düşünmememiz gerektiğini öne sürüyordu, ya da insan sürekli tek bir şeyi, yani "evde, geride bıraktıklarını" düşünmeliydi, çünkü onun geri dönmesini bekliyorlardı, karısı ve iki küçük çocuğu, anladığım kadarıyla söylediklerinden bu anlam çıkıyordu. Yine de temelde ana sorun gümrük binasında, kiremithanede ve trende olduğu gibi günlerin uzunluğuydu. Gün oldukça erken, yaz ortası güneşinin doğmasının hemen ardından başlıyordu. O zaman Auschwitz'te sabahların ne kadar soğuk olduğunu öğrendim. Biz gençler barakanın dikenli tel tarafındaki duvara taşıdıkları sedyelerinin dibine çömelip, eğik duran kızıl güneşe karşı birbirimize sokulup ısınıyorduk. Buna karşın, birkaç saat sonra gölge aramaya başlıyorduk. Ne olursa olsun zaman burada da geçiyordu, burada da "Derici" bizimleydi, burada da zaman zaman şakalar yapılıyordu, burada da nal çivileri olmasa bile çakıltaşları vardı ve "İpekçe" bunları peş peşe önümüzden topluyordu, burada da ara sıra "Rosi"nin sesi duyuluyordu: "Ve şimdi de Japonca!" Ayrıca günde iki kez tuvalete gidiliyordu, sabahları bir de lavaboya gidiliyordu (burası da tuvalete benzer bir yerdi ancak mekânın bütün uzunluğu boyunca delikler yerine çinko tekneler dizilmişti ve her tekne dizisinin üzerinde bulunan

demir borulardaki küçük deliklerden su damlıyordu), sonra yemek dağıtımı vardı, akşamları yoklama ve evet, sonra da bildiriler –bunlarla yetinmek zorundaydık, gün böyle bölümlenmişti. Bunların yanı sıra bir de beklenmedik şekilde yaşanan şeyler vardı; örneğin ikinci gece karşılaştığımız "bölüm sıkıdenetimi" –komutanımızı o zaman ilk kez, gergin diyemesem bile sabırsız bir durumda gördüm– o sırada uzaktan gelen gürültüler duyuluyordu. Bu tam bir ses karmaşasıydı; barakanın oldukça boğucu olan karanlığı içinde iyice kulak verirsek, bu karmaşadan çığlıklar, köpek havlamaları, silah sesleri seçilebiliyordu ya da yine dikenli telin öbür tarafından geçen bir konvoyun görüntüsüyle karşılaşıyorduk. İş dönüşünde oldukları söyleniyordu ve ben buna inanmak zorunda hissediyordum kendimi, çünkü en sonda yürüyenlerin taşıdıkları sedyelerde gerçekten de etrafta söylenenleri doğrular biçimde ölüler vardı. Bu durum bir süre boyunca tahmin gücümü zorlayıp durdu. Ama şunu söyleyebilirim ki hiçbir şey yapılmayan uzun bir günü doldurmaya yetecek kadar değil. Böylece insanın Auschwitz'te bile düpedüz can sıkıntısı duyabileceğini anladım – ayrıcalıklara dahil olmak koşuluyla elbette. Bekliyor ve bekliyorduk ve yanılmıyorsam beklediğimiz olmayan bir şeydi. Bu tuhaf bekleyişle birleşen can sıkıntısı: Bence Auschwitz'in anlamı aslında buydu, aşağı yukarı bu duyguydu – en azından benim gözümde.

Bir şeyi daha itiraf etmeliyim: İkinci gün çorbayı içtim, hatta üçüncü gün dağıtılmasını bekledim. Zaten Auschwitz'teki iaşe düzenini garipsemiştim. Sabahları kahve olduğunu söyledikleri bir sıvı veriyorlardı. Öğlen yemeği yerine geçen çorbayı şaşırtıcı ölçüde erken bir saatte, saat daha dokuzken getiriyorlardı. Ama sonra gün kararana kadar, yoklamadan hemen önce verdikleri ekmek ve margarinin dışında yiyecekle ilgili bir şey görmü-

yorduk. Böylece üçüncü güne kadar açlığın verdiği tatsız duyguyla iyice tanışmıştım; diğer oğlanların hepsi de bundan şikâyetçiydi. Sadece "Tiryaki" bu duygunun kendisi için hiç de yeni bir şey olmadığını fark etti, ama o da sigaralarının yokluğunu çekiyordu – eğer alıştığımız içedönük ve tuhaf tavrını bir yana bırakırsak, bu arada yüzünde beni biraz gerginleştiren, neredeyse bir şekilde tatmin dolu görünen bir ifade vardı. Sanırım oğlanların o kadar çabuk sırt çevirmelerinin nedeni de buydu.

Sonradan hesapladığımda beni çok şaşırtan şey aslında doğruydu: Auschwitz'te gerçekten de topu topu üç tam gün geçirmiştim. Dördüncü günün akşamı yine trende, artık bizim için tanıdık olan yük vagonlarından birinde oturuyordum. Hedefimiz –öğrendiğimiz kadarıyla– *Buchenwald* idi ve bu tür çok şey vaat eden isimlere artık daha temkinlice yaklaşmaya başlamış olsam da, vedalaştığımız bazı mahkûmların yüzlerindeki belirsiz dostane pırıltı, hatta sıcaklık, bir şekilde kırılgan, bir şekilde hülyalı, bir şekilde kıskançlığa benzer bir duygunun pırıltısı yine de tümüyle yanılsama olamazdı bence. Aralarında pek çok eski ve bilgi sahibi mahkûmun da bulunduğunu fark ettim, hatta kolluklarından, kasketlerinden ve ayakkabılarından anlaşıldığı gibi onur nişanı sahibi olanlar bile vardı. Trende de her şeyi onlar halletti. Asker olarak sadece rampanın kenarında orta rütbeli birkaç kişi gördüm ve bu sakin yerde, bu huzur dolu akşamın yumuşak renklerinde hiçbir şey hatırlatmıyorlardı; belki de bunun nedeni akşamın büyüklüğü ya da bir zamanlar, daha doğrusu tam olarak üç buçuk gün önce trenden indiğim, çalkalanan, heyecandan, ışıktan, hareketten, seslerden ve canlılıktan titreşen ve her noktasında nabız gibi atan ve kıpırdayan istasyondu.

Ancak yolculukla ilgili söyleyebileceğim şeyler daha az: Her şey alışılmış olduğu şekilde geçti. Şimdi altmış

değil seksen kişiydik ama eşyamız yoktu ve bir de artık kadınlar nedeniyle dikkatli davranmak zorunda değildik. Burada da ihtiyaç gidermek için bir tekne vardı, burası da sıcaktı ve biz susuzduk, buna karşın baştan çıkma eğilimimiz daha azdı, yani yemekle ilgili olarak: Tayınlar –her zamanki gibi büyükçe bir parça ekmek, çift kat margarin ve ayrıca görünüşü bizdeki bir tür sucuğa benzeyen ve "sosis" olduğunu söyledikleri şeyden de bir parça– trende dağıtıldı ve ben onları hemen ânında yedim; bir yandan aç olduğum için, diğer yandan onları trende doğru dürüst koruyamayacağım için, hem zaten sonuçta bu yolculuğun da üç gün süreceğini bize kimse söylememişti.

Buchenwald'a da sabah vardık; hava güneşli ve açıktı, ama gökyüzünden geçen bulutların ve hafif rüzgârın serinliğini taşıyordu. Buradaki istasyon, en azından Auschwitz'tekinden sonra, sevimli bir taşra istasyonu gibi görünüyordu. Ama karşılanmamız o kadar da sempatik olmadı: Burada kapıyı mahkûmlar değil askerler açtı ve bu –o anda birden aklımdan geçti– askerlerle o kadar yakın bir temas ve ilişkiye girebildiğim ilk gerçek, hatta diyebilirim ki açık fırsattı. Her şeyin öyle büyük bir hızla ve tam bir hatasızlıkla işleyişi karşısında elimden şaşkınlığa düşmekten başka bir şey gelmedi. Birkaç kısa emir: "Herkes dışarı!" – "Haydi!" – "Beşli sıraya!" – "Kıpırdayın!" Orada burada bir patlama sesi, bazen boğuk, bazen keskin, çizmeyle vuracakmış gibi birkaç hareket, tüfek dipçikleriyle birkaç darbe, ara sıra bastırılmış bir acı çığlığı – ve yürüyüş kolumuz şekillenmişti bile, sanki bir iple çekiliyormuş gibi hareket etmeye başlamıştı çoktan. Her beş sırada, yani çubuklu formalar giyinmiş her yirmi beş adamda bir peronun sonundaki askerler hep aynı yarım dönüşü yaparak yürüyüş kolunun iki yanına katılıyorlardı. Bir metre mesafede kalarak bakışlarını konvoydan bir an bile çevirmiyorlardı ama tek bir söz etmeden

yön ve tempoyu sadece adımlarıyla belirliyorlardı ve böylece, çocukluğumuzda bir tırtıllı kâğıt parçaları ve çubuklarla bir kibrit kutusunun içine girmeye zorlayışımız gibi, durmadan dalgalanan ve hareket eden yürüyüş kolunu hep aynı canlılıkta tutuyorlardı; bütün bunlar beni biraz uyuşturdu, hatta ezdi. Ama elimde olmadan gülümsedim biraz da çünkü aklıma daha memleketimizde jandarmaya giderken bize eşlik eden polislerin kayıtsız, hatta sıkılgan tavrı geldi. Fakat kabul etmeliyim ki jandarmanın bütün o abartılı uygulamaları bile bu sessiz ama bütün ayrıntıları hatasız bir bütünlük içinde birleştiren uzmanca bilgi karşısında gürültücü bir gösterişten ibaret kalıyordu. Örneğin yüzlerini, yüz ifadelerini tam olarak görebilmeye, göz ya da saç renklerini, şu ya da bu kişisel çizgiyi, hatta bir sivilce gibi kusurları görmeye çalışmam boşunaydı – bütün bunları kavrayamazdım ki, bu yanımızda yürüyenlerin gerçekten ve her şeye rağmen bizlere benzediğinden, sonuçta en azından esas itibarıyla aynı insani malzemeden olduklarından kuşkulanmaktan başka çarem kalmadı neredeyse. Ama sonra belki de benim bakış açımın yanlış olduğu aklıma geldi çünkü aynı malzemeden olmadığımız kesindi, elbette.

Bütün bunların yanı sıra giderek daha fazla çayırla karşılaştığımız bir tepeyi tırmanmakta olduğumuzu gözledim, yine kusursuz, ama Auschwitz'teki gibi düz değil, virajlı olan bir şosede yürüyorduk. Çevrede bolca doğal yeşil alan ve güzel binalar gördüm, daha uzaklarda ağaçlar arasına gizlenmiş villalar, bahçeler, parklar ve bütün bir manzara, bütün ölçüleri ve oranları bana uyumlu, hatta diyebilirim ki sempatik geldi – en azından Auschwitz'e alışmış bir göz için bu böyleydi. Birdenbire yolun sağ tarafında gördüğümüz küçük bir hayvanat bahçesi karşısında şaşkınlığa düştük. Burada geyikler, kemirgenler ve başka hayvanlar vardı, aralarında bizim ayak seslerimizle

heyecanlanıp kafesinde hemen dilenircesine iki ayağının üzerine kalkan, hatta bazı komik numaralar yapan, biraz bakımsız bir ayı bile vardı – ama doğal olarak çabaları bu kez karşılıksız kaldı. Sonra o noktada ayrılan iki yol arasındaki boşlukta duran bir heykelin önünden geçtik. Heykel beyaz bir kaidenin üzerinde duruyordu ve aynı beyaz, yumuşak, taneli ve mat taştan yapılmıştı; biraz ham, daha çok doğaçlama bir sanat anlayışıyla şekillendirilmiş bir yapıt. Giysilerine kazınmış çubuklardan, kazınmış kafasından, ama özellikle de eyleminden bu figürün bir mahkûmu temsil ettiği hemen anlaşılıyordu. Öne doğru uzanmış başı, arkaya kalkmış bacağı, koştuğu izlenimini yaratıyordu; öne doğru uzattığı elleri tuttuğu taşın ağırlığı altında gerilmişti. İlk anda bu figüre sadece sanatsal açıdan baktım –yani bize okulda öğrettikleri gibi– herhangi bir amaç gütmeden ancak sonra bunun mutlaka bir anlamı olması gerektiği ve doğru bakılırsa öyle çok şey vaat eden bir işaret olarak kabul edilemeyeceği aklıma geldi. Ama sonra gözüme sık örgülü bir dikenli tel takıldı, sonra iki görkemli sütun arasında açılan heybetli bir demir kapı ve üzerinde gemilerdeki komando köprülerini andıran camlaşmış bir kemer gördüm ve hemen ardından kendimi bu kapıdan geçer buldum: Buchenwald Toplama Kampı'na gelmiştim.

Buchenwald engebeli bir arazide, bir tepenin eteğinde kurulmuştu. Hava temizdi, değişken coğrafya göz dolduruyordu. Çepeçevre ormandı ve ovada çiftlik evlerinin kırmızı kiremitten damları görünüyordu. Burada banyo sol taraftaydı. Mahkûmların davranışı büyük ölçüde dostçaydı, ama bu bir şekilde Auschwitz'tekinden farklıydı. Varışımızdan sonra bizi burada da banyo, berber, dezenfekte malzemeleri ve giysi değiştirme işlemi bekliyordu. Ayrıca giyinme bölmesindeki kurallar Auschwitz'tekilerin tıpatıp aynısıydı. Yalnızca su burada biraz daha sıcak-

tı, berberler biraz daha özenli çalışıyordu ve giysi dağıtma görevlisi üstünkörü de olsa ölçülerimize dikkat etmeye çalışıyordu. Sonra önünde sürgülü cam olan bir hole giriyordunuz ve size tesadüfen altın dişleriniz olup olmadığı soruluyordu. Sonra saçları bile kesilmemiş olan bir memleketliniz adınızı büyük bir deftere yazıyor ve size her ikisi de ketenden olan, geniş bir beze benzeyen sarı bir üçgen ve bir kumaş şerit veriyordu. Üçgenin ortasında Macar olduğunuzu gösteren bir U harfi görüyordunuz, kumaş şeridin üzerinde ise basılı bir numara okuyordunuz, örneğin benimkinde 64 921 yazılıydı. Bu sayının Almanca olarak net, açık ve anlaşılır telaffuzunu mümkün olduğunca çabuk öğrenmemizin yerinde olacağını duydum. Benimkinin Almancası: *Vier-und-sechzig-neun, ein-und-zwanzig*'di. Bundan sonra birisi kim olduğumu sorarsa vereceğim cevap buydu. Ancak burada bu numara derine dövmelenmiyordu, yine de önceleri mesela duş sırasında bu tür kaygılı sorular oluşunca eski mahkûm ellerini kaldırıp gözlerini tavana dikerek konuştu: "Siz de, Tanrı aşkına, Auschwitz'te değiliz ki!" Bunlar bir yana hem üçgen hem de şerit akşama kadar giysilerin göğüslerine dikilmeliydi, hem de iğne ve ipliğe sahip tek kişinin yardımıyla, yani kamp terzisinin. Eğer akşama kadar kuyrukta durmaktan canınız sıkılırsa ekmek ve margarin tayının bir kısmıyla terziyi heveslendirebilirdiniz; sonuçta bu onun işi olduğu için isteyerek yapsa bile. Buchenwald, Auschwitz'ten daha serindi, gün boyu hava griydi ve sık sık çiseliyordu. Ancak Buchenwald'da sık sık daha sabah kahvaltısında sürpriz bir çorba geldiği oluyordu, daha başka bilgilere göre ekmek tayını da normal olarak üçte bir ya da yarım ekmekti –Auschwitz'teki gibi üçte bir, bazı günlerde beşte bir olduğu gibi değil– öğle çorbasının içine de ek bir şey katıyorlardı, bazen içinde kırmızı et lifleri, hatta şansınız varsa et parçaları olabiliyordu.

Burada bir de "*katık*" kavramıyla tanıştım; bu, her zamanki margarine ilave olarak "kapabileceğiniz" –o da bizimle burada bulunan ve bu gibi durumlarda ziyadesiyle memnun görünen meslekten subay böyle ifade ediyordu– bir kaşık marmelat ya da bir parça sucuktu. Buchenwald'da çadırlarda, "çadır kampı" ya da "küçük kamp" dedikleri düzen içinde kalıyorduk; samanların üzerinde uyuyorduk, birbirimizden ayrı yerimiz yoktu, sıkışık yatıyorduk, ama yine de yatay pozisyonda uzanabiliyorduk. Arka taraftaki dikenli tele elektrik yüklenmemişti, ama gece birisi çadırdan dışarı adımını atacak olsa çoban köpekleri üzerine salınıyordu – bizi böyle uyarmışlardı ve ilk duyduğunuzda bu sizi şaşırtsa da uyarının ciddiliğine inanmanız gerekiyordu. Buna karşın bütün yönlere, sağa, sola, tepeden yukarıya doğru asfaltlanmış yolları, bakımlı yeşil barakaları ve basık taş evleriyle yayılan asıl kampın bulunduğu dikenli tellerin tarafında her akşam bir elden düşme alışveriş imkânı oluyordu: Kaşıklar, bıçaklar, taslar, giysiler, burada yerleşik yaşayan mahkûmlar tarafından satışa çıkartılıyordu. İçlerinden biri bana bir kazak göstererek karşılığında sadece yarım ekmek istediğini işaretle anlattı, taklit etti, açıkladı, ama kazağı almadım, çünkü yazın kazağa ihtiyacım yoktu ve kış da bence daha çok uzaktı. O zaman aralarında ne kadar farklı renkte yıldız ve ne kadar farklı harfler taşıyanlar olduğunu fark ettim, öyle ki sonunda artık kimin nereden geldiğini ayırt edemez oldum. Ama zaman zaman benim çevremde de taşra aksanlı Macarca bir sözcük kulağa geliyordu, evet, bir de ilk kez Auschwitz'te bizi istasyonda karşılayan mahkûmlardan duyduğum tuhaf dilin sözcükleri sık sık duyuluyordu. Buchenwald'da çadır kampında kalanlar için yoklama yoktu ve lavabolar da açık havada, daha doğrusu gölgeli ağaçların altındaydı: Esas itibarıyla Auschwitz'teki yapının aynısıydı, ama lavabo-

lar taştandı ve en önemlisi borulardan gün boyunca su akıyor, fışkırıyor, en azından damlıyordu. Ayrıca kiremithaneye götürüldüğümden beri ilk kez burada bir mucizeyle karşılaştım, susadığım zaman su içebiliyordum, hatta sadece canım istediği zaman bile. Buchenwald'da da bir krematoryum vardı elbette, ama topu topu bir tane, çünkü burada amaç, olayın özü, bütünün ruhu ve anlamı bu değildi –eğer yanılmıyorsam– aksine, burada sadece kampta, kamp yaşamının alışılmış koşulları altında vefat edenler yakılıyordu. Buchenwald'da özellikle önemli olan bir şey –bu haber muhtemelen eski mahkûmlar tarafından ortalığa yayılmış ve bana kadar ulaşmıştı– taşocağına ilişkin olarak dikkatli davranmaktı, artık eskisi gibi, bir zamanlar olduğu gibi işletilmese bile. Öğrendiğime göre kampın yedi yıllık bir geçmişi vardı, ama burada daha eski kamplardan gelen insanlar da kalıyordu. Örneğin *Dachau* diye bir yeri, ayrıca *Oranienburg* ve *Sachsenhausen*'i burada öğrendim. O zaman, orada burada üç ya da dört haneli numaralar görülse de, dikenli telin diğer tarafındaki on binli ve yirmi binli numaralar taşıyan rütbelilerin yüzünde bizi gördüklerinde beliren anlayış dolu gülümsemenin anlamını kavradım. Kampımızın yakınlarında –öğrendiğime göre– kültürel bakımdan isim yapmış bir kent, Weimar vardı; ününü memlekette okuduğumuz derslerde de duymuştuk elbette. Diğerlerinin yanı sıra, benim de kitaba bakmadan ezbere bildiğim, "Gecenin ve rüzgârın içinde at süren kim böylesine geç vakitte" dizelerini yazan o adam da burada yaşamış ve üretmişti ve –söylendiğine göre– buralarda bir yerlerde kendi eliyle diktiği ve o zamandan beri derinlere kök ve yükseklere dal salmış, üzerine onun anısına bir levha asılmış olan ağaç –dediklerine göre– bu arazide bulunuyordu ve biz mahkûmlardan korunmak için bir çitle çevrilmişti. Her şey bir yana, Auschwitz'te

gördüğüm o yüzleri anlamak bana hiç zor gelmiyordu; ben de Buchenwald'ı kısa zamanda benimsediğimi söyleyebilirim.

Zeitz, daha doğrusu bu adla anılan toplama kampı Buchenwald'dan trenle bir gecelik yol uzaklığındaydı, sonra bakımlı tarlalar ve kırsal bölgeler arasından geçen şosede askerlerin refakatinde yirmi-yirmi beş dakikalık bir yürüyüş mesafesi. En azından burası artık sürekli kalacağımız yer olacaktı –bu konuda güvence vermişlerdi–, bu hiç olmazsa isimleri alfabetik sırada M harfinden önce gelenler için geçerliydi. Buna karşın diğerlerinin hedefi – tarihsel ünü nedeniyle adı bana da tanıdık gelen– Magdeburg çalışma kampıydı; ellerinde uzun listeler bulunan kıdemlilerden bunları öğrenmiştik, hem de daha Buchenwald'dayken, buradaki dördüncü günün akşamı ark lambalarıyla aydınlatılmış devasa bir alanda. Canımı yakan, oğlanların çoğundan, özellikle de "Rosi"den bu şekilde tümüyle ayrılmak zorunda kalmamdı; sonuçta soyadı harflerine göre trenlere bindirilerek, isimlerin keyfine göre diğer hepsinden de ayrılmak zorunda kaldım.

İnsanın tekrardan yeni bir toplama kampına geldiğinde belli ki her zaman yaşamak zorunda olduğu o işkence benzeri sıkıntıdan daha tüketici ve daha zahmetli başka bir şey daha yoktur – ama Auschwitz ve Buchenwald'dan sonra Zeitz'da yaşadığım deneyim de buydu. Ayrıca bu kez küçük, bakımsız, ihmal edilmiş durumda bulunan bir taşra toplama kampına gelmiş olduğumu hemen gördüm. Burada bir banyoyu, hatta bir krematoryumu bile boşuna aradım – belli ki bunlar daha önemli toplama kamplarında bulunan bölümlerdi. Burada da çevre monoton bir düzlükten ibaretti, sadece kampın sonundan uzaklardaki mavimsi bir dağ silueti görünüyordu; birisi söylerken duyduğuma göre bu *Thüringer Wald*'di. Köşelerdeki dört nöbetçi kulesiyle dikenli tel hemen şo-

senin yanından geçiyordu. Ayrıca kampın kendisi de kare biçimindeydi; aslında büyük, tozlu bir alandan başka bir şey değildi. Kapıya ve yola bakan tarafı boştu, diğer üç tarafı uçak hangarı ya da sirk çadırı büyüklüğündeki dev çadırlarla çevriliydi. Uzun uzun devam eden sayım ve düzenleme, yaşanan itiş kakış anlaşıldığı kadarıyla sadece "blok"un her bir çadırına yerleşecek olanları saptamak ve onlu sıralar halinde çadırların önüne dizmek içindi. Sonra ben de çadırlardan birine sürüklendim, kesin olmak gerekirse arka sıranın sağ dış yanındakine, çadırları arkaya alıp kapıya doğru bakarak şimdi durduğum yere – hem de güneşin giderek tatsızlaşan baskısı altında hareketsizleşip kalana kadar. Gözlerimle boşu boşuna oğlanları aradım, etrafımdaki herkes yabancıydı. Solumda uzun boylu, zayıf, biraz tuhaf biri vardı, durmadan bir şeyler mırıldanarak vücudunun üst kısmını sallıyordu; kısa boylu ve geniş omuzlu olan sağımdakiyse düzenli aralıklarla belli miktarda tükürüğü önündeki kuma atarak vakit geçiriyordu. O da bana baktı, önce kaçamak, sonra inceleyen, eğri, parlayan, canlı küçük gözleriyle bir kez daha baktı. Gözlerinin altında gülünç görünen, minik, neredeyse kemiksiz bir burun gördüm; mahkûm kepi de neşeli bir eğrilikle başının üzerinde duruyordu. Üçüncü bakışında nereli olduğumu sordu ve ben ön dişlerinden bazılarının eksik olduğunu fark ettim. Budapeşte'den olduğumu söyleyince birdenbire çok neşelendi ve "son terk ettiğindeki" gibi kenti çevreleyen büyük yolun ve altı numaralı tramvayın hâlâ durup durmadığını sordu. Elbette, dedim, hepsi duruyor; hoşnut kalmış gibiydi. Buraya nasıl "düştüğümü" de öğrenmek istedi ve ben de "Çok basit," dedim, "beni otobüsten aldılar." "Sonra?" diye devamını da öğrenmek istedi. Ben de, dahası yok, dedim, beni buraya gönderdiler. Sanki memleketteki durumun tam farkında değilmiş gibi biraz şaşırmış görünüyordu ve ben tam soru

sormak üzereydim ki... ama yapamadım, çünkü diğer yandan bir tokat gelmişti.

Aslında daha tokatı tam kavrayamadan yere düşmüştüm bile ve sol yanağımın yandığını ancak o zaman fark ettim. Karşımda tepeden tırnağa siyah binici giysileri içinde bir adam duruyordu, başında siyah bir sanatçı beresi vardı, saçları, hatta esmer yüzündeki ince bıyığı bile siyahtı, benim için şaşırtıcı olan bir koku yayıyordu –gerçekten de has parfümden oluşan tatlımsı bir koku bulutu içindeydi. Karmakarışık bağırtılarının arasından sadece birkaç kez tekrarlanan "*susun*" kelimesini yakalayabildim. Çok yüksek rütbeli, saygın bir kişi olduğuna kuşku yoktu; küçük rakamlardan oluşan, üst düzeyde olduğunu belli eden numarasının yanı sıra göğsündeki "Z" harfi işlenmiş yeşil üçgen ve metal bir zincirle asılı alarm düdüğü bunu gösteriyordu ve sonra kolundaki belirgin beyazlıktaki "LÄ" da aynı şeyi vurguluyordu. Ama ben buna rağmen oldukça öfkelenmiştim, ve sonuçta kimden olursa olsun tokat yemeye alışkın değildim. Oturduğum yerden ve sadece mimiklerimle olsa bile bu öfkeyi olabildiğince açık bir şekilde ifade etmek için çaba gösterdim. Sanırım o da bunun farkına vardı, çünkü iri, kara, yağın içinde yüzermiş gibi görünen gözleri merakla tepeden tırnağa üzerimde dolaşırken –utanç verici bir duygu– giderek daha yumuşak, sonunda, hâlâ bağırıyor olmasına rağmen neredeyse suçunu bilir bir ifade kazandı. Sonra kendisine yol açan insanların arasından, aynı ortaya çıkmış olduğu fırtınamsı hızla geçip gitti.

Kendimi tekrar toparlayıp ayağa kalktığımda sağımdaki komşum hemen, canımın yanıp yanmadığını sordu. Kasten yüksek sesle, hiç yanmadı, diye yanıtladım. "O zaman," dedi, "burnunu silsen iyi olur." Elimi burnuma götürdüm; gerçekten de parmaklarım kırmızılaştı. Kanı durdurmak için başımı nasıl geriye eğmem gerektiğini

gösterdi ve siyah giysiliye değinerek, "Bir Çingene," dedi. Sonra kısaca düşündükten sonra bir saptamada bulundu. "Hararetli bir arkadaş, bu kadarı kesin." Ne demek istediğini tam anlamadım ve söylediklerinin ne anlama geldiğini kendisine sordum. Bunun üzerine biraz gülerek konuştu: "Eh, bir eşcinsel işte!" O zaman kavramı aşağı yukarı daha iyi anladım sanırım. "Ayrıca," dedi komşum ve hatta yan taraftan bana elini uzattı, "benim adım Bandi Citrom," bunun üzerine ben de ona kendi adımı söyledim. Daha sonra kendisinden öğrendiğime göre çalışma kampından buraya gelmiş. Savaş başlar başlamaz, daha yirmi bir yaşındayken hemen çalışma kampına almışlar, o zamanlar yaşı, taşıdığı kan ve sağlık durumu açısından çalışma hizmeti için çok uygunmuş ve o zamandan beri de bir daha evini görmemiş. Mayın arayıcısı olarak Ukrayna'da da bulunmuş. Peki, dişlerine ne oldu, diye sordum. "Döktüler," dedi. Epey şaşırdım: "Nasıl yani?.." Ama o bunun "uzun bir hikâye" olduğunu söyleyerek bu konu hakkında daha fazla konuşmak istemedi. Durum her ne idiyse, tren sürücüsüyle birbirlerine girmişler ve bu arada burun kemiği de kırılmış – bu kadarını öğrenebildim. Mayın arama konusunda da fazla bir şey anlatmadı. Sözlerine bakılacak olursa insanın bu iş için bir küreğe, bir parça tele ve biraz da şansa ihtiyacı varmış. Bu yüzden de sonunda "cezalı erler bölüğü"nden geriye pek kimse kalmamış ve sonra Macarların yerini Almanlar almış. Buna sevinmişler, çünkü hemen daha hafif iş ve daha iyi muamele olasılığı doğmuş. Elbette sonra onlar da trenden Auschwitz'te inmişler.

Daha soru sormak istiyordum, ama o sırada o üç kişi geri döndü. On dakika önce ön tarafta olup bitenlerden sadece bir isim duyabilmiştim daha doğrusu hepsi de aynı ismi bağıran seslerin titreşimini algılamıştım: "Doktor Kovács!" Bunun üzerine şişmanca, soluk yüzlü, tepesi

doğal olarak, çevresi tıraş makinesinin sayesinde çıplak bir adam alçakgönüllü bir tavırla, ağırdan alarak ve bu uğuldayan bağırışlara boyun eğerek ortaya çıktı, sonra başka iki adamı daha işaret etti. Sonra hep beraber, siyah giysiliyle birlikte gittiler ve haber ancak bundan sonra bana kadar, en arka sıraya kadar ulaştı. Bir üst, burada verilen isimle "bölük kıdemlisi"ni ve yanı sıra "koğuş görevlileri"ni seçmiştik aslında – Almanca bilmeyen Bandi Citrom için iyi kötü tercüme ettiğim kavramlar. Şimdi bize bazı komutları ve bu komutların gerektirdiği davranışları öğretmek istiyorlardı; bunlar bize ikinci bir kez öğretilmeyecekti – seçilen üç kişi bu konuda uyarılmıştı. Bunlardan "Dikkat!", "Kep çıkart!", "Kep tak!" gibi bazılarını şimdiye kadar olan deneyimlerimden zaten biliyordum, yeni olanlar ise "Düzelt!" –kepler kastediliyordu elbette– ve "Hazır!"dı, bu söylendiğinde elleri gergin olarak pantolon dikişlerinin üzerinde tutmak gerekiyordu. Bunları pek çok kez prova ettik. Öğrendiğimize göre bölük kıdemlisinin bir görevi daha vardı: yoklama vermek. Bunu koğuş görevlilerinden birisine –saçları kırmızımsı, yanakları sarkık ve morumsu düşük rütbeli bir adam– yaptırarak önümüzde pek çok kez prova etti. Askerlere rapor veriliyordu: "Beşinci bölük," dendiğini duydum, "yoklamaya çıkmıştır. Olması gereken mevcut iki yüz elli, olan mevcut..." ve böyle devam ediyordu; böylece ben de mevcudu iki yüz elli olan beşinci bölüğe dahil olduğumu öğrendim. Birkaç tekrardan sonra her şey halloldu, herkes anlaşıldığı ve başka uygulamaya gerek olmadığı kanısındaydı. Bundan sonra yine hiçbir şey yapmadan dakikalar geçti ve bu arada çadırımızın önünde sağ tarafta, ardında derin bir hendeğin bulunduğu belli olan ve üzerinde uzun bir direk bulunan tümsek dikkatimi çektiği için Bandi Citrom'a bunun ne işe yaradığını sordum. Tek bir kez baktıktan sonra hemen "sahra helası"

diye açıklama yaptı. Benim bu kavramı da bilmediğimi anlayınca başını sağa sola salladı. "Anlaşılan sen şimdiye kadar ananın eteğinden ayrılmadın," diyerek düşüncesini belirtti. Ama sonra yine de kısa bir cümleyle durumu bana açıkladı. Sözlerini eksiksiz olarak aktarmam gerekirse bir de şunları söylediklerine ilave etti: "Eh, daha bağırsaklarımızı tam olarak boşaltamadan, yine özgür olacağız!" Ben güldüm, ama o sanki bundan emin olmasa bile inanıyormuşçasına ciddiydi. Ama bu düşüncesini geliştirmeye fırsat bulamadı çünkü büyük kapının orada hiç acelesi olmayan, ama belli ki büyük bir rahatlık ve emniyet içinde hareket eden üç askerin disiplinli ve kıvrak silüetleri belirdi, bunun üzerine blok kıdemlisi, sesinde provalar sırasında bir kez bile algılamadığım bir şekilde yeni, gayretli ve keskin bir tınıyla haykırdı: "Dikkat! Kep... çıkart!" ve elbette ardından, benim ve herkesin de yaptığı gibi başından kepini derhal çıkarttı.

6

Mahkûmiyette de bir gündelik hayat olduğunu ancak Zeitz'da keşfettim, evet, gerçek mahkûmiyet aslında yeknesak gündelik hayattan ibaretti. Bana sanki daha önce bir kez daha benzer bir konumda bulunmuşum, yani trende Auschwitz'e giderken benzer bir durum yaşamışım gibi geliyordu. Orada da her şey zamana, eh biraz da, herkesin kendi yeteneklerine bağlıydı. Sadece Zeitz'da –örneğimden uzaklaşmak istemiyorum– giderek şu duyguya kapılıyordum: Tren hareket etmiyordu. Diğer yandan –bu da doğruydu– öylesine hızlı hareket ediyordu ki önümde, çevremde, kendimde olan pek çok değişikliği izleyemiyordum bile. En azından şunu söyleyebilirim ki, ben kendimce bütün bu mesafeyi geride bıraktım, bu yol boyunca karşıma çıkan çeşitli imkânları içtenlikle denedim.

Ne olursa olsun insan her yerde yeni bir şeyi kendisine katıyor, bir toplama kampında bile –en azından ben bunu böyle yaşadım: Öncelikle iyi bir mahkûm olmak yeterliydi, gerisi zamana bağlıydı– temelde benim anlayışım böyleydi; bütün yaşam akışımı bunun üzerine kurmuştum, ayrıca genel olarak diğerlerinin de tamamen aynı biçimde davrandığını görüyordum. Daha Auschwitz'teyken çalışma kampları hakkında belirtilen iyimser

düşüncelerin bir ölçüde abartılı bilgilere dayandığını hemen fark ettim tabii. Bu abartının ölçüsü, evet hatta özellikle bunun getirdiği sonuçlar hakkında hemen tam bir hesaplaşmaya girmedim –zaten bunu yapamazdım da– bu da yine aynıydı, diğerlerinde de gözledim, şunu söyleyebilirim ki, diğer herkeste, kampımızdaki iki bin mahkûmda –intihar edenler hariç elbette– algıladığım aynı şeydi. Ama intihar nadir bir durumdu, kesinlikle genel bir durum değildi, kesinlikle örnek değildi, bunu burada hepimiz biliyorduk. Zaman zaman böyle bir olay benim kulağıma da çalınıyordu; üzerinde tartışıldığını, fikir yürütüldüğünü, kimileri tarafından açık bir küçümsemeyle, diğerleri tarafından daha fazla anlayışla, tanıdıklar tarafından ise üzüntüyle karşılandığını duyuyordum. Ama durum bütün olarak, sanki insanlar, çok ender, çok uzak, açıklaması bir ölçüde güç, belki biraz düşüncesiz, belki de biraz dikkat gerektiren, ama yine de aceleci bir tutum hakkında yargı geliştirmeye çalışır gibiydiler.

Önemli olan kendini bırakmamaktı: Bir şekilde olacağına varırdı çünkü olacağına varmadığı şimdiye kadar görülmemişti. Bu bilgeliği çalışma hizmeti sırasında öğrenmiş olan Bandi Citrom bunları bana aktardı. En önemlisi her koşul altında yıkanmaktı (kampın yola bakan yanında ön tarafta açık havada paralel olarak dizilmiş, uçlarında delikli borular olan tekneler). Tayını –eğer varsa elbette– tasarruflu bölmek de bir o kadar önemliydi. O katı ölçüyü belirleme uygulaması bize ne kadar zor gelse de ekmeğin bir parçasının ertesi günün kahvaltısına, kahvenin yanında yenmek üzere arttırılması zorunluydu, evet, tam bir parça hatta; düşüncelerimizin –sadece öğle molasına kadar– ve özellikle de ellerimizin durmadan hep ceket ceplerimize doğru dolaşan rüşvet kabul etmez denetimi sayesinde: Ancak böylelikle yiyecek hiçbir şeyimizin kalmadığı gibi dayanılmaz bir tahayyülden kurtu-

labiliyorduk. Gardırobumuza ait olan ayak silme bezinin benim o zamana kadar sandığım gibi mendil olmadığını, yoklamada ya da yürüyüş kolunda her zaman orta sıraların emniyetli olduğunu, çorba dağıtılırken karavananın dibinde parçalar biriktiği için öne değil hep geriye doğru çabalamamız gerektiğini, kaşığımızın sapını doğru tutarsak bıçak olarak da kullanabileceğimizi, bütün bunları ve mahkûmiyet içinde varolmanın gerektirdiği daha pek çok yararlı şeyi Bandi Citrom'dan öğrendim; onu izledim ve olabildiğince benzer şekilde uygulamaya çalıştım.

Aslında buna hiçbir zaman inanmadım ama bu bir gerçeklik yine de: Yaşam tarzında belli bir düzen, geçerli olan belli bir örnek, hatta erdem bile belli ki hiçbir yerde tutukluluk ortamındaki kadar önemli değildi. Eskilerin kaldığı birinci bölüğün çevresinde şöyle biraz etrafa bakınmak yeterliydi. Göğüslerindeki sarı üçgen bütün aslolanı ele veriyordu, yanı sıra içindeki "L" harfi de uzak Letonya ülkesinden, daha doğru söylemek gerekirse –öğrendiğim kadarıyla– Riga'dan geldiklerini belirtiyordu. Aralarında beni önceleri biraz da korkutmuş olan iki tuhaf tip vardı. Belli bir uzaklıktan bakıldığında hepsi de çok yaşlıymış gibi görünüyorlardı. Kısık boyunları, öne çıkan burunları, düşük omuzlarından aşağı dökülen kirli tutuklu giysileriyle en sıcak yaz günlerinde bile kışın sonsuz bir soğuktan muzdarip kargaları andırıyorlardı. Tütük ve zaman zaman tökezleyen her adımlarıyla şunu sorar gibiydiler: Bu kadar zorlanmanın acaba çabaya değer yanı var mı? Bu yaşayan soru işaretlerine –dış görünümleri ve evet, belli bir ölçüde hacimleri itibarıyla da onları başka türlü tanımlayamıyordum– toplama kampında "Müslümanlar" lakabının takıldığını öğrendim. Bandi Citrom beni hemen onlar karşısında uyardı: "Onlara yalnızca bakmak bile insanda yaşama isteği bırakmaz," dedi. Zamanla bunun geçerliliği için bir şeylere

daha gerek olduğu görüşüne varsam da söylediklerinin doğru bir yanı vardı yine de.

Hem sonra, her şeyden önce bir de dikbaşlılık söz konusuydu. Gerçi çeşitli yozlaşmış biçimler altında görülüyordu ama Zeitz'da bu da eksik değildi ve bazen çok faydalı olabildiğini de fark ettim. Örneğin nasıl söylesem, o tuhaf topluluk mu, soy mu, içlerinden biri daha kampa ilk geldiğimde –sıranın solunda– bir şekilde dikkatimi çekmişti; Bandi Citrom sayesinde başka ayrıntıları da öğrendim. Böylece onlara "Finliler" dendiğini öğrendim. Aslında onlara nereden geldiklerini sorarsanız – eğer sizi cevap vermeye değer buluyorlarsa– örneğin *fin Minkács*, yani Minkács'dan veya *fin Sadarada* diye yanıtlıyorlardı; bu da Sátoraljaújhely demekti. Bunu tahmin etmek zorundaydınız. Bandi Citrom onları çalışma hizmeti zamanından tanıyordu ve haklarındaki fikri pek de olumlu değildi. Her yerde çalışırken, yürürken ya da yoklama sırasındaki düzen içinde onları bir ritim içinde kayıtsızca ileri geri sallanır ve asla bedeli ödenmeyen bir günah gibi dualarını mırıldanırken görürdünüz. Arada bir, örneğin "satılık bıçak" gibisinden bir şey fısıldamak için ağızlarını açtıklarında onları önemsemezdik. Özellikle sabahları "satılık çorba" sözleri ne kadar çekici gelse de onları daha fazla umursamazdık çünkü tuhaftır ki çorbayı içmiyorlardı, alışılmış sosisi de yemiyorlardı, dinlerinin izin vermediği hiçbir şeyi ağızlarına sürmüyorlardı. Ama bunlar neyle yaşıyorlar, diye sormak istiyordu insan. Bandi Citrom'un buna vereceği yanıt şu olurdu: Bunun için kaygılanmana gerek yok. Ve gerçekten de, gördüğümüz kadarıyla yaşıyorlardı. Kendi aralarında ve Letonyalılarla Yahudilerin dilini konuşuyorlardı, ama Almanca ve Slovakça ve daha kim bilir neler biliyorlardı. Bir tek Macarca konuşamıyorlardı – tabii ticaret söz konusu değilse. Bir keresinde –bundan kaçınmam

hiçbir şekilde mümkün değildi– kader beni onların bölüğüne attı. İlk soruları *"Reds di jiddisch?"* oldu. Üzgünüm, yapacak bir şey yok dediğimde onlar için bitmiştim, şansımı kaybetmiştim, onlar için havadan farkım kalmamıştı, daha doğrusu hiçbir şeydim. Bir şeyler söylemeye, varlığımı belli etmeye çalıştım – boşuna. *"Di bist nischt ka jid, d'bist a schegetz,"* diyorlardı başlarını sallayarak. Hem de ticaretle uğraşan insanların nasıl olup da kendilerine daha fazla zarar veren, kazanmaktan çok üstünü ödemek zorunda kaldıkları bir durumda anlamsızca ısrar etmeleri karşısında hayrete düşmekten başka bir şey yapamıyordum. Orada, o gün onların arasında, ara sıra memleketteki zamanlardan tanıdığım aynı huzursuzluğu, aynı kaşıntı duygusunu, aynı beceriksizliği, bu deneyimi yeniden yaşadım: Sanki kendimle ilgili yolunda olmayan bir şeyler vardı, sanki genel ortamla uyum halinde değildim. Kısacası: Bir şekilde sanki ben bir Yahudiydim ve sonuçta, Yahudiler arasında, bir toplama kampında tuhaf bir duyguydu bu bence.

Buna karşın başka durumlarda da Bandi Citrom beni biraz şaşırtıyordu. İster çalışırken olsun, ister ara verdiğimizde, ceza bölüğündeki çalışma hizmeti zamanlarında öğrendiği ve en sevdiği şarkıyı söylediğini duyuyordum ve bunu kısa zamanda ben de öğrendim. "Ukrayna'da mayın arıyoruz / ama korku nedir bilmiyoruz," şarkı böyle başlıyordu ve özellikle de son dizesiyle içimde yer etti: "Ve bir yoldaş, iyi bir dost şehit düştüğünde / o zaman memlekettekilere / her zaman olduğu gibi söylenir / sana, kıymetli vatan toprağı / hiçbir zaman sadakatsiz olmayacağız." Bu tartışmasız güzeldi ve şarkının biraz hüzünlü, daha ziyade sürüklenen ve yumuşak melodisiyle sözleri elbette bende de etkili oluyordu. Bu şarkı aynı zamanda trende bize Macarlığımızı hatırlatan jandarmaları aklıma getiriyordu: Esasına bakılırsa sonuçta onlar da

vatanları tarafından cezalandırılmıştılar. Bundan bir kere Bandi Citrom'a da bahsettim. Gerçi bir karşıt gerekçe getirmedi ama, öfkeli diyemesem bile biraz sıkılmış gibiydi. Ve daha ertesi gün ilk fırsatta, sanki bunlar hiç olmamış gibi kendini unutmuş bir şekilde yine şarkıyı ıslakla çalmaya, mırıldanmaya veya söylemeye devam ederdi. Sık sık sözünü ettiği bir diğer düşüncesi de Nefeljets Sokağı'nın asfaltını yeniden ayaklarının altında hissedeceğiydi; o sokakta oturmuştu ve o sokağı ve evin numarasını o kadar sık ve öyle çeşitli biçimlerde yinelemişti ki, onların çekim güçlerini sonunda ben de hissetmeye başlamış ve Doğu Garı yakınlarında bir yerlerde bulunan bir ara sokak olduğunu hatırlamakla birlikte, ben de özler olmuştum. Bu bölgeden sonraları da sık sık söz etti, benim için belli köşeleri yeniden canlandırdı, evlerin duvarlarında ve çeşitli vitrin camlarında yazılı herkesin bildiği duyuruları ve reklam metinlerini hatırlattı, onun sözleriyle bunlar "Budapeşte'nin ışıkları"ydı. O zaman ben ona yine de bu ışıkların artık olmadığını anlatmak ve açıklamak zorunda kalırdım; karartma uygulaması vardı ve düşen bombalar da kentin görüntüsünü orada burada bir ölçüde değiştirmişti. Beni dinlerdi, ama bana öyle gelirdi ki verdiğim bilgiler pek de onun zevkine göre değildi. Sonra ertesi gün bir fırsat bulur bulmaz yine ışıklardan söz etmeye başlardı.

Ama direngenliğin bütün çeşitlerini kim tanıyabilir ki ve ben Zeitz'da –eğer mümkün olsaydı– mutlaka daha nicesiyle tanışabilirdim. Geçmişe dair, geleceğe dair çok şey dinliyordum, ama her şeyden önce çok fazla şey dinliyordum ve şunu söyleyebilirim ki, hiçbir yerde tutuklular arasında olduğu gibi özgürlükten söz edildiğini duyamazdınız, sonuçta bu böyleydi ve inanıyorum ki çok da anlaşılır bir şeydi. Bazıları da bir sözden, bir şakadan, bir tür espriden özel bir sevinç çıkartıyorlardı. Bunları elbette

ben de duyuyordum. Fabrikadan dönüşle akşam içtiması arasında günün belli bir zamanı vardı; kamptayken her zaman en çok beklediğim ve sevdiğim, özel, her zaman canlı ve zorlamasız bir saat – ayrıca bu genel olarak da yemek saatiydi. Avluda gayret içinde alışveriş yapanların ve gevezelik eden grupların arasından tam kendime yol açarken birisiyle çarpıştım ve o karakteristik burnun üzerindeki fazlaca büyük mahkûm kepinin altındaki karakteristik yüzde bana bakan bir çift küçücük ve kaygılı göz gördüm: Birbirimizi tanıdıktan sonra, "Şuraya bak," dedik ikimiz de aşağı yukarı aynı zamanda: Bu Talihsizlik Kuşu'ydu. Çok sevinmiş görünüyordu ve nerede kaldığımı sordu. Beşinci blok, dedim. "Yazık," dedi hayıflanarak, o başka bir yerde kalıyordu. Hiçbir tanıdığı görememekten yakındı ve ona aslında benim de kimseyi görmediğimi söylediğimde birdenbire, niçin bilmiyorum, bir şekilde kederlendi. "Birbirimizi gözden kaybediyoruz, hepimiz birbirimizi kaybediyoruz," böyle söyledi ve sözlerinde, başını sallayış tarzında bir başka, benim için oldukça anlaşılmaz bir anlam vardı. Ama sonra yüzü birdenbire aydınlandı ve sordu: "Biliyor musunuz, buradaki," –eliyle göğsünü işaret etti– "ne anlama geliyor, bu U?" Ben, "Elbette biliyorum," dedim: Macar. "Hayır," diye yanıtladı, "masum" ve sonra belli bir edayla kısaca güldü, ardından, niçin ben de bilmiyorum, sanki bu fikir özellikle hoşuna gitmiş gibi uzun uzun, düşünceli bir ifadeyle başını salladı. Sonraları bunun tam da aynısını kampta başkalarında, özellikle de başlangıçta oldukça sık, aynı espriyi tekrarlayanlarda gördüm: Sanki bundan bir şekilde insanı ısıtan, güç veren bir duygu çıkartıyorlardı. En azından hep o aynı gülüş, yüzlerdeki o gevşeme, espriyi her tekrarladıklarında ya da dinlediklerinde o acıyla gülümseyen ve yine de bir şekilde hayranlık dolu ifade, öyle ki, sanki insanın içine işleyen bir müziği ya da özellikle heyecanlı bir öyküyü dinler gibi.

Ancak onlarda da hep aynı çabadan, hep aynı iyi niyetten başka bir şey görmüyordum: Onların gayreti de iyi mahkûmlar olmaktı. Hiç kuşku yok ki bu bizim yararımızaydı, koşullar bunu gerektiriyordu; nasıl söyleyeyim, bizi burada buna hayatın kendisi zorluyordu. Örneğin kusursuz bir şekilde sıraya girilmişse ve o anki mevcut tamsa o zaman içtima daha kısa sürüyordu – en azından başlangıçta. Örneğin iyi çalıştıysak itilip kakılmaktan kurtuluyorduk – en azından sık sık.

Ve yine de, inanıyorum ki, bütün düşüncelerimizi belirleyen sadece bu kazanç, yalnızca bu yarar değildi, en azından başlangıçta değildi, bunu dürüstçe söyleyebilirim. Örneğin iş vardı, çalıştığımız ilk günün öğleden sonrasını başlangıç için söyleyebilirim: İşimiz bir vagona gri mıcır yüklemekti. Belden yukarı soyunduktan sonra –elbette nöbetçinin, bu kez yaşlıca ve ilk bakışta zararsız bir askerdi, izniyle– Bandi Citrom (ilk kez Bandi'nin sarımsı esmer cildini, altında yapılı, kaygan kaslarının oynayışını ve sol göğsünün altındaki beni görüyordum) şunları söylediğinde: "Hadi bakalım, şunlara bir Budapeştelinin nelere muktedir olduğunu gösterelim!" sözlerinde gerçekten ciddiydi. Ve hayatta ilk kez elime demir bir kazma aldığım düşünülürse şunu söyleyebilirim ki, hem nöbetçimiz hem de arada bir etrafa göz atan, sanırım fabrikada görevli olan, bir tür ustabaşına benzeyen adam durumdan oldukça hoşnut görünüyordu, elbette bu bizim gayretimizi daha da arttırdı. Fakat zamanla avuç içlerimde bir yanma hissettiğimde, parmaklarımın alt kısmında cildimin kan içinde kaldığını gördüğümde, nöbetçimiz, "Orada ne oluyor?" diye bağırdığında ve ben ona gülerek ellerimi gösterdiğimde yüzü bir anda kararınca, hatta silahının kayışını çekiştirerek, "Çalışın! Hadi çabuk!" diye emrettiğinde, benim de ilgimi bir başka yöne çevirmem doğaldı elbette. O andan itibaren aklım-

da sadece tek bir şey oldu: Nöbetçi bakmadığı zaman nasıl yapıp da kısa bir mola verebilirim, küreğe, kazmaya, malaya nasıl daha az yüklenebilirim ve şunu da söylemeliyim ki, daha sonra bu tür hilelerde epey büyük aşamalar yaptım ve bana verilen işlerden ziyade bu alanda çok daha büyük bir beceri, bilgi ve deneyim geliştirdim. Ve bu aslında kimin yararınaydı? – bir zamanlar, hatırlıyorum, Uzman'ın sormuş olduğu gibi. İddia ediyorum ki, burada yerinde olmayan bir şeyler vardı; ortada bir hata, bir kayıp, bir başarısızlık vardı. Herhangi bir sözcük, herhangi bir onaylanma belirtisi, işareti, ara sıra böyle bir kıvılcım, en azından bana daha fazla yarar sağlardı. Çünkü eğer doğru düşünecek olursak, kişisel olarak kendimizi suçlayacağımız ne vardı? İşe yaramazlık duygusundan mahkûmlukta da kurtulamıyorduk; gizlice de olsa bir parça dostluk ihtiyacı duymayan var mıydı ve bence, özenli sözcüklerle daha da yakınlaşabilirdik.

Ama böyle deneyimler henüz beni gerçek anlamda sarsamıyordu. Tren daha yoldaydı, öne doğru baktığımda uzaklarda bir hedef de görebiliyordum ve ilk zamanlarda –Bandi Citrom'la sonradan tanımladığımız gibi altın zamanlarda– Zeitz, uygun bir yaşam tarzı sürdürüldüğünde ve biraz da şansınız varsa epeyce tahammül edilebilir bir yer gibiydi, geçici olarak, gelecek bizi bundan kopartana kadar elbette. Haftada iki kez yarım ekmek, üç kez üçte bir ekmek ve sadece iki kez çeyrek ekmek. Sık sık katık. Haftada bir kez haşlanmış patates (altı tane kasketin içine sayılıyor, tabii yanında başka katık olmayacağı açık), haftada bir kez sütlü makarna. Erken uyanmanın ilk sıkıntıları, nemli yaz sabahlarının alacası, açık gökyüzü, zaman zaman dumanı tüten kahveyle hemen atlatılıyordu (bu saatlerde helada beceri göstermek gerekirdi, çünkü hemen çağrının yankılandığı duyulurdu: İçtima! Toplanın!). Sabah içtimasının kısa süreceği kesindi, çünkü

sonuçta iş bizi bekliyor, zorluyordu. Şosenin solunda, kumlu bir eğimde bulunan, biz mahkûmların da kullanabildiği, fabrikanın yan kapısına yürüyerek on-on beş dakikada ulaşılabiliyordu. Daha uzaktan bir hışırtı, uğultu, vınlama, inleyiş, çelik girtlaklardan çıkan birkaç öksürük sesi: İşte fabrikanın selamı – ana ve yan yollarının labirentiyle, ileri doğru yuvarlanan vinçleriyle, toprak yutan makineleriyle, rayları, kazanları, boruları, soğutma kuleleri, atölyeleriyle daha çok gerçek bir kent. Sayısız kraterler ve çukurlar, molozlar ve yığıntılar, açık kanallar ve dışarı taşan kablo yığınları uçakların gelip gidişine işaret ediyordu. İlk öğlen molasında öğrendiğime göre fabrikanın adı "Brabag"dı; bu, "Linyit-Benzin Anonim Şirketi"nin kısaltmasıydı, hatta bir keresinde bu isimle borsada da adı kaydedilmişti. Sonra bana zahmetle soluyan, dirseğine dayanarak tam o sırada cebinden kemirilmiş bir ekmek çıkartan şişman adamı da gösterdiler; fabrikayla ilgili bilgiyi o vermişti ve sonraları kampta hep belli bir coşkuyla sözü edildiği gibi –kendi ağzından hiç duymamış olmakla birlikte– bir zamanlar fabrikanın birkaç hissesinin sahibiymiş. Söylendiğine göre burada da benzin üretiliyormuş –belki de bu yüzden koku bana hemen Csepel petrol rafinerisini hatırlattı– ancak yeni bir buluştan yararlanılarak petrol yerine linyitten benzin elde ediliyormuş. Bu buluş bana ilginç geldi – benden beklenenin bu olmadığı açıktı elbette. Hangi "çalışma grubu"na düşüleceği her zaman için heyecan verici bir soruydu. Kimisi maladan vazgeçmiyordu, diğerleri kazmadan yanaydı, bazıları kablo döşemenin avantajlarını övüyordu; bazıları harç karma işinde çalışmayı tercih ediyordu ve kim bilir hangi gizli neden, hangi kuşkulu eğilim de kimilerini insanın kalçalarına kadar sarı balçığa ya da kara petrole batarak çalıştığı kanalizasyon işlerine çekiyordu – belli bir nedenin varlığından kimse kuşku duymuyordu, çünkü bu iş-

lerde çalışan –çoğunlukla– Letonyalılar ve onların aynı kafadaki arkadaşları "Finliler"di. "Toplanın" sözcüğünün melodisi günde sadece bir kez o alçalan, hüzünlü, tatlı, uzayan, çekici tınıya sahip olurdu; yani akşamları eve dönüş vakti geldiğinde. Bandi Citrom lavabolardaki karmaşa içinde, "Yer açın, Müslümanlar!" diyerek ilerler ve benim bedenimin hiçbir bölümü onun inceleyen bakışlarından kurtulamazdı. "Pipini de yıka, bitler orada olur!" derdi ve ben gülerek sözünü dinlerdim. Sonra o belli saatleri yaşamaya başlardık: Orada burada belli işler halledilir, şakalaşmalar ve yakınmalar duyulur, ziyaretler, sohbetler, alışveriş ve haberler bu saatlerde olurdu ve bunları sadece sürüklenen karavanın sesi, her şeyi harekete geçiren o sinyal bölebilirdi. Sonra: "İçtima!" ve bunun ne kadar süreceği sadece bir şans meselesiydi. Ama bir, iki, hadi diyelim en fazla üç saat sonra (bu arada projektörler de yanmış olurdu) çadırdaki, iki yanında uyuduğumuz yerler olan üç katlı *kutuların* bulunduğu dar geçitte koşuşturma başlardı. Sonra bir süre daha çadıra zayıf ışık ve fısıltılar dolardı – bu anlatma saatiydi, geçmişten, gelecekten, özgürlükten. Öğrendiğim kadarıyla evlerindeyken hepsi benzersiz bir şekilde mutlu ve çoğu da zenginmişler. Hatta yeri geldiğinde akşamları ne yediklerini bile gözümün önünde canlandırabiliyordum ve hatta erkeklerin kendi aralarında bildik bir ses tonuyla konuştukları o durumlarını da. Anlatılanlardan biri de –böyle bir şeyi daha sonra hiç duymadım– bazılarının varsayımına göre çorbaya belli bir nedenle bir tür sakinleştirici, yani *brom* katıyor olmalarıydı – bunu en azından iddia ettiler, ılımlı ve her zaman biraz da gizemli bir yüz ifadesiyle. Bandi Citrom böyle anlarda kaçınılmaz olarak Nefeljets Sokağı'ndan, ışıklardan ya da –aslında bu da sadece ilk başlarda oldu ve ben o zamanlar tabii söze karışamıyordum– "Budapeşte"nin kadınları'ndan bahsederdi. Bir baş-

ka seferinde çadırın köşesinde kuşkulu bir mırıltı, hafif, duaya benzeyen, zaman zaman yüksek sesle söylenen bir şarkı ve siperlenmiş mum ışığı dikkatimi çekti; cuma akşamı olduğunu ve oradakinin de bir ruhani, bir haham olduğunu duydum. Ben de yukarıdan, kerevetin üzerinden o tarafa baktım ve gerçekten de önceden tanıdığım haham bir grup insanın arasındaydı. Duayı öylece, mahkûm giysisi ve kepiyle okumuştu, ama ben uzun süre seyretmedim çünkü duadan çok uykuyu özlemiştim. Bandi Citrom ve ben en üst ranzada yatıyorduk. Kutumuzu iki uyku arkadaşıyla daha paylaşıyorduk, her ikisi de genç, dost canlısı ve Budapeşteliydi. Altımızda tahta, onun üzerinde saman ve çuval bezi vardı. İkimize bir örtü düşüyordu ama yaz mevsimiydi ve bu bile çok geliyordu. Yer fazlamız olduğu söylenemezdi: Ben döndüğümde yanımdakinin de dönmesi gerekiyordu, yanımdaki bacaklarını çektiğinde ben de çekmek zorunda kalıyordum ama uyku böyleyken de derindi ve her şeyi unutturuyordu – gerçekten de altın zamanlardı.

Değişiklikler bir süre sonra kendisini göstermeye başladı – öncelikle de günlük tayınlarda. Yarım ekmek dağıtılan zamanların bu kadar çabuk nereye uçup gittiğini kendi kendimize sormaktan başka bir şey gelmiyordu elimizden: Yarım ekmeklerin yerini artık değişmeyecek şekilde üçte bir ve çeyrekler dönemi almıştı ve her seferinde katık verileceği de kesin değildi. O zaman tren de yavaşlamaya başladı ve sonunda tamamen durdu. İleriye doğru bakmaya çalışıyordum ama manzara her zaman yarınki günden ibaretti ve yarınki gün de aynı gündü tıpatıp aynısıydı – eğer şansımız varsaydı bunun anlamı. Keyfim bozuldu, coşku azaldı, her sabah büyük bir çaba harcayarak kalkıp her akşam daha yorgun olarak dinlenmeye çekiliyordum. Açlığım biraz daha artmıştı, hareketlerim biraz daha zorakiydi; evet, kendi kendime yük gi-

biydim. Ben, biz –bunu rahatça söyleyebilirim– artık uzun zamandan beri iyi mahkûmlar değildik ve bunun kanıtını çok kısa sürede askerlerde ve kuşkusuz kendi üstlerimizde de, öncelikle de kamp kıdemlisinde görecektik.

Onu yine her yerde ve her saatte görüyorduk, hep siyahlar içinde. Sabahları uyandırma düdüğünü o çalıyor, akşam her şeyi bir kez daha kontrol ediyordu ve ön taraflarda bir yerde bulunan evi hakkında da bazı şeyler anlatılıyordu. Konuştuğu dil Almancaydı, kanı Çingene kanıydı –biz de kendi aramızda ondan böyle bahsediyorduk: "Çingene"– toplama kampında bulunmasının ana nedeni de buydu, bir diğer neden ise Bandi Citrom'un onda ilk bakışta saptadığı gibi doğasındaki o alışılmışın dışına kaçan eğilimdi. Buna karşın üçgeninin yeşil rengi ise herkes için onun biraz yaşlıca –ve söylenenlere göre– hali vakti yerinde bir hanımı öldürmüş ve soymuş olduğuna işaretti. Ayrıca bu kadının yanında çalışmış olduğu da söyleniyordu: Böylelikle hayatımda ilk kez soygun için cinayet işleyen birisini bu kadar yakından görmüş oldum. İşi talimatların uygulanmasını sağlamak, görevi kampta hak ve düzeni korumaktı – ilk bakışta hiç de hoş bir durum değildi, ben de dahil herkes bu kanıdaydı. Diğer yandan, bunu kabul etmeliydim, belli bir düzeyde nüanslar yer değiştirebiliyordu. Örneğin benim kişisel olarak baraka görevlisiyle sorunum vardı, oysa melek gibi adamdı. Tanıdıkları onu tam da bu yüzden seçmişlerdi; Doktor Kovács (öğrendiğime göre bu titr tıp doktoru olduğu için değil, avukat olduğu içinmiş) için de oy veren aynı kişiler, duyduğuma göre hepsi aynı yerden geliyorlardı: güzel Balaton'dan, Siófok bölgesinden. Kızıl saçlı bir adamdı, herkesin bildiği gibi adı Fodor'du. Haklı olarak mı değil mi bilmiyorum ama herkeste ortak bir görüş oluşmuştu, kamp kıdemlisinin değneğini ya da yumruğunu kendi

keyfi için kullandığı söyleniyordu çünkü en azından kamp dedikodularına bakılırsa, bununla bağlantılı olan bir şey, anlaşılan belli bir zevk sağlıyordu – deneyimli olanların bildiği bir şeydi bu. Buna karşın bazıları için düzen bir bahane değil gerçek bir önkoşuldu ve kendisi bunları, eğer tesadüfen gerekir de Çingene gibi davranmak zorunda kalırsa –bu değinmeyi asla ihmal etmezdi– herkesin yararı için yapıyordu. Öte yandan düzen hiçbir zaman tam değildi – giderek de azalıyordu. Bu yüzden de karavana başına üşüşenlerin arasına kepçenin uzun sapıyla dalıyordu, öyle ki her birimiz –eğer ki karavana kazanına nasıl yaklaşılacağını, taşını kenarında belli bir noktada nasıl tutacağını bilmiyorsak– bu durumda kaşık ve tası elinden fırlayan hasar görmüşlerden biri olabilirdik, çünkü böylece onun işini engellemiş oluyorduk –bu açıktı ve arkadan gelen onaylayıcı mırıltılar da bunu destekliyordu– ve sonuç olarak sırada bir sonrakini de engellemiş oluyorduk; bu nedenle fazla uyuyanları da ayağından tutup ranzadan çekiyordu çünkü sonuçta tek bir kişinin hatasını herkes ödüyordu. Farkı –bunu artık görüyordum– elbette niyette aramak gerekiyordu, ama dediğim gibi belli bir noktada bu tür incelikler bulanıklaşıyordu ve hangi taraftan bakarsam bakayım sonuç değişmiyordu. Sonra bir de kolluğu sarı, çubuklu giysisi her zaman kusursuz bir şekilde ütülü olan Alman Kapo vardı, neyse ki onunla sık sık karşılaşmıyordum. Sonra –buna pek şaşırdım– bizim aramızda da orada burada siyah kolluklar görülmeye başladı; üzerlerinde mütevazı bir şekilde "ustabaşı" yazıyordu. Bizim bloktan güçlü ve yapılı olmakla birlikte daha önce hiç dikkatimi çekmemiş olan ve hatırladığım kadarıyla genel olarak da pek sevilmeyen ve tanınmayan bir adam kolunda yepyeni bir kollukla akşam yemeğine geldiğinde tesadüfen ben de oradaydım. Ancak şimdi, bunu görüyordum, artık o eski silik adam değildi:

Çevresi arkadaşlardan ve tanıdıklardan geçilmiyordu, her taraftan terfi ettiği için tebrikler yağıyor, eller uzanıyordu; o bu ellerin bazısını sıkıyor, kimilerine ise elini vermiyordu, gördüğüm kadarıyla eli sıkılmayanlar aceleyle oradan uzaklaşıyorlardı. Ve sonra, en azından benim duyguma göre, en törensi an yaşandı. Bütün dikkatleri üzerinde toplayarak ve huşu demesem bile saygı dolu bir sessizlik içinde, büyük bir gururla, hiç acele etmeden, biraz olsun telaşlanmadan, yeni rütbesinin hak tanıdığı ikinci bir porsiyon daha almak üzere hayranlık ya da kıskançlıkla kendisine yönelen bakışların altında ikinci kez ön tarafa doğru yürüdü. Koğuş kıdemlisi karavana dibinden ikinci porsiyonu eşit konumda olanlara gösterilen bir saygıyla tabağına doldurdu.

Bir başka seferinde, göğsünü kabartmış gururla dolaşan ve Auschwitz'teki meslekten subay olduğunu hemen anladığım bir adamın kolluğundaki harfler gözüme çarptı. Bir keresinde ben de onun elinden geçmiştim ve şu gerçekten doğruydu: İyi insanlar için kendini ateşe atardı, kimseye hayrı dokunmayanlara metelik bile vermezdi, kendi kestanelerini ateşten başkasına aldıranların ise sözünü bile etmek gereksizdi – işe başlarken bunları kendi ağzıyla söylemişti. Bu yüzden Bandi Citrom ve ben ertesi gün fark ettirmeden bir başka gruba geçtik.

Gözüme çarpan bir başka değişiklik daha oldu, hem de dışarıdakilerde, fabrika önündekilerde, bizim nöbetçilerimizde ve kamptaki ekselanslardan birinde ya da diğerinde: Gördüğüm kadarıyla bunlar değişmişlerdi. Önce durumu kendime tam olarak açıklayamadım, birdenbire hepsi de bir şekilde çok güzel görünmeye başlamışlardı, en azından bana öyle geliyordu. Sonra birkaç belirti sayesinde anladım ki, değişen muhtemelen bizlerdik, ama ben bunu öyle kolayca anlayamamıştım. Örneğin Bandi Citrom'a baktığımda özel bir şey fark etmiyordum. Ama

sonra geçmişi hatırlamaya çalıştım ve görüntüsünü onu ilk kez gördüğüm, sırada benim sağımda durduğu andaki ya da ilk kez birlikte çalışırkenki haliyle karşılaştırdım; bir doğa tasvirini andıran kasları ve sinirleri göz alıyordu, kasları iniyor, kalkıyor, esneklikle hareket ediyor ya da sertleşerek geriliyordu ve şimdi artık bunları görmüş olduğuma inanamıyordum bile. Ancak o zaman, zamanın bizim algılayışımızda açıkça yanılsamalar yaratabileceğini kavradım. Böylece, tümüyle kavranabilir bir sonuç yaratan bu sürecin, örneğin tüm bir aileyi, yani Kollman ailesini etkilediğinde bile benim dikkatimden kaçabileceğini anladım. Kampta herkes onları tanıyordu. Kisvarda adlı bir yerden geliyorlardı, buradan gelen daha pek çok kişi vardı ve onlarla konuşurken veya onlardan söz ederken kullanılan tarzdan, memleketlerindeyken saygın kişiler olmaları gerektiği sonucunu çıkarttım. Üç kişilik bir aileydi: ufak tefek, saçları dökülmüş bir baba, biri küçük, biri büyük, yüzleri babaya hiç benzemeyen ama aynı sarı, diken diken saçları, aynı mavi gözleriyle birbirlerine dikkat çekecek kadar benzeyen –buna bakılırsa annelerine de benzediklerini düşündüm– iki oğlan. Üçü hep birlikte ve mümkünse el ele dolaşırlardı. Şimdi belli bir zaman geçtikten sonra babanın zaman zaman geride kaldığını, oğlanların ona yardım etmek, elinden tutup çekmek zorunda kaldıklarını fark ediyordum. Bir süre sonra babayı artık onlarla göremez oldum. Ama daha sonra büyük olanı küçüğü sürüklemek zorunda kalmaya başladı. Bir süre sonra küçük de ortadan kayboldu, artık büyük oğlan sadece kendisini sürüklüyordu. Son zamanlarda artık onu da hiçbir yerde görmüyorum. Söylediğim gibi, bütün bunların hepsini fark ettim, ama sonradan –üzerinde düşündüğümde– toparlayabilecek, üzerimden atabilecek gibi değil de, adım adım ve her adıma yeni baştan alışmak zorunda kalarak – ve böylece

yine de hiçbir şey anlamamış oldum. Bu süre boyunca elbette ben de değiştim çünkü bir gün kayıtsız bir ifadeyle mutfak çadırından çıkarken gördüğüm "Derici" – ve sonradan onun o gıpta edilesi işlerden birini, patates soyuculuğunu ayarlamış olduğunu öğrendim– önce beni tanıyamadı. "Shell"deki çocuk olduğuma onu inandırmak için bir sürü kanıt göstermek zorunda kaldım ve sonra ona orada, mutfakta acaba tesadüfen dişe gelir bir şeyler bulunup bulunmadığını sordum, mesela biraz karavana dibi.

Gidip bakacağını söyledi ve acaba yanımda tesadüfen sigara olup olmadığını sordu, gerçi kendisi bir şey istemiyordu ama mutfaktaki ustabaşı, "Sigara için deli oluyordu," böyle söyledi. Sigaram olmadığını söylemek zorunda kaldım, o da gitti. Bir süre sonra onu daha fazla beklemenin anlamı olmadığını anladım ve dostluğun da sınırlı bir şey olduğunu, yaşamın yasasının bir zaman gelip buna bir son verdiğini –ayrıca gayet anlaşılır bir şekilde elbette– algıladım. Bir başka seferinde de gördüğüm tuhaf yaratığı tanıyamayan ben oldum: Tökezleyerek önümden geçti, herhalde tuvaletlerin olduğu yere gidiyordu. Kepi kulaklarına kadar çekilmişti, yüzü çizikler içindeydi, burnu sarıydı ve ucunda titreşen bir damla vardı. "İpekçe!" diye bağırdım ona doğru: Başını kaldırıp bakmadı bile. Yürümeye devam etti, bir yandan da eliyle pantolonunu sıkı sıkı tutuyordu ve ben, şu işe bak inanılır gibi değil, diye düşündüm. Bir başka seferinde de daha solgun, daha sıska, gözleri daha kocaman ve ateşli birini gördüm, sanırım bu gördüğüm Tiryaki olmalıydı. Bölük kıdemlisinin sabah ve akşam içtimasında yaptığı açıklamalarda o sıralarda yeni bir ifade belirmişti, bu zamanla sürekli bir hal aldı, sadece belirtilen rakamlar değişiyordu: "İki revirde" ya da "beş revirde", "on üç revirde" ve böyle devam ediyordu, sonra yeni bir kavram or-

taya çıktı: "Aramızdan ayrıldı." Hayır, gösterilebilecek en büyük iyi niyet bile belli koşullar altında yeterli olmuyor. Evdeyken insanın zamanla, elbette gerekli çabayı göstererek, mahkûmiyete bile alışabileceğini okumuştum. Evet, bu doğru olabilir, kuşkusuz; memlekette, kurallara uygun, makul, sivil bir hapishanede ya da nasıl tanımlamak gerekirse öyle. Ancak benim deneyimime göre bir toplama kampı buna pek de imkân tanımıyor. Ve şunu söyleyebilirim ki, ne olursa olsun –bende– çaba ve iyi niyet eksik değildi: Sorun insana bunun için çok az zaman tanımalarıydı. Duyduğum, gördüğüm veya yaşadığım şeylere göre bir toplama kampından kurtulmanın üç yolu ve yöntemi olduğunu biliyorum. Ben kendi açımdan birinci ve bana kalırsa en mütevazı olasılıkla yaşadım – ancak doğamızın hiçbir zaman değiştirilemeyen bazı alanları vardır, bunu da öğrendim. Gerçek şu ki, hayal gücümüz mahkûmiyet sırasında da özgür kalır. Örneğin elimde kazma veya kürekle çalışırken –tutumlu ve sadece en gerekli olana göre ayarlanmış hareketlerle– bulunduğum yerde mevcut olmayacak kadar geliştirdim bunu ben. Ama hayal gücü de tümüyle sınırsız değil, burada da en azından –yaşadığım kadarıyla– engeller var. Çünkü aslında aynı çabayı göstererek her yere gidebilirdim, Florida'ya, Kalküta'ya, dünyanın en güzel yerlerine. Ancak bu yeterince ciddiyet taşımıyordu, buna –söylemeliyim ki– inanamıyordum ve böylece kendimi yine evde buluyordum. Evet elbette, bu da Florida ya da Kalküta'ya gitmekten daha az cesaret gerektiren bir durum değildi; ancak ben bunda bir şeyler buluyordum, belli bir alçakgönüllülük, denilebilir ki çabamı hemen doğrulaştıran ve böylelikle bir şekilde meşrulaştıran bir meşguliyet. Örneğin hemen, evdeyken doğru yaşamamış olduğumu, günlerimi doğru değerlendirmemiş olduğumu ve pişman olunacak çok, pek çok şey yaptığımı anla-

dım. Örneğin bazı yemekleri beğenmeyerek didikleyip sonra bir kenara iterdim, öylesine, sadece canım istemediği için –bunları elimde olmadan hatırladım– ve şimdi bu bana anlaşılmaz ve bir daha onarılmaz bir kayıp gibi geliyor. Sonra bana ilişkin olarak annemle babam arasındaki o anlamsız koşturmaca. Eğer tekrar eve dönersem, diye düşündüm, sözcüklerin bu anlaşılır ve sade kullanımıyla, sanki bu en doğal gerekçeden kaynaklanan sorulardan başka hiçbir şey beni ilgilendirmiyormuş gibi dilim bile sürçmeden: Yani eğer tekrar eve dönersem, bunlara ne olursa olsun bir son vereceğim; artık huzur olmalı, kararım buydu. Sonra evde beni gerginleştiren şeyler olurdu, hatta –ne kadar gülünç olursa olsun– beni ürküten şeyler, mesela bazı dersler, bazı öğretmenler, tahtaya çağrılacağım ve başaramayacağım gibi şeyler, ve elbette babamın durumu anlattığımdaki tepkisi: Şimdi bu korkuları durup durup yeniden canlandırıyordum, sadece onları tekrar yaşayıp gülümseyebilme zevki için. Ama en sevdiğim oyalanma şekli, evdeki bir günü tam olarak, eksiksiz biçimde hayal etmekti, ara vermeden, mümkünse sabahtan başlayıp akşama kadar ve yine mütevazı olmayı deneyerek. Çünkü özel, hatta mükemmel bir günü hayal etmiş olsaydım bu beni zorlardı – ben de sıradan, kötü bir günü hayal ediyordum; erken kalkmak, okul, içimde tatsız bir duygu, kötü bir öğle yemeği. Burada, toplama kampındaysa o zamanlar kaçırmış, bir yana itmiş, hatta fark bile etmemiş olduğum bütün o olasılıkları gerçeğe dönüştürüyordum ve şunu söyleyebilirim ki olabildiğince mükemmel bir şekilde hem de. Bu daha önce duyduğum bir şeydi; şimdi kendim de onaylayabilirim: Gerçekten de hapishane duvarları bile hayal gücünün kanat çırpışlarını engelleyemiyor. Sorun sadece bunun beni, ellerimin bana ait olduğunu dahi unutturacak denli uzaklara sürüklemesi, o zaman buradaki gerçeklik

kendisini sonunda büyük bir ağırlıkla, büyük bir kesinlikle yeniden gösteriyor.

Bu sıralarda kampımızdaki sabah içtimalarında –kısa bir süre önce bitişiğimizdeki altıncı bölükte de olduğu gibi– mevcut sayısının eksik çıktığı söylentileri dolaşmaya başladı. Herkes olup bitenleri pekâlâ biliyordu; çünkü insan bir toplama kampındayken gerçekten artık bir daha uyanamayacaksa uyanmaz; o zaman da durum ortadadır zaten. Sonuçta bu bir kaçış türüydü ve kim sadece bir kerecik bile olsa baştan çıkmadan durabilirdi, o sarsılmaz güç kimde vardı; hele sabahları yeni bir güne başlarken, daha doğrusu gürültünün çoktan başladığı çadırda koşuşturan insanlar arasında güne başlama korkusuyla uyanırken –şahsen ben buna direnemezdim, eğer Bandi Citrom her seferinde beni engellememiş olsaydı denerdim. İnsan, sabah kahvesini kaçırmak önemli değil, içtimaya nasıl olsa yetişirim, diye düşünüyor. Elbette kendi yataklarımızda kalmıyorduk –kimse bu kadar çocukluk etmez sonuçta– biz de aklı başında ve olması gerektiği gibi davranarak, diğerlerinin de yaptığı gibi kalkıyorduk ama sonra... bildiğimiz bir yer vardı, kesinlikle emniyetli bir köşe, buna yüzde yüz bahse girebilirdik. O köşeyi dün, belki de önceki gün fark etmiş, keşfetmiş, seçmiştik, tamamen rastlantıyla, plan yapmaksızın, kasıtsız, sadece düşüncelerimizde oyunlar kurarak. İşte şimdi aklımıza geliyor, örneğin sürünerek en alttaki ranzaların altına giriyoruz ya da yüzde yüz emniyetli olan o köşeyi, o deliği, o kovuğu arıyoruz. Sonra orada üstümüzü saman, ot ve örtülerle örtüyoruz ve bunu hep içtimada hazır olacağımızı düşünerek yapıyoruz – söylediğim gibi bunu iyi, çok iyi anladığım zamanlar oldu. Daha cüretli olanlar belki de tek bir kişinin bir şekilde kendini kurtarabileceğini düşünebilirler: Örneğin insan yanlış sayabilir – sonuçta hepimiz insanız. Tek bir kişinin yoklu-

ğu –sadece bugün, bir tek bu sabah– mutlaka göze çarpacak değil, ve akşam –bunun için gerekeni yapıyoruz– mevcut yine tam olur. Daha da cüretkâr olanlarıysa o emniyetli yerde hiçbir şekilde, hiçbir koşul altında bulmak mümkün değildir. Ancak her şeyi göze alan biri bunları düşünmez bile, düşüncesi –ki zaman zaman ben de böyle düşünüyordum– sadece bir saatlik iyi bir uykunun kesinlikle her riske ve her bedele değeceğidir.

Ama bu çoğunlukla yeterli olmaz çünkü sabahları her şey çok çabuk olup biter; işte bakın, arama ekibi büyük bir hızla toplandı bile: En önde kamp kıdemlisi, siyahlar içinde, yeni traş olmuş, bıyığı bakımlı, kokular sürünmüş; arkasında Alman Kapo, koğuş kıdemlilerinden ve görevlilerinden bazıları, ellerinde kullanılmaya hazır sopalar, coplar ve dosdoğru altıncı bloka doğru yöneliyorlar. İçeriden gürültüler, sesler geliyor ve birkaç dakika sonra –hele dinleyin– zaferi belli eden bir yere çarpış sesi; sürdükleri iz hedefe götürdü. Araya bir tür inleme karışıyor ve giderek hafifleyerek sonunda kesiliyor ve ardından avcılar da tekrar ortaya çıkıyorlar. Çadırdan sürükleyerek çıkardıkları şeyi –sadece bir yığın gibi görünüyor, ölü bir nesne, bir paçavra yığını– sıranın sonuna fırlatıyorlar, sonra doğrultuyorlar: O yana bakmamak için çaba gösteriyorum. Ama herhangi bir ayrıntının çok küçük bir parçası, hâlâ tanınabilir durumdaki bir çizgi, bir hat, bir işaret bakışlarımı o yöne çevirmeye zorluyor ve onun kim olduğunu ele veriyor: Talihsizlik Kuşu. Ardından, "Çalışma ekibi öne!" ve bugün askerlerin daha da sert davranacağından emin olabiliriz.

Ve son olarak kaçmanın bir üçüncü, kelime anlamında gerçek türü düşünülebilir, elbette; çünkü kampımızda bunun da bir örneğini bir kez, tek bir kez yaşadık. Kaçaklar üç kişiydi, hepsi de Letonyalı, deneyimli, çevreye ve Almancaya hâkim, ne yaptıklarından emin –etrafta ko-

nuşulan yenilik buydu– ve şunu söyleyebilirim ki, ilk onaydan sonra, bekçilerimize ilişkin olarak zarardan duyulan ilk gizli sevinçten sonra, orada burada ortaya çıkan ilk hayranlık duygularından, olacaklara dair bir belirti taşıyan o kıpırtılı ortamdan sonra hepimiz büyük bir öfke duyduk, demek istediğim o gece saat ikiye, üçe doğru hepimiz onların yaptıklarının bir cezası olarak hâlâ içtimada duruyorduk, daha doğrusu ayakta sallanıyorduk. Ertesi akşam işten dönerken sağ tarafa bakmamak için yine çaba harcadım. Orada üç sandalye ve üç insan, daha doğrusu insan benzeri üç şey vardı. Her birinin sunduğu görüntü, boyunlarına asılmış kartonlara büyük ve kaba harflerle yazılmış olana uyuyordu; daha ayrıntılı bilgi edinmemek bana daha kolay geldi (ama sonra, kampta bu uzun süre konuşulduğu için yine de anlatılanlar kulağıma geldi; kartonlarda şu yazılıydı: "Yaşasın! Tekrar geri döndüm!"); ayrıca gözüme bir yapı, bir iskele çarptı, bu evdeki avluda bulunan halı çırpma direklerine benziyordu, ucunda ilmeklenmiş üç ip vardı – o zaman kavradım: Darağacı. Akşam yemeği söz konusu bile değildi elbette, hemen, "İçtima!" dendi, ardından: "Bütün kamp: Dikkat!" Komutları sesinin bütün gücüyle bizzat kamp kıdemlisi verdi. Her zamanki cellatlar geldi, bir süre daha bekledikten sonra askeri gücün temsilcileri de göründüler ve sonra her şey gereğine göre olup bitti – neyse ki bizden oldukça uzakta, ön tarafta, çamaşır leğenlerinin yakınında ve ben o tarafa doğru bakmadım bile. Daha çok, birdenbire bir ses duyduğum sol tarafa kulak verdim; bir mırıltı, bir tür melodi. İnce, öne doğru eğilmiş bir boynun üzerinde, sıradakilerin arasında biraz titrek bir baş gördüm – ama her şeyden önce bir burun ve o anda bir şekilde deli bir ışığa bulanmış, nemli, kocaman gözler: haham. Az sonra sözlerini de anlamaya başladım, sıradaki diğerleri de katıldıkça daha iyi anlıyordum. Örneğin öncelikle

"Finliler" başladı ama sonra pek çok kişi daha duaya katıldı. Evet, nasıl oldu bilmiyorum ama çevreye, diğer koğuşlardakilerin arasına yayılmışlardı bile, adeta zorla sızmışlardı her yana, çünkü giderek daha çok dudağın kıpırdadığını görüyordum; omuzlar, boyunlar, başlar temkinli ama yine de kararlı bir şekilde ileri geri hareket ediyordu. Mırıltı burada, halkanın ortasında güç duyuluyordu, ancak yeraltından gelen bir uğultu gibi sürekliydi: "*Jiskadal, wöjiskadal,*" bir ağızdan söyleniyordu; bu kadarını ben bile biliyordum, Yahudilerin ölülerin onuruna okudukları "Kaddisch" denilen dua. Ve olasılıkla bu da direnmenin bir türüydü, sonuncu, elde kalan yegâne seçenek –kabul etmeliyim ki– biraz zorunlu, hatta dikte edilmiş, bir anlamda dayatılmış, adeta zorla kabul ettirilmiş ve aynı zamanda yararsız bir direnme türüydü (çünkü orada karşımızda olup bitenler değişmiyordu, asılanların son kasılmalarının dışında hiçbir kıpırtı yoktu, kelimenin tam anlamıyla hiçbir şey olmuyordu) ama yine de hahamın yüzünde bir anlamda çözülmeye yol açan ve şiddetiyle burun deliklerinin tuhaf bir şekilde titremesine neden olan duyguyu bir şekilde anlamak zorundaydım. Sanki uzun zamandan beri beklenen an, o zafer ânı gelmişti, hatırladığım kadarıyla bu ânın geleceğinden daha kiremithaneyken söz etmişti. Ve gerçekten de, şimdi ilk kez, neden bilmiyorum, birdenbire bende bir şeylerin eksik olduğu duygusuna kapıldım, evet hatta belli biçimde bir kıskançlık duygusu, şimdi ilk kez –hiç olmazsa birkaç cümle olsun– Yahudi dilinde dua etmeyi bilemediğim için bir parça hayıflanıyordum.

Ancak ne direnme ne dua ne de kaçışın bir başka türüyle kurtulamadığım bir şey vardı: açlık. Evdeyken de açlık duyduğum olurdu – ya da en azından buna inanırdım, kiremithanedeyken de acıktım, trende, Auschwitz'te, hatta Buchenwald'da acıktım ama bu duyguyu

böylesine sürekli, bu kadar uzun bir süre boyunca daha önce hiç tanımamıştım. Bir deliğe dönüştüm, bir boşluğa ve bütün çabam, bütün gayretim bu dipsiz, bu durmadan talep eden boşluğu yok etmeye, doldurmaya, susturmaya yönelikti. Gözüm başka bir şey görmüyordu, bütün aklım sadece bununla meşguldü, yaptığım her şeyi bir tek bu belirliyordu ve eğer tahta, demir ya da taş yemiyorsam, nedeni sadece bunların çiğnenebilir ve öğütülebilir şeyler olmamasıydı. Ama örneğin kumu denedim ve tesadüfen bir ot gördüğümde asla tereddüt etmedim – yalnız fabrikada ve kamp alanında fazla ot yoktu ne yazık ki. Küçücük tek bir soğanla değişmek için iki dilim ekmek talep ediliyordu ve durumu iyi olanlar, şanslılar bunun karşılığında yemeklik pancar ve şeker pancarı satıyorlardı: Genellikle sonuncusunu tercih ediyordum çünkü daha suluydu ve genellikle daha büyük oluyordu, oysa bu konuda bilgili olanlar diğer pancarın daha fazla besin değerine sahip olduğu görüşündeydiler – ama bu konuda kim müşkülpesentlik yapabilirdi ki, yalnız pancarın sert etini, keskin tadını pek kaldıramıyordum. Ama yine de yetiniyordum ve diğerlerinin de aynı şeyi yemesi bana belli bir teselli veriyordu. Örneğin nöbetçilerimizin öğle yemeği fabrikaya getiriliyordu ve bir türlü gözümü onlardan alamıyordum. Şunu söylemeliyim ki onları görmek benim için pek sevindirici bir şey değildi: Yemeklerini telaşla yiyorlardı, neredeyse hiç çiğnemeden, ne varsa saldırıyorlardı ve gördüğüm kadarıyla aslında ne yapmakta olduklarından haberleri bile yoktu. Bir başka sefer bir atölye çalışmasına gönderildim: Orada ustalar evden getirdikleri paketleri açtılar ve –hatırlıyorum ki– uzun süre solgun, nasırlı bir elin uzunca bir kavanozdan uzun, yeşil fasulyeleri birbiri ardından çekip çıkartışını seyrettim ve sanırım ki bir şekilde biraz güvensiz, biraz belirsiz bir umutla seyrettim. Ancak o

nasırlı el –nasırlarının her birini, yapacağı her hareketi önceden biliyordum– sadece kavanoz ve ağız arasında gidip geliyordu, daha önce de olduğu gibi hep bu hat üzerinde hareket ediyordu. Bir süre sonra bu görüntü de sırtının arkasında kaldı çünkü adam arkasına dönmüştü ve ben elbette nedenini anladım: İnsaniyetinden, oysa ben ona, yeter ki devam et, haydi, demeyi isterdim; ben yine de görünüşü kurtarıyordum, bu da hiç yoktan iyiydi, belli bir biçimde. Bir gün öncesinden kalma tam bir tas dolusu patates kabuğu, bir "Finli"den satın aldığım ilk şey olmuştu. Bunları öğlen molasında ortaya çıkartmıştı, çok rahat bir biçimde ve şans eseri o gün Bandi Citrom aynı çalışma ekibinde değildi ve bu sayede zorluk da çıkartamadı. "Finli" ortaya yırtık pırtık bir kâğıt parçası çıkarttı, içinden biraz top top olmuş tuz aldı, hepsini çok ağır ağır yapıyordu, tüm ayrıntılarıyla, ve parmak uçlarına aldığı bir tutam tuzu ağzına götürdü ve bana öylesine hiç aldırmazmış gibi "Satılık!" demeden önce tadını kontrol etti. Normalde böyle bir şeyin bedeli iki dilim ekmek ya da o gün verilen margarindi, ama onun istediği akşam verilecek çorbanın yarısıydı. Onu kandırmaya çalıştım, her şeyi ortaya sürdüm, hatta eşitliği bile. Bunun üzerine Finlilerin o tipik baş sallayışıyla, *"Di bist nicht ka jid, d'bist a schegetz,"* dedi. Ona şunu sordum: "O halde niçin buradayım?" Omuzlarını silkti: O bunu nereden bilecekti. Ben de, "Pis Yahudi!" dedim. Cevabı, malını bu yüzden daha ucuza satmadığı oldu. Sonuçta onun istediğini vererek satın aldım ve akşam tam benim çorbam verildiği sıradan nasıl ortaya çıkabildiğini bilmiyorum ve sütlü makarna dağıtılacağını nereden öğrenmiş olduğunu da anlamadım.

Belli kavramları ancak toplama kampına geldikten sonra gerçek anlamda algıladığımızı öne sürmek istiyorum. Örneğin çocukluğumun aptal masallarından birin-

de sık sık "yollara düşmüş" veya "zavallı delikanlı" kavramları geçerdi, bunlar kralın kızıyla evlenebilmek için kralın kapısına giderlerdi ve bunun sadece yedi gün sürmesini dilerlerdi. "Ama benim için yedi gün yedi yıl sürer," derdi kral onlara; evet bu durumda şimdi ben de aynısını toplama kampı için söyleyebilirim. Örneğin kavrulup kalmış bir ihtiyar haline geleceğimi asla düşünemezdim. Evdeyken böyle bir şey için zaman gerekirdi, en azından elli veya altmış yıl; burada ise kendi bedenimin beni yarı yolda bırakması için üç ay yetmişti. Şunu söyleyebilirim ki, insanın kendisinden neyin ne kadar eksildiğini günbegün hesap etmesinden, günbegün izlemesinden daha fazla acı verici bir başka şey olamaz. Evdeyken, dikkatimi çok fazla vermesem de, kendi organizmamla genel olarak uyum içindeydim, deyim yerindeyse bu makineyi seviyordum. Bir yaz öğleden sonrası gölgeli odamda heyecanlı bir roman okuduğumu hatırlıyorum; aynı sırada hoş bir dağınıklık içinde bir elimle, güneşten yanmış, adaleleri gergin bacağımın altın sarısı tüylerle kaplı, yumuşak tenini okşuyordum. Aynı ten şimdi gevşemiş ve kırışmış olarak sarkıyordu, solgun ve kuruydu, yaralarla, morluklarla, sıyrıklarla, kırışıklarla, kabuklarla kaplıydı, özellikle de parmak aralarım kötü durumdaydı ve durmadan kaşınıyordu. Bandi Citrom, bunları ona gösterdiğimde "uyuz" diye işten anlar bir tavırla tespitte bulundu. Kemiklerimi örten tabakanın, etin esnekliğin kaybolusundaki, erimesindeki, çürümesindeki ve giderek tümüyle yitmesindeki hız, baş döndürücü tempo karşısında şaşırmaktan başka bir şey gelmiyordu elimden. Her gün beni şaşırtan yeni bir şey, yeni bir dert, bir zamanlar iyi dostum –benim bedenim– olan ve şimdi giderek yabancılaşan, tuhaflaşan bu nesnedeki yeni bir iğrençlikle karşılaşıyordum. Artık çelişkili bir duygu, bir ürperti duymadan ona bakamıyordum; bu nedenle zamanla artık hiç

üstümdekileri çıkartmaz, hiç yıkanmaz oldum, içimdeki her şey böylesi gereksiz çabalara karşı çıktığı için, çok soğuk olduğu için ve tabii bir de ayakkabılar yüzünden.

Bu tür durumlar, en azından benim için, çok sorun yaratıyordu. Toplama kampında bize giydirilen giysilerle bir türlü başa çıkamıyordum: Amaca uygun hiçbir yanları yoktu, buna karşın bir yığın sıkıntı yaratıyorlardı, hatta uygunsuzluklarıyla tam bir işkence haline geliyorlardı – kabaca şunu söyleyebilirim ki, hiçbir işe yaramıyorlardı. Mevsimin değişmesiyle sürekli hale dönüşen gri, çiseltili günlerde üzerimizdeki çuval bezleri kaskatı bir soba borusuna dönüştü, ürpertiler içindeki bedenlerimiz bunun temasından kaçınmaya çalışsa da bu boşunaydı elbette. Tartışmasız görev duygusuyla dağıttıkları mahkûm önlükleri de burada bir işe yaramıyordu, önlükler de bir başka boyunduruktu, fazladan ıslak bir tabakaydı, ve bana kalırsa Bandi Citrom ve diğer bazı kişilerin bir yerlerden ele geçirip giysilerinin altına sokuşturdukları kaba çimento torbası kâğıtları da çözüm değildi, hem de riskliydi çünkü bu tür yolsuzluklar hemen ortaya çıkardı: Sırtınıza ya da göğsünüze yediğiniz bir sopa darbesiyle duyulan hışırtı durumu hemen belli ederdi. Ama kâğıt artık hışırdamıyorsa –o zaman soruyordum– bu bulamaç haline gelmiş, hem de ancak gizlice kurtulabileceğin yeni sıkıntıyı taşımak niye?

Ama dediğim gibi en büyük sıkıntı tahta ayakkabılardı. Aslında her şeyin başlangıcı çamurdu. Ayrıca o zamana kadarki düşüncelerimin bu konuda da yetersiz kaldığını söylemeliyim. Evdeyken de çamur görmüştüm, hatta içinde yuvarlanmıştım, ama bir gün başlıca kaygımız, hayatımızın en büyük olayı haline gelebileceğini hiç aklıma getirmemiştim. Baldırlarına kadar çamura batmanın, sonra bacağını bütün gücünü kullanarak tek bir hamlede çamurdan kurtarmanın ve yirmi-otuz san-

tim kadar sonra tekrar çamura batmanın ne demek olduğunu bilmiyordum: Bütün bunlara hazırlıklı değildim, zaten olsaydım da boşuna olurdu. Yalnız şu ortaya çıktı ki tahta ayakkabıların topukları zamanla kırılıyordu. Bu durumda kalın, belli bir noktadan sonra incelen, eğik, gondol biçimli bir taban üzerinde yürümek ve yürürken bir hacıyatmaz gibi öne arkaya eğilmek zorunda kalıyorduk. Ayrıca bir zamanlar topuğun bulunduğu yerde, günden güne büyüyen ve arasından her adımda soğuk çamur, sivri taşlar ve her türlü şeyin girebildiği bir yarık oluşuyordu. Bu arada ayakkabıların konçları zaten bileklerimizi ve yakın bölgeleri vurup yara etmiş oluyordu. Şimdi bu yaralarda –özelliklerine uygun olarak– bir ıslaklık vardı, yapışkan bir ıslaklık: Böylece zamanla ayakkabılardan artık hiç kurtulamaz, onları ayaklarımızdan çıkartamaz olduk; ayaklarımıza yapışmış, bedenimizin yeni parçaları gibi kaynaşmışlardı. Gündüz ayağımdaydılar; uykuya yattığımda gecede iki, üç, hatta dört kez döşeğimden kalktığımda, daha doğrusu aşağı atladığımda zaman kaybetmemek için yine ayağımdaydılar. Zaten geceleri de durum aynıydı: Biraz zorluk çektikten, tökezleyip çamurda kaydıktan sonra projektör ışığında yine de hedefimize varıyorduk. Ama gündüzleri ne yapacaktık, çalıştığımız sırada bağırsaklarımız bozulduğunda – durum kaçınılmaz olduğunda? İnsan cesaretini toplar, kepini başından çıkartır ve nöbetçilere yalvarırdı: "Efendim, ihtiyaç görebilir miyim?" Tabii bunun için yakınlarda bir tuvalet kulübesi olması gerekiyordu, hem de mahkûmların kullanmaya izinli olduğu bir kulübe. Varsayalım ki kulübe var, varsayalım ki nöbetçi bize bir-iki kere izin verecek kadar iyi niyetli: Şimdi şunu sormak istiyorum, kim nöbetçinin sabrını üçüncü bir kez denemeden geçirecek kadar cesaretli ve her şeyi göze almış olabilir? O zaman geriye sadece, dişlerinizi sıkarak, boş

mideniz sürekli kasılırken verdiğiniz sınavın sonucu belli olup da ya bedeniniz ya iradeniz ağır basana kadar sessizce mücadele etmekten başka bir şey kalmaz.

Son olarak da –beklendik ya da beklenmedik, tahrik edilmiş ya da kaçınılmaya çalışılmış– her yerde ve her zaman dayak vardı. Bundan da payıma düşeni aldım tabii, ama alışıldığı kadarından çok değil –az da değil– ortalama, gündelik, herhangi birinden fazla değil, yoksa dayağı hepimiz yiyorduk, bu kendi kişisel talihsizliğimizden değil, kampın alışılmış koşulları böyle olduğundandı. Yalnız burada da bir tutarsızlık var; şunu söylemeliyim ki, bir keresinde bu konuda daha yetkili, daha sorumlu, hatta görev olarak üstlenmiş –ya da nasıl söylemek gerekirse öyle– bir SS subayından değil de sarı üniformalı bir askerden dayak yedim; öğrendiğim kadarıyla bir tür çalışma denetimi işlevi gören, "Todt" adında, ne olduğu biraz belirsiz bir örgütün elemanıydı. Ben tam bir çimento torbasını düşürdüğüm sırada oradaydı ve bunu gördü – nasıl bir haykırış, nasıl bir hamleydi o. Gerçekten de çimento taşımak her iş grubu için –bence tamamen haklı olarak– sevinçle karşılanacak bir şeydi, bizimde kabul ettiğimiz gibi bu iş ender imkânlar barındırırdı. Başınızı eğerdiniz, birisi sırtınıza bir çuval yüklerdi, bir kamyona kadar bunu taşırdınız, burada bir başkası çuvalı sırtınızdan alırdı, sonra yolu hatırı sayılır derecede uzatarak ağır ağır geri dönerdiniz. Yolu ne kadar uzatabileceğiniz o ânın koşullarına bağlıydı, hatta talihiniz varsa önünüzde bekleyenler olurdu, böylece bir sonraki çuvala kadar daha fazla zaman kazanmış olurdunuz. Böyle bir çuval yaklaşık on beş yirmi kilo arasında çekerdi –mevcut koşullar için çocuk oyuncağı, çuvalla top bile oynayabilirdim– ama tökezledim ve çuvalı düşürdüm. Ve her şeyden önemlisi çuvalın kâğıdı patladı ve içindeki malzeme, değer, o pahalı çimento yırtıktan dışarı aktı ve zemine yayıldı. Yanıma varmıştı

bile; yüzümde yumruğunu hissettim ve beni yere yıktıktan sonra kaburgalarımda çizmelerini, boynumda yüzümü yere, çimentonun içine sürtüp duran ellerini hissettim: Çimentoyu toplamamı, kazımamı, yalamamı istiyordu anlamsız bir şekilde. Sonra beni tekrar ayağa dikti: "Sana göstereceğim, ibne, bok herif, adi Yahudi köpeği!" Söylediğine bakılırsa bir daha asla bir çuvalı düşürmememi sağlayacaktı. O andan itibaren her dönüşümde çuvalı bizzat kendisi sırtıma yükledi; gözü yalnızca bendeydi, sadece benimle uğraşıyordu, bakışlarıyla sadece benim kamyona kadar gidişimi ve geri dönüşümü izliyordu ve sıranın durumu ve hakkaniyet bir başkasının önde olmasını gerektirse bile beni en öne gönderiyordu. Sonunda neredeyse işbirliği yapar duruma gelmiştik, artık birbirimizi tanıyorduk, yüzünde gurur diyemesem bile neredeyse bir hoşnutluk, bir cesaretlendirme ifadesi görüyordum, belli bir bakış açısına göre bunda haklıydı da: Ayakta sallanarak ve iki büklüm bir şekilde gözlerim kararak da olsa yine de dayanıyordum, geliyor gidiyordum, taşıyor sürüklüyordum, hem de tek bir çuval bile düşürmeden ve bu da onun için –bunu kabul etmeliydim– bir onaylanma anlamına geliyordu. Diğer yandan, o günün akşamında içimde bir şeylerin bir daha bir daha onarılmaz biçimde bozulduğunu hissettim, o andan itibaren her sabah o günün son günüm olduğunu düşündüm; attığım her adımda bunun son adımım olduğunu, her hareketimde bir daha asla hareket edemeyeceğimi düşündüm; ama yine de, geçici de olsa her seferinde bunu başardım.

7

Öyle durumlar olabilir ki, hiçbir beceriyle daha da zorlaştırılamayacakmış gibi görünen koşullar söz konusudur. Şunu söyleyebilirim ki, onca gayretten, sayısız beyhude girişim ve çabalamadan sonra sonunda ben de huzur, sükûnet ve rahatlamaya kavuştum. Örneğin, önceleri bir şekilde çok aşırı, neredeyse anlaşılmaz bir önem yüklemiş olduğum belli şeyler benim için tüm ağırlıklarını yitirdiler. Örneğin içtimada ayakta durmaktan yorulmuşsam, yerde çamur mu su birikintisi mi olduğuna bakmıyordum bile: Öylece yerleşiyordum, yanımdakiler beni zorla ayağa kaldırana kadar oracığa çömelip kalıyordum. Soğuk, nem, rüzgâr ya da yağmur artık beni rahatsız edemiyordu, yanıma yaklaşamıyorlardı, onları hissetmiyordum bile. Açlığım da tükenmişti; yenilebilir bulduğum her şeyi yine ağzıma atıyordum, ama bunu çok dalgın, mekanik bir şekilde, denilebilirse alışkanlıktan yapıyordum. Ya çalışırken? – çalışırken de görünüşü kurtarmaya bile aldırmıyordum. Akıllarına eserse en fazla dayak atarlardı, ama artık dayakla da bana bir şey yapamazlardı, bu durumda da sadece zaman kazanmış olurdum: Daha ilk darbede kendimi en kısa yoldan yere atıyordum ve sonraki darbeleri duymuyordum bile çünkü uyuyordum.

İçimde hep güçlenen sadece bir şey vardı: asabiyet. Birisi yoluma çıktığında sadece tenime dokunsa bile, yürürken tempoyu bozduğumda (ki bu sık sık oluyordu) arkadan birisi topuğuma çarptığında kendimi, onu oracıkta bir an bile tereddüt etmeden öldürebilecek gibi hissediyordum – elbette elimden gelirse, aksi takdirde daha elimi kaldırmadan ne yapmak istediğimi unutacaktım. Bandi Citrom'la da zaman zaman birbirimize giriyorduk: "Kendimi bırakmıştım", çalışırken gruptakilere yük oluyordum, her şeyi bozuyordum, hatta uyuzumu bile ona geçirebilirdim – beni böyle şeylerle suçluyordu Bandi Citrom. Ama her şeyden önce onu bir bakıma çaresizliğe düşürebilirmişim, rahatsız edebilirmişim gibi geliyordu. Bir akşam beni su yalaklarına sürüklediğinde bunu fark ettim. Ben tepiniyor, boşu boşuna karşı çıkmaya çalışıyordum; üzerimdeki paçavraları zor kullanarak çıkarttı –boşu boşuna yumruklarımı yüzüne, bedenine isabet ettirmeye çalışıyordum– titreyen vücudumu soğuk suyla ovdu. Ona yüz kere, üstüme düşerek bana yük olduğunu, beni rahat bırakmasını, çekip gitmesini söyledim. Burada geberip gitmek, belki de eve bir daha asla dönememek mi istediğimi soruyordu; yüzümdeki ifadeden nasıl bir yanıt çıkarttığını bilmiyordum ama ben onun yüzünde bir telaş, bir tür korku, insanın genelde ancak umutsuz durumdaki bahtsızlara, hüküm giymiş olanlara, ölümcül hastalara bakarken beliren bir ifade gördüm. O zaman bir keresinde "Müslümanlar" için söylediklerini hatırladım. Bundan sonra artık benden uzak durmaya başladı ve ben de bir yükten kurtulmuş oldum.

Buna karşın dizimden hiçbir şekilde kurtulmam mümkün değildi, sürekli ağrıyordu. Sonunda birkaç gün sonra ne olduğuna baktım ve bedenimin durumlarına

artık alışmış olmama rağmen dizimin yerini alan kıpkırmızı torbadan bakışlarımı kaçırmayı tercih ettim. Kampta bir revir olduğunu gayet iyi biliyordum ama bir kere muayene saati tam akşam yemeği zamanına denk düşüyordu ve yemek bana iyileşmekten daha önemli geliyordu, ayrıca edinilen deneyimler bu yer hakkında pek de güven yaratmıyordu. Bir de oldukça uzaktaydı: İki çadır ötedeydi ve ben bu tür yollara çıkmayı eğer çok mecbur değilsem pek istemiyordum çünkü dizim çok ağrıyordu. Sonunda Bandi Citrom ve bir başka koğuş arkadaşı yine de ellerini birleştirip çocuk oyunundaki gibi bir oturak oluşturarak beni revire kadar taşıdılar ve bir masanın üzerine bıraktıklarında hemen uyarıldım: Derhal müdahale edilmesi gerektiğinden herhalde canım yanacaktı, çünkü anestezi malzemesi sıkıntısı olduğu için uyuşturma imkânı yoktu. Görebildiğim kadarıyla dizime çaprazlamasına iki kesik attılar ve bastırarak içinden bir yığın şey akıttılar, sonra da kâğıtla sardılar. Bunun üzerine hemen akşam yemeğinden söz ettim; bana gerekenin yapılacağına dair söz verdiler ve bu hemen gerçekleşecekti. Çorbada bu kez pancar ve kıvırcık lahana vardı, bunlar çok sevdiğim şeylerdi ve herhalde revir için garnitürden ilave edilmişti. Geceyi orada revir çadırında, bir ranzanın en üst katında geçirdim, hem de yapayalnız; ve ishal tuttuğunda, bacağımı kıpırdatamadığım için önce fısıldayarak, sonra haykırarak boşu boşuna yardım istediğimde durumum pek hoş değildi. Sonra ertesi sabah diğer bazı bedenlerle birlikte benim bedenimi de üstü açık bir kamyonun ıslak kasasına fırlattılar ve eğer doğru anladıysam kampımızın asıl hastanesinin bulunduğu "Gleina" dedikleri yerin yakınlarındaki bir yere nakledildim. Arkada güzel bir açılır-kapanır sandalyeye oturmuş, dizlerinin üzerinde tüfeği ıslak ıslak parlayan

bir asker, yüzünde herhalde ani bir kokudan, kaçınılmaz bir görüntüden kaynaklanan nahoş ve aksi bir ifadeyle yol boyunca bizi gözledi ve kabul etmem gerekir ki biraz da haklı olarak, bazen de tiksintiyle yüzünü buruşturdu. Beni her şeyden önce inciten de, belli bir karara varmış, ayrıntılı bir sonuca ulaşmış gibi görünmesiydi ve ben kendimi savunabilmeyi çok isterdim; sonuçta suç sadece benim değildi, aslında benim yapım bu değildi, ancak bunu kanıtlamak zor olacaktı, bunu elbette görüyordum. Gittiğimiz yere vardığımızda aniden üzerime doğrulan bir lastik hortumdan, bir tür bahçe hortumundan acımasız bir kesintisizlikle fışkıran suyun altında kaldım; su, üzerimde kalan son paçavra artıklarını, kiri ve kâğıt bandajı da söküp attı. Sonra beni bir odaya götürdüler, burada bana bir gömlek ve iki katlı bir ranzanın alt katındaki yatağı verdiler. Gerçi epeyce ezilmiş, basılmış –herhalde benden önce burada kalan tarafından– epeyce sert, orası burası kuşku uyandırıcı lekelerle dolu, kuşku verici bir koku yayan ve kuşku verici bir şekilde çıtırdayan, lekelerle dolu olsa da benden başkasının yatmadığı bir saman çuvalının üzerinde yatabiliyordum. Burada zamanı nasıl geçireceğim tamamen bana bırakılmıştı ve her şeyden önce nihayet doğru dürüst uykumu alabilecektim.

Anlaşılan eski alışkanlıklarımızı da sürekli olarak yeni yerlere taşıyorduk; hastanede başlangıçta ben de yerleşmiş, kök salmış sayısız alışkanlıkla mücadele etmek zorunda kaldım. Örneğin bir vicdan sorunu vardı: İlk zamanlarda sabah erkenden dakik olarak uyanıyordum. Bir keresinde de korkuyla yerimden fırladım, çünkü içtimayı kaçırdığımı ve dışarıda beni aramaya başladıklarını sanmıştım. Yanılsamamı fark ettiğimde kalp atışlarım ağır ağır düzene girdi ve kendini bana sunan görüntüyü, bir anlamda evde sayılabileceğim ve her şeyin yolunda olduğu gerçeğinin kanıtını algıladım. Ötede

birisi biraz inliyor, daha uzakta iki kişi sohbet ediyor, orada bir başkası tuhaf bir suskunlukla burnunu dikmiş, ağzı açık bir şekilde donuk gözlerle tavanı seyrediyordu. Yaram acı veriyordu sadece ve en fazlası susuyordum –her zaman olduğu gibi– herhalde ateşten dolayı. Kısacası bütün bunlara inanabilmek için biraz zamana ihtiyacım vardı: İçtima yoktu, askerleri görmek mecburiyetinde değildim ve hepsinden öte çalışmak zorunda değildim ve bütün bu avantajların, en azından benim için çevredeki durumlarla ya da hastalıkla gölgelenmesi mümkün değildi. Zaman zaman beni birinci kattaki küçük bir odaya götürüyorlardı; burada birisi daha genç, diğeri yaşlıca iki doktor çalışıyordu, deyim yerindeyse hastaları da bendim. Doktorlardan biri zayıf, kara saçlı, sempatik bir adamdı; giysileri ve ayakkabıları temizdi, bir kolluğu vardı ve dürüst, açık yüzü ihtiyar ve sevimli bir tilkiyi hatırlatıyordu. Bana nereli olduğumu sordu ve kendisinin Siebenbürgen'li olduğunu anlattı. Ayrıca artık dağılmış ve dizimin çevresinde yeniden sertleşmiş olan, sarı yeşil bir renk almış kâğıt yumağını da çıkarttı. Her iki eliyle bacağıma basturarak bu arada yarada ne toplanmışsa sıkıp çıkarttı ve son olarak da bir tür tüğa sarılmış gazlı bezle etin ve derinin arasını pansumanladı ve bunu "temizleme süreci"nde yaranın zamanından önce kapanmaması için "akışın düzgün olmasını" sağlamak amacıyla yaptığını anlattı. Kendi payıma bunları duymak hoşuma gitti, sonuçta dışarıda bir şey kaybetmiş de bulamıyor değildim ve bence hiç de acil olarak iyileşmem gerekmiyordu, bu noktada yanılmadığım açıktı. Doktorun pek o kadar hoşuma gitmeyen bir başka gözlemi daha vardı. Dizimdeki deliğin büyüklüğünü yetersiz buluyordu. Yan tarafa bir kesik daha açılması ve bunun üçüncü bir kesikle birinciye bağlanması gerektiğini düşünüyordu. Bunu kabul etmek isteyip istemediğimi sorarak beni çok

şaşırttı çünkü bana gerçekten de cevabımı, yetki vermemi demesek bile onayımı bekler gibi bakıyordu. "Siz nasıl isterseniz," dedim ve bunun üzerine en iyisinin işe koyulması olacağını söyledi. Bunu da hemen uyguladı ancak ben bağırmamı engelleyemedim ve doktorun bundan rahatsız olduğunu gördüm. Birkaç kez de uyarıda bulundu: "Böyle çalışamam ki"; ben de kendimi savunmaya çalıştım: "Elimde değil." Birkaç santim ilerledikten sonra yapmak istediğini tamamlamadan bıraktı. Ama yine de halinden hoşnut görünüyordu, çünkü şunları söyledi: "Hiç yoktan iyidir," çünkü artık hiç olmazsa iki noktadan iltihabı çıkartabilecekti.

Hastanede zaman kolay geçiyordu; eğer uykuda değilsem açlık, susuzluk, yaramın verdiği acı, orada burada yapılan bir sohbet veya uygulanan tedavi beni oyalıyordu – ama bir iş yapmaksızın, şunu söylemeliyim ki bunun bilincinde olmanın kıpırtısı sayesinde, tükenmez bir sevinç veren bu ayrıcalık sayesinde kendimi çok iyi hissediyordum. Zaman zaman da yeni gelenlerden bilgi almaya çalışıyordum: Kampta yeni bir şey var mı, hangi koğuştalar, acaba tesadüfen beşinci koğuştan Bandi Citrom'u tanıyorlar mı –orta boylu, burnu kırık, dişleri eksik biri– ama onu tanıyan kimse çıkmadı. Tedavi odasında gördüğüm yaralar benimkine benziyordu; daha yukarılarda, kalçaya yakın yerlerde, kollarda, hatta boyun ve sırt bölgesinde açılmış yaralar gördüysem de çoğunluğu asıl olarak bacaklardaydı. Bunların bilimsel adı flegmondu, bunu sık sık duyuyordum; doktorlardan öğrendiğim kadarıyla bir toplama kampının koşullarında oluşumu ve sık sık görülmesi kesinlikle olağandışı ya da şaşırtıcı bir durum değildi. Bir süre sonra ayak parmaklarının birinin, ikisinin ve hatta bazen hepsinin kesilmesi gerekenler gelmeye başladı; dışarıda kış koşullarının hâkim olduğunu ve tahta ayakkabıların içinde ayakların donduğunu

anlattılar. Bir başka seferinde muayene odasına üzerinde terzi elinden çıkma bir mahkûm giysisi olan, yüksek rütbe sahibi olduğu anlaşılan birisi girdi. Alçak sesle ama net olarak anlaşılır bir şekilde söylenen "*bonjour*!" kelimesini duydum; bundan ve taşıdığı kırmızı üçgen içindeki "F" harfinden Fransız olduğunu ve kolluğunun üzerindeki yazıdan da hastanemizin başhekimi olduğunu çıkardım. Ona dikkatle baktım çünkü uzun zamandan beri onunla kıyaslanacak kadar güzel olan bir başka adam daha görmemiştim: Çok uzun boylu değildi ama kemiklerini her tarafta yeterli miktarda kaplayan eti giysisini uygun orantılarla dolduruyordu, yüzü de aynı şekilde doluydu; her çizgisi göze çarpan ifadesi ve mimikleriyle benzersiz bir şekilde kendisine aitti, çenesi yuvarlaktı, ortasında bir çukuru vardı, biraz esmer ve zeytin rengine çalan cildi ışıkta pırıldıyordu; bir zamanlar evde, insanların arasındayken gördüğüm ciltlerin pırıltısı gibiydi. Bana çok yaşlı gibi görünmedi, otuzlarında falandı. Gördüğüm kadarıyla doktorlar da çok neşelendiler; kendilerini ona beğendirmeye, her konuda bilgi vermeye çalışıyorlardı ama bunları kampta alıştığımız tarzda yapmadıklarını fark ettim; aksine daha çok eski, memleketten alışkın olduğum ve bir şekilde aynı zamanda anıları çağrıştıran bir üslupla ve insan bir kültür dilini –bu durumda Fransızca– mükemmel bir şekilde anladığını ve konuşabildiğini gösterme imkânı bulduğu zaman ortaya çıkan seçkinlik, sevinç ve toplumsallık duygusunun verdiği şevkle konuşuyorlardı. Diğer yandan –bunu görmemem mümkün değildi– belli ki bunlar başhekim için fazla bir anlam ifade etmiyordu: Her şeyi gözden geçirdi, zaman zaman kısa yanıtlar verdi ya da başını salladı, ama bütün bunları yavaş, sessiz, hüzünlü, –kayıtsız bir şekilde– değişmez bir yılgınlık ifadesiyle, evet neredeyse yüzünde ve fındık kahverengisi gözlerinde okunan bir

kederle yapıyordu. Şaşırmıştım çünkü onun kadar rahat ve iyi bir konumda bulunan, ayrıca öyle yüksek rütbe sahibi bir adam için bunun nedeninin ne olabileceğini bir türlü kavrayamamıştım. Bunu yüzünden anlamaya, davranışlarını izlemeye çalıştım ve ancak yavaş yavaş anlayabildim ki o da burada mecburen bulunuyordu, buna hiç kuşku yoktu ve hiçbir şaşkınlığa düşmeden, herhangi bir afallama yaşamadan bende bir izlenim, bir tahmin derinleşti; onu ezen, tek kelimeyle tutukluluk haliydi gördüğüm kadarıyla. Ona neredeyse kederlenmemesi gerektiğini, bunun hiçbir şey sayılmayacağını söyleyecektim – ama yine de bunun ölçüsüzlük sayilabileceğinden korktum ve sonra hiç Fransızca bilmediğim aklıma geldi.

Taşınma sırasında çoğunlukla uyudum. Bu daha önce benim de kulağıma gelmişti: Zeitz'daki çadırların yerine bir kış kampı kurulmuştu; taş barakalar yapılmış ve bir tanesinin de hastane olarak düzenlenmesi ihmal edilmemişti. Beni yine bir kamyonun kasasına fırlattılar – karanlığın içinden vaktin akşam olduğunu ve soğuğa bakılırsa kış ortasında olduğumuzu algıladım; bundan sonra fark ettiğim ilk şey devasa bir salonun iyi aydınlatılmış, soğuk girişi ve kimyasal madde kokuları yayan tahta küvetti: Ben de temizlik amacıyla –burada hiçbir yakınmanın, ricanın ve protestonun faydası yoktu– tepeme kadar küvetin içindeki sıvıya dalmak zorundaydım; bu sıvının soğukluğu bir yana, bütün yaralarıyla ve diğer her şeyle birlikte benden önceki hastaların da bu kahverengi suya girdiğini görmüş olmak tüylerimi diken diken etti. Ve sonra zaman burada da geçmeye başladı; burada da bir önceki yerde olduğu gibi çok az sapmayla, genel olarak benzer biçimde. Örneğin yeni hastanemizde ranzalar üç katlıydı. Doktora da daha seyrek götürülür olmuştum; böylece yaram öylece kendi kendisini temizlemeye baş-

ladı. Bundan sonra kısa süre içinde kalçamda da bir ağrı baş gösterdi; sonra da artık tanıdığım o yangın kırmızısı torba oluşmaya başladı. Geçer mi ya da bir değişiklik olur mu diye birkaç gün bekledikten sonra, hayır da gelse şer de gelse hastabakıcıya bildirmek zorunda kaldım ve tekrar tekrar zorlayıp günlerce bekledikten sonra barakanın ön bölmesinde doktorların önüne çıkma sırası bana da geldi; böylece dizimden sonra kalçamda da elimin büyüklüğünde bir kesik açtılar. Bir başka tatsız durum da, herhalde içerideki pis kokuların sürekli buharlaşması nedeniyle demir parmaklığından her zaman buzlar sarkan ve her zaman gri olan bir gökyüzüne açılan, yüksek, dar, camsız, küçük bir pencerenin tam karşısına düşen ranzanın alt yatağındaki yerimden kaynaklanıyordu. Üzerimde hastalara ne veriyorlarsa o vardı sadece, yani düğmesiz kısa bir gömlek, evet ve sonra kış olduğu için tuhaf, yeşil bir örgü bere; bu bere kıvrılarak kulaklarını örtüyordu, alında ise öne doğru bir çıkıntısı vardı ve bir buz patencisini veya sahnede şeytan rolü oynayan birini hatırlatsa da aslında çok işe yarıyordu. Bu koşullarda çok üşüyordum, hele iki örtümden birini kaybettikten sonra durum daha da kötüleşti, çünkü bu paçavra sayesinde diğerinin deliklerini kapatabiliyordum. Bu örtüyü benden hastabakıcı kısa bir süre için ödünç istemiş ve hemen geri getireceğini söylemişti. Örtüyü boşu boşuna sımsıkı tutup ucuna yapıştım ama hastabakıcı benden daha güçlü çıktı ve bu kaybın yanı sıra –bildiğim kadarıyla– artık sonunun yaklaştığı düşünülen, hatta sonunun gelmesi beklenen kişilerin örtülerinin alındığı düşüncesi de bana acı verdi. Bir başka seferinde artık iyi tanıdığım, yine alt yatakların birinden gelen ama bu kez daha da derinlerden çıkan bir ses beni uyardı: Yine hastabakıcılardan biri görünmüştü, yine kucağında yeni bir hastayla geliyordu ve anlaşılan onu hangimizin yanına

yatırabileceğini görmeye çalışıyordu. Ama sesin sahibinin –bunu öğrenebilmiştik– durumunun ağırlığı ve doktorun izni nedeniyle tek kişi yatmaya hakkı vardı ve yüksek sesle bağırıp çağırıyordu: "Protesto ediyorum!" ve hakkını hatırlatıyordu: "Buna hakkım var! Doktora sorun!" Sonra yine, "Protesto ediyorum!"; böylece hastabakıcı yükünü her seferinde bir başka yatağa taşıyordu – örneğin bu kez benimkine ve böylece aşağı yukarı ben yaşlardaki bir oğlan ranza arkadaşım oldu. Solgun yüzünü, iri, ateşten parlayan gözlerini daha önce bir yerlerde görmüşüm gibi geldi – gerçi burada kimin benzi solgun değildi, kimin gözleri ateşten parlamıyordu ki. İlk sözleri, bir yudum suyum olup olmadığı sorusuydu; olsa bile ziyan etmeyi düşünmediğimi söyledim. Bunun ardından hemen ikinci sorusu: Ya sigara? Ama bunda hiç şansı yoktu tabii. Karşılığında bana ekmek teklif etti ama ona sözlerin yararı olmadığını, bende zaten sigara bulunmadığını söyledim; bunun üzerine bir süre suskunlaştı. Durmadan titreyen bedeni sürekli olarak benim hoşlanarak yararlandığım bir ısı yaydığı için ateşi olduğunu tahmin ettim. Geceleri kendisini durmadan sağa sola atıp, bu arada da benim yaralarıma gereken dikkati göstermemesi ise hiç hoş değildi. O zaman beni rahatsız etmemesi için onu uyardım; bir zaman geldi, uyarılarımı nihayet dikkate aldı. Nedenini ancak sabah anladım: Kahve dağıtılırken onu uyandırmaya çalışmam boşuna oldu. Ama yine de tam ben durumu haber vermeye hazırlanırken hastabakıcı kaba bir şekilde onun tasını da isteyince tası alelacele hastabakıcıya uzattım. Sonra ekmek hakkını ve akşam çorbasını da ben aldım. Sonra da böyle devam etti, ta ki bir sabah iyice tuhaflaşıncaya kadar. O zaman benim için haber vermekten başka yapacak bir şey kalmadı; sonuçta onu daha fazla yatağımda tutamazdım. Biraz sıkıldım çünkü gecikmeyi fark edecekleri kesindi,

artık uzmanlaşmış oldukları için elbette nedenini tahmin etmeleri de zor olmayacaktı – ama onu da diğerleriyle birlikte götürdüler ve Tanrı'ya şükür hiçbir şey söylemediler; beni de bir süre yatağımda yalnız bıraktılar.

Burada ayrıca haşerelerle de gerçek anlamda tanıştım. Pireleri asla yakalayamıyordum; doğal olarak benden daha çeviktiler, sonuçta benim bedenimde benden iyi besleniyorlardı. Buna karşın bitleri yakalamak kolaydı ancak anlamsızdı. Beni çok öfkelendirdiklerinde başparmağımı gömleğimin sırtıma yapışmış kumaşı üzerinde sürterek gezdiriyor ve çıkan çıtırtının süresinden intikamımın, onlarda yaptığım tahribatın ölçüsünü tahmin ediyor ve tadını çıkartıyordum – ancak bir dakika sonra aynı şeyi yeniden yapmam mümkündü; tam aynı noktada ve aynı sonucu alarak. Her tarafıma yayılmışlardı, en gizli köşelere bile sızıyorlardı; yün beremin rengi artık gri olmuştu ve bit kaynıyordu, neredeyse kendiliğinden hareket etmeye başlayacaktı. Ama yine de en fazla şaşırdığım, sersemlediğim ve dehşete düştüğüm an, kalçamda aniden bir kıpırtı hissedip kâğıt bandajı kaldırdığımda buraya da girip etimin içine yerleştiklerini ve yaramdan beslendiklerini gördüğüm andı. Silkindim silkelendim, onlardan kurtulmaya, en azından yaranın içinden çıkartmaya, oradan zorla kopartmaya, en azından onları biraz beklemeye ve sabra zorlamaya çalıştım – ve iddia edebilirim ki o zamana kadar hiçbir mücadele bana bu kadar umutsuz, hiçbir direnç bu kadar sert, hatta arsızca gelmemişti. Zaten bir süre sonra da tümüyle pes ettim ve bu tıkınmayı, bu kaynaşan kitleyi, bu hırsı, bu iştahı, bu sınırsız mutluluğu sadece seyreder oldum; sanki bunu bir şekilde bir yerlerden biraz da tanır gibiydim. Eğer yanılmıyorsam onları belli bir noktada anlayabileceğimi fark ettim. Sonunda neredeyse rahatlamıştım, artık pek tiksinmiyordum bile. Buna da sevindiğim söylenemezdi,

içimde hâlâ biraz acılık vardı; bu da çok anlaşılır bir şeydi bence – ama daha çok genel olarak öfkeye kapılmadan, deyiş yerindeyse daha çok doğanın temel yasası nedeniyle; sebep her neyse kısa sürede bu konuyu kapattım, onlarla bir daha kavgaya girişmedim ve onları bir daha rahatsız etmedim.

Şunu iddia edebilirim ki insanın talihine son bir şans daha tanıyabilmesinden –elbette bu imkân varsa– daha büyük bir deneyim, bu denli bütünlüklü bir şükran duygusu, böylesine derin bir kavrayış yoktur. Çalışabileceklerine artık büyük umutlar bağlanmayan bütün diğerleriyle birlikte ben de Buchenwald'a, bir anlamda beni gönderenlere geri gönderildiğimde elimde kalan bütün yetilerle birlikte diğerlerinin sevincini de paylaştım elbette çünkü aklıma buradaki eski güzel günler ve özellikle de sabah çorbası geldi. Buna karşın itiraf etmeliyim ki daha önce de buraya trenle ve bilinen yolculuk koşulları altında gelmek zorunda kalmış olduğumu düşünmedim; bununla birlikte, o zamana kadar hâlâ anlayamamış olduğum ve inanmakta da zorlandığım şeyler olduğunu söyleyebilirim. Örneğin eskiden sık sık duyduğum "fani kalıntılar" benzeri bir kavram, o zamanki bilgime göre ancak ölmüş biri için söylenebilirdi. Ancak iyice çökmüş de olsam, zar zor da olsa ben yaşıyordum, buna kuşku yoktu, içimde hâlâ –derler ya– yaşam ateşi vardı. Diğer yandan bedenim ortadaydı; ona dair her şeyi biliyordum, ancak ben artık bir şekilde onda değildim. Bu nesnenin yanındaki ve üstündeki diğer benzer nesnelerle birlikte kamyon kasasının yolda sarsılan zeminine atılmış, soğuk ve kuşku verici sıvılarla nemlenmiş samanların üzerinde yattığını, kâğıt bandajın çoktan çözülmüş, parçalanmış, dağılmış olduğunu, yolculuk için bana giydirdikleri mahkûm gömleği ve pantolonunun açık yaralara yapış-

mış olduğunu rahatlıkla fark edebiliyordum – ama bütün bunların hepsi beni gerçekte ilgilendirmiyordu, artık etkilemiyordu; evet, söyleyebilirim ki kendimi uzun zamandan beri bu kadar hafif, bu kadar dingin, neredeyse hülyalı, kısaca söylemek gerekirse böylesine iyi hissetmemiştim. Onca zaman sonra ilk kez nihayet gerginliğin eziyetinden de kurtulmuştum: Üzerime yaslanan bedenler artık beni rahatsız etmiyordu, yanımda olmaları, bildik ve benimkine benzer halleri beni daha ziyade sevindiriyordu; ve şimdi ilk kez bende onlara karşı alışılmadık, aykırı, sarsak değilse de ürkek diyebileceğim bir duygu uyanıyordu – sanırım sevgiydi bu. Aynı duyguyu onlardan da alıyordum. Ancak başlangıçtaki gibi umut uyandırmıyorlardı bende. Belki de tam da bu nedenle ama elbette bilinen diğer sıkıntılar nedeniyle de –ortamda genel olarak hâkim olan hafif inlemeler, dişlerin arasından soluk alışlar, sessiz şikâyetler bir yana bırakılırsa– ara sıra verdikleri mesajlar öylesine sessiz ve bir taraftan da öylesine içtendi: Bir yandan teselli edici bir sözcük duyuluyor, bir başka yandan sakinleştirici bir fısıltı geliyordu. Ama yapabilecek durumda olanlar fiilî yardımları da esirgemiyorlardı ve ben su dökmek zorunda olduğumu söylediğimde, kim bilir hangi uzaklıktan elden ele geçirerek bana da bir konserve kutusu ulaştırdılar. Daha sonra birdenbire –nasıl, ne zaman ve kim taşıdı bilmiyorum– sırtımda vagonun parmaklıkları yerine asfalt bir zeminin üstü buz tutmuş su birikintilerini hissettiğimde Buchenwald'a bir talihsizliğe uğramadan gelmiş olmak benim için yine de fazla bir şey ifade etmedi ve burasının bana öylesine çekici gelen yer olduğunu çoktan unutmuştum. Nerede bulunduğumun da tam olarak farkında değildim: Hâlâ istasyonda mıyız yoksa daha ileride mi; çevreyi tanıyamadım, gayet iyi hatırladığım yolu, villaları ve heykeli de göremedim.

Yine de bana uzun süre öyle yatmışım gibi geldi ve ben öylece oradaydım; dingin, sakin, meraksız, sabır dolu, beni bıraktıkları yerde öylece duruyordum. Ne soğuğu ne de acıyı hissediyordum ve karla yağmur arası acıtıcı bir serpintinin yüzümü ıslattığını da beynimle değil tenimle algılıyordum. Bazen şunun bunun üzerinde derin derin düşünüyordum, fazladan bir hareket yapmadan, çabasızca, öylesine gözümün önüne gelen şeylere bakıyordum; örneğin üzerimdeki basık, gri, bulanık gökyüzünü, daha doğrusu gökyüzünü örten kurşun grisi, ağır kış bulutlarını seyrediyordum. Ara sıra beklenmedik bir aralanma oluyor, sanki birdenbire tepedeki bir ışının içinden üzerime düşer gibi göründüğü bir derinlik oluşmuşçasına, birkaç saniye için daha aydınlık bir delik oluşuyordu; seri, inceleyici bir bakış, rengi belirsiz ama kuşkusuz açık renk gözler – o zamanlar Auschwitz'te karşısına çıktığım doktorunkilere benziyorlar bir şekilde. Hemen yanı başımda şekilsiz bir nesne görüş alanıma giriyor: bir tahta ayakkabı; diğer tarafta ise benimkine benzer bir bere ve sivri aksesuarları: bir burun ve bir çene, arada derin bir boşluk; bir yüz. Arkada daha başka başlar, nesneler, bedenler – anlıyorum ki bu yükün kalanı, daha açık söylemek gerekirse önce burada bir süre depolanacak olan artıklar. Bir süre sonra, ki ben bunun bir saat mi, bir ay mı, bir yıl mı olduğunu bilmiyorum, sesler, nidalar ve bir temizlik çalışmasının gürültülerini duydum. Yanımdaki baş bir an dikildi sonra yine geriye, omuzların üzerine düştü ve ben bu bedeni bir tür el arabasına benzer bir aracın içine fırlatmaya çalışan mahkûm giysisi içindeki kolları gördüm; aracın içinde bir yığın halinde başka bedenler de vardı. Aynı zamanda da kulağıma bölük pörçük sözcükler çalındı, bunları güçlükle seçebiliyordum ve daha da büyük bir güçlükle bu kısık fısıltıda daha önceden

tanıdığım bir sesi yakaladım: "Pro... tes... to... edi... yo... rum," diye mırıldanıyordu. O zaman beden ileriye fırlatılmadan önce bir an havada asılı kaldı; algıladığım kadarıyla duraksamanın nedeni bir anlamda şaşkınlıktı ve hemen ardından bir başka ses duydum, belli ki bu ses onu omuzlarından tutana aitti. Bu hoş, erkeksi, içten bir sesti; kulağa biraz yabancı gelen Almancasında isteksizlikten çok belli bir şaşkınlık, bir hayret hissettim: "Ne? Sen hâlâ yaşamak mı istiyorsun?" diye sordu ve duruma bakıldığında bu isteği ben de biraz komik ve temelsiz buldum; böyle bir anda yaptığı mantığa aykırıydı. Ve ben daha mantıklı davranmaya karar verdim. Ama sıra bana gelmişti bile ve bir el gözlerime yaklaştığı için elimde olmadan gözlerimi kırpıştırdım, sonra beni de daha küçük bir el arabasındaki yükün üstüne fırlattılar ve bir yerlere doğru sürmeye başladılar; nereye olduğunu merak bile etmiyordum. Beni meşgul eden sadece bir şey vardı, henüz aklıma gelen bir fikir, bir soru. Bunu bilmemek benim hatam olabilirdi, ama hiçbir zaman Buchenwald'daki âdetler, düzen, kullanılan yöntemler hakkında bilgi alacak kadar ileriyi göremedim, yani kısacası, buradaki uygulama nasıldı: Auschwitz'teki gibi gaz mı kullanıyorlardı, yoksa orada daha önce duymuş olduğum gibi ilaç mı veriyorlardı; belki de kurşunluyorlardı; belki de benim bilgimin kavramaya yetmeyeceği bin bir yöntemden bir başkasını kullanıyorlardı – sonuçta ne yapacaklarını bilmiyordum. Ne olursa olsun acı duymamayı umut ediyordum, belki tuhaf gelecek ama bu umut gerçekti; aynı, daha gerçek diğer umutlar –ifade yerindeyse– geleceğe bağlanan umutlar gibi içimi dolduruyordu. Ancak o zaman anladım, gurur en son âna kadar insana eşlik eden bir duyguydu belli ki; çünkü bu belirsizlik beni ne kadar boğsa da beni götürene ya da götürenlere tek bir soru, tek bir rica, tek bir sözcük,

tek bir bakış bile yöneltmedim. Yükselen yol şimdi bir kavis yaptı ve bir anda aşağıda geniş bir manzara belirdi. Bütün arazi, sık yerleşimli yamaç, tek tip taş evler, hoş bir yeşillik ve yanı sıra ayrı bir grupta biraz iç karartıcı, belki de yeni yapılmış ve henüz boyanmamış barakalar, eğri büğrü ama düzenli ve değişik iç bölümleri birbirinden ayıran dikenli teller, daha uzakta siste kaybolan, şimdi çıplak olan ulu ağaçlar orada uzanıyordu. Oradaki binanın önünde çevrelerinde birkaç yüksek rütbelinin bir aşağı bir yukarı gidip geldiği çıplak bir "Müslüman" grubunun niçin beklediğini anlamadım; aslında, eğer gördüklerimde yanılmıyorsam onları sonra taburelerinden ve seri hareketlerinden tanıdım: Berberler – belli ki bundan sonra banyoya ve kampa alınmayı bekliyorlardı. Ama daha ileride, içerlerde ve biraz uzakta, kampın asfaltlı yollarında da hareket, yumuşak bir gidiş geliş, hafif bir faaliyet ve zamanın geçtiğini gösteren izlerin canlılığı vardı – kampın eski sakinleri, hastalıklılar, rütbe sahipleri, idari işlere seçilmiş talihliler oradan oraya giderek gündelik işlerini hallediyorlardı. Şurada burada kuşku verici duman bulutları daha sevimli buharlarla karışıyor, bir yerlerden bildik tıkırtılar bana kadar ulaşıyordu; rüyalarımızdaki çan sesi gibi; ve kısa bir süre sonra, aranan bakışlarım aşağıdaki bir gruba takıldı, omuzlarının üzerine yerleştirdikleri sırıklara asılı dumanları tüten kazanlar taşıyorlardı. Havaya yayılan keskin kokuyu hemen uzaktan tanıdım, lahana çorbasının kokusu olduğuna kuşku yoktu. Hayıflandım çünkü bu görünümün, bu kokunun aslında çoktan körelmiş olan göğsümde yarattığı duygudan kaynaklanan ve gideren artan coşkuyla, kurumuş göz pınarlarımdan yüzümdeki ıslak soğukluğa birkaç damla sıcak gözyaşı bile döküldü. Ve bütün değerlendirmelerin, mantığın, kavrayışın, bütün aklıselimin burada bir yararı yoktu – içimdeki hafif öz-

lemin kendi saçmalığından bir ölçüde kendi utanan ve buna rağmen giderek direngenleşen sesini duymazlıktan gelmek mümkün değildi: Bu güzel toplama kampında birazcık daha yaşamak istiyordum.

8

Bazı şeyleri açıklamaya gücümün asla yetmediğini kabul etmek zorundayım, eğer ki bunlara beklentilerimle, kurallarla, mantıkla –yani en azından bildiğim kadarıyla bütün olarak yaşam ve genel düzen açısından– bakmıyorsam. Örneğin böylece beni el arabasından indirip herhangi bir yerde zemine bıraktıklarında tıraş bıçağı ve usturayla ne işim olabileceğini hiç mi hiç anlamadım. Beni kaygan ahşap zeminine, orada kıpırdaşan ve beni itmeye çalışan sayısız ayağın, iltihaplı baldır ve bacağın arasına bıraktıkları, tıklım tıklım dolu ve ilk bakışta hayal kırıklığı yaratacak kadar bir banyoya benzeyen mekân yine de genel olarak beklentime uygundu. Hatta önce çabucak aklımdan geçen şu oldu: Demek böyle, görünüşe bakılırsa Auschwitz'deki âdetler burada da geçerli. Kısa bir bekleme süresinden sonra, duyulan hırıltılı, hışırtılı seslerin ardından beklenmedik bir şekilde su, orada yukarıdaki musluklardan cömertçe verilen sıcak su akmaya başladığında şaşkınlığım daha da büyük oldu. Buna rağmen pek de sevinmiş değildim çünkü önce biraz daha ısınabilmeyi isterdim ama karşı konulmaz bir güçle beni birdenbire bu çırpınan bacaklar ormanından yukarı çekip bedenimi bir tür büyük çarşaf ve sonra bir battaniyeye sardıklarında buna nasıl karşı koyabilirdim ki. Sonra beni başım ar-

kada, bacaklarım önde sırtlayan bir omuz hatırlıyorum; bir kapı, dar bir merdivenin dik basamakları, bir kapı daha, sonra oda diyemeyeceğim geniş bir mekân; burada aydınlık ve genişliğin yanı sıra bir kışladaki lükse sahip eşyalara gözüm takıldığında gördüklerime inanamadım ve nihayet beni taşıyan omuzdan kayarak üzerine yuvarlandığım yatak – belli ki tek bir kişi için düşünülmüş, üzerinde iyi doldurulmuş bir saman yatak ve iki battaniye bulunan gerçek bir yatak. Bunun dışında iki adam hatırlıyorum – yüzleri, saçları olan, beyaz pantolonlar, jarse gömlekler ve tahta sabolar giymiş gerçek, güzel insanlar; onlar beni incelerken ben de onları inceledim, seyretmeye doyamadım. Neden sonra dudakları dikkatimi çekti ve bir süreden beri tekdüze bir konuşmanın kulağıma çalındığını fark ettim. Benden öğrenmek istedikleri bir şey olduğu duygusuna kapıldım, ama elimden kafa sallamaktan başka bir şey gelmiyordu: Hiçbir şey anlamıyordum. Bunun üzerine içlerinden birisinin çok tuhaf bir vurgulamayla da olsa Almanca olarak sorduğunu duydum: "İshal misin?" ve biraz da şaşırarak kendi sesimin –her nedense– "hayır" diye cevap verdiğini işittim, herhalde şu anda bile gururumdu bunun nedeni. Bunun üzerine –biraz tartıştıktan, biraz uğraştıktan sonra– elime iki şey tutuşturdular. Bir tas ılık kahve ve bir parça ekmek, aşağı yukarı altıda bir somun, tahminen. Bunu alabilirdim, bunu yiyebilirdim, herhangi bir karşılık ödemeden, herhangi bir takasta bulunmadan. Sonra dikkatimi ve özellikle de tüm gücümü bir süre, birdenbire yeniden yaşam belirtileri vermeye başlayan, ayaklanan, itaatsiz iç organlarım ele geçirdi, çünkü elbette daha önce verilmiş söz yalan çıkmamalıydı. Sonra birdenbire adamlardan birinin tekrar yanıma geldiğini fark ettim; bu kez ayağında çizmeler, başında güzel lacivert bir kasket, üzerinde de kırmızı üçgenli bir mahkûm ceketi vardı.

Böylece bir kez daha omuzlandım, merdivenlerden aşağı indik ve bu kez kapıdan doğruca dışarıya açık havaya çıktık. Hemen ardından uzun, gri bir barakaya girdik, bir tür sağlık ocağı ya da revirdi burası eğer yanılmıyorsam. Burada da her şey az çok beklediğim gibiydi, yani her şey tam bir düzen içindeydi ancak şimdi daha önce hangi nedenle kahve ve ekmek verildiğinden artık o kadar emin değildim. Yolumuzun üzerinde, barakanın tüm uzunluğu boyunca bizi her biri üç katlı, tanıdık bir kutular dizisi selamladı. Hepsi de tıklım tıkış doluydu, ve bir ölçüde deneyimli bir göz, diyebilirim ki benimki gibi bir göz, bu bir zamanlar birer yüz oldukları anlaşılan, ama şimdi, tiftilmiş, derisi yırtılmış, yaralar ve iltihaplarla kaplı karmakarışık bir hale gelmiş yumaktan; kemiklerden, paçavralardan, sıska kol ve bacaklardan bu görünümün her ranzada beş, hatta altı gövde anlamına geldiğini hemen görürdü. Ayrıca gözlerim Zeitz'da bile yatak olarak kullanılan samanı çıplak tahtaların üzerinde boşu boşuna aradı. Ancak bütün belirtilere bakarak görebildiğim kadarıyla burada geçecek zaman için o kadar da önemli bir ayrıntı değildi bu, bunu teslim ettim. Fakat sonra, biz orada dururken ve belli ki beni taşıyanla yanındaki bir başkasının sürdürdüğü konuşma, daha doğrusu pazarlık kulağıma çalınırken tekrar bir sürprizle karşılaştım. Önce gördüklerimin doğru olup olmadığından emin olamadım – ama yanılıyor olamazdım çünkü oradaki baraka güçlü ampullerle çok iyi aydınlatılmıştı. Sol tarafımda da bildiğimiz kutulardan iki sıra vardı, ancak burada ranzaların üzerinde kırmızı, pembe, mavi, yeşil ve eflatun renkli battaniyeler seriliydi, üzerlerinde aynı battaniyelerden bir kat daha vardı ve aralarından saçları kazınmış çocuk başları görünüyordu, küçüklü büyüklü başlardı bunlar ama genel olarak benim yaşlarımdaki oğlanlara aittiler. Daha bunları ancak algılamıştım

ki beni yere bırakarak düşmeyeyim diye bir kenara dayadılar, üzerimdeki örtüyü aldılar, dizimi ve kalçamı alelacele kâğıtla bandajladılar ve üzerime bir gömlek geçirir geçirmez, bir ranzanın ikinci katında, aceleyle yana çekilen iki oğlanın arasında iki kat battaniyenin arasına girmiştim bile.

Sonra gittiler, bu kez de hiçbir açıklama yapmadan; artık kendimi yine sadece kendi mantığımın işleyişine bırakabilirdim. Ama ne olursa olsun, bunu itiraf etmeliyim, oradaydım ve bu gerçek her an tartışmasız yineleniyordu, devam ediyordu, hâlâ devam ediyordu ve sonra da bu böyle sürdü. Daha sonra bilinmesi gereken bazı şeyler de benim için açıklığa kavuştu. Örneğin bulunduğum yer, karşımdaki dışarıya açılan bir kapıdan ve önündeki aydınlık alanın –rütbelilerin, yazıcıların, doktorların toplanma ve çalışma alanı, en göze çarpan noktasına bir masa yerleştirilmiş ve üzerine de beyaz bir çarşaf örtülmüş– genişliğinden de anlaşıldığı kadarıyla herhalde barakanın arka değil ön bölümüydü. Arka taraflarda kalanların çoğu tifo ya da dizanteriydi, eğer değillerse bile olacakları kesindi. Bunun ilk işareti –bastırılır gibi olmayan kokudan da anlaşıldığı gibi– *ishaldi*, zaten banyodaki görevliler de bana hemen bunu sormuşlardı ve eğer sorularını gerçeğe uygun cevaplamış olsaydım bunun sonucunda yerim aslında arka taraf olacaktı. Günlük bakım ve mutfak da aynı şekilde Zeitz'la karşılaştırılabilir gibi geldi bana: Sabahları kahve ve çorba öğleden önce erken bir saatte geliyordu, ekmek tayını üçte bir veya dörtte bir somundu, dörtte bir olduğu zamanlar çoğunlukla katık da veriliyordu. Aydınlık ya da karanlığı etkileyecek herhangi bir pencere olmadığından mekânın hep aynı kalan ışığı içinde günün saatlerini ancak zorlukla bazı şaşmaz işaretlerden çıkartabiliyordum: Kahve sabahın işaretiydi, doktorun son akşam ziyareti ise uyuma

zamanının. Daha ilk akşamdan doktorla tanışıklık kurmuştum. Bizim kulübenin önünde duran bir adam dikkatimi çekmişti. Çok uzun boylu olamazdı çünkü başı benim başımla aşağı yukarı aynı hizadaydı. Yüzü toplu olmakla kalmıyor, bazı yerlerde aşırı dolgunlaşıyordu ve uçları yukarı doğru kıvrılmış neredeyse kir bıyığından başka bir de –toplama kampında daha önce böyle bir şey görmediğim için beni çok şaşırtan– aynı şekilde kır ve çok bakımlı küçük bir sakalı vardı, sadece çenesini kaplayan bu sakal sivri bir biçimde tıraş edilmişti. Başında büyük, heybetli bir kasket, üzerinde koyu renk bir çuha pantolon, ama yine –iyi cins kumaştan da olsa– kolluklu bir mahkûm ceketi ve kırmızı işaret içinde bir F vardı. Bakışlarıyla beni inceledi; yeni gelenler için alışılmış bir şeydi bu ve bana bir şeyler de söyledi. Fransızca söyleyebildiğim yegâne cümleyle cevap verdim: "*Schö nö kompran pa, mössjöh.*" Bunun üzerine tok, dostça ve biraz da kısık bir sesle, "*Ooo, oo,*" dedi, "bon, bon, mon fis," ve örtünün üstüne, burnumun dibine bir parça şeker bıraktı, aynı kendi evimden bildiklerim gibi gerçek bir küp şeker. Sonra diğer ranzalara doğru gitti, üç katlı her iki sıra boyunca dolaştı ve her çocuk için cebinden bir şeker çıkarttı. Bazılarına sadece şeker bırakıyor, bazılarının yanında daha uzun kalıyordu, evet, hatta bazıları onunla konuşabiliyordu; özellikle bunların yüzlerini okşuyor, boyunlarını gıdıklıyor, sohbet ediyor, insanın saati geldiğinde kanaryasıyla cıvıldaşması gibi bir anlamda onlarla cıvıldaşıyordu. En sevdiklerinin birkaçına, öncelikle de dilini anlayanlara ikinci bir şeker daha verdiğini fark ettim. O zaman evdeyken niçin hep eğitimin, her şeyden önce de yabancı dil bilmenin önemli olduğunu aklıma sokmaya çalıştıklarını anladım.

Bütün bunları her zaman ne olduğunu bilmesem de sanki hep bir şeyleri bekliyormuşum, sanki bir giz açıklı-

ğa kavuşacakmış, sanki gözlerimin önünden bir perde kalkacakmış gibi bir engellenmişlik duygusuyla algılıyordum. Örneğin ertesi gün doktor işi arasında bir anlık zaman bulduğunda parmağıyla beni işaret etti. Beni yerimden çekip aldılar ve onun önüne, masanın üzerine bıraktılar. Gırtlağından bazı dostane sesler çıkarttı, soğuk kulağını, bıyığının sivri ucunu sırtıma, göğsüme dayayarak derin nefes almamı ve öksürmemi istedi. Sonra beni yatırdı, birilerinin yardımıyla kâğıt bandajları çıkarttırdı ve yaralarımı incelemeye başladı. Yaralara önce belli bir mesafeden baktı, sonra onları dikkatle yokladı, bunun üzerine içindeki birikintinin bir kısmı hemen dışarı aktı. Bunun üzerine doktor, "Hımm, hım" diyerek sanki yaralar biraz keyfini kaçırmış gibi, bana öyle geldi, kaygıyla başını salladı. Sonra gözünün önünden kaybolmalarını istermişcesine çabucak yeniden sardı. Bende uyanan duygu yaraların durumunu pek takdir etmediği, pek tatmin olmadığıydı; durumla hiçbir şekilde uzlaşamamış gibiydi.

Ama anladığım kadarıyla bunun dışında da sınavda şu ya da bu noktada takılmıştım. Örneğin yanımdaki oğlanlarla hiçbir şekilde anlaşamıyordum. Buna karşın onlar aldırışsızca aralarında gevezelik ediyorlardı, benimle ilgilenmiyorlardı ama sanki bir şekilde yollarında bir engel gibiydim. Daha önce benim nereli olduğumu öğrenmek istemişlerdi. "Macar," dedim ve etrafımda merakın nasıl rüzgâr hızıyla yayıldığını hissettim: *wengerski, wengrija, magyarski, matjar, ongroa* ve daha ne biliyorlarsa. Hatta bir tanesi, "*Khenjir!*" dedi; bu *kenyer* yani ekmek anlamına geliyordu ve bunun üzerine oğlanın ve onunla birlikte bütün koronun gülüşmelerindeki tarz benim gibileri önceden tanıdıklarına, hem de iyice tanıdıklarına dair hiçbir kuşku bırakmadı içimde. Bu hoş bir şey değildi ve ben hata ettiklerini çünkü Macarların da beni kendilerinden biri gibi görmediklerini, oğlanların Macarlarla il-

gili görüşlerini genel olarak benim de paylaştığımı ve şimdi bana bu yüzden kötü gözle bakmalarının haksızlık olduğunu söylemek istedim, ama sonra aklıma şu aptal engel geldi – bütün bunları onlara ancak Macarca ya da en iyi ihtimalle Almanca anlatabilirdim ki bu da durumu daha da kötüleştirmekten başka bir işe yaramazdı, ben de aynı şekilde düşünüyordum.

Sonra bir başka özür, bir başka kusurum daha vardı ve bunu hiçbir çabayla –günler geçmişti zaten– örtmem mümkün değildi. İhtiyaç halinde biraz daha büyükçe bir oğlanı, bir tür hastabakıcı yardımcısını çağırmanın yeterli olduğunu hemen öğrenmiştim. Böyle durumlarda elinde basık ve amaca uygun uzun saplı bir kapla geliyor ve örtünün altına sürüyordu. Sonra gelip alması için onu tekrar çağırmak gerekiyordu: "Lütfen bakar mısınız! Lütfen!" Ancak o da, herhangi biri de böyle bir ihtiyacın günde ikinci bir kez tekrarlanmasına hak veremezdi. Fakat günde üç, hatta bazen dört kez ona zahmet vermem benim engelleyebileceğim bir durum değildi ve buna çok öfkelendiğini fark ettim – ayrıca bu çok anlaşılır bir şeydi, kesinlikle tartışmasız, anlaşılır bir şeydi. Hatta bir keresinde kabı doktora götürdü, bir şeyler anlattı, gerekçeler gösterdi ve durup durup içindekileri gösterdi; başını sallaması, elinin hareketiyle onu açık bir biçimde geri çevirmekle birlikte doktorun da bu kanıt karşısında biraz düşünceli bir hal aldığını gördüm. Akşam şekerimi de verdi. Demek ki her şey yolundaydı – yeniden battaniyeleri sıkı sıkı örtünüp en azından bugün için sürekli ve sarsılmaz görünen kesin bir emniyetle beni ısıtan bedenlerin arasına gömülebilirdim.

Ertesi gün kahveyle çorba arasındaki herhangi bir zamanda içeride dış dünyadan bir insan belirdi; çok yüksek rütbeli biri olduğunu hemen fark ettim. Başındaki büyük sanatçı beresi siyah çuhadandı, üzerinde kusursuz bir be-

yaz pelerin, altında ütü yeri bıçak keskinliğinde bir pantolon, ayaklarında pırıl pırıl cilalı yarım çizmeler vardı ve yüzü beni biraz ürküttü; ama yalnızca biraz kaba hatlı, bir şekilde fazla erkeksi, keskiyle oyulmuş gibi duran yüz çizgilerinden dolayı değildi bu, aynı zamanda dikkat çekecek kadar morumsu, neredeyse soyulmuş ve çıplak etini gösterirmiş gibi duran teni de beni etkilemişti. Diğer belirgin özellikleri uzun boyu, ağır gövdesi, şakaklarında hafifçe kırlaşmış kara saçları, kollarını belinde kavuşturduğu için bulunduğum yerden çözemediğim kolluğu ama özellikle de başka bir işaret taşımayan kırmızı üçgeniydi: Yani bu katışıksız Alman kanı taşıdığını gösteren uğursuz bir işaretti. Ayrıca hayatımda ilk kez mahkûm numarası on binli olmayan, binli olmayan, hatta yüzlü bile olmayan, sadece iki rakamdan ibaret olan birisini görmüştüm. Doktorumuz hemen onun yanına giderek selamladı, elini sıktı, omzuna hafifçe vurdu; tek kelimeyle söylersek ziyaretiyle haneyi nihayet onurlandıran çok itibarlı bir misafiri karşılar gibi karşıladı onu – ve büyük şaşkınlığıma rağmen bütün belirtilerin benden söz ettiklerine kuşku bırakmadığını fark ettim. Hatta eliyle geniş bir yay çizerek beni gösterdi ve bu kez Almanca yapılan konuşmalardan net olarak "*zu dir*" sözcüğü kulağıma çalındı. Sonra doktor konuşmasını sürdürdü; onu ikna etmeye çalışır gibiydi, sanki mümkün olduğunca çabuk bir şekilde elinden çıkartmak istediği bir malı över gibi hareketlerle bir şeyleri izah ediyordu. Ve önceleri müşkülpesent müşteri gibi demesek bile ağırlığını koyarak onu sessizce dinlemiş olan diğeri, doktor sonunda gittiğinde iyice ikna olmuş gibi görünüyordu –en azından ben öyle algıladım çünkü bana çevirdiği küçük, karanlık gözlerindeki şimdiden mütehâkim bir ifade alan keskin bakış, başını sallayışı, el sıkışı, tüm hali tavrı ortadaydı– ayrıca doktorumuzun yüzünde de tatmin olmuş, aydınlık bir ifade vardı.

Uzun süre beklemem gerekmedi, kapı yeniden açıldı ve ilk bakışta içeri giren adamın mahkûm giysisinin üzerindeki kırmızı üçgende "P" harfini –herkesin bildiği gibi Polonya'nın simgesi– ve siyah kolluğunda da "hastabakıcı" ibaresini algıladım. Genç görünüyordu, herhalde yirmisinin biraz üzerindeydi. Onun da başında daha küçük olmakla birlikte güzel, mavi bir bere vardı, kestane rengi saçları berenin altından yumuşak kıvrımlarla ensesine ve kulaklarına düşüyordu. Uzun ama dolgun ve yuvarlak hatlı yüzündeki bütün hatlar öylesine düzgündü ki, ancak o kadar olabilirdi; pembemsi teni, biraz büyükçe, yumuşak dudaklarının ifadesi olağanüstü sempatikti: Tek kelimeyle yakışıklı bir adamdı ve daha uzun süre onu seyretmenin tadını çıkartabilirdim – eğer ki hemen doktoru aramamış, doktor hemen beni göstermemiş, o da beni yattığım yerden çekip çıkarttıktan sonra yanında getirdiği örtüye sararak burada alışılmış olduğu belli olan şekilde omzuna atmamış olsaydı. İşini engelsiz bir şekilde yapamadı çünkü tam da uzanabileceğim mesafede bulunan ranzaları ayıran demire iki elimle yapıştım – bunu öylesine yaptım, neredeyse içgüdüsel olarak. Bundan biraz da utanç duydum: Bundan yine birkaç günün bile nasıl aklımızı karıştırabildiği, isterlerse bizi nasıl zora sokabilecekleri deneyimini çıkardım. Ama benden daha güçlüydü, yumruklarımla boşu boşuna kalçalarına, böbreklerinin üzerine vurmaya, direnmeye çalıştım; omuzlarının sarsıntısından anladığım kadarıyla o sadece güldü. O zaman direnmekten vazgeçtim, beni istediği yere taşımasına boyun eğdim.

Buchenwald'da tuhaf yerler vardır. Örneğin bir dikenli telin ardında o zamana kadar –her ne kadar bu küçük kampın sakini olsan da– sadece uzaktan hayranlıkla baktığın o küçük yeşil barakalardan birine varırsın. Şimdi içinde –en azından bu barakada– kuşku verici bir te-

mizlikle pırıldayan bir hol olduğunu görebilirsin. Hole kapılar açılır –gerçek, saf beyaz kapılar– ve bunlardan birinin ardında sıcak, aydınlık bir oda ve bir anlamda senin gelmeni bekleyen, yapılmış, hazır bir yatakla karşılaşırsın. Yatağın üzerinde kırmızı bir battaniye vardır. Bedenin kararınca doldurulmuş bir saman yatağa gömülür. Üzerinde beyaz, serin bir tabaka, yanılmadın, inanabilirsin: bir çarşaf, gerçekten de. Ensende de alışılmadık, hiç de tatsız olmayan bir basınç vardır, iyi doldurulmuş, üzerine beyaz bir kılıf geçirilmiş bir saman yastıktır bu. Hastabakıcı seni içine sararak getirdiği örtüyü iki kez katlar ve ayaklarının dibine yerleştirir: Demek ki odadaki ısıdan hoşnut kalmaman durumunda onu da kullanabileceksindir. Hastabakıcı sonra elinde bir tür karton ve bir kurşunkalemle yanına, yatağın kenarına oturur ve adını söyler. Sen yanıtlarsın: "altmış dört, dokuz, yirmi bir." Bunu yazar ama sorguya devam eder, onun "ismini" de öğrenmek istediğini kavrayıncaya kadar bir süre geçer ve yine anılarını didikleyerek –bende olduğu gibi– ismini hatırlaman da belli bir süre gerektirir. O nihayet anlayana kadar ismimi üç-dört kez tekrarlamak zorunda kaldım. Sonra bana yazdıklarını gösterdi ve bir tür çizgili ateş durumu tablosu üzerinde şunu okudum: "*Kewischtjerd.*" Bana "*dobro jesz*", iyi mi, diye sordu ben de "iyi," dedim, bunun üzerine kartonu masanın üzerine bıraktı ve gitti.

Böylece –belli ki zamanın vardır– biraz etrafına bakınabilir, her şeyi inceleyebilir, nerede olduğunu anlayabilirsin. Örneğin –eğer o zamana kadar dikkatinden kaçmışsa– odada başkalarının da bulunduğunu saptayabilirsin. Kolaylıkla tahminde bulunabilmen için sadece bakman yeterlidir: Belli ki senden başka hastalar da vardır. Bu rengin, gözlerini okşayan bu izlenimin, bu belirgin, her şeye hâkim koyu kırmızının aslında boylamasına

uzanan döşeme tahtalarını örten ve cila gibi parlayan bir maddenin rengi olduğunu anlayabilirsin, ayrıca bazı yatakların üzerindeki battaniyelerin rengini de bu ton belirlemiştir. Sayıları aşağı yukarı on ikidir. Çoğu tek kişilik yataklar, sadece alt katında senin yattığın buradaki iki katlı, sağında paravananın beyaz boyalı tahtaları. Kullanılmamış alanların çokluğu, yatakların arasındaki geniş, rahat rahat bir metrelik mesafe seni şaşırtabilir ve orada burada boş bir yatak gördüğünde israfa hayret edebilirsin. Çok hoş, pek çok küçük dörtgene bölünmüş, ortalığa aydınlık veren camlı pencereyi keşfedersin ve yastığının üzerindeki kanca gagalı bir kartalı betimleyen soluk kahverengi damga gözüne çarpabilir, muhtemelen hemen ardından buna ait olan harfleri de çözersin "SS-Kuvvetleri". Çevrendeki yüzlerde boşu boşuna bir işaret, bir belirti ararsın, boşu boşuna kendi gelişinin yaptığı etkiyi görmeye çalışırsın –sonuçta, böyle düşünebilirsin, bu bir şekilde bir yenilik sayılır– bu yüzlerde boşu boşuna ilgi, hayal kırıklığı, sevinç, öfke, yüzeysel de olsa hiç olmazsa bir merak görmek istersin – ve böylece dinginliğin ne kadar uzun sürerse o denli huzursuzluk verici, o denli sıkıcı, bence bir biçimde o denli gizemli hale geldiğini anlarsın; eğer bir şekilde bu noktaya varırsan en tuhaf izlenimin bu olur. Yatakların çevrelediği dört köşe boş alanda bunlardan başka bir de beyaz örtülü küçük masayı ve karşısındaki duvara dayanmış daha büyük bir masayla çevresindeki arkalıklı sandalyeleri, kapının yanındaki büyük, heybetli, iyi ısıtan sobayı, yanındaki parlak siyah, dolu kömür kovasını seçebilirsin.

Ve işte o zaman artık kafa patlatmaya başlayabilirsin: Bütün bunlardan nasıl bir sonuca varman gerekir; bu oda, bu battaniye azizliği, yatak, sessizlik. Aklına şu ya da bu gelebilir, hafızanı zorlayabilirsin, sonuçlar çıkarmaya çalışabilirsin, birikimlerinden çıkarsamalar yapmaya, ayıkla-

maya çalışabilirsin. Belki burası da –sen de benim yaptığım gibi böyle kılı kırk yarabilirsin– daha Auschwitz'teyken duyduğumuz gibi hastaların, bilim adına, ilerleme adına –örneğin– birtakım iç organları parça parça çıkartılana kadar sütle balla beslendiği yerlerden biriydi. Ama bu elbette –bunu görebilmelisin– sadece bir varsayım, pek çok olasılıktan sadece biri, evet ve özellikle de, henüz sütün ve balın izini bile görmedim. Tam tersine – öyle aklıma geldi– dışarıda çoktan çorba zamanı gelmişti, burada ise tek bir belirti, bir ses, bir koku bile algılayamıyordum. Böylece aklıma bir fikir geldi, muhtemelen kuşku götürür bir fikir – ama neyin mümkün olup neyin olmadığına kim karar verebilir, kim hesaplayıp kitaplayabilir, bir toplama kampında hepsi de uygulanabilir, yapılabilir olan, fantezi dünyasından gerçekliğe kolaylıkla aktarılabilir olan onca sayısız ve değişik fikri, buluşu, oyunu, aldatmacayı veya ciddi düşünceleri takip edebilir ki; tüm bilgisini bir araya toplasa da bunu kim başarabilir ki. Demek ki insanı –kafamda bunları evirip çeviriyordum– tam da bunun gibi bir odaya getiriyorlar. Diyelim ki, tam da bunun gibi battaniyeli bir yatağa yatırıyorlar. Bakılıyor, korunuyor, her türlü ihtiyacı karşılanıyor – diyelim ki yemek hariç. Örneğin, eğer istenirse bir insanın ne şekilde açlıktan öldüğü bile gözlenebilir –sonuçta bu da kendi çapında ilginç, daha derin bir ifadeyle faydalı dahi olabilir, neden olmasındı ki, bunu kabul etmem gerekirdi. Ne kadar evirip çevirsem de bu fikir bana giderek daha gerçeğe yakın, daha işe yarar geliyordu: bunu pekâlâ benden önce daha yetkili biri de düşünmüş olabilirdi. Komşumu, yaklaşık bir metre uzağımda sağ tarafta yatan hastayı göz hapsine aldım. Yaşlıcaydı, biraz donuktu. Yüzü hâlâ eski yüzünden kalma bazı çizgileri, hatta biraz eti bile koruyordu. Bununla birlikte kulaklarının bir şekilde kuşku verici derecede, suni çiçeklerin balmumundan yapılmış

yapraklarını andırdığını ve burnunun ucuyla göz çevresinin bana oldukça tanıdık gelen sarı bir renk almış olduğunu fark ettim. Sırt üstü yatıyordu, örtüsü hafif hafif inip kalkıyordu: Belli ki uyuyordu. Her ihtimale karşı, bir anlamda denemiş olmak için ona doğru fısıldadım: Macarca anlayan var mı? Tepki yok, yalnızca anlamıyor gibi değil, hiç duymuyor gibiydi. Düşüncelerimin ucunu yeniden yakalamak için tam arkamı dönmüştüm ki, fısıltıyla ama anlaşılır bir şekilde söylenen beklenmedik bir sözcük kulağıma çalındı: "Evet." Gözlerini açmamış, duruşunu değiştirmemiş olsa da kuşkusuz bu oydu. Buna karşın ben birdenbire budalaca sevinmiştim, niçin bilmiyorum, öyle ki birkaç saniye için ona ne sormak istediğimi tümüyle unuttum. "Nerelisiniz?" diye sordum. O ise yine sonu gelmeyecek sandığım bir ara verdikten sonra yanıtladı: "Budapeşteliyim..." "Ne zaman?" diye sordum. Bu kez sabrımı daha kısa süre denedikten sonra yanıt: "Kasım..." Ancak o zaman asıl sorumu nihayet sorabildim: "Burada yemek veriyorlar mı?" Ve yine, anlaşılan ihtiyaç duyduğu o belli süre geçtikten sonra cevap verdi: "Hayır..." Daha sormak istiyordum...

Ancak tam o sırada hastabakıcı yine içeri girdi, hem de doğruca onun yanına gitti ve hiç de hafif olmayan –bunu şimdi fark etmiştim– o gövdeyi nasıl hiç zorlanmadan omzuna yükleyip, hastanın karın bölgesinden sarkan bir kâğıt bandaj veda niyetine sallanırken kapıya doğru götürdüğünü görünce şaşırıp kaldım. Aynı zamanda kısa bir çıt sesi ve ardından bir elektrik cızırtısı algıladım. Bundan sonra bir ses duyuldu: "Berberler banyoya, berberler banyoya," diyordu. Biraz çatlak ama bunun dışında çok hoş, okşayıcı, hatta neredeyse baştan çıkartıcı yumuşaklıkta melodik bir sesti – tarzından insan aynı zamanda bakışlarını hissediyordu ve ilk başta neredeyse yataktan aşağı düşecektim. Ama bu olay etrafımdaki di-

ğer hastalarda benim gelişime gösterdikleri ilgiden fazlasını uyandırmadı; o zaman bunun –belli ki– buradaki gündelik olaylardan biri olduğunu düşündüm. Sonra kapının üzerinde sağ tarafta kahverengi bir kutu, bir tür hoparlör gördüm ve askerlerin emirlerini bir yerlerden bunun vasıtasıyla ilettiklerini anladım. Bundan hemen sonra hastabakıcı tekrar yanımdaki yatağa gitti. Çarşafı ve örtüyü çekti, elini bir aralıktan samanla dolu minder kılıfının içine soktu. Çarşafı, örtüyü ve samanları düzeltiş tarzından anladım ki yanımdaki adam bir daha geri gelmeyecek. Ve hayal gücümün oluşturduğu yeni soruları engelleyemedim: Oradakine benzer herhangi bir başka hoparlörden –neden olmasındı ki– gizli şeyleri ele verdiğini duydukları, yakaladıkları için bir ceza mıydı bu? Ancak yine bir ses dikkatimi çekti, bu kez benim yerimden bakılınca pencereye doğru üçüncü yataktaki hastanın sesi. Bu, bir deri bir kemik, solgun, genç bir adamdı ve saçları daha duruyordu, hem de sık dalgalı sarı saçlar. İki-üç kez aynı sözcüğü yineledi, daha çok inildeyerek, seslileri uzatarak, yavaş yavaş anladığım kadarıyla bir isimdi bu: "*Pjetka!..Pjetka!..*" Bunun üzerine hastabakıcı da aynı şekilde yumuşak ve gerçekten içten geldiğini hissettiğim bir sesle ona tek bir kelime söyledi: "Co?" Sonra öteki daha uzun süren bir şeyler söyledi ve Pjetka –çünkü anladım ki bu hastabakıcının adıydı– onun yatağına gitti. Hastabakıcı uzun süre fısıldayarak ona bir şeyler söyledi, sanki birisinin vicdanına seslenir, ondan biraz daha sabır, biraz daha direnç göstermesini ister gibi. Bu arada bir elini sırtına dayayarak onu biraz doğrulttu, arkasındaki yastığı düzeltti, battaniyesini de güzelce örttü ve bütün bunları dostça, içtenlikle ve sevgiyle yaptı – o âna kadarki varsayımlarımı tümüyle altüst eden, hatta yalanlarımı cezalandıran bir tarzla. Yine uzanan hastanın yüzünde şimdi beliren bu ifadeyi, bu gide-

rek sönükleşen, iniltili ama rahatça işitilen sözcükleri –"*Djinkuje... djinkuje bardzo...*" yanılmıyorsam yalnızca teşekkür olarak söylüyordu– herhalde sadece bir rahatlama, belli bir hafifleme olarak tanımlayabilirim. Ve bu tereddütlü varsayımlarım giderek yakınlaşan bir sesle tümüyle bir kenara itildi, ses sonra gürültüye dönüştü, ardından nihayet artık koridordan içeriye dolmaya başlayan ve tüm varlığımı karıştıran, sürekli büyüyen ve giderek denetimden çıkan bir beklentiyle dolduran ve sonunda kendimle kendimi bırakma arasındaki farkı ortadan kaldıran, bir başka şeyle karıştırılması mümkün olmayan o bildik tangırtıya dönüştü. Dışarıda bir patırtı, bir hay huy, tahta topukların takırtısı ve sonunda tok bir sesin sabırsız çağrısı: "Koğuş altı! Yemek al!" Hastabakıcı dışarı çıktı ve sonra kapının aralığından sadece kolları görünen bir başkasının yardımıyla ağır bir kazanı içeriye çekti. Çorbanın kokusu odayı doldurmuştu bile – bunun bilinen kamp çorbasındaki kuru sebze kokusundan başka bir şey olmadığı kesin olsa bile: Böylece yemek konusunda da yanılmış olduğumu anladım.

Daha sonra başka gözlemlerde de bulundum ve saatler, sabahlar, akşamlar ve nihayet günler geçerken her şey gözümde yavaş yavaş netleşti. Yine de bir süre sonra, yavaş yavaş, temkinle ve dikkatle de olsa bazı gerçekleri kabul ettim, yani bu da mümkün ve düşünülebilir bir durumdu; gerçi alışılmamış olabilirdi, evet, hatta hoş, elbette, aslında yanılmıyorsam olabilecek ve düşünülebilecek –tersi de olabilirdi tabii– diğer bütün tuhaflıklardan daha tuhaf değildi bu; Sonuçta bir toplama kampındaydık. Diğer yandan beni rahatsız eden, bir şekilde güvenliğimi sarsan da buydu: sonuçta eğer mantıklı bakarsam, niye başka bir yerde değil de tesadüfen tam da burada olduğuma dair hiçbir neden, akla uygun, anlaşılır hiçbir gerekçe bulamıyordum. Zamanla buradaki bütün

hastalarda önceki barakadakinden farklı olarak bir sargı bulunduğunu fark ettim ve böylece orasının belki iç hastalıklar bölümü, burasının da cerrahi bölümü olduğuna dair varsayımlar yürütme cesaretini buldum; ancak bunu elbette gösterilen çabaların, bütün bu girişimlerin, ellerin, omuzların, düşüncelerin beni –eğer ki yanılmıyorsam– el arabasından bu odaya, bu yatağa getiren incelikle düşünülmüş oyunu için yeterli bir neden, gerekli bir açıklama olarak göremiyordum. Diğer hastalar hakkında bir fikir oluşturmak, onları biraz olsun tanımak için de çaba gösteriyordum. Anladığım kadarıyla genelde eskiden beri hizmet vermiş, burada bulunmuş mahkûmlar olmalıydı bunlar. Bir yandan onları Zeitz'dakilerle karşılaştıramayacak olsam bile hiçbirisinin durumu parlak görünmüyordu. Akşamları hep aynı saatte bir-iki dakikalık sohbet için uğrayan ziyaretçilerin sadece kırmızı üçgen taşıdıkları dikkatimi çekti yavaş yavaş, örneğin ne yeşil ne siyah üçgen görüyordum –ayrıca bunları kesinlikle aramıyordum– ama sarı üçgen de –gözlerim bunu daha çok arıyordu– görmüyordum. Kısacası farklıydılar; kanları, dilleri, yaşları farklıydı ama bunları bir yana bıraksak bile benden ve az da olsa anladığım diğerlerinden yine de başkaydılar ve bu beni biraz sıkıyordu. Ancak tam da burada –öyle hissediyordum– bir yerlerde belki de bir açıklama gizliydi. Örneğin şu Pjetka: Akşamları onun "dobra noc" selamıyla uyuyorduk, sabahları "*dobre rano*"suyla uyanıyorduk. Odadaki sürekli kusursuz düzen, yerlerin bir sopaya sarılmış nemli bezle silinmesi, günlük kömür payının getirilmesi, sobanın yakılması, yemeğin dağıtılması, kapların ve kaşıkların yıkanması, gerektiğinde hastaların taşınması ve daha kim bilir neler: Bütün bu işlerin hepsi onun elinden çıkıyordu. Fazla konuşmasa da gülümsemesi, yardıma hazır haliyle, tek kelimeyle: Sanki önemli bir konumda değil de –sonuçta

odadaki en yüksek mevki onundu– birinci görevi hastalara yardım etmek olan sıradan biri gibiydi, aslında kolluğundan da anlaşıldığı gibi bir bakıcıydı sadece. Ya da doktor – çünkü anlaşıldığı kadarıyla bu temiz yüzlü adam burada doktordu, hatta başhekimdi. Vizitesi demesek bile ziyaretleri her sabah asla değişmeyen ritüele uygun olarak gerçekleşiyordu. Oda toplanıp, biz kahvelerimizi içip, bulaşıklar da Pjetka'nın bu iş için kullandığı bir perdenin arkasında kaybolur kaybolmaz koridorda bildik ayak sesleri işitilirdi. Bir an sonra enerjik bir el kapıyı aralardı ve doktor bizi selamlardı; herhalde aslında "*Guten Morgen*" olması gerekirdi, ama kulağa sadece uzayan bir vurguyla ve gırtlaktan bir sesle söylenen "*Moo'gen*" gelirdi. Selama karşılık vermek –nedendir bilinmez– uygun değildi ve o da bunu beklemezdi; onu gülümseyerek, başı açık ve saygılı bir tavırla karşılayan Pjetka selamlardı en fazla, ama –uzun bir zaman süresince sık sık gözlemleme fırsatı bulduğum gibi– ama insanın kendinden daha üsttekilere gösterdiği bilinen saygıyla değil, daha çok onu öylesine önemsiyormuş gibi, kendi istemiyle, hatta kendi özgür iradesiyle davranıyormuş gibi yapardı bunu. Sonra doktor, Pjetka'nın hazırladığı hasta tutanaklarını tek tek alır, ciddi ve inceleyici bir bakışla gözden geçirirdi; sanki bunlar gerçek bir hastanedeki gerçek raporlarmış gibi, hastanın nasıl olduğu sorunundan daha doğal, daha önemli bir şey yokmuş gibi. Sonra Pjetka'ya dönerek birkaç uyarıda bulunurdu, daha doğrusu her zaman sadece iki uyarıda bulunurdu. "*Kewisch ... ne? Kewischtjerd!*" diye okurdu örneğin ama buna bir yanıt vermek, bir yaşam belirtisi göstermek –kısa zamanda anladığıma göre– sabah selamına karşılık vermek kadar yersizdi. "Bu bugün çıkıyor!" derse bununla kastettiği –zamanla çözdüğüm kadarıyla– hastanın öğleden önce yapabiliyorsa kendi kendine, olmuyorsa Pjetka'nın

sırtında, ama mutlaka, koridor kapısının on-on beş metre uzağındaki bıçaklarının, makaslarının ve kâğıt bandajlarının bulunduğu muayene odasına gitmesi gerektiğiydi. (Ayrıca Zeitz'daki doktor gibi benden izin de istemedi, tuhaf biçimli makaslarıyla kalçamın etine iki kesik daha açarken yaptığım patırtıdan da hiç rahatsız olmamış gibiydi.) Ama sonra yaramı sıkışına, gazlı bezle pansumanlamasına, hatta sonunda çok az miktarda da olsa merhem sürüşüne bakılırsa bence tam bir uzman olmalıydı. İkinci olası cümlesi ise, "Bugün eve gidiyor!" olurdu; bunun anlamı da hastanın artık iyileşmiş kabul edildiği, yani artık eve, daha doğrusu koğuşuna, işinin başına dönebileceğiydi. Ertesi gün her şey bu sürecin tam bir kopyası olarak tekrarlanırdı, bu arada Pjetka ve biz hastalar, neredeyse dekorasyon nesneleri gibi hiç değişmeyen bir ciddiyetle olaya katılır ve değişmez bir şeyi gün-begün tekrarlamak, pekiştirmek, kanıtlamak için hazır olurduk –tek kelimeyle: Sanki doktor için tedavi etmekten, biz hastalar içinse kısa sürede iyileşmekten, hızla düzelmekten ve sonra koğuşa dönmekten daha doğal, daha anlaşılır bir şey yokmuş gibi, sanki aslında özlemle beklenen tek hedef, tek kaygı buymuş gibi.

Sonraları doktor hakkında da bazı şeyler öğrendim. Muayene odasında trafiğin yoğunlaştığı, başkalarının da bulunduğu zamanlar oluyordu. Böyle zamanlarda Pjetka beni omzundan kenarda duran küçük bir bankın üzerine bırakıyordu ve ben de doktor beni yanına çağırana, örneğin ısrarcı bir tonda, "Hadi, hadi, hadi!" diye uyarana kadar orada bekliyordum; sonra doktor aslında dostça ama yine de pek hoş olmayan bir şekilde kulağımdan tutuyor, kendisine yaklaştırıyor ve sonra ameliyat masasının üzerine yatırıyordu. Bazı zamanlar tam bir kargaşanın içine düştüğüm de oluyordu; bakıcılar hastaları getirip götürüyor, ayakta tedavi görenler içeriye girip çıkıyor, odada

başka doktorlar ve hastabakıcılar da çalışıyor olurdu ve bazen bana uygulanacak pansumanı daha alt seviyeden başka bir doktorun ortadaki ameliyat masasından biraz uzak bir kenarda yaptığı da olurdu. İçlerinden biriyle, kır saçlı, kartal burunlu, işaretsiz bir kırmızı üçgen taşıyan, iki ya da üç haneli olmasa bile yine de seçkin bir dört haneli numarası bulunan bir adamla ahbaplık, hatta dostluk kurdum. Daha sonra Pjetka'nın da onayladığı gibi doktorumuzun on iki yıldan beri toplama kampında bulunduğuna değindi. "Kampta on iki yıl," dedi alçak bir sesle başını sallayarak, aynı zamanda ender, pek olağan sayılmayan ve –bana öyle geldi ki en azından ona göre– akıl almaz bir dayanıklılığı vurgulayarak. Ben de ona, "Ya siz?" diye sordum. "Ah, ben," dedi ve yüzünün ifadesi derhal değişti "sadece altı yıldır". Sanki bu sözünü etmeye bile değmeyen basit bir şeymiş gibi elini salladı. Ancak sorular bana soruluyordu aslında; yaşımı öğrenmek istedi, buraya, evimden bu kadar uzağa nasıl ve niçin geldiğimi sordu, aramızdaki sohbet böyle başladı. "*Bir şey mi yaptın?*" diye sordu, herhalde kötü bir şeyi kastetti; ben de, "Hiçbir şey," dedim, gerçekten hiçbir şey. Buna rağmen niçin burada olduğumu öğrenmek istedi ve ben de benim ırkımdan diğerleri için de geçerli olduğu gibi aynı basit nedenden dolayı olduğunu söyledim. İyi ama –bu şekilde kurcalamaya devam etti– o zaman beni niçin "tutuklamışlardı". Ben de ona elimden geldiği kadarıyla o sabahı, otobüsü, gümrük binasını ve daha sonra jandarmayı anlattım. "Ailenden habersiz..." yani hiçbir bilgileri olmadan ve ben de, "Hayır," dedim, elbette yoktu. Sanki böyle bir şeyi daha önce hiç duymamış gibi çok şaşırmış görünüyordu ve ben de şöyle düşündüm: Eh, anlaşılan altı yıldan sonra dünyayla alakası kalmamış. Ve bu haberi hemen benim yanımda çalışmakta olan doktora aktardı, o da diğer doktorlara, hastabakıcılara ve du-

rumları biraz daha iyi görünen hastalara anlattı. Sonunda durum o noktaya geldi ki her yandan insanlar başlarını sallayarak ve yüzlerinde beni utandıran –çünkü bana acıyorlarmış gibi geldi– bir ifadeyle bana bakmaya başladılar. Neredeyse onlara şöyle diyecektim: Hiç gereği yok, en azından şu durumda – ama yine de bir şey söylemedim, herhangi bir şey beni engelledi, diyelim ki bir anlamda yüreğim elvermedi; çünkü fark ettim ki bu duygu onlara iyi gelmişti, bir anlamda onları sevindirmişti sanki. Hatta sonraları, çünkü bir-iki kere daha böyle sorgulandığım oldu, şu izlenimi edindim –belki yanlış bir şekilde ama bunu sanmıyorum– neredeyse bu duygu için bir bahane, bir fırsat, bir imkân arıyorlardı, herhangi bir nedenle, bir ihtiyaçla, bir anlamda bir şeyleri kanıtlamak için, belki kendi yöntemlerini ya da belki de kim bilir böyle şeyleri hâlâ hissedebildiklerini kanıtlamak için – bana böyle geldi. Ardından her seferinde öyle bir edayla birbirleriyle bakıştılar ki, uygunsuz birileri bizi gözlüyor mu diye korkarak çevreme bakındım, ama her tarafta yine öyle buruşmuş alınlar, kısılmış gözler ve sıkılmış dudaklar gördüm sadece – sanki akıllarına belli bir şey gelmiş ve bunu onaylamışlar gibi ve kendi kendime belki de burada bulunuş nedenlerini düşünüyorlardır, dedim.

Sonra örneğin ziyaretçiler: Onları da gözlemledim ve onları buraya hangi rüzgârın, hangi niyetin sürüklediğini anlamaya çalıştım. Öncelikle genelde akşama doğru, hep aynı zamanda geldikleri dikkatimi çekti. Bundan, burada Buchenwald'daki büyük kampta da Zeitz'da olduğu gibi belirli bir zaman olduğuna karar verdim, muhtemelen çalışma gruplarının geri dönüşüyle akşam içtiması arasında kalan süre. Çoğunlukla P harfi taşıyan insanlar geliyordu ama J, R, T, F, N hatta No simgesi gördüğüm de oluyordu ve kim bilir daha neler vardı. Yine de şunu söyleyebilirim ki, onların sayesinde bir yığın

değerli bilgi elde ettim, yeni şeyler öğrendim, evet, aslında bu şekilde mevcut durum, koşullar, deyim yerindeyse sosyal yaşam hakkında daha doğru bir izlenim geliştirdim. Buchenwald'ın eski sakinlerine neredeyse güzel denebilirdi; yüzleri dolgun, hareketleri ve yürüyüşleri çevikti, çoğunun saçını kazıtmamasına izin verilmişti ve mahkûm giysilerini, Pjetka'da da gözlediğim gibi sadece gündelik olarak, çalışırken giyiyorlardı. Pjetka akşamları ekmeğimizi (her zamanki dörtte bir ya da üçte bir somun, her zamanki katıkla veya katıksız) dağıttıktan sonra dışarı çıkmak için hazırlanırken bir gömlek ya da bir kazak giyiyor, üzerine de –yüzünden ve hareketlerinden belli olsa da biz hastalardan saklamaya çalıştığı bir keyifle– modaya uygun, soluk çizgili kahverengi bir takım giyiyordu; bunun tek kusuru ceketinin sırtından dört köşe bir parçanın kesilmiş ve mahkûm giysisi kumaşıyla yamanmış olmasıydı, ayrıca pantolon dikişlerinde de iki uzun ve sabit kırmızı boya lekesi vardı, bir de göğsünde ve sol paçasında kırmızı üçgenle mahkûm numarası görünüyordu. Eğer akşam bir ziyaret bekliyorsa benim için biraz daha nahoş bir durum, diyebilirim ki bir musibet söz konusuydu. Bunun nedeni dekorasyondaki bir terslikti: Nedeni her neyse elektrikli duvar lambası tesadüfen tam da benim ayakucumda bulunuyordu. Böyle bir durumda başka bir şeyle ilgilenmem, duvarların kusursuz beyazlığına, lambanın emaye gölgeliğine hayranlık duymam, kendi düşüncelerime gömülmem daha da zorlaşıyordu – Pjetka'nın yemek kabı ve kendisine ait elektrikli ocağıyla orada çömeldiğini göz ardı etmem, eriyen margarinin cızırtısına kulak tıkamam, kızaran halka halka soğanların, onların üzerine yerleştirdiği patates dilimlerinin ve belki de bunlara ilave ettiği sosisin kokusunu içime çekmemem imkânsızlaşıyordu, hatta bir keresinde hafif, özel bir çıtırtı dikkatimi çekti; gözlerimi hemen

çevirsem de uzun süre hayretle kırpıştırarak bu sesin içi sarı, etrafı beyaz olan bir şeyden çıktığını saptadım: bir yumurtadan. Her şey kızartılıp hazırlandıktan sonra akşam yemeğine davetli olan misafir de görünüyordu. Dostça başını sallayarak, "*Dobre wetscher!*" diyordu, çünkü o da bir Polonyalı'ydı, adı Zbischek'di; bazen, belki başka bir bağlamda, belki sevgi ifadesi olarak Zbischku diye çağrıldığı da oluyordu, o da hastabakıcılık yapıyordu, yukarıda bir yerde, öğrendiğim kadarıyla başka bir koğuşta. Onun da üzerinde iyi giysiler, çizmeler, kısa bir çuha ceket, bir tür spor ve av ceketi bulunuyordu; bununla birlikte onun ceketinin sırtı da aynı şekilde yamalıydı ve göğsünde mahkûm numarası vardı elbette, ceketin altına da yakası çenesine kadar uzanan siyah bir kazak giyiyordu. Uzun boyu, yapılı gövdesiyle, belki zorunluluktan belki kendi isteğiyle kazınmış kafasıyla, toplu yüzündeki neşeli, kurnaz, zekice ifadeyle onu her şeyden önce hoş, sempatik bir insan olarak görüyordum ama Pjetka'nın yerini almasını istemezdim yine de. Sonra arka taraftaki büyük masanın başına geçip akşam yemeklerini yiyor, sohbet ediyorlardı; bu arada odadaki Polonyalı hastalardan biri ara sıra alçak sesle bir şeyler söylüyor, bir diğeri onlara takılıyordu ya da kendileri biraz eğlenmek için bilek güreşi yaparak güçlerini deniyorlardı. Bu odadakileri de –bu arada elbette beni de– eğlendiriyordu, Zbischek'in daha güçlü görünen kolunu yere yatıran genellikle Pjetka oluyordu. Kısacası görünen oydu ki bu ikisi iyiyi ve kötüyü, acıyı ve sevinci, bütün imkânlarını, bütün sorunlarını ama belli ki sahip oldukları şeyleri ve tayınlarını da paylaşıyordu, yani aralarında bir dostluk vardı. Pjetka'ya Zbischek'ten başka uğrayanlar da olurdu. Aceleyle birkaç kelime konuşup ellerindeki bazı şeyleri takas ederlerdi, bunların ne olduğunu doğru dürüst göremesem de durum temelde tamamen

açıktı, bunu zorlanmadan anlayabiliyordum elbette. Bazen şu ya da bu hastayı ziyaret edenler de oluyordu, telaşla, soluk soluğa, kaçamak, neredeyse gizli gizli. Bir dakikalığına yatağın kenarına otururlar, belki beceriksizce sarılmış bir paketi alçakgönüllülükle, neredeyse özür dilercesine örtünün üzerine bırakırlardı. Ve sonra –fısıltılarını duyamasam da, zaten duysam da anlayamazdım– bana şunları soruyorlarmış gibi gelirdi: Sağlığın nasıl, yeni bir şey var mı, dışarısı nasıl; yanıtlar gelirdi, şunun veya bunun selamı var, durumunu merak ediyorlar. Sonra hastanın gönderdiği selamlar alınır ve birden fark edilir ki zaman geçmiştir; birbirlerinin omuzlarına kollarına hafifçe vururlar, sanki şöyle der gibilerdir: En kısa zamanda yine geleceğiz; sonra yine hızla ve sessizce dışarı çıkarlar, çoğunlukla hoşnut görünürler – ama aslında bana kalırsa herhangi bir sonuç alınmış değildir, bir avantaj ya da elle tutulur bir fayda sağlanmış değildir. Bu durumda bana sadece üç-beş laf etmekten ve hastalarını görmekten başka bir niyetleri yokmuş gibi geliyordu. Nedenini bilmesem de acele ettikleri çok belliydi, sadece Pjetka'nın hoşgörüsü sayesinde ve acele etmeleri koşuluyla yasak bir şey yaptıkları açıktı. Hatta bir kuşkum vardı ve uzun deneyimlerden sonra bu riskin, direnç demesek bile bu keyfiliğin bir şekilde bu tehlikeye dahil olduğunu iddia etme cesaretini gösterebildim – en azından aceleyle ortadan kaybolan ziyaretçilerin yüzlerinden, anlaşılması zor ama bir şekilde başarıya ulaşmış itaatsizliklerinin ifadesinden bunu anlıyordum en azından, sanki bir şeyler değişmiş gibi –hiç değilse bana öyle geliyordu– parçalanmış, bozulmuş gibi, belli bir düzen, gündelik hayatın tekdüzeliği, hatta bir parça da doğanın kendisi; en azından ben böyle düşünüyordum. Ancak en tuhaf adamları, benden biraz uzakta karşı paravananın dibinde yatan bir hastanın yanında gördüm. Pjetka onu

daha öğleden önce omzunda getirmiş ve titiz bir şekilde ilgilenmişti. Büyük ihtimalle ağır bir vaka olduğunu anladım ve hastanın bir Rus olduğunu duydum. Sonra akşam olunca odanın neredeyse yarısı ziyaretçilerle doldu. Pek çok R harfinin yanı sıra başka harfler de gördüm, kürk kalpaklar ve tuhaf pamuklu pantolonlar. Başlarının bir yarısı saçlı, diğer yarısı tamamen kazınmış adamlar. Diğerlerinin saçları sadece orta yerinden, tam bir tıraş bıçağı eninde ve alından başlayıp enselerine kadar uzanan bir hat halinde kazınmıştı. Ceketlerinde alışılmış yamalar vardı, ama sanki bir yazıdaki gereksiz bir şeyi, bir harfi, bir sayıyı, bir işareti siler gibi iki kırmızı fırça darbesiyle çaprazlanmıştı. Diğerlerinin sırtında daha belirgin büyük kırmızı daireler ve içlerinde büyük, kırmızı, kışkırtıcı, baştan çıkartıcı noktalar vardı; aynı zamanda bir hedef tahtasında olduğu gibi uyarıcı: bir durum olursa buraya ateş edilecek. Adamlar orada duruyor, paldır küldür gidip geliyor, alçak sesle aralarında konuşuyorlardı; birisi hastanın yastığını düzeltmek için eğiliyor, bir diğeri anladığım kadarıyla hastanın bir bakışını, bir sözcüğünü yakalamaya çalışıyordu. Birdenbire aralarında sarı bir şeyin parladığını gördüm, bir yerden bir bıçak ortaya çıktı ve Pjetka'nın yardımıyla bir de metal kap bulundu ve sonra hafif bir şıpırtı duyuldu – ben gözlerime inanamasam bile burnum bu sarı nesnenin gerçekten ve tartışmasız bir limon olduğunu söylüyordu. Sonra tekrar kapı açıldı ve ben hayretler içinde kaldım çünkü aceleyle içeri giren doktordu, daha önce böyle alışılmamış bir zamanda böyle bir şey hiç olmamıştı. Ona hemen yer açtılar, o da hastaya doğru eğilerek onu kısaca muayene etti; bedenini biraz yokladı ve hemen yine gitti, hem de yüzünde aksi, saldırgan olmasa bile sert bir ifadeyle, kimseye tek bir söz bile etmeden, kimseye tek bir bakış bile lütfetmeden, hatta kendisine yöneltilen

bakışlardan kaçınmayı yeğliyordu – en azından bana öyle geldi. Hemen sonra ziyaretçilerin nasıl tuhaf bir şekilde sessizleştiklerini fark ettim. Biri ya da diğeri gruptan ayrılarak yatağa yaklaşıp hastaya doğru eğildi – sonra gitmeye başladılar, teker teker, ikişer ikişer, nasıl geldilerse öyle. Ama şimdi biraz daha yılgın, biraz daha kırgın, biraz daha yorgundular ve o anda da onlar için bir şekilde acıma duydum çünkü görmemek elde değildi: Belki çok temelsiz olarak besledikleri bir umudu, gizli gizli de olsa yaşattıkları iyimserliği tümüyle yitirmişlerdi. Biraz sonra Pjetka cesedi büyük bir dikkatle omzuna aldı ve bir yerlere götürdü.

Ve son olarak bir de hastabakıcı örneği vardı karşımda. Onunla lavaboların orada karşılaştım, çünkü, evet öyle, artık yavaş yavaş koridorun sonunda sol tarafa açılan mekândaki lavaboların istediğinizde açıp kapanabilen musluklarının başından başka bir yerde yıkanabileceğimi düşünememeye başlamıştım; ama bunlar da yönetmelik gereği değildi, zamanla anladığım kadarıyla sadece daha uygun görüldüğü içindi, hatta giderek fark ettim ki mekânın ısıtılmamış, suyun soğuk olması, bir havlu bulundurulmaması bende hoşnutsuzluk yaratıyordu. Burada ayrıca, sürekli temiz tutulan lazımlığını kimin temizlediği belli olmayan, açık bir dolaba benzeyen, taşınabilir, kırmızı hela bulunuyordu. Böyle bir durumda tam ben gitmek üzereyken içeriye bir adam girdi. Geriye doğru taranmış, ama buna rağmen asice alnına düşen düz, siyah saçları olan, yüzünde esmer tenli insanlara has yeşilimtırak bir gölge hissedilen, yakışıklı bir adamdı bu. Kolluğundaki yazıdan sadece bir hastabakıcı olduğunu anlamamış olsaydım olgun erkek yaşına, bakımlı dış görünümüne ve kar beyazı önlüğüne bakarak onun doktor olduğunu sanabilirdim; kırmızı üçgeninin içindeki Ç ise Çek olduğunu gösteriyordu. Birdenbire durdu, görü-

nüşüm onu şaşırtmış, hatta gömleğimden dışarı fırlayan boynumu, göğüskafesimi, bacaklarımı inceleyiş tarzına bakılırsa biraz da etkilemişti. Bana hemen bir şeyler sordu, ben de Lehçe konuşmalardan kaptığım kadarıyla yanıtladım: "*Nje, rosumjem.*" Bunun üzerine Almanca olarak kim olduğumu, nereli olduğumu sordu. "Macar," dedim, burada altıncı koğuştayım. Bunun üzerine söylediklerini daha iyi anlayabilmem için işaret parmağını da kullanarak konuştu: "Sen burada bekle. Ben gittim. Bir dakika sonra geldim. Anladın?" "Anladım," dedim. Gitti, geri geldi ve ben bir anda elimde çeyrek ekmek ve kapağı açılıp hazırlanmış, küçük, güzel bir konserve kutusu buldum, içinde daha el sürülmemiş, rengi pespembe, ince kıyılmış et konservesi vardı. Teşekkür etmek için başımı kaldırdığımda sadece kapının ardından kapandığını görebildim. Odaya dönüp de Pjetka'ya adamdan söz etmeye, birkaç kelimeyle dış görünümünü tarif etmeye çalıştığımda bizim yanımızdaki yedi numaralı koğuşun hastabakıcısı olduğunu hemen anladı. Adını da söyledi. Sonradan düşününce Bohusch demiş olması gerekse de ben Ba-usch anladım. Sonradan adını başkalarından da duydum; çünkü ara sıra odamızdaki hastalar değişiyordu, eskileri gidiyor, yenileri geliyordu. Pjetka benim üstümdeki yatağa da, içindekini dışarı taşıdıktan sonra hemen o öğleden sonra benimle aynı yaşta –daha sonra öğrendiğime göre– aynı ırktan, ama Lehçe konuşan yeni birisini getirdi. Pjetka veya Zbischek ona hitap ederken adını Ku-halski ya da Ku-harski olarak algıladım; adını her seferinde "harski"yi vurgulayarak söylüyorlardı, zaman zaman onunla şakalaşıyorlar, takılıyorlar, hatta onu kızdırıyorlardı; en azından hızlı hızlı konuşmasından, toklaşan sesindeki sinirli ifadeden ve durmadan debelenmesinden –bu sırada karyolanın tahtaları arasından suratıma bir saman yağmuru yağıyordu– bu anlaşılıyordu.

Gördüğüm kadarıyla bu, odadaki bütün Polonyalılar için büyük bir eğlence oluyordu. Yanımdaki yatağa, Macar hastanın yerine de birisi geldi; bu da bir delikanlıydı ama nasıl biri olduğunu önceleri anlayamadım. Gerçi Pjetka'yla iyi anlaşıyordu ama Lehçesi dile artık giderek alışan kulağıma pek düzgün gelmiyordu. Ona Macarca hitap ettiğimde cevap vermiyordu, ama yeniden uzamaya başlayan kızıl saçları, dolgun, oldukça gösterişli ve çilli yüzü, her şeyi çabucak kavrayan, yerine oturtan mavi gözleriyle bende bir şekilde kuşku uyandırıyordu. Yerine yerleşip doğrulurken bileğinin iç kısmındaki mavi işareti gördüm, Auschwitz'e özgü bir numara, milyonlu bir sayı. Ancak bir öğle sonrasında kapı aniden açılıp da Bohusch bana haftada bir veya iki defa getirmeyi alışkanlık haline getirdiği ekmek ve et konservesinden ibaret armağanı battaniyemin üzerine bırakmak için içeri girdiğinde ve teşekkür etmeme fırsat tanıyacak kadar kısa bir süre kalarak Pjetka'yı da başıyla kısaca selamlayarak dışarıya çıktığında anladım ki kızıl saçlı aslında Macarca biliyordu, hem de en azından benim kadar iyi, çünkü derhal sordu: "O kimdi?" Ben de bildiğim kadarıyla yandaki koğuşun hastabakıcısı ve adının Ba-usch olduğunu söyledim; o zaman yanlışımı düzeltti: "Herhalde Bohusch'tur," ve bunun Çekoslovakya'da çok yaygın bir isim olduğunu iddia etti; zaten kendisi de Çek'ti. O zaman şimdiye kadar niye hiç Macarca konuşmadığını öğrenmek istedim ve o da Macarlardan hiç hoşlanmadığı için böyle yaptığını söyledi. Haklı olduğunu kabul etmek zorunda kaldım; Macarlardan hoşlanmak için aslında benim de pek geçerli nedenim yoktu. Bunun üzerine İbranice konuşmamızı önerdi, Yahudilerin dilini konuşamadığımı mecburen itiraf ettim ve bu durumda yine de Macarcada karar kıldık. Bana ismini de söyledi: Luis veya belki de Lojis, tam olarak anlayamadım. Ben de, "*Ee, Lajos,*" dedim. Buna çok karşı çıktı,

bu adın Macarca olduğunu ama kendisinin Çek olduğunu söyleyerek hatamı düzeltmem için ısrar etti: Lois demeliydim. Bu kadar dili nasıl konuştuğunu sordum ona. Aslında Oberland'lı olduklarını, Macarlardan, kendi sözcükleriyle "Macar istilasından" kaçarak bütün aile, akrabalar ve yakınlarla birlikte oradan ayrıldıklarını anlattı bunun üzerine. O zaman yine belli bir günü hatırladım; evdeydim, bayraklar, müzik ve sabahtan beri devam eden şenliklerle Oberland'ın tekrar Macaristan'a katıldığı ilan ediliyordu. Toplama kampına ise, eğer doğru anladıysam "Teresin" denilen bir yerden gelmişti. "Ama sen burayı Theresienstadt olarak bilirsin herhalde," dedi. Hayır, dedim, hiç bilmiyorum, ne öyle ne böyle, düpedüz bilmiyorum işte. Buna çok hayret etti; ben de olsam Csepel'deki gümrük binasını bilmeyen biri karşısında aynı şekilde hayret ederdim. Sonra bana açıklamada bulundu: "Bu Prag'daki gettodur." Macarlardan, Çeklerden, evet sonra Yahudiler ve Almanlardan başka Slovaklar, Ukraynalılar ve Polonyalılarla, hatta Ruslarla bile anlaşabiliyordu. Sonuçta iyice dost olduk ve merak ettiği için Bohusch'u nasıl tanıdığımı anlattım ona, ayrıca başımdan ilk geçenleri, izlenimlerimi, bu odaya ilişkin ilk gün aklımdan geçenleri de anlattım. Bunları çok ilginç bularak Pjetka'ya da tercüme edince bu onu epeyce güldürdü. Macar hastayla ilgili olayın beni ne kadar korkuttuğunu da Pjetka'ya tercüme etti; Pjetka'nın cevabını da bana; o hastanın ölümü günlerden beri bekleniyormuş, o güne denk düşmesi tamamen tesadüfmüş ve daha başka pek çok şey. Lois'in bütün cümlelerine *"ten matjar"* yani "bu Macar"la başlaması beni biraz utandırıyordu, belli ki sözünü bir sonra anlatacaklarına böyle bağlıyordu – neyse ki anladığım kadarıyla bu Pjetka'nın dikkatini çekmedi. Sonraları herhangi bir şey düşünmeden, herhangi bir sonuç çıkartmadan Lois'in belli ihtiyaçlarının dikkat çekecek kadar sık

tekrarlandığını ve uzun sürdüğünü fark ettim; bir keresinde elinde ekmek ve konserve kutusuyla –belli ki bunlar Bohusch'tandı– odaya girdiğinde biraz şaşırdım. İtiraf etmeliyim ki şaşırmam aptalcaydı. Söylediğine bakılırsa o da Bohusch'la aynı benim gibi lavaboların orada karşılaşmış. Bohusch benimle konuştuğu gibi onunla da konuşmuş ve sonrası da aynı benim yaşadıklarım gibiymiş. Bir farkla elbette, o Bohusch'la konuşabilmiş, sonra memleketli oldukları anlaşılmış ve Bohusch buna çok sevinmiş. Bu da çok doğal bir şeymiş Lois'e göre, bunu ben de kabul ediyordum gerçekten de. Mantıkla baktığımda bunların hepsi tümüyle açıktı, anlaşılır ve netti. Belli ki duruma ben de onun baktığı gibi bakıyordum, en azından son cümleden bu anlaşılıyordu: "Adamı elinden aldığım için bana kızma"; bunun anlamı şimdiye kadar bana düşenlerin bundan sonra ona düşeceği, o kendine ziyafet çekerken benim seyretmekle yetineceğimdi, şimdiye kadar onun yapmış olduğu gibi. Daha bir dakika geçmeden kapı açılıp Bohusch içeri girince de bir o kadar şaşırdım, hem de doğruca benim yanıma geldi. O andan itibaren ziyaretleri ikimiz için de geçerliydi. Bazen iki porsiyon getiriyordu, bazen sadece bir – bu son durumda eliyle kardeşçe paylaşmamız gerektiğini belirtmeyi asla unutmuyordu. Eskisi gibi hep acelesi vardı, eskisi gibi hiç sözcüklerle zaman kaybetmiyordu, ifadesi yine eskisi gibi meşgul bir insanın ifadesiydi, bazen kaygılıydı, hatta zaman zaman öfkeli, neredeyse ikiye katlanmış bir sorunun yükünü taşımak zorunda kalan, sorumluluğu iki katına çıkan ama bunu taşımaktan, kendisine yükleneni kabullenmekten başka çaresi olmayan bir insan gibi hiddetliydi – bana kalırsa bunun nedeni aslında kendisinin de bundan sevinç duymasıydı çünkü anlaşılan belli bir anlamda buna ihtiyacı vardı; söz yerindeyse bu onun yöntemiydi. Bu kadar nadide bir mala yöneltilen talebi ve buna denk

düşen fiyatı göz önüne alırsak, ne kadar evirip çevirsem, düşünüp taşınsam da hiçbir şekilde başka bir gerekçe bulamıyordum. Sanırım bu insanı kavradığım andı bu, hiç olmazsa genel hatlarıyla. Çünkü bütün deneyimlerimden yararlandığımda, bütün bağlantıları kurduğumda, evet, o zaman hiç kuşku kalmıyordu, o zaman kendisini başka bir biçimde gösterse bile onu tanıyordum, sonuçta araç tek ve aynıydı: Direngenlik – elbette direngenliğin tartışmasız iyice incelmiş, o zamana kadar tanıdıklarımın en başarılısı ve her şeyden önce benim için en yararlı biçimi, hiç kuşkusuz.

İnsanın zamanla mucizelere de alıştığını söyleyebilirim. Yavaş yavaş tedaviye kendi başıma gidebilmeye başladım –eğer doktor sabah bunu tembih ederse– öylece yalınayak, gömleğimin üzerine sadece bir örtü alarak ve ağırlaşmış havadaki birçok bildik kokunun arasında yeni bir soluk hissettim: Serpilen ilkbaharın soluğu, evet, eğer zamanın geçip gittiğini düşünürsem bu olmalıydı. Geri dönerken birkaç mahkûmun içinden donmuş gibi görünen sarı uzuvların sarktığı, kamyon kasasına benzer, lastik tekerlekli bir kasayı bizim dikenli telin öbür tarafındaki gri barakadan çeke sürükleye çıkarttıklarını gördüm ve dolu kasanın içindeki kurumuş bedenleri fark ettim. Üşütmemek için örtüme daha sıkı sarındım ve görünüşü kurtaracak kadar ayaklarımı temizleyip yatağıma gömülmek üzere bir an önce örtümün altında kaybolmak için sıcak odama olabildiğince çabuk varmaya gayret ettim. Yatağımdayken yanımda kaldığı sürece (çünkü belli bir süre sonra o da gitti, "evine" ve yaşlı bir siyasi onun yerini aldı) komşumla sohbet ediyordum, görebildiğim ne varsa biraz onları seyrediyordum, hoparlörden ilan edilen emirleri dinliyordum ve şunu söyleyebilirim ki, sadece bunlar sayesinde ve biraz da hayal gücümün yardımıyla yattığım yerden kampta olup bitenler hakkında

tam bir fikir sahibi olabiliyordum, kampın durumunu, renklerini, kokularını, tadını, gidip gelmeleri, sabahın ilk ışıklarından akşamın geç saatlerine kadar meydana gelen ufak tefek olayları, hatta bazen daha fazlasını izleyebiliyordum, bir anlamda bunlardan emin olabiliyordum. "Berberler banyoya! Berberler banyoya!" anonsu günde pek çok kez tekrarlanıyordu ve bu giderek sıklaşıyordu, durum açıktı: Yeni bir sevkıyat daha vardı. Sık sık duyulan bir başka anons ise, "Cenaze ekibi kapıya!" idi ve anonsun tekrarlandığı ölçüde bu sevkıyatın durumu ve niteliği hakkında bir fikir oluşturabiliyordum. Bu tür durumlarda "demirbaşlar"ın da –bunlar giysi deposunda çalışanlardı– gardıroplara gitmeleri gerektiğini öğrendim, hem de "koşar adımla". Eğer iki veya dört "cenaze taşıyıcısı" isteniyorsa, diyelim ki "bir sedye" veya "iki sedye derhal kapıya!" anonsu duyuluyorsa bu durumda bir yerlerde, çalışma sırasında, sorguda, mahzende, çatıda, nerede bilinmez, olağandışı bir kaza meydana geldiğinden emin olabilirdiniz. "Patates soyma ekibi"nin sadece gündüzleri çalışmadığını, bir de "gece vardiyası" olduğunu, ve daha pek çok şeyi öğrendim. Ancak her öğle sonrasında aynı saatte bilmecemsi bir anons duyuluyordu: "Beka iki, Beka iki, adamlarını topla!" Başlangıçta bunun üzerinde çok kafa yordum. Ardından gelen büyük ve bir şekilde törensi sessizliğe ve "Kep çıkart!" "Kep tak!" emirlerine, ara sıra duyulan alçak perdeden titrek müzik sesine bakarak bilmeceyi çözmem kolay oldu ama zaman aldı. Demek ki dışarıda kamp içtimadaydı, "Beka" belli ki B.K., yani bölük kıdemlisi demekti ve buna bakılırsa "iki" de Buchenwald'da iki bölük kıdemlisinin, bir birinci, bir de ikinci kıdemlinin bulunduğu anlamına geliyordu – kimlik numaralarının, öğrendiğim kadarıyla çoktan doksan binli rakamlara ulaştığı bir kampta bu pek de şaşılacak bir şey değildi aslında. Bu saatte bizim odamız da

sessizleşirse, eğer ziyarete gelmişse Zbischek giderdi, Pjetka alışılmış şekilde "*dobra noc*" diyerek ışığı söndürmeden önce odaya son bir kez göz atardı. O zaman yatağımın sunduğu ve yaralarımın izin verdiği en rahat pozisyonu arardım ve örtüyü tepeme çeker çekmez kaygısız bir uykuya dalardım. Hayır, isteyebileceğim başka bir şey yoktu, bir toplama kampında – kabul etmeliyim ki, daha fazlası olmazdı.

Bana kaygı veren iki şey vardı yalnızca. Biri yaralarımdı: Varlıklarını kimse inkâr edemezdi, çevreleri hâlâ kıpkırmızı, et hâlâ açık, en yüzeyde incecik bir deri oluşmakta, orada burada kahverengimsi bir kabuklanma. Doktor yaralarımı artık gazlı bezle tutup sıkmıyordu, tedaviye de pek çağırmıyordu, çağırsa bile insanı huzursuz edecek kadar kısa bir sürede işimi bitiriyordu ve bu arada yüzünde de tedirginlik verecek ölçüde hoşnut bir ifade oluyordu. Beni kaygılandıran diğer şey ise aslında sevindirici bir olaydı, böyleydi kuşkusuz, buna karşı çıkamam. Örneğin Pjetka ve Zbischek birdenbire gergin bir ifadeyle uzaklara kulak kabartarak sohbetlerini kesip bize de parmaklarıyla sessiz olmamızı işaret ettiklerinde, ben de uzaklardan gelen boğuk bir homurtu işitiyordum, bir de kesik kesik, köpek havlamasını andırır sesler. Öte yanda da, tahminime göre paravananın arkasında bulunan Bohusch'un odasında da, ışıklar söndürüldükten sonra bile uzun süre kesilmeyen seslere bakılırsa son zamanlarda büyük bir heyecan hâkimdi. Durmadan tekrarlanan siren sesleri artık günün alışılmış bir parçası haline gelmişti ve artık geceleri hoparlörden gelen anonsla uyanmaya da alışmıştım: "Krematoryumu kapatın!" Ardından hemen bir dakika sonra, ama bu kez öfkeli ve homurtulu bir ses: "Krematoryum! Derhal kapatılsın!" –benim bundan anladığım: Yersiz bir alev parıltısının uçakların dikkatini çekmesi kesinlikle istenmiyordu.

Berberlerin ne zaman uyuduğu hiç belli değildi; duyduğum kadarıyla son zamanlarda yeni gelenlerin, banyo sırası kendilerine gelene kadar kapının önünde iki-üç gün çıplak bekledikleri oluyormuş ve cenaze ekibinin de işi başından aşkınmış. Odamızda tek bir boş yatak bile kalmamıştı; kısa süre önce karşıdaki yataklardan birine yatırılan bir Macar delikanlı sayesinde ilk kez bildiğimiz iltihaplı yaraların ve kesik atılan yaraların dışında bir kurşunun açtığı yarayla tanıştım. Olay, eğer doğru anladıysam, "Ohrdruf," diye bilinen, köylük arazide bulunan bir kampa giderken günlerce süren bir yürüyüş sırasında meydana gelmişti. Anlattıklarından çıkarttığım kadarıyla genel olarak Zeitz'a benzeyen bir yerdi. Günlerdir düşmandan, yani Amerikan ordusundan kaçıyorlardı ve kurşun kendisine değil, yorgunluktan sıranın dışına düşen yanındaki adama atılmıştı, ama oğlanın bacağına isabet etmişti. Şansım varmış ki, diye sözlerine devam etti, hiç olmazsa kemiğime isabet etmedi ve ben şunu düşündüm: Evet, örneğin ben söz konusu olsaydım durum çok farklı olurdu. Kurşun bacağının neresine gelirse gelsin kemiğe isabet edeceği kesindi, bu kaçınılmazdı. Sonradan anlaşıldığına göre henüz sonbahardan beri toplama kampındaydı, numarası seksen binin üzerindeydi ve daha başka şeyler de vardı – burada, bu odada pek de hoş gelmeyen şeyler. Kısacası: Son zamanlarda her tarafta bir değişimle karşı karşıya olduğumuzdan, huzursuzluktan, karmaşadan, çöküşten, eziyet ve kaygıdan söz edildiğini duyuyordum. Bir keresinde Pjetka elinde bir yaprak kâğıtla yataktan yatağa dolaşarak her birimize, "Yürüyebiliyor musun?" diye sordu. Ben, "Yok, hayır, yürüyemiyorum," dedim. "Cık... cık... cık," dedi, "sen yürüyebiliyorsun," ve böylece benim adımı da listeye yazdı ve aynı şekilde odadaki diğer herkesin adını da listeye geçirdi, hatta bir keresinde tedavi odasında gördüğüm

kadarıyla iltihaptan şişmiş bacakları birbirine paralel açık ağızlara benzeyen kesikler atılmış yaralarla kaplı olan Kuharski'nin adını bile. Buna karşın bir başka akşam –ben tam ekmeğimi kemirirken– radyodan şunları duydum: "Kamptaki bütün Yahudiler derhal toplansın!" ve anonsu yapan ses o kadar korkunçtu ki yattığım yerden anında dikilip oturdum. Pjetka yüzünde meraklı bir ifadeyle, "*Co to robisch?*" diye sordu. Ona hoparlörü gösterdim ama o alışılmış tarzında gülümsemekle yetindi ve her iki eliyle işaret ederek yerimde kalmamı, telaşa, heyecanlanmaya, aceleye gerek olmadığını belirtti. Ancak hoparlördeki ses bütün gece gürledi, cazırdadı, anonslar durmadı: "Kamp koruması!" Bu, copla silahlanmış beylerin derhal göreve çağrıldığı anlamına geliyordu ve anlaşılan bunlardan da pek hoşnut değildi ve hemen ardından –ki bunları ürpermeden dinleyemedim– kamp kıdemlisini ve kamp korumasının Kapo'sunu istedi; bu, kampta iktidarı olanlar arasında düşünülebilecek en iktidarlı iki kişinin kapıya çağrıldığı anlamına geliyordu, hem de "koşar adımla!" Bir başka kez hoparlörden soru dolu, suçlayıcı emirler yağdırıldı: "Kamp kıdemlisi! Adamlarını harekete geçir! Kamp kıdemlisi! Yahudiler nerede kaldı?!" Kutudan gelen ses bir çırpıda aradı, çağırdı, emretti, esti, gürledi ve Pjetka sadece öfkeyle elini sallayarak söylendi: "*Kurva jego match!*" O zaman çözümü ona bıraktım çünkü sonuçta sorumlu oydu ve ben de sükûnetle yatmaya devam ettim. Ama bu akşam işime gelmemiş olsa da belli ki ertesi gün için kaçış yoktu: "Kamp kıdemlisi! Bütün kamp içtimaya!" ve bunun hemen ardından gelen motor gürültüleri, köpek avlamaları, atış sesleri, cop takırtıları, koşturan adım sesleri ve sonra ağır çizmelerin patlamalı sesleri nihayet ve sonunda –istenen eğer bu idiyse– askerlerin de işi ele alabileceğini ve itaatsizliğin böyle sonuçlar doğurabileceğini gösterdi, sonra –nasıl olduysa–

her yana bir anda sessizlik hâkim oldu. Ancak bunun ardından beklenmedik bir şekilde birdenbire doktor ortaya çıktı, sanki dışarıda hiçbir şey olmuyormuş gibi her zamanki gibi viziteye gelmişti. Ama şimdi o kadar sakin, her zamanki gibi bakımlı değildi; yüzü asıktı, zaten kusursuz olmayan paltosu pas rengi lekelerle kaplıydı, kanlanmış gözleri delici bir bakışla çevreyi taradı; belli ki boş bir yatak arıyordu, buna kuşku yoktu: "Nerede o," dedi Pjetka'ya, "şuradaki hafif yaralı?!" Eliyle belirsiz bir hareket yaparak kalçayla diz arasındaki bir bölgeyi işaret ederken araştıran bakışları her yüze, bu arada benimkine de takılıp kaldı, beni tanımadığından kuşkulandıysam da gözlerini tesadüfen hemen yine Pjetka'ya çevirerek beklentiyle, zorlayarak, talep ederek, bir anlamda onu bir yanıta zorlayarak bakmaya başladı. Bir şey söylemedim ama içten içe ayağa kalkmaya, üzerime bir şeyler giymeye, dışarıya çıkmaya ve o kargaşanın ortasına bir yere düşmeye hazırlanmıştım. Ancak büyük bir hayretle Pjetka'nın doktorun kimi kastettiğini anlamadığını –en azından yüzünün ifadesi bunu gösteriyordu– fark ettim. Sonra kısa bir kararsızlığın ardından sanki hatırlamış gibi aniden yüzü parladı. "Ah, evet," diyerek elini uzatıp, kurşun yarası olan oğlanı gösterdi. Doktor da bunu hemen kabul etti ve aynı zamanda sanki sorununun ne olduğu doğru olarak anlaşılmış ve çözüm bulunmuş gibi yüzü aydınlandı. "Hemen eve dönüyor," dedi kesin bir tavırla ve o zaman çok tuhaf, alışılmamış, diyebilirim ki odamızda şimdiye kadar hiç yaşamadığım uygunsuz ve bir hoşnutsuzluk duymadan, yüzüm kızarmadan bakamadığım bir durumla karşılaştık. Kurşun yarası olan çocuk ayağa kalktıktan sonra önce sanki dua etmek ister gibi doktorun karşısında ellerini kavuşturdu, sonra şaşkınlığa düşen ve bir an için ne yapacağını bilemeden geri çekilen doktorun önünde diz çökerek her iki eliyle onu ya-

kalayıp bacaklarına sarıldı, sonra doktorun elinin yıldırım gibi kalktığını ancak anlayabildim ve şiddetli bir tokat sesi şakladı. Çok öfkelendiğini anladım ama söylediklerini duyamadım, sonra önündeki engeli ayağıyla bir kenara iterek hızla dışarı çıktı, yüzünde öfkeli bir ifade vardı ve her zamankinden daha fazla kan hücum etmişti. Sonra boşalan yatağa yeni bir hasta geldi, yine bir delikanlı –artık iyice tanıdığım küt, sert, sargılı ayaklarında artık tek bir parmak bile kalmamış olduğunu gösteriyordu– ve Pjetka benim yanımdan geçerken ona alçak sesle, ikimizin arasında kalacak şekilde şöyle dedim: "Djinkuje, Pjetka," ama o, "*Ne?*" diye sordu ve ben ısrar ettiysem de: "Ama, daha az önce..." Yüzündeki her şeyden habersizmişçesine anlamsız ifade değişmedi, sadece hayret ve çaresizlikle başını salladı. Ben de bu kez herhalde uygunsuz bir şey yaptığımı ve belli ki insanın bazı şeyleri kendi kendisine çözmesi gerektiğini düşündüm. Fakat zaten sonuçta her şey adilliğin kurallarına uygun bir şekilde olup bitmişti –en azından ben böyle düşünüyordum– çünkü ben odaya o oğlandan daha önce gelmiştim ve onun gücü kuvveti benden daha fazla yerindeydi; bu durumda kuşkusuz dışarıda benden daha fazla şansa sahipti; hem ayrıca, belli ki bir başkasının talihsizliğini yaşamak kendi talihsizliğimi yaşamaktan daha kolaydı benim için. Ne kadar düşünsem, ölçüp biçsem, evirip çevirsem de bu sonuca varmaktan, bu dersi çıkarmaktan kaçınamıyordum. Zaten her şey bir yana, etrafta kurşunlar sıkılırken böyle kaygıların ne önemi vardı – çünkü iki gün sonra penceremizin camı şangırdadı, yolunu şaşırmış bir kurşun karşı duvara saplandı. O gün yaşadığımız bir başka olay da Pjetka'nın birbiri ardından ziyaretine gelen bazı kuşkulu kişilerle bazen alelacele iki söz edip, bazen daha uzun konuştuktan sonra ortalıktan kaybolup akşama doğru kolunun altında uzunca bir çıkınla tekrar

odaya dönmesiydi. Bir çarşaf, diye düşündüm – ama hayır bir de sapı vardı, demek ki bir beyaz bayrak, bana öyle geldi ve tam ortasında iyice sarılmış bir şeyin ucu görünüyordu, bir mahkûmun elinde şimdiye kadar böyle bir şey hiç görmemiştim; bu bütün odada bir hareketlenmeye, bir soluklanmaya, bir fısıldaşmaya yol açtı. Pjetka bu nesneyi yatağının altına yerleştirmeden önce kısa bir süre için görmemize izin verdi ama yüzünde bir gülümseme vardı, o nesneyi kendimi bir Noel ağacının dibindeymiş ve uzun zamandır özlemle beklediğim bir armağana kavuşmuş gibi hissetmeme yol açan bir hareketle göğsüne bastırmıştı: Kahverengi ahşap bir parça ve bundan uzanan mavimsi bir ışıkla pırıldayan kısa bir çelik boru, namlusu kesilmiş bir karabina; böylece birdenbire, bir zamanlar en sevdiğim dedektif ve haydut öykülerinde okumuş olduğum markasını da hatırladım. Bir sonraki gün de heyecanlı geçeceğe benziyordu – ama her günü tüm olaylarıyla birlikte kim aklında tutabilir ki. Yine de şunu söyleyebilirim ki, mutfak son âna kadar kurallara uygun olarak çalıştı ve doktor da çoğunlukla dakikliğini korudu. Bir sabah kahveden hemen sonra koridorda telaşlı adım sesleri ve patlayan bir haykırış duyuldu, sanki bir parola gibi, bunun üzerine Pjetka paketini hemen gizlediği yerden çıkardı, kolunun altına sıkıştırarak ortadan kayboldu. Hemen ardından, aşağı yukarı saat dokuza doğru hoparlörden ilk kez mahkûmlara değil de askerlere seslenildiğini duyduk: "Bütün SS mensuplarına," ve hemen ardından iki kez tekrarlandı: "Kamp derhal boşaltılsın!" Bunun ardından bir yaklaşan, bir uzaklaşan, bir süre için kulaklarımda uğuldayan, sonra giderek silinen çatışma sesleri duyuldu, sonra ortalık sessizleşti – fazlasıyla sessizleşti, çünkü kulak kabartmam, duymaya çalışmam, beklemem boşunaydı: Ne alıştığımız saatte ne de daha sonra çorbayı getirenlerin karava-

nayı taşırken çıkarttıkları gürültüleri, bunun bir parçası olan bağırışları –zamanı çoktan geçmiş olmasına rağmen– duyamadım. Hoparlör nihayet çatırdayıp kısa bir cızırtıdan ve çeşitli üfleme seslerinden sonra kamp kıdemlisinin konuştuğunu bildirdiğinde saat dörde geliyordu. "Arkadaşlar," dedi, boğazını sıkıştıran, sesinin bir kısılmasına, sonra yine tizleşmesine, neredeyse bir ıslığa dönüşmesine yol açan bir duyguyla mücadele etmekte olduğu sesinden anlaşılıyordu, "özgürüz!" ve olayı bu şekilde, hem de açık bir sevinçle bildirebildiğine göre bu noktada kamp kıdemlisinin de Pjetka, Bohusch, doktor ve aynı görüşte olan diğerleriyle fikir birliği içinde olduğunu ve belli ki onlarla bir arada olduğunu düşündüm. Sonra kısa, güzel bir konuşma yaptı. Kamp kıdemlisinden sonra başkaları da hoparlörden seslenerek farklı dillerde konuştular. Örneğin Fransızca olarak, *"Attention! Attention!"* sanırım Çekçe olarak, *"Posor, posor!"*, sonra *"Njimanje, njimanje, ruski towarischtschi, njimanje!"* ve melodik ses tonu bir anda hoş bir anıyı canlandırdı, çünkü buraya ilk geldiğimde banyo ekibindekilerin konuştuğu dildi bu. *"Uwaga, uwaga!"* bunun üzerine yanımdaki yataktaki Polonyalı hasta heyecanla yattığı yerden hemen doğruldu ve bizlere doğru haykırdı: *"Tschicha bendsch! Teras polski kommunjiki,"* ancak o zaman onun bütün gün ne kadar gergin olduğu ve nasıl kıvranıp durduğu aklıma geldi. Sonra birdenbire şu anonsu duyunca çok şaşırdım: *"Figyelem, figyelem!.. Macar kamp komitesi..."* ve şöyle düşündüm: Şu işe bak, böyle bir şey aklımın köşesinden bile geçmezdi. Ama ne kadar dikkatimi verirsem vereyim, onlar da öncekiler gibi sadece özgürlükten söz ettiler hâlâ gelmeyen çorbanın ne sözünü ettiler, ne de bir değinmede bulundular. Özgürlüğümüze kavuşmamıza elbette ben de olağanüstü sevinmiştim, ama elimden başka türlüsü gelmiyordu, bir yandan da

iddiasız düşünmek zorundaydım: Örneğin böyle bir şey dün henüz mümkün değildi. Dışarıda bir nisan akşamı hâkimdi ve hava kararmıştı, Pjetka da geri dönmüştü; hararetliydi, coşku içindeydi, sonunda hoparlörden tekrar kamp kıdemlisinin sesi duyuldu. Bu kez eski patates soyma ekibi üyelerine seslenerek tekrar mutfaktaki eski yerlerine dönmelerini rica ediyordu; kampın diğer sakinlerinden ise uyanık kalmalarını ve eğer gerekirse gece yarısına kadar beklemelerini istiyordu çünkü güçlendirici bir gulaş çorbasının hazırlıklarına başlanmıştı. Ancak o zaman içim rahatlamış olarak kendimi tekrar yastığıma bırakabildim, ancak o zaman içimde bir şeyler çözüldü, ancak o zaman –herhalde ilk defa daha ciddi olarak– ben de özgürlüğü düşündüm.

9

Ayrılmış olduğum, aşağı yukarı aynı mevsimde eve döndüm. Buchenwald'da bana da yolculuğa katılmak isteyip istemediğimi sorduklarında kampın çevresindeki orman çoktan yeşillenmişti, mezar tümseklerinin üzerinde de çimenler yeşermişti ve bu yeni dönem başladıktan sonra bakımsız bırakılan içtima alanının, sönmüş ateşlerin kalıntıları, paçavralar, kâğıtlar ve konserve kutularından görünmez hale gelmiş zeminindeki asfalt da yaz ortasının sıcağında erimeye başlamıştı. Grup çoğunlukla gençlerden oluşuyordu, böyle söylenmişti; başımızda Macar kamp komitesinden tıknaz yapılı, saçları ağarmaya başlamış gözlüklü bir adam vardı, yolda gerekli işleri bizim için o halledecekti. Yük kamyonlarından yararlanabilecektik ve Amerikan askerleri de bizi doğuya doğru bir süre yanlarında götürmeye hazırdılar. Adam gerisinin kendi meselemiz olduğunu söyleyerek kendisine "Miklós Amca" diye hitap etmemizi istedi. Yaşam, diye sözlerine ekledi, devam etmeli, ve gerçekten de başka türlü olamazdı elbette, bunu görüyordum, bir kez durum bu şekilde değiştikten sonra bir şeyler yapılabilirdi elbette. Bazı tuhaflıkları, küçük tatsızlıkları bir yana bırakırsak genel olarak tekrar sağlığıma kavuştuğumu varsayabilirdim. Örneğin vücudumun herhangi bir nok-

tasında parmağımı etime bastırdığımda sanki cansız, esnekliği olmayan bir maddeye, diyelim ki bir parça peynire veya balmumuna bastırmışım gibi uzun süre bir çukurluk, bir iz kalıyordu etimde. SS hastanesinin mobilyalı, aynalı odalarından birinde ilk kez aynaya baktığımda yüzüm de beni biraz şaşırttı çünkü aklımda kaldığı kadarıyla yüzüm eskiden başka türlüydü. Şu anda gördüğüm yüzdeki alın birkaç santim, ancak uzamış saçlarımın altında dikkat çekecek kadar basık görünüyordu; tuhaf bir şekilde genişlemiş kulakmemelerimin altında bana tamamen yabancı gelen iki tane şekilsiz iltihap birikintisi vardı; başka yerlerde torbacıklar, sarkmalar görülüyordu ve yüzüm –en azından eskiden edinmiş olduğum bilgilere dayanacak olursam– genel itibarıyla, daha ziyade her türlü haz ve şehveti yaşamış ve bu yüzden erken yaşlanmış insanların kırışmış, yıpranmış yüzlerine benziyordu ve iyice küçülmüş gözlerimdeki bakışlar da sanki eskiden daha farklıydı, daha sevecen, evet, daha güven vericiydi gibi geldi bana. Ayrıca hâlâ biraz topallıyordum, sağ bacağım biraz arkaya doğru çekiyordu; Miklós Amca bunun sorun olmadığını söyledi, memleket havası her şeyi yeniden yoluna koyardı nasılsa. Döndüğümüzde ülkemizi yeni baştan kuracağımızı söyledi ve ilk iş olarak bize hemen birkaç şarkı öğretti. Yürüyüşümüz sırasında köylerden ve küçük yerleşimlerden askeri bir disiplinle üç sıra halinde geçerken –yolculuğumuz sırasında zaman zaman böyle yerlerden geçtik– bu şarkıları söylüyorduk. Ben kendi payıma en fazla "Madrid Önlerinde, Barikatlarda"yı sevmiştim, ama aslında nedenini de bilmiyordum. Başka nedenlerle, ama aynı şekilde severek başka bir şarkıyı daha söylüyordum, özellikle de şu dizelerini: "Gün boyu çalışırız durmaksızın / Sonu yoktur çektiğimiz sıkıntıların / ama yine tutuyoruz işte tüfeklerimizi / neredeyse parçalanmış elle-

rimizle sımsıkı!" Yine farklı nedenlerle, şu dizenin geçtiği bir şarkının da yüreğimde yeri vardı: "Genç muhafızlarız biz, biz proletaryayız!" Bu şarkıyı söylerken aralarda o bilinen ses tonuyla "Kızıl Cephe!" diye bağırıyorduk, o zaman her seferinde kapanan pencerelerin şıngırtılarını, çarpılan kapıların sesini net olarak duyuyordum ve telaşla kapıdan kapıya koşturan ya da hızla kapıların ardında kaybolan insanları, Almanları görüyordum.

Ayrıca yola çıkarken yüküm hafifti: Yanıma çok dar ve çok uzun olduğu için biraz da kullanışsız, açık mavi bir amerikan asker torbası almıştım. İçinde iki kalın örtüm, yedek iç çamaşırlarım ve SS depolarından çıkma, bilekleri ve boyun kısmı yeşil çizgili, gri, güzel bir örgü kazak vardı ve ayrıca bir de geçici şeyler: konserveler ve benzerleri. Üzerime Amerikan Ordusu'nun yeşil keten pantolonlarından birini giymiştim, ayaklarımda yine Amerikan Ordusu'na ait, çok dayanıklı görünen kauçuk tabanlı, bağcıklı ayakkabılar vardı, üzerlerinde de yıpranması zor bir deriden yapılmış, şeritli ve tokalı tozluklar. Başıma geçirmek içinse tuhaf biçimli, en azından mevsime uygun olmayan, biraz fazla ağırca bir kasket bulmuştum; yüksek bir siperliği vardı, üst kısmı da köşeli ve kenarlıydı; eğik bir dikdörtgenle –okul zamanlarından hatırladığım kadarıyla bir eşkenar dörtgenle– süslüydü ve söylediklerine bakılırsa bu kasketi benden önce Polonyalı bir subay kullanmıştı. Dolaplarda daha iyi bir ceket bulabilirdim elbet, ama çıkartılmış üçgenin ve numaranın yerine kadar aynı olan eski emektar ceket de sonuçta aynı işi görürdü, hatta özellikle böyle bir ceket aradım, bu ceketlere bir düşkünlüğüm vardı: En azından –bence– yanlış anlamalara yer bırakmazlardı, hem ayrıca da yaz mevsimi için kullanışlı, oldukça rahat, hafif bir kıyafetti bana kalırsa. Kamyonlarla, yük arabalarıyla, yayan olarak ve toplu taşıma araçlarıyla yol aldık; değişik orduların bize

verebileceği yardıma göre değişiyordu bu. Öküzlerin çektiği arabaların, bankların, terk edilmiş okullardaki kürsülerin üzerinde ya da yaz gecelerinin yıldızlı göğü altında öylece toprağın üzerinde, tarlalarda, parklarda, çimenlerin üzerinde, çocuk oyuncakları arasında uyuyorduk. Hatta pek de büyük olmayan –en azından Tuna'ya alışkın biri için– ve adının Elbe olduğunu öğrendiğimiz bir nehrin üzerinde gemiyle bile yol aldık ve belli ki eskiden bir şehir olan, ama şimdi sadece yıkıntılardan ve birkaç çıplak, kara duvardan ibaret bir yerden geçtik. Bu duvarların ve harabelerin diplerinde, şurada burada köprü kalıntılarının altında şimdi o şehrin sakinleri uyuyor, barınıyor ve yaşıyorlardı. Bundan sevinç duymaya çalıştım elbette, ancak onların karşısında hissettiğim utanç oldu sadece. Kırmızı bir tramvayın içinde ordan oraya sallanarak yol aldım ve tesadüfen ancak damında yer bulabilsem de gerçek vagonları, insanlar için yapılmış gerçek kompartımanları olan gerçek bir trenle yolculuk yaptım. Bir kentte trenden indim ve Çekçenin yanı sıra pek çok da Macarca sözcük kulağıma çalındı ve biz istasyonda akşam geleceği vaat edilen aktarma trenini beklerken etrafımızı bir yığın kadın, erkek, yaşlı, her türden insan sardı. Toplama kampından gelip gelmediğimizi öğrenmek istiyorlardı ve içimizden çoğuna, bu arada bana da, orada şu ya da bu isimdeki yakınlarından birine rastlayıp rastlamadığımızı sordular. Onlara toplama kampında genelde insanların bir adı olmadığını söyledim. Bunun üzerine yakınlarının dış görünümünü, yüzünü, saç rengini, özelliklerini tarif etmeye çalıştılar. Onlara insan toplama kampında çok fazla değiştiği için bunun bir anlamı olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun üzerine yavaş yavaş dağıldılar; içlerinden sadece gömlek ve pantolondan ibaret yazlık giysileri olan, başparmaklarını pantolon askılarını taktığı kemer şeridine geçirmiş,

diğer parmaklarıyla da kumaşın üzerinde trampet çalan biri kaldı. Gaz odalarını görüp görmediğimi merak ediyordu – elimde olmadan gülümsedim. "Görmüş olsaydım şu anda konuşuyor olamazdık," dedim. "Demek öyle," diye devam etti, gaz odaları gerçekten var mıydı acaba. Ama tabii ki, dedim, diğer şeylerin yanı sıra gaz odaları da vardı elbette ve her şey hangi kampta hangi âdetlerin geçerli olduğuna bağlıydı. Auschwitz'te örneğin bunların hepsini hesaba katmak gerekirdi. Bense, diye belirttim başımı sallayarak, Buchenwald'dan geliyorum. "Nereden?" diye sordu. Cevabımı tekrarlamak zorunda kaldım: "Buchenwald'dan." "Demek Buchenwald'dan," dedi başını sallayarak, ben de, "Evet" diyerek yanıtladım. Bunun üzerine, "Durun bir dakika," dedi ve bunu katı, kesin bir ifadeyle, neredeyse bir öğretmen edasıyla söyledi. "Buna bakılırsa bayımız," ve niçin bilmiyorum ama bu biraz törensi demesek bile resmî konuşma tarzı beni etkiledi, "gaz odalarının varlığından haberdar." Tekrar ettim: "Ama elbette." "Bununla birlikte," diye hâlâ o donuk ifadeyle, bir yandan da duruma düzen ve açıklık getirerek devam etti, "kendi gözlerinizle görerek emin olmuş değilsiniz yine de." Kabul etmek zorunda kaldım: "Hayır." Bunun üzerine adam, "Demek öyle," dedi kinayeyle; sonra katı, dimdik duruşuyla, parmaklarıyla pantolonunun üzerinde tempo tutmaya devam etti. Bana öyle geldi ki, eğer yanılmadıysam tatmin olmuş bir hali vardı. Hemen ardından, haydi, dediler, tren geldi ve kendime geniş, ahşap vagon merdiveninin bir basamağında iyi bir yer bile buldum. Sabaha doğru uyandığımda hâlâ neşe içinde yolumuza devam ediyorduk. Az sonra yol tabelalarını okuyabildiğimi fark ettim, yazılar Macarcaydı. Orada akan ve yüzeyi gözlerimizi kamaştıran su –herkes onu gösteriyordu– şimdi Tuna'ydı. Etrafındaki günün ilk ama güçlü ışıklarıyla parıldayan ve

titreşen topraklar da –söylediklerine göre– Macaristan'dı. Bir süre sonra harap bir damın altına girdik ve kendimizi her yanı cam kırıklarıyla dolu bir hangarda bulduk: Etraftaki insanların tespitine göre burası Batı Garı'ydı ve bu gerçekten de doğruydu, garı genel çizgileriyle yeniden tanıdım.

Dışarıda, binanın önünde güneş ışınları dikey olarak kaldırıma vuruyordu. Çok sıcaktı, çok gürültü vardı, çok toz vardı ve trafik yoğundu. Altı numaralı sarı tramvay. Demek ki bu da değişmemişti. Tuhaf görünümlü kurabiyeler, gazete ve başka şeyler satan birkaç satıcı vardı. İnsanlar çok güzel görünüyordu ve belli ki hepsi meşguldü; yapacakları önemli şeyler vardı, herkes acele ediyordu, telaşla bir yerlere koşuyorlardı, her biri bir yana seğirtiyordu. Öğrendiğime göre bizim de hemen yardım merkezine gitmemiz, en kısa zamanda para ve gerekli belgeleri –bunlar artık yaşamın vazgeçilmez unsurlarıydı– elde edebilmek için orada adımızı kaydettirmemiz gerekiyordu. Ancak bu söz konusu merkez –söylendiğine göre– tam ters istikamette, Doğu Garı yakınlarındaydı ve böylece hemen ilk köşe başında bir tramvaya bindik. Gerçi caddeler bana biraz harap olmuş gibi geldi; ev dizilerinde boşluklar vardı, kalan evler hasar görmüş, delik deşik, camsız çerçevesizdi ama yine de bölgeyi de, tramvaydan indiğimiz meydanı da tanıdım. Yardım merkezini hafızamda hâlâ yerini koruyan bir sinemanın karşısında bulduk; çirkin, gri, hantal bir kamu binasıydı: Avlu, giriş, koridorlar insan doluydu. Ayakta duranlar, oturanlar, bir şeylerle uğraşanlar, gürültü yapanlar, gevezelik edenler ya da sessiz duranlar vardı. Çoğunun üstünde buruşuk giysiler, kamp dolaplarından ve ordu depolarından çıkma yıpranmış eşyalar, kasketler ve bazılarında bende olduğu gibi çizgili ceketler vardı; ama bazıları da tamamen kentli gibi giyinmişti, üstlerinde beyaz

gömlek, kravat vardı, ellerini arkalarında kavuşturmuşlardı, yine önemli konular görüşülüyordu, bir zamanlar Auschwitz'e giderken oldukları gibi gururluydular. Bazıları kamplardaki koşullardan söz ediyor, karşılaştırmalar yapıyorlardı; diğerleri olası gelişmeler üzerinde duruyor, yapılacak yardımın miktarını tahmin etmeye çalışıyor; başkaları sorunlardan, yersiz kayırmalardan, sömürülmeden, haksızlıklardan dem vuruyordu, ancak herkes için açık olan bir şey vardı: Beklemek zorundaydık, hem de uzun süre. Bu bana çok sıkıcı geldi; ben de torbamı sırtladığım gibi yine avluya ve kapıdan dışarıya çıktım. Yine sinemaya baktım ve o zaman aklıma geldi: Eğer sağ tarafa doğru bir, en fazla iki blok daha yürürsem –eğer hafızam beni tümüyle yanıltmazsa– Nefelejtse Sokağı'nın yolunu kesmesi gerekirdi.

Evi çok kolay buldum: Hâlâ yerinde duruyordu ve sokağın diğer sarı veya gri boyalı biraz harap evlerinden pek bir farkı yoktu – en azından bana öyle geldi. Serin kapı girişindeki çok eski, ucu kıvrık isim listesinden ev numarasının da doğru olduğunu ve ikinci kata çıkmam gerektiğini anladım. Biraz ekşi kokan küflenmiş merdivenlerden ağır ağır yukarı çıkarken sahanlık pencerelerinden dış koridorları ve iç avlunun hüzünlü temizliğini gördüm: Ortada biraz çimen vardı ve sonra tozlu ve kavruk yapraklarıyla o alışılmış acınası ağaç. Tam o sırada karşı kapıdan telaş ve aceleyle, elinde temizlik beziyle başı örtülü bir kadın çıktı, bir başka yerde radyoda çalan müzik kulağıma çalındı ve başka bir yerde de bir çocuk ağlıyordu, hem de bir yerinden et kopartılmış gibi. Sonra karşımdaki kapılardan biri açıldığında çok şaşırdım, çünkü Bandi Citrom'un eğik, küçük gözleri uzun zamandan beri ilk kez yine karşımdaydı, ancak bu kez oldukça genç, kara saçlı, biraz kısa boylu ve pek yapılı olmayan bir kadının yüzünde gördüm onları. Biraz geri çekildi,

herhalde –bana kalırsa– ceketim yüzünden ve kapıyı yüzüme kapatmasına fırsat vermeden hemen sordum: "Bandi Citrom evde mi?" "Hayır," dedi. O an için mi evde bulunmadığını sordum, bunun üzerine başını hafifçe sallayarak ve gözlerini kısarak, "Hiç gelmedi," dedi ve ancak gözlerini yeniden açtığında alt kirpiklerinde nemli bir parlama gördüm. Dudakları da biraz bükülmüştü ve o zaman oradan mümkün olduğunca çabuk ayrılmanın herhalde daha iyi olacağını düşündüm. Ancak o sırada koridorun loşluğu içinden birdenbire üzerinde koyu renk giysiler olan, başı örtülü, zayıf, yaşlı bir kadın belirdi, o zaman onunla da konuşmak zorunda kaldım: "Bandi Citrom'u aramıştım." O da aynı şekilde, "Evde değil," dedi. Ama devam etti: "Daha sonra gelin. Birkaç gün sonra belki..." O zaman daha genç olan kadının tuhaf, direngen ve aynı zamanda bir şekilde güçsüz bir hareketle başını biraz çevirirken, elinin tersini sanki fışkırmaya çalışan bir sözcüğü, bir sesi bastırmak ister gibi, bir anlamda boğmak ister gibi ağzına götürdüğünü gördüm. Bu durumda yaşlı kadına başka açıklamalar yapmak zorunda kaldım: "Biz birlikteydik... Zeitz'da," ve bana yönelttiği bir şekilde katı, neredeyse hesap sorar gibi soru karşısında kendimi savunmak zorunda hissettim. "Peki, o halde niçin eve birlikte dönmediniz?" "Bizi ayırdılar. Beni alıp başka bir yere götürdüler." Bilmek istediği başka şeyler de vardı: "Dışarıda başka Macarlar da var mı?" "Ama elbette, pek çok." Bunun üzerine bir tür gözle görülür zafer duygusuyla genç kadına dönerek konuştu: "Gördün mü?" Sonra bana hitap ederek: "Ben hep söyledim ancak dönmeye başlarlar diye. Ama kızımda sabır yok, bir türlü inanmak istemiyor..." Neredeyse kızın benden daha çok bildiğini ve Bandi Citrom'u mutlaka benden daha iyi tanıdığını söyleyecektim ki yine de susmayı tercih ettim. Sonra kadın beni içeri davet etti ama

gitmem gerektiğini söyledim. "Mutlaka aileniz sizi bekliyordur," dedi ve ben de, "Elbette, tabii," dedim. "O halde," dedi, "bir an önce gidin de sevinsinler," böylece ben de oradan ayrıldım.

Bacağım fazla acı vermeye başladığından ve eskiden bildiğim bir tramvay geldiğinden istasyonda tramvaya bindim. Tramvayın açık bölümünde, üzerinde tuhaf, sivri yakalı, eski moda bir giysi olan sıska, yaşlı bir kadın benden biraz uzaklaştı. Hemen ardından üzerinde üniforma, başında kasket olan bir adam geldi ve biletimi görmek istedi. Ona biletim olmadığını söyledim. Bir bilet satın almamı istedi. Uzaklardan geldiğimi, paramın da olmadığını söyledim. O zaman ceketime baktı, sonra bana baktı, sonra yaşlı kadına baktı ve sonra bana açıklamada bulunarak taşıt araçlarının kullanımının yönetmeliklere bağlı olduğunu ve bu yönetmeliklerin de kendi buluşu değil, üstlerinin buluşu olduğunu söyledi. "Eğer bilet alamıyorsanız inmek zorundasınız," düşüncesi buydu. Bacağımın acı verdiğini söyledim, bunun üzerine yaşlı kadın arkasını dönerek çevreye bakmaya başladı, fakat bunu öylesine bir alınganlıkla yaptı ki, Tanrı bilir niçin, neredeyse onu bu yüzden suçlayacaktım. Fakat o sırada kompartımanın içlerinden, çıkarttığı gürültü daha uzaktan duyulan, yapılı, siyah saçlı, dağınık görünümlü bir adam paldır küldür çıkageldi. Gömleğinin önü açıktı, üzerinde açık renk bir keten giysi vardı, omzunda bir kayışla astığı siyah bir kutu ve elinde bir evrak çantası vardı. Bu ne demek, diye bağırdı ve emreder gibi konuştu: "Bana bir bilet veriniz!" Bu arada elindeki parayı biletçiye uzattı, daha doğrusu yüzüne çarptı. Teşekkür etmeye çalıştım, ama o sözümü keserek heyecan içinde çevresine baktı: "Bazı insanlar yaptıklarından utanmalı," dedi, ama biletçi kompartımanın içinde gözden kaybolmuştu bile, yaşlı kadın da hâlâ ötelere bakıyordu. Bunun

üzerine adam bana doğru döndü, yüz ifadesi şimdi daha yumuşaktı: "Almanya'dan mı geliyorsun, delikanlı." "Evet." "Toplama kampından mı?" "Tabii ki." "Hangisinden?" "Buchenwald'dakinden." Evet, burayı duymuştu ve "Nazi cehenneminin halkalarından biri" olduğunu da biliyordu, bu ifadeyi kullandı. "Seni nereden götürdüler?" "Budapeşte'den." "Orada ne kadar kaldın?" "Hepsi bir yıl." "Herhalde çok şey görmüşsündür delikanlı, çok eziyet çekmişsindir," dedi ve bunun karşısında bir şey söylemedim. "Eh," diye devam etti, "önemli olan geçip gitmiş olması," yüzü aydınlandı, o sırada önünden geçmekte olduğumuz evleri gösterdi ve şimdi memlekete döndükten sonra bir zamanlar ayrılmış olduğum bu şehre bakarken neler hissettiğimi sordu. "Nefret," dedim. Bir süre sustu ama sonra duygumu ne yazık ki anlayabildiğini söyledi. Ayrıca koşullara bağlı olarak nefretin de bir yeri, "hatta yararı" vardı ve sanıyordu ki bu konuda hemfikirdik, kimden nefret ettiğimi biliyordu. "Herkesten," dedim. Yine sustu, suskunluğu bu kez daha uzun sürdü, sonra sordu: "Çok korkunç şeyler yaşamak zorunda kaldın mı?" Ben de bunun korkunçtan ne anladığına bağlı olduğunu söyledim. Elbette, dedi, yüzünde biraz hoşnutsuz bir ifadeyle, çok yokluk çekmiş miydim, aç kalmış mıydım ve muhtemelen dayak da yemiştim ve ben de, "Tabii ki," dedim. "Sevgili çocuğum," diye bağırdı o zaman, yavaş yavaş sabrını yitiriyormuş gibi geldi bana: "Niçin her şeye tabii diyorsun, hem de hiç tabii olmayan şeyler söz konusuyken!" Toplama kampında böyle şeylerin tabii olduğunu söyledim. "Evet, evet," dedi "orada belki, ama..." Bu noktada takılıp kaldı, biraz duraksadı, "ama... bence toplama kampının kendisi tabii bir durum değil!" Sonunda bir ölçüde doğru sözcüğü bulmuştu, ben de bir karşılık vermedim çünkü yavaş yavaş kavramaya başlıyordum ki insan belli şeyler üzerinde yabancı-

larla, durumdan haberi olmayanlarla, bir anlamda çocuklarla tartışamazdı. Ayrıca –hâlâ varlığını koruyan, olsa olsa biraz çıplaklaşmış ve bakımsızlaşmış olan alanı gördüğümde birden fark ettim– inmek zorundaydım ve bunu ona da söyledim. Ama o da benimle birlikte indi, arkalıksız, gölgeli bir bankı gösterdi ve orada biraz oturmamızı önerdi. Önce biraz tedirgin gibiydi. "Bu korkunç durum ancak şimdi gün ışığına çıkıyor aslında," ve sözlerine ekledi, "dünyanın bu sorun karşısında, bütün bunların nasıl, ne şekilde yaşanabildiği konusunda geçici bir süre anlayışsız kaldığı şimdi ortaya çıkıyor." Ben bir şey söylemedim, o zaman aniden bana doğru dönerek konuştu: "Delikanlı, başından geçenleri anlatmak istemez misin?" Biraz şaşırdım ve kendisine anlatabileceğim çok ilginç bir şey olmadığını söyledim. O zaman biraz gülümseyerek konuştu: "Bana değil, dünyaya anlatmalısın." Bunun üzerine daha fazla şaşırarak sordum: "Ama ne hakkında?" "Kamptaki cehennem hakkında," diye yanıtlayınca bu konuda söyleyecek hiçbir şeyimin olmadığını fark ettim çünkü cehennemle karşılaşmamıştım ve hayal bile edemiyordum. Ama o bunun sadece bir benzetme olduğunu söyledi. "Yani," dedi, "toplama kampını cehennem olarak hayal edemez miyiz?" Ayakkabımın topuğuyla yerdeki tozların içine daireler çizerek bunu herkesin istediği gibi hayal edebileceğini söyledim; şahsen ben sadece toplama kampını hayal edebiliyordum çünkü burasını şimdiye kadar bir ölçüde tanımıştım, ama cehennemi tanımıyordum. "Peki sen nasıl hayal ediyorsun?" diye ısrar etti ve ben ayağımla birkaç daire daha çizdikten sonra konuştum: "O zaman kampı insanın canının sıkılamayacağı bir yer olarak hayal edebilirim," buna karşılık, diye devam ettim, toplama kampında bu mümkün olabilir, hatta Auschwitz'te bile – elbette belli koşullar altında. Bunun üzerine bir süre sessiz kaldı, son-

ra yine sordu, ama bana öyle geldi ki belli bir isteksizlikle: "Peki bunu nasıl açıklıyorsun?" ve ben bir süre düşündükten sonra buldum: "Zamanla." "Zamanla ne demek?" "Bunun anlamı, zamanın yardımcı olması." "Yardımcı olmak mı? Nerede?" "Her şeyde," ve ben ona hiç de lüks olmayan ama genel olarak benimsenebilir, temiz ve hoş bir istasyona varmanın, insanın gözünde her şeyin zamanla, adım adım netleşmesinin ne demek olduğunu anlatmaya çalıştım. Eğer insan bir basamağı geçebiliyorsa, bunu ardında bıraktığını biliyorsa hemen bir sonraki geliyordu. Tümüyle karşılaştığınızda her şeyi kavramış oluyordunuz. Ve insan her şeyi kavradığında eylemsiz kalmıyordu: Yeni durumlarla başa çıkıyor, yaşıyor, eylemde bulunuyor, hareket ediyor, her yeni basamağın gereklerini yerine getiriyordu. Zamanda birbirini izleyen bu aşamalar olmasa ve tüm bilgi ânında üzerimize yığılsa, belki aklımız bunu kaldıramazdı, yüreğimiz de – bu şekilde onu biraz aydınlatmaya çalıştım, bunun üzerine cebinden dağılmış bir sigara kutusu çıkarttı ve içindeki ezilmiş sigaralardan birini bana da ikram etti, reddettim; o ise iki derin nefes çektikten sonra dirseklerini dizlerine dayadı, öyle eğik durumda ve bana bakmadan, biraz tınısız ve boğuk bir sesle konuştu: "Anlıyorum." Diğer yandan, diye devam ettim, tam da burada bir hata vardı; diyebilirim ki, insanın zamanı bir şekilde geçirmek zorunda oluşunun getirdiği dezavantaj. Örneğin dört, altı, hatta on iki yıl toplama kampında kalan mahkûmlar gördüm, diye anlatmaya devam ettim, daha doğrusu hâlâ orada bulunan. Ama bu durumda bu insanlar o dört, altı veya on iki yılı, son durumda on iki defa üç yüz altmış beş günü, yani on iki defa üç yüz altmış beş gün çarpı yirmi dört saati, ve sonra saatler, dakikalar, saniyeler olarak hepsini; yani bir şekilde A'dan Z'ye bütün bu zamanı geride bırakmak zorundaydılar. Yine bir diğer yandan,

diye devam ettim, belki de onlara yardımcı olan da buydu; çünkü bütün bu on iki kere üç yüz altmış beş kere yirmi dört kere altmış kere altmışa yayılan zaman bir anda üstlerine çökmüş olsaydı, o zaman bunu –az önceki yöntemle kaldırmış oldukları gibi– kaldıramazlardı; bu durumda ne fiziksel ne de ruhsal güçleri taşımaya yetmezdi. Adam sustuğu için ben devam ettim: "Durumu aşağı yukarı bu şekilde hayal etmek gerekir." Bunun üzerine adam aynı önceki pozisyonunda ama bu arada atmış olduğu sigara yerine yüzünü ellerinin arasına alarak, belki de bu yüzden daha da boğuklaşan bir sesle konuştu: "Hayır insan bunu hayal edemez," ve içimden bunu ben de kabul ettim. Kendi kendime şöyle düşündüm: Bunların yerine cehennemden söz etmeyi yeğlemelerinin nedeni herhalde bu olmalı.

Ama sonra hemen doğruldu yine, saatine baktı ve ifadesi değişti. Bana gazeteci olduğunu söyledi, hem de "demokratik bir gazetede" diye ilave etti ve o zaman deminden beri kurduğu şu ya da bu cümlenin bana kimi hatırlattığını ancak fark ettim: Villi Amca'yı – gerçekten, bunu kabul etmeliydim, bir farkla yalnız, inandırıcıydı da; örneğin Rabbi'nin sözlerini, öncelikle de eylemlerini ve direncini Lajos Amca'yla karşılaştırdığımda bunu kabul etmem gerekiyordu. Bu düşünce bana birdenbire karşılaşmanın yakın olduğunu hatırlattı, aslında ilk kez gerçek anlamda bilincime çıkarttı ve bundan sonra gazetecinin söylediklerini doğru dürüst izleyemez oldum. Rastlantısal tanışıklığımızı "mutlu bir rastlantı" haline getirmek istiyordu – böyle söyledi. Birlikte bir yazı hazırlamamızı, bir "yazı dizisi" başlatmamızı önerdi. Yazıyı kendisi yazacaktı ama benim anlattıklarım temelinde. Böylece ben de "yeni yaşamıma" geçişte mutlaka çok işime yarayacak bir miktar para kazanmış olacaktım; özür diler gibi bir gülümsemeyle çok fazla bir şey veremeye-

ceğini sözlerine ilave etti çünkü gazete henüz yeniydi ve "mali durumu da sallantıdaydı". Ama şu anda ona göre zaten aslolan bu değildi, önemli olan daha çok "hâlâ kanamakta olan yaraları sarmak ve suçluları cezalandırmaktı". Ama her şeyden önce "kamuoyunu sarsmak" ve "aldırışsızlığı, duyarsızlığı, hatta kuşkuyu" ortadan kaldırmaktı. Beylik sözlerin burada yararı yoktu, mesele nedenleri ortaya çıkartmak, bu ne kadar "acı verici bir sınav" da olsa gerçekle yüzleşmekti. Benim anlattıklarımda bir "orijinallik" ve genel olarak zamanın izini –eğer doğru anladıysam– onun "hüzünlü damgasını" görmüştü ve bu "ortalıktaki katı gerçeklik seli içinde yeni ve kişisel bir sesti". Bunları söyledi ve benim fikrimi sordu. Önce kendi işlerimi halletmem gerektiğini belirtince belli ki yanlış anladı, çünkü şöyle konuştu: "Hayır, bu sadece senin işin değil. Aksine hepimizin, bütün dünyanın işi." Onunla aynı fikirde olduğumu ama artık benim için eve gitme zamanının geldiğini söyledim; bunun üzerine benden "özür" diledi. İkimiz de kalkmıştık, ama o sanki hâlâ söyleyecek bir şeyleri varmış gibi tereddüt içindeydi. Yazı dizimize –diye sordu– bir daha karşılaşacağımız ânı bir fotoğrafla tespit ederek başlayamaz mıyız? Bir şey söylemedim ve o hafif, eğik bir tebessümle "mesleklerinin gazetecileri densizliğe zorladığını" belirtti, ama eğer ben rahatsız olmayacaksam, kendisi bu fırsatı kaçırmak istemezdi. Sonra tekrar oturdu, dizlerinin üzerine küçük bir not defteri yerleştirdi, aceleyle bir şeyler yazdı, yaprağı koparttı ve tekrar ayağa kalkarken bana uzattı. Adını ve gazetenin adresini yazmıştı ve "yeniden görüşmek dileğiyle" vedalaştı; sıcak, etli ve biraz terli elinin dostane temasını hissettim. Onunla konuşmak bana da iyi ve rahatlatıcı gelmişti; kendisini de sempatik ve iyi niyetli bulmuştum. Silueti sokaktaki insan kalabalığının içinde gözden yitene kadar bekledim, sonra kâğıdı attım.

Birkaç adım sonra evimizi tanıdım. Hâlâ duruyordu, hasarsız ve gayet iyi durumdaydı. Kapı girişinin bildik kokusu, parmaklıklı kapısının ardında bekleyen hurda asansör ve sararmış, aşınmış basamaklar beni karşıladılar. Daha yukarıda da belli bir mahrem anı hatırlatan merdiven sahanlığını selamladım. Bizim kata vardığımda kapıyı çaldım. Kapı hemen açıldı ama ancak içerideki zincir ya da kanca şeklindeki bir kilidin elvereceği kadar ve eskiden kapıda böyle bir şey olduğunu hatırlamadığım için biraz şaşırdım. Kapının aralığından bana bakan orta yaşlardaki yabancı bir kadının solgun, kemikli yüzünü gördüm. Kimi aradığımı sordu, ben de ona orada bizim oturduğumuzu söyledim. "Hayır," dedi, "burada biz oturuyoruz," ve kapıyı hemen kapatmak istedi ama başaramadı, çünkü ayağımı aralığa sokmuştum. Ona bir yanlışlık olduğunu, çünkü yola buradan çıkmış olduğumu, orada oturduğumuzun kesin olduğunu anlatmaya çalıştım. O ise burada kendilerinin oturduğuna kuşku olmadığına göre benim yanıldığımı söyledi ve aynı zamanda nezaketle, dostça, ama yazıklanmayla başını sallayarak kapıyı kapatmaya çalıştı; bense açık tutmaya çalışıyordum. Yanlış kapı çalıp çalmadığımı anlamak için kapı numarasına bakmak için bir an başımı kaldırdığımda herhalde ayağımı oynatmış olmalıyım ki kadının çabası sonuç verdi ve ânında anahtarın kilidin içinde iki kez döndürüldüğünü duydum.

Merdivenlere doğru giderken bildik bir kapının önünde duraksadım. Zili çaldım ve hemen şişman, iriyarı bir kadın kapıyı açtı. Kapıyı –az önceki gibi– derhal kapatmak istiyordu ki gözlüklerinin ardından bakışlarında bir pırıltı oluştuğunu gördüm ve içersinin karanlığından Bay Fleischmann'ın solgun yüzü sıyrıldı. Yanı başında oturaklı bir göbek, terlikler, iri kırmızı bir baş, çocuksu taranmış saçlar ve bir sigaranın sönmüş izmariti gö-

ründü: İhtiyar Steiner; her ikisi de sanki daha dün ayrılmışız gibi, gümrük binasına götürülüşümün arifesinde bırakmış olduğum gibi duruyorlardı. Öylece durup bana baktılar, ismimi haykırdılar ve ihtiyar Steiner beni olduğum gibi kucakladı; kasketim, çizgili ceketim, terli bedenimle. Beni içeriye, odaya aldılar ve Bayan Fleischmann kendi deyişiyle "yiyecek bir lokma bir şey" kalmış mı diye bakmak için mutfağa seyirtti. Bilinen soruları tekrar yanıtlamak zorunda kaldım: nereden, nasıl, ne zaman, ne şekilde. Sonra ben sorularımı sordum ve gerçekten de evimize bu arada başkalarının taşındığını öğrendim. "Ya biz?" diye sordum ve onlar bir şekilde ağırdan aldıkları için devam ettim: "Ya babam?" Bunun üzerine tamamen sessizleştiler. Kısa süre sonra bir el ağır ağır kalktı –sanırım Bay Steiner'in eli– yükseldi ve sonra kocamış, temkinli bir yarasa gibi benim koluma kondu. Bundan sonra anlattıklarından fazla bir şey çıkartamadım; "acı haberin gerçekliğinde ne yazık ki kuşkuya yer yokmuş", çünkü "eski dostların tanıklığına dayanıyormuş", gelen habere göre babam "fazla çekmeden aramızdan ayrılmış", bu bir "Alman kampında" olmuş, ama kamp aslında Avusturya topraklarındaymış, evet...ama ya adı...Ben "Mauthausen," dedim. "Mauthausen!" diye sevinçle bağırdılar, ardından hemen tekrar karamsarlaştılar: "Evet, doğru." Sonra onlara annemden haberleri olup olmadığını sordum ve hemen, "Aa, tabii," dediler, "hem de sevinçli bir haber, yaşıyor, sağlıklı, birkaç ay önce buraya geldi." Onu görmüşler, onunla konuşmuşlar, annem beni sormuş. "Ya üvey annem?" diye sorarak onun durumunu da öğrenmek istedim. "Şey, o bu arada yeniden evlendi." "Ah, öyle mi? Kiminle peki?" Yine isimde takılıp kaldılar. Birisi, "Eğer yanılmıyorsam Kovács diye biri," dedi. Bir diğeri: "Hayır, Kovács değil, bence Futó." Ben, "Süto," dedim ve yine sevinçle baş salladılar; şimdi emindiler: "Doğru,

Süto, elbette," – aynen az önce yaptıkları gibi. Üvey annem ona çok şey borçluymuş, "aslında her şeyi," dediler sonra: "Servetini o kurtardı", "zor zamanlarda onu saklamayı başardı" – durumu böyle ifade ettiler. Bay Fleischmann, "Belki," diyerek bir süre düşündü, "biraz aceleci davrandı," ihtiyar Steiner da bunu onayladı. "Ama sonuçta," dedi sonra, "bu anlaşılır bir şey," ihtiyar bunu da onayladı.

Sonra onlarla biraz daha oturdum çünkü uzun zamandır böyle bir ortamda, bordo renkli kadifeyle kaplı yumuşak bir koltukta oturmamıştım. Bu arada Bayan Fleischmann da yanımıza gelmiş ve kenarları süslü beyaz bir porselen tabağın içinde üzerlerine yağ sürülmüş, pul biber ve ince kıyılmış soğanla süslenmiş ekmek dilimleri getirmişti çünkü eskiden bunları çok severek yediğimi hatırlamıştı; hâlâ çok severek yediğimi söyleyerek bunu hemen doğruladım. İhtiyarlar ayrıca durumun "burada, evde de pek kolay" olamadığını anlattılar. Anlattıkları bende anahatları belirsiz, anlaması ve kavraması kolay olmayan, karmaşık ve çapraşık bir hikâye dinlediğim izlenimini yarattı. Acemiliklerinde dikkatimi çeken şey bir kelimenin çok sık, neredeyse insanı yoracak kadar tekrarlanmasıydı; her yeniliği, her değişimi, her kıpırtıyı bununla tanımlıyorlardı: Örneğin, Yahudi evlerinin üzerine Yahudi yıldızları "geldi", on beş Ekim "geldi", Oklu Haçlılar "geldi", getto "geldi", Tuna kıyısındaki olay "geldi", özgürlük "geldi" gibi ifadeler kullanıyorlardı. Ayrıca her zamanki hata söz konusuydu: Sanki bütün bu belirsiz, gerçekten hayal edilmez gibi görünen ve –anladığım kadarıyla– kendileri için de ayrıntılarda bile tam olarak net olmayan durum, dakikaların, saatlerin, günlerin, haftaların ve ayların alışılmış birbirini izleyişi içinde olmamış da bir anlamda aniden, bir biçimde tek bir burgaçla, bir baş dönmesiyle, hoş bir akşamüstü geçirmek

için toplanmış bir grubun, insanların hepsinin birdenbire –nedendir Tanrı bilir– dışarı fırlayıp sonunda ne yaptıklarını kendilerinin de bilmez hale gelmesiyle, beklenmedik ve tuhaf bir biçimde sefahate düşmesi gibi gerçekleşmişti. Bir an geldi hepsi suskunlaştı ve ihtiyar Fleischmann kısa bir sessizlikten sonra aniden bana bir soru yöneltti: "Peki, gelecek için neler planlıyorsun?" Biraz şaşırdım ve bunu henüz pek düşünmediğimi söyledim. O zaman diğer ihtiyar da hareketlendi ve sandalyesinin üzerinde bana doğru eğildi. Yarasa da tekrar havalandı ve bu kez koluma değil dizime kondu. "Her şeyden önce," dedi, "bu dehşeti unutmalısın." Daha da şaşırarak sordum: "Nasıl yani?" "Yaşayabilmen için," diye yanıtladı Steiner ve ihtiyar Fleischmann başını sallayarak söze katıldı: "Özgür yaşayabilmen için;" bunun üzerine diğer ihtiyar da başını sallayarak devam etti: "Böyle bir yükle yeni bir yaşama başlayamazsın," ve bu noktada bir ölçüde haklıydı, bunu kabul etmeliydim. Yalnız anlayamadığım, mümkün olmayan bir şeyi nasıl isteyebildikleriydi. Bir şeyi daha fark ettim ki olan olmuştu ve hatırlama yetimi zincirlemem mümkün değildi. Yeni bir yaşama –böyle konuştum– ancak yeniden doğarsam ya da herhangi bir illet, bir hastalık veya benzer bir şey ruhumu tutsak edersе başlayabilirdim, herhalde böyle bir şeyin başıma gelmesini de istemezlerdi. "Ve ayrıca," diye devam ettim, "ben dehşeti hiç fark etmedim." O zaman iyice hayrete düştüklerini gördüm. Bunun ne anlama geldiğini bilmek istiyorlardı, "hiç fark etmedim" ne demekti. O zaman "zor zamanlarında" kendilerinin ne yaptığını sordum. "Eh... biz yaşadık," dedi biri, düşünceli bir ifadeyle. "Hayatta kalmaya çalıştık," diye ilave etti diğeri. Demek ki siz de adım adım yol aldınız, dedim. Adımla neyi kastettiğimi bilmek istediler; o zaman onlara durumun, örneğin Auschwitz'te nasıl yaşandığını anlattım. Her trende

–hepsinde durumun aynı olduğunu iddia etmek istemiyorum, çünkü diğerlerini bilemem– en azından bizimkinde yaklaşık üç bin kişi vardı. Diyelim ki bunlardan bin tanesi yetişkin erkeklerdi. Muayene için kişi başına bir-iki, daha çok iki saniye düştüğünü varsayalım. Sıradakilerden birinciyle sonuncuyu tamamen unutalım, bunlar asla hesaba katılmaz. Ancak sıranın benim de düşmüş olduğum orta yerinde, karar mercisine varana kadar on ila yirmi dakika kadar bekleme süresi vardır: Hemen gaz odasına mı, yoksa bir kez daha kurtuluş mu. Ama bu arada sıra hep hareket eder, sürekli ilerler ve sıradakilerden her biri hep bir adım atar, diğerlerine göre daha küçük veya daha büyük bir adım, bu çalışma hızına göre değişir.

Bunun üzerine oluşan sessizlik bir gürültüyle bölündü: Bayan Fleischmann önümdeki boş tabağı alarak dışarı çıktı ve bir daha geri dönmedi. Ama iki ihtiyar bunun durumla ne ilgisi olduğunu ve ne anlatmaya çalıştığımı sordular. Özel bir şey değil, dedim, ama şu ya da bu "geldi" diyecek kadar da basit değildi, kendimiz de gittik. Şimdi her şey öylesine tamamlanmış, bitirilmiş, değişmez, kesin görünüyor; öylesine müthiş bir hızla ve öylesine dehşetli bir biçimde silikleşti ki sanki "gelmiş" gibi; ama ancak, şimdi bittikten sonra ardından baktığımızda. Hem şu da kesin, kaderimizi önceden görmüş olsak bile bu böyle. O zaman somut olarak elimizde kalan zamanın nasıl geçtiğini bilmenin aydınlanması oluyor. Sonra, örneğin diyelim ki gümrük binasında bir gün boyunca hareketsizlik ya da gaz odaları kadar gerekli olan aptal bir öpücük söz konusu. Öncesinde ya da sonrasında görüyor olmamız bir şey değiştirmez, her ikisi de yanlış bakış tarzlarıdır – benim düşüncem böyleydi. Sonuçta yirmi dakika da tek başına bakıldığında uzun bir zamandır. Her dakika başladı, sürdü ve bir sonraki başla-

madan önce sona erdi. Ama şimdi –dedim– şöyle bir bakalım: Aslında bu dakikalardan her biri yeni bir şey getirebilirdi. Gerçekte hiçbir şey getirmedi elbette – ama yine de kabul etmek gerekir ki bir şey getirebilirdi, sonuçta her dakika boyunca tesadüfün getirdiğinin dışında bir şey olabilirdi, aynı Auschwitz'te olduğu gibi; burada babamla vedalaşmamızı örnek alalım, o zaman yaşanan da aynı şeydi.

Bu son cümle üzerine ihtiyar Steiner bir şekilde hareketlendi. "Ama biz ne yapabilirdik ki?" diye yarı öfkeli, yarı yakınan bir ifadeyle sordu. Hiçbir şey elbette, dedim, ya da –böyle devam ettim– hiçbir şey yapmamış olmamız kadar akılsızca olacak herhangi bir şey elbette, her zamanki gibi elbette. "Ama zaten mesele bu değil," diye onlara durumu açıklama çabalarımı sürdürdüm. "O halde asıl söz konusu olan ne peki?" diye artık sabırsızlık belirtileri göstermeye başlayarak sordular, ben de giderek öfkelendiğimi hissederek cevap verdim: "Adımlar." Herkes yapabildiği sürece kendi adımlarını attı, ben de aynı şeyi yaptım, hem sadece Birkenau'daki konvoyda değil, burada evdeyken de. Aynı şeyi babamla, annemle, Annamaria'yla ve –belki de en zoru– büyük kız kardeşle de yaşadım. Ona şimdi "Yahudi" olmanın ne anlama geldiğini söyleyebilirim: Hiçbir şey, benim için hiçbir şey ve adımlar gerçekleşmediği sürece aslolarak da hiçbir şey. Bütün bunların hiçbiri gerçek değil, bir başka kan yok, hiçbir şey yok, sadece..., burada takıldım ama o sırada birdenbire aklıma gazetecinin kullandığı ifade geldi: Sadece verili durumlar vardır ve bunlar da içlerinde yeni gereklilikleri barındırırlar. Ben de verili bir kaderi yaşadım. Bu benim kaderim değildi ama yaşadım ve ancak şimdi bundan bir şey çıkartmak, sağlam bir yere oturtmak, bir yere bağlamak zorunda olduğumu; şimdi artık bunun bir hata, bir kaza, bir tür tökezleme ya da belki de hiç var olmamış bir

durum olduğunu söylemekle yetinemeyeceğimi niçin anlamadığınızı bir türlü kavrayamıyorum. Büyük bir ihtimalle beni yanlış anladıklarını, söylediklerimin pek de hoşlarına gitmediğini, hatta bazı sözlerimin onları sinirlendirdiğini görebiliyordum. Bay Steiner'in zaman zaman sözümü kesmeye yeltendiğini, neredeyse yerinden fırlayacak gibi olduğunu, öbür ihtiyarın onu tutup geri çektiğini ve ona şöyle söylediğini görüyordum: "Bırakın çocuğu, görmüyor musunuz, konuşmak istiyor sadece? Bırakın konuşsun!" Ben de konuştum, muhtemelen boşu boşuna ve herhalde biraz da tutarsız bir şekilde. Ama yine de onlara insanın hiçbir zaman yeni bir hayata başlayamayacağını, sadece eskisine devam edebileceğini anlattım. Benim adımlarımı atan bendim, bir başkası değil ve bunu gereğince yaptığımı iddia edebilirdim. Eleştirilebileceğim tek hata, tek leke, yegâne rastlantısallık bu anda burada oturmuş konuşuyor oluşumuzdu – bu noktada elimden gelen bir şey yoktu. Yoksa bütün bu yerini bulmuşluğun ve daha önceki bütün adımlarımın tüm anlamlarını yitirmesini mi istiyorlardı? Bu ani fikir değiştirmeyi, bu karşı çıkışı, bu isteksizliği niçin kabul etmeliydi: Eğer bir kader varsa o zaman özgürlük mümkün değildi; ama eğer –böyle devam ettim, kendi kendime giderek şaşarak, giderek coşarak– özgürlük varsa o zaman kader yoktu, yani –burada durdum ama sadece nefes almak için– yani bu kendi kaderimizi kendimizin yaptığı anlamına geliyordu – bunu birdenbire bulmuştum, hem de bu anda ve daha önce hiç karşılaşmadığım bir netlikte görmüştüm. Hatta karşımda daha zeki, bir anlamda daha saygın hasımlar yerine onları görmekten biraz üzüntü bile duyuyordum. Ama karşımdakiler onlardı bir kere, onlar –en azından bu anda bunu fark ediyordum– her yerdeydiler, en azından babamla vedalaşırken orada bulunmuşlardı. Onlar da kendi adımlarını at-

mışlardı. Onlar da her şeyi önceden biliyorlardı, onlar da her şeyi önceden görmüşlerdi, onlar da babamla sanki cenazesini kaldırıyormuş gibi vedalaşmışlardı ve sonradan Auschwitz'e tramvayla mı yoksa banliyö treniyle mi gitmemin daha iyi olacağı konusunda onlar saç saça baş başa girmişlerdi... Bu noktada sadece ihtiyar Steiner, değil ihtiyar Fleischmann da ayağa fırladı. Gerçi hâlâ ötekini tutmaya çalışıyordu ama artık başarılı olamıyordu. Yüzü kıpkırmızı olan Steiner, "Ne?" diye bağırarak ve göğsünü yumruklayarak suratıma haykırdı: "Sonunda yine biz mi suçlu olduk, biz kurbanlar?" Bense ona açıklamaya çalıştım: Sorun suç değildi, aksine görebilmekti, sade ve basit bir biçimde bir şeyi görebilmekti, sadece mantık hatırına, söz yerindeyse sağduyu hatırına. Her şeyi, bunu anlamaya çalışmalılardı, her şeyi elimden alamazlardı; bana kazanan ya da kaybeden durumunda olmak, ne neden ne etken, ne yanılan ne haklı çıkan durumunda olmak yakıştırılamazdı. Sadece masumiyeti kabul etme durumunda kalmak gibi aptalca bir acılığı yutamazdım – bunu görmeye çalışmalıydılar, bunun için onlara neredeyse yalvardım. Ama kuşkusuz olan şu ki, bunu fark ediyordum, hiçbir şeyi görmek istemiyorlardı ve bu durumda ben de birtakım anlaşılmaz sözcüklerin, hareketlerin, sonu getirilmeyen jestlerin ve havada kalan cümlelerin eşliğinde şapkamı alıp gittim.

Aşağıda beni sokak karşıladı. Anneme gitmek için tramvaya binmem gerekiyordu. Ama bu kez hemen aklıma geldi: Doğru, param yoktu; ben de yürüyerek gitmeye karar verdim. Güç toplamak için meydanda daha önce oturmuş olduğum bankın önünde bir an için durdum. İleride, gitmem gereken ve sokağın uzar, genişler, sonsuzlukta kaybolur gibi göründüğü yönde mavimsi tepelerin üzerindeki pamuk pamuk bulutlar şimdi eflatunlaşmış, gökyüzü de erguvan rengini almıştı. Ayrıca

sanki etrafımda bir şeyler değişmiş gibiydi: Trafik sakinleşmiş, insanların adımları ağırlaşmıştı; sesleri alçalmış, bakışları yumuşamıştı ve sanki yüzlerini birbirlerine çevirmişlerdi. Bu o belli saatti –şimdi bile, burada bile bunu algılıyordum– kamptayken en sevdiğim saatti ve keskin, acıtıcı, beyhude bir duygu sardı içimi: özlem. Bir anda her şeyiyle tekrar oraya döndüm, her şey yeniden canlandı ve içimde yükseldi; bütün tuhaf duygu durumları, bütün küçük anılar üzerime üşüşüp içimde bir sarsıntıya dönüştü. Evet, bir anlamda oradaki yaşam daha duru, daha sadeydi. Her şey yeniden aklıma geldi, her şeyi sırayla yeniden hatırladım; beni ilgilendirmiş olan her şeyi, aynı şekilde sadece bu tescille, sadece benim varoluşumla hakkını bulan her şeyi hatırladım: Bandi Citrom, Pjetka, Bohusch, doktor ve diğerleri. Ve onları içimde ilk kez küçük bir suçlamayla, bir şekilde sevecen bir öfkeyle düşündüm.

Ama durumu abartmayalım çünkü zaten pürüz de burada: Şu anda yaşıyorum ve yaşayabilmek adına her türlü görüşü kabul etmiş olduğumu da pekâlâ biliyorum. Ve, evet, akşam alacasının yumuşaklığı içinde önümde uzanan meydana, fırtınaların sınavından geçmiş, binlerce vaatle dolu sokağa bakarken içimde isteğin nasıl büyüdüğünü ve yayıldığını hissediyorum: Sürdürülür gibi olmayan varoluşumu sürdüreceğim. Annem beni bekliyor ve ortaya çıkışıma herhalde çok sevinecek zavallı. Bir zamanlar mühendis, doktor veya benzeri bir şey olacağıma dair planlar yaptığını hatırlıyorum. Büyük bir ihtimalle de istediği gibi olacak; insan hiçbir saçmalığı çok doğal bir şeymiş gibi yaşayamaz ve şimdiden biliyorum ki mutluluk yolumun üzerinde kaçınılmaz bir tuzak gibi beni bekliyor. Çünkü orada, oradaki bacalarda bile dumanların kesildiği anlarda mutluluğa benzeyen bir şeyler vardı. Belki de asıl bu deneyim benim

için unutulmaz kalacak ama herkesin öğrenmek istediği sadece kötü olan, sadece "dehşet". Evet, eğer bir daha sorarlarsa, onlara bunu, toplama kampındaki bu mutluluğu anlatmalıyım.

Eğer sorarlarsa. Eğer kendim bile unutmuş olmazsam.